

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

**R. P. Doct. Martini Lvtherii Avgvstiniani Theologi Synceri
Lvcvbrationvm Pars Vna, quas ædidit usq[ue] in annum
præsentem XX. Catalogum earu[m] uersa tibi pagina
indicabit. Alio Tomo, Domino Volente, ...**

Luther, Martin

Basileae, 1520

VD16 L 3411

M. Lvt. Commenta. In Epistolam D. Pavli Ad Galatas.

urn:nbn:de:hbz:466:1-34878

ARGVMENTVM EPI STOLAE PAVLI AD GALATAS.

ALATAE primum ab Apostolo sanam fidem, id est, in so-
lum IESVM Christum, nō in suas aut legis iustitias, fidere
docti; post per pseudapostolos rursum deturbati sunt, in fi-
duciam operū legalis iustitiæ: decepti uidelicet q̄ facillime,
magnorum & uerorum apostolorum false commendato, &
nomine, & exemplo. Neq; enim in omni uita mortalium quic

Lapsus in su-
perstitionē fa-
cillimus.
Fieri simiā &
leuiathan.

Ceremoniæ
licitæ, nō ne-
cessariæ.

Credētibus
oīa coopant
in bonum.

Pauli sancti-
sima superbia.

Pauli sancti-
sima superbia.

q̄ fallacius est superstitione, hoc est, falsa & infelice imitatione sanctorū. Quo-
rum cum opera sola, non etiam cor spectaris, in procliui est, ut simiā fias & Le-
uiathan, id est, addimentum addas, quo ex uera religione superstitionē uel imi-
pietatem facias. Nam, ut exemplo præsentem monstrem, Apostoli per ecclesias
Iudæas nonnullas legum ceremonias seruabant. Sicut de Marco Philonē scri-
psisse Hieronymus testatur. Hoc autem stulti illi, qua ratione id facerent igno-
rantes, mox de suo addiderunt, necessaria esse ad salutem, quæ a tantis apōsto-
lis obseruari uiderant: nec unius Pauli, qui Christum neq; uidisset, neq; audis-
set in terra, habendam rationē. At Apostoli, ut manifestissime Act. xv. Petrus
definierat, non ut necessaria, sed ut quæ licerent, & nihil obessent ijs, qui nō in
ipsa, sed in Iesum Christū salutis fiduciā ponūt, seruabāt. Nā in Christū credēti-
bus, oīa mūda, indifferētia, licita sunt, q̄cūq; uel p̄cipiunt, uel p̄hibent exter-
nis ceremonijs, corp̄alibusq; iustitijs: nisi q̄tū sua sponte, aut pro charitate sese
eis subijcere uelint. Ad quā intelligentiā PAVLVVS tāto æstu laborat Galatas
reuocare, ut & PETRI & oīm Apostolorū profus nullā rationē habeat, quan-
tū ad p̄sonā, conditionē, id est, dignitatē (& quod dicunt) qualitātē attinet. De
niq; se ab eisdem nihil accepisse, quin cōmendatum ab eis fuisse, gloriatur san-
ctissima quadam superbia: nihil cedens apostolorum quoq; opinionē, qua euā-
gelicæ ueritati uidebat calumniā strui apud rudiores, longe q̄ melius ducens,
inglorios esse, seipsum & apostolos ipsos, q̄ Christi euangeliū euacuari.

EPISTOLAE PAVLI AD GALATAS, CAPVT PRIMVM.

PAVLVS APOSTOLVS.

Quando iam græcatur totus orbis Christianus, & Era-
smi theologicissimi annotationes omnium manibus te-
runtur, non est necesse indicare, quid Apostolus græce
significet, nisi ijs, quibus non Erasmus, sed ego scribo.

Apostolus enim idem quod missus significat. Et docto-
re d. Hiero. hebræorum uocabulum est, quod silas apud
eos sonat, cui a mittendo, nomen misso impositum est.

Ita apud Ioā. ix. Vade, laua in natatoria Silohe, quod interpretatur missus. Cu-
ius mysterij & Esa. vii. nō ignarus dicit: Abiecit populus iste aquas Siloe, quæ
uadunt cum silentio. Sed & Gen. xlix. Donec ueniat Silo, quod Hiero. trans-
tulit, qui mittendus est. Ex quo loco Paulus Christū apōstolū appellare uide-
tur, ad

Erasmus.

Apostolus.

Silas.

Christ' apo-
stolus.

tur, ad Hebræos, id est, Silan. Meminit in Actis Lucas Silæ cuiusdam. Hæc magis consideranda sunt, quæ Apostolus uerecundum nomen est, sed mire simul augustum ac uenerabile, insignem iuxta humilitatem, & sublimitatem præ se ferens. Humilitas est, quod missus est; officium, seruitutem, obedientiam protestatus; tamen quispiam uelut dignitatis nomine motus, in ipsum fidat aut gloriatur; sed per officij nomen, in autorem mittentem mox rapiatur, a quo iam maiestas & sublimitas missi & serui concipiatur, ut reuerenter excipiat, Non sicut nostra ætate, qua nomina Apostolatus, Episcopatus, ac reliqua, non officij, sed dignitatis ac ditionis uocabula esse cœperunt. Quos Christus Ioan. x. contrario nomine, non missos, sed uenientes, & seipsum interpretatus fures & latrones appellat: ut qui non mittentis uerbum, quo pascant, afferunt; sed suum lucrum, quo maculant oues, referunt. Quotquot (inquit) uenerunt, id est non mittebantur, fures sunt & latrones. Et ut Ap[osto]lus Rhom. x. Quomodo prædicabunt, nisi mittantur? Quas doctrinas, o utinam nostro seculo digne appenderent Christiani populi pastores & rectores. Quis enim potest prædicare, nisi sit apostolus? Quis autem est apostolus, nisi qui uerbum dei apportat? Quis autem potest uerbum dei apportare, nisi qui deum audierit? At qui uel sua, uel humanarum legum, decretorum, aut philosophorum dogmata afferit, nunquid is dicendus est apostolus? Immo ueniens & fur, & latro, & perditor, & mactator animarum est. In Siloa lauatur cæcus, & uisum recipit. Et Siloæ aquæ salutes sunt, non aquæ fortes & superbæ regis Assyriorum.

Misit uerbum suum (nempe deus) & sic sanauit eos. Venit homo & uerbum suum & hæmorrhoidiam peius habere facit: Hoc est, ut clare dicam, quoties uerbum dei prædicatur, reddit lætas, lætas, securas conscientias in deum; quia est uerbum gratiæ, remissionis, bonum & suauem. Quoties uerbum hominis, reddit tristem, angustam, trepidam conscientiam in seipsum; quia est uerbum legis, iræ, & peccati: ostendens quid non fecerit, & quanta debeat. Proinde, non fuit ecclesia unquam infelicior ab initio sui, quam nunc est, & cotidie magis fit, tot decretis, legibus, statutis pene infinitis carnificinis excarnificata, longeque atrocius, quam tempore martyrum, a tortoribus confecta. Et ipsi perditionibus animarum, pontifices adeo nihil afficiuntur, adeo nihil compatiuntur super contritione Ioseph, ut (tanquam deo obsequium præstent) etiam addant dolorem super uulnerum dolorem.

Non ab hominibus, neque per hominem, Sed per Iesum Christum, & deum patrem: qui suscitauit eum a mortuis: & qui mecum sunt, omnes fratres.

Statim ab initio percutit oblique falsos Galatarum apostolos, quos non per Iesum Christum missos subindicat, sed uel per seipsum, uel per alios apostolos: quorum tamen doctrinam false tractabant. Id sane notandum, quod nullum uoluit Christus apostolum fieri ex hominibus, seu hominum arbitrio, sed ex sua solius uocatione. Vnde & Matthiam apostoli non ausi sunt eligere, sed de cælo per orationem impetrabant. Et Paulum ipsum de cælo uocauit, & apostolum fecit.

Maxime autem per uocem spiritus sancti, Act. xiiij. Segregate mihi (inquit) Paulum & Barnabam, in opus ad quod assumpsi eos. Ita Rhoma, i. gloriatur se in Euangelium dei segregatum: quo cæteris apostolis in circuncisionem missis, ipse cum Barnaba in præputium & gentes segregati sunt. Et aduerte quod Paulus, nomen Apostoli adeo officij & dignitatis asserit, ut eo uelut participio utatur, d. Apostolus non ab hominibus, quod sonat, missus non ab hominibus. Nisi hebraismum sapit oratio, ut Psal. iiii. Myrrha & gutta & casia a uerimentis tuis, a domibus eburneis.

Kk iij Quæ

In mores nostræ ætatis.

Quis ap[osto]lus?

Deus uerbo suo sanat, homo uerbo suo affigit.

Incommoda presentis ecclesiæ.

Notandum.

Apostolus.

Consilium Quæ omnia eo tendunt, ut videas, quanta cura Christus ecclesiã suam instituit, atq; munivit, ne temere quisquam docere præsumeret, nisi ab ipso, uel a se missis, missus sit. Sicut enim primũ & maximum ecclesiæ beneficium est, uerbum dei: Ita contra, nullo maiore detrimento ecclesia perditur, q̃ uerbo hominis, & traditionibus huius mundi. Deus solus uerax, omnis homo mendax. Deniq; in hanc gratiam, sicut olim Dauid reliquit omnes impensas, quibus Salomon ædificaret templum. Ita Christus reliquit Euangelium & scripturas alias: ut ijs, non humanis decretis ecclesia ædificaretur. Quod q̃ misere sit iam plus trecentis annis neglectum, immo peruersum, satis ostendit facies hodierna omnium rerum ecclesiæ.

**Inuentiuncu
His humanis
ecclesia perdit**

**Apostorũ qua/
tuor genera.** Quatuor apostolorum genera, dicit Hierony. ex hoc loco colligit. Primum, quod neq; ab hominibus, neq; per hominem, sed per Iesum Christũ & deum patrem, ut propheta olim & omnes apostoli.

Alterum, quod a deo quidem, sed per hominẽ, ut discipuli apostolorum, & qui in finem mundi legitime succedunt apostolis: ut episcopi & sacerdotes. Et hoc genus sine primo non potest consistere, a quo habet exordium.

Tertiũ, quod ab homine seu hominibus, non a deo: ut cũ fauore & studio hominũ aliquis ordinatur, ut nũc uidemus plurimos, nõ dei iudicio, sed redẽpto uulgi fauore, in sacerdotiũ subrogari. Sic Hiero. Si hoc Hiero. t̃pibus malũ iã tum inualecebat, quid mirũ, si hodie triũphet & regnet? Nam huius generis esse oportet omnes, qui seip̃os offerunt ad episcopatus & sacerdotia, antequam uocentur: animalia scilicet uentris & gloriæ. Ideoq; quantũ ex ijs ecclesia cõmõdi habeat, satis uidemus.

**In inuocatos
operarios.**

Cauendum:

**In quorundã
religiosorum
querimoniã.**

Quartũ genus, quod neq; a deo, neq; ab hominibus, neq; per hominẽ, sed a semetip̃so, ut pseudopropheta & pseudapostoli, de quibus Paulus: Istiusmodi pseudapostoli, operarij iniquitatis, transfigurantes se in apostolos Christi. Et dñs Ioan. x. Quotquot uenerunt, fures fuerunt & latrones. Hiere. xxiiij. Nõ mittebã prophetas, & ipsi currebãt, nõ loquebar, ad eos & ipsi p̃phetabãt. Ab hoc malo summe cauendũ est. Nam hinc Christus nec dæmonia sinebat loqui & si uerũ dicebant: ne prætextu ueritatis, intret mendaciũ mortis: quãdo non potest loqui, qui ex seip̃so loquitur, nisi mēdaciũ, ut Christus ait. Vnde Ioan. viij. Ne apostoli ex seip̃s loquerentur, dedit eis spiritũ suum, de quo dicit: Non uos estis qui loquimini, sed sp̃s patris uestri, qui loquit in uobis. Et rursus. Ego dabo uobis os & sapientiã &c. Non possum hic (& si leuiculũ est) transire multorũ præsertim religiosorũ & sacerdotũ fatuam querelã, satis tamẽ acrentationẽ: qua queruntur, sese talentũ domini habere, ideoq; necessitate euangelici præcepti sese urgeri ad docendũ. Itaq; nisi doceant, stultissima conscientia credunt, sese pecuniã domini sui abscondere, & reos esse damnationis. Diabolus hæc facit, ut instabiles eos reddat in uocatione sua, in quã uocati sunt. O bone frater, uno uerbo Christus te liberat ab hac querela. Vide euangelicũ, quod dicit sic. Vocatis seruis, tradidit illis bona sua. Vocatis inquit, quis autẽ te uocauit? Expecta uocantem, interim esto securus. Immo si esses sapientior ipso Salomone & Daniele, tamen nisi uoceris, plusquam infernum fuge, ne uerbum effundas. Si tuiegerit, uocabit te. Si non uocabit, non te rumpet scientia tua. Deniq; neq; est uera, sed uidetur tibi scientia: & stultissime finis tibi fructum quem possis facere. Nemo fructificat uerbo, nisi qui sine suo uoto uocatur ad docendum. Vnus est enim Magister noster Iesus Christus, Hic solus docet, & fructum facit per uocatos seruos suos. Qui autem non

uocatus

uocatis docet, non sine damno & suo auditorū docet, q̄ Christus nō sit eū eo.

Quod ergo Apostolus se non ab hominibus missum dicit, pseudapostolis se opponit. Quod non per hominem, ipsis fidelibus, qui ab apostolis missi fuerant, opponit. Ideo cōtra tria genera apostolorū tali exordio utitur. Et testatur Hiero, quod ex Iudæis quidam in Christum credentes, in Galatiam perrexerunt, & docuerunt, quod & Petrus, & Iacobus, & Ioannes legem seruarēt: ut magis infra uidebitur. Quod autem resurrectionem Christi interserit, uidet̄ ociosum. Verū solet Apostolus libēter resurrectionē Christi cōmemorare, potissimū contra eos, qui in iustitiam propriā confidunt. Sic & in Rho, salutatione eiusdē & copiosius meminit, quod & ibidem fortiter contra iustitiam operum disputat. Qui enim tales sunt, necesse est, ut resurrectionē Christi negent immo irrideant. Nam Rhoma. iij. Christus (inquit) mortuus est propter peccata nostra, & resurrexit propter iustificationē nostram. Ideo qui alia uia præsumit iustus esse, q̄ credēdo in Christum, hic Christum a se reiicit, & ociosam eius passionem & resurrectionem ducit. Qui enim in Christū morientem credit, simul & ipse moritur peccato cū Christo. Et qui credit in resurgentem & uiuentē, eadem fide & ipse resurgit, & uiuit in Christo, & Christus in eo. Ideo resurrectio Christi est iustitia, uitaq; nostra: non tantū exemplo, sed & uirtute.

Sine resurrectione Christi nemo resurgit, quātūlibet operetur bona. Rursum, per resurrectionē quislibet resurgit, quātūlibet operatus sit mala, ut hæc latius ad Rhoma. Forte etiam ideo meminit solet in salutatione resurrectionis, quod spiritus sanctus datus est per resurrectionē Christi, quo spiritu distributa sunt dona apostolatus, & alia, j. Corinth. xij. Ut sic se apostolum asserat autoritate diuina, per spiritum resurrectionis Iesu Christi. Et qui mecum sunt omnes fratres, omnes fratres inquit. Quo uidetur occurere eisdem pseudapostolis, qui (ut Hierony. ait) ipsum quoq; Paulū aliter apud alios sapere dicebāt q̄ Galatas docuisset. Deinde, q̄ ad populum corrigendū plurimū ualeat, multorū de eadē re sententia atq; consensus.

ECCLESIIIS GALATIAE.

In alijs epistolis ad unius urbis scribit ecclesiā, in hac ad multarum, ac totius prouinciæ scribit ecclesias. Et eximie notandū, quod beatus Hiero, hic pulchre obseruat: scilicet ecclesias uocari, quas tamen Apostolus arguit errore deprauatas. Ex quo noscendū est, inquit, ecclesiam dupliciter posse dici. Et eam quæ nō habet maculā, neq; rugā, & uere corpus Christi sit. Et eam, quæ in Christi nomine, absq; plenīs perfectisq; uirtutibus congregetur. Quo modo sapientes bifariam nuncupātur, tam ij, qui sunt plenæ perfectæq; uirtutis: q̄ illi, qui incipiunt, & in profectu positi sunt. De perfectis dicitur: Mittā ad uos sapientes. De incipientibus: Argue sapientē, & diliget te. Iuxta hunc sensum, de ceteris quoq; uirtutibus intelligendū, quod scilicet fortis & prudens, castus, iustus tēperans, interdū plene, interdū abusu accipiunt. Verum hæc de perfectione sane intelligenda sunt. Nam nullus ita pfectus in hac uita est, ne apostolus quidē, quin p̄ficiēdus sit magis: immo ut Sapiens dicit: Homo cū consummauerit, tūc incipiet. Ad aliorū itaq; cōparationē, alios perfectos dixeris, alioq; n̄ & ipsi cotidie incipiūt, atq; proficiūt. Proinde melius b. Aug. ecclesiā sine macula & ruga in futuram uitam differt, quæ nō amplius dicat: Dimitte nobis de/biā nostra. At tamen recte hæc Hiero, & Orige. sententia est, quod contra hæreticos bene pugnat ex apostolo. Qui mox nomine Babylonis criminantur ecclesiā

Vna causa,
cur de resur-
rectiōe inter-
serit.

Alterā causa

Duplex eccle-
sia.

Sapientes bifar-
riā dicuntur.

Consilium.

Augustinus
de ecclesia.

Sentētia Hie-
rony. recta.

ecclesia, quæ mixtim malos habet; ut sibi solis, uelut sanctis, ecclesie nomē ar-
rogent. Quin si mali sunt in aliqua ecclesia, certe accurrendū est, & exemplo
isto Pauli clamandū, exhortandū, obsecrandū, orandū, terrendū, & omnia ten-
tanda, ut boni fiant. Non autē sacrilego illo dei timore (ut dicūt) & impio con-
scientiæ studio, discedendū, & schisma faciendū, Quæ est ista charitas, quæ ma-
los neq; ferre neq; iurare statuit; furor est, nomine charitatis ineptissime se ue-
stiens. Quid hic respondebunt? Apostolus ecclesias appellat, quæ nō morum
(nam hi soli offendunt, superbos & hæreticos faciunt) sed fidei errore labora-
bant; ac tota substantia, unde possent ecclesie uocari, peribat.

Gratia uobis & pax, a deo patre, & domino nostro Iesu Christo.

Gratia dei Discernit Apostolus hanc gratiā & pacem ab ea, quā mūdus uel ipse homo
Pax dei sibi dare potest. Gratia enim dei patris, & domini nostri Iesu Christi, aufert
peccata: cū sit spiritualis & occulta. Sic pax dei serenat, quietat, ac lætificat cor
hominis coram deo in absconditis. Et, ut alibi dictum est, Gratia culpam, pax
pœnā aufert. Ut sic iusticia & pax osculentur & conueniant. Verum quando
hæc fiunt, mox amittit gratia & pax hominū, mundi, carnis; id est, sui ipsius &
diaboli; concitat autem ira & turbatio omniū. Nam qui in gratia dei est, ope-
ratur quæ deo placet; ideo mox displicet diabolo, mundo, & carni suæ. Et dum
deo iustus est, carni & mūdo peccator est. Et ita oritur bellum. Bellum foris,
pax intus. Intus in quā, nō sensibiliter, & experimētali suauitate, saltem semp;
sed inuisibiliter & per fidem. Nam pax dei exuperat omnē sensum; id est, incō-

Gratia mūdi

prehensibilis est, nisi fide. Sic contra quin in gratia mūdi est, & sua ipsius, &
placet sibi; statim peccat corā deo, & iram incurrit. Qui enim, ait Iacobus, ami-
cus huius mūdi esse uoluerit, inimicus dei constituitur. Ideo sequit & hic mox
bellum. Bellum intus cū deo; pax foris cū mundo; quia nō est pax impijs dicit
dñs. Et tamen Psal. lxxij. Pacē peccatorū uidet, & Psal. xxxvj. prosperat pētōr
in uijs suis. Ideo & istud bellū est absconditū, & insensibiliter, saltē aliqñ habet.
Quare in quadā bilibri sese cōponderāt ista quatuor. Gratia dei, & indignatio
mūdi; Pax dei & turbatio mūdi; Gratia mūdi, & indignatio dei; Pax mūdi, & tur-
batio dei. Sic Christ⁹ Ioā. xvj. In mūdo pressurā habebitis, in me uero pacē, sed
cōfidite. Ego uici mundū. Et infra Paulus, Si adhuc hoibus placere, Christi
seruus nō essem, id est, nō placere. Quare hac salutatione summā statuit do-

Nemo iustus
nisi p gratiā
dei, nō p ope-
ra uirtutis.

Duplex re-
gnum
Regnū gra-
tia:

Regnum
gloria:

ctrinæ suæ, quod uidelicet, nemo iustus esse potest, nisi per gratiā dei, nequaquā
per opera. Et conscientie turbatio nō quietat, nisi p pacē dei; nō ergo p opa
cuiuscūq; uirtutis aut satisfactionis. Quid est autē, quod nō suffecit aposto-
lo dicere: A deo patre nostro, nisi adderet, & dño nostro Iesu Christo? Hoc di-
citur ad differentiā regni gratiæ, & regni gloriæ. Regnū gratiæ, est regnum
fidei, in quo Christus, ut homo regnat, cōstitutus a deo patre sup omnia; iuxta
Psal. viij. In quo a deo accepit dona in homines, ut Psal. lxvij. dicit. Et hoc usq;
ad iudiciū nouissimū. Tunc enim, ut. j. Corinth. xv. apostolus docet, tradet rei-
gnū deo & patri, & erit deus omnia in omnibus, cū euacuauerit omnē principā-
tum & potestātē. Hoc est regnū gloriæ, in quo deus ipse per se, nō amplius
per humanitatē regnabit in fidem. Non quod aliud & aliud sit regnū, sed aliter
& aliter. Nunc in fide & enigmate, per humanitatē Christi; tunc in specie &
reuelatione diuinæ naturæ. Inde apostoli fere appellant Christū dominum,
patrem uero deum; cum sit idem deus uterq; sed, ut dixi, propter regni differē-
tiam, quod sumus nos, qui in fide purgamur, in specie autem salui erimus.

Qui

Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris: ut eriperet nos de presentia seculo nequam secundum uoluntatem dei & patris nostri, cui est gloria in secula seculorum: Amen.

Singula hæc epitalin & emphasin quoque habet, quibus iam omnino asserit, legem & arbitrium humanum prorsus nihil esse, nisi Christus credat traditus pro peccatis nostris. Qui dedit, inquit, tanquam immeritis donum gratuitum, non reddidit tanquam dignis præmiis. Sicut Rho. v. Cum inimici essemus, reconciliati sumus deo, per mortem filij sui. Dedit autem non aurum, non argentum, sed neque hominem, neque omnes angelos: immo semetipsum, quo maius nihil est, neque habet. Dedit inquam, tam inestimabile præcium, pro peccatis nostris, pro tam despecta, odioque dignissima re. O dignatio & charitas dei in nos, quam eximiam & obseruatam apte uerbis commendat, & dulcissimam nobis reddit misericordiam dei patris.

Ubi sunt nunc superbi iactatores liberi arbitrij: ubi eruditio moralis philosophiæ: ubi legum tam sacrarum quam prophanarum uirtus: Si tanta sunt peccata nostra, ut non nisi dato tanto pretio, potuerint tolli, Quid facimus dum arbitrio, legibus, ac doctrinis nos iustos facere conamur, nisi quod peccata nostra tegimus, falsa iustitiæ seu uirtutis specie, ac hypocritas incurabiles facimus: Quid prodest uirtus, si peccata manent: Desperandum itaque est de his omnibus: & ubi non fides Christi docetur, omnem uirtutem non aliter habeamus, quam uelamen nequitiae, & operculum omnis spurcitiæ, sicut pharisæos Christus describit, Nihil ergo sunt gentium uirtutes, nisi fallaciæ: nisi ociose Christum pro peccatis nostris traditum contendas, ut quod nostris uiribus potuimus, tanto impendio frustra sibi uoluerit constare. Verum id pronomen, nostris, ne contemptim prætereas, Nihil enim tibi profuerit credere, Christum esse pro peccatis sanctorum aliorum traditum, pro tuis autem dubitare. Nam hoc & impij & demones credunt. Verum constanti fiducia præsumendum est tibi, quod & pro tuis, ut unus sis illorum, pro quorum peccatis, ipse traditus est. Hæc fides te iustificat, Christum in te habitare, uiuere & regnare faciet. Hæc est testimonium spiritus, quod reddit spiritui nostro, quod simus filij dei. Quare facile senties, si aduertas, hunc affectum ex tuis uiribus in te non esse. Impetrandum ergo per humile, & in seipso desperatum spiritum. Fabulæ ergo sunt opinatores scholasticorum hominem esse incertum, in statu salutis sit, nec ne. Caue tamen ne aliquando sis incertus, sed certus, quod in teipso perditus, laborandum autem, ut certus & solidus sis in fide Christi, pro peccatis tuis traditi, Quomodo potest fieri, ut hæc fidem si sit in te, non sentias: cum b. Aug. asserat, eam certissime uideri ab eo, qui habet. Nunc uide, Paulus non ait, pro peccatis uestris, sed nostris, certum enim erat. Ita & illud: Eriperet nos, non ait uos. Quo iterum fulmine uerbi contundit presumptionem arbitrij, legis, & operum iustitiæ nostræ. Non inquit, ista eripiunt nos, sed Christus traditus, si modo credas te eripi. Ista autem ereptio spiritualis est, non corporalis hæc sit, quam anima moritur & crucifigit mundo, id est, concupiscentijs, quæ sunt in carne omnium hominum. Quod ad Titum. ij. latius explicans, dicit: Abnegantes impietatem & secularia desideria, sobrie, & iuste, & pie uiuamus in hoc seculo. In quo loco utrumque expressit, scilicet uitam in hoc seculo (quod seculum non sit malum) & secularia desideria: quia in seculo isto abundant mala desideria. Unde & hic addit, de presenti seculo nequam. Alioquin si seculum nequam, ipsum cursum temporis uellet intelligi, iam de hac uita rapiendos doceret omnes, quotquot credunt in Christum. Sicut & j. Corinth. v. seipsum non id uoluisse explicans

Donum dei

Mira charitas dei.

In iactatores liberi arbitrij

Virtus moralis sine fide uelamens est nequitia.

Prænomine nostris: Quomodo credendum,

In fabulas scholasticas

Ereptio spiritualis.

explicans, dicit: Alioquin debueratis de hoc mundo exisse, q. d. nō id uolui, ut deberetis e uita fugere, sed a uitijis & cōcupiscētijs, quæ sunt in mundo. Vt & .ij. Petri, fugientes eam, quæ in mundo est concupiscētiæ corruptionem.

Hieronymus.

Tropum autē huius locutionis beatus Hieronymus pulchre & late explicat, dicens: Sicut infamantur saltus, cum latrocinijs pleni sunt. Detestamur & gladium, quo humanus effusus est cruor; & calicem, quo uenenum temperatum est: non calicis gladijque peccato, sed quod odiū mereantur illi, qui ijs male usi sunt. Ita seculum, quod est spacium temporū, nō per semetipsum bonū aut malum est; sed per eos, qui in ipso sunt aut bonū aut malū appellatur. Idem beatus Augustinus.

Augustinus.

Omnis hō mendax.

Malum seculū intelligit malos homines in seculo. Hæc tamen omnia sic accipe, ut & te partem huius mali agnoscās. Nam omnis homo mendax, & nō est iustus in terra. Psal. xiiij. ne superbia super ceteros nimis eleueris. Ideo quando Christus te eripit a seculo, neque certe a teipso, ut omnium tibi pestimo hoste te eripit, sicut Paulus Rhō. viij. Non habitat in me, hoc est, in carne mea bonum. Igitur non tuis uiribus seculū nequā & uitia tua uincēs. Frustra sunt opera, nisi Christus te eripiat solus. Quare caue, ne leuitia, uigilia, studia, temperantia, sobrietates, aliæque uirtutes, te hypocritā irreparabilē faciant. Secundū uoluntatē suam; hoc est, quod nos eripimur; non contentis est uirtutis nostræ, sed miserentis uoluntatis dei. Sicut ait Psal. i. Benigne fac domine, in bona uoluntate tua Sion. Et Lucæ. ij. Et in terra pax hominibus bonæ uoluntatis, nō suæ, sed dei; Vt in græco Eudocia, sicut enim uiri misericordiæ, & uasa misericordiæ dicuntur, quod nō suo merito, sed dei misericordia suscipiunt; Ita homines bonæ uoluntatis, quod non suis uiribus, sed diuinæ uoluntatis beneplacito saluentur. Vt stet gloria soli deo in secula seculorū, Amen; ut hic apostolus dixit. Nam si quid nos possumus, certe nō hoc in gloriam dei, sed in nostrā referri debet. Sed absit, ut puluis & is qui nihil est, laudē & gloriā habeat. Vide ergo quāto impetu sola saluatione percutit Galatas, & eorū magistrōs, apertissimo exordio pro huius epistolæ argumento.

Frustra sunt opera hominum, nisi si Christus adsit.

NOTA.

Miror, quod tam cito transferimini ab eo, qui uos uocauit in gratiam Christi, in aliud euangelium: quod non est aliud, nisi sunt aliqui qui uos conturbant, & uolunt conuertere euangelium Christi.

Sententia Lutherij

D. Hiero. hyperbaton hic esse dicit. Et in hunc modū ordinat. Miror, quod tam cito transferimini a Christo Iesu, qui uocauit uos in gratiam. Gracis, pro Christi, habetur dei, & potest tum in genitiuo, tum in ablatiuo latine reddi, ut Erasmus indicat. Item, Quod non est aliud, intelligit, quod sit nihil aut nullum; ubi, si meo liceret sensu diuinare, crederem Apostolū uelle, nō esse aliud euangeliū, quod prædicarat ipse; & mutata coniunctione, nisi, in sed, clarior fieret sensus; ut sit iste textus, me temerante; Miror, quod tam cito transferimini a deo (qui uocauit uos per gratiā) in aliud euangeliū, cum nō sit aliud euangelium. Sed sunt quidam, qui uos conturbant, & uolunt subuere euangeliū Christi. Quod si cū hyperbato placet legere, nec inepte legetur, ab eo, qui uos uocauit per gratiā dei, uel deo. Vehemens est sententia Pauli, & tamen modestissima. Mirari se dicit, cum indignari & ardere penitus sese infra ostendat. Sed suauiter, non pro impetu concepto inuadens. Vtiq; bēno exemplo omnibus rectoribus ecclesiasticis, præsertim in fulmina promptis, etiā pro re nihili. Non errare, nō peccare eos dicit, sed peiore malo, prorsus translatos extra euangeliū, alienatos a deo esse. Nam mitius est, si arbor maneat, fractis aliquot ramis,

Vehemens sententia, sed modesta.

ramis, aut alio incōmodo læsa, q̄ si penitus transferatur emulsa, de loco suo in locū ubi necesse sit eam arefcere & sterilefcere. Adeo terribile est, iustitiam suā querere, & in legis ac arbitrij opera fidere. Nā hoc est Christum abnegare, gratiā & ueritatem abscere, & (ut infra docebit) seipsum in idolū statuere. De quo Iob. xxxj. Si osculatus sum manum meam ore meo, quæ est iniquitas maxima, & negatio cōtra deum altissimum. Osculari enim manum ore proprio (ut S. patres sapiunt) est sua opera laudare, in sua iustitia fidere. Atq; hac iniquitate fit, ut non in deo gloriemur, sed in nobis ipsis, & gloriam deo subtrahamus. Quod ut tium cultoribus Baal tribuitur. iij. Regum. xix. Qui non incuruauerunt, inquit genua sua ante Baal: & omne os, quod non adorauit eum, osculās manum. Et Esa. ij. opus manuum suarum adorauerunt, quod fecerunt dīgiti eorum. Contra, Psal. ij. dicitur, osculamini filium: ut est hebraice, pro apprehēdite disciplinā: id est, in Christum pura fide credite, & hunc colite. Fdes enim debetur ueritati, quæ nulla est, nisi solus deus. Ideo fides est uerissima & interior latrā. Hinc illud intelligimus, quod ex b. Augu. duplex malum asseritur contra fidem, & cōtra bonos mores. Malum fidei, in optimis moribus facit hæreticos, superbos, schismaticos, quos scriptura proprie impios, heb. resthaim uocat. Mali mores peccatores faciunt salua fide, saltem aliorum: hoc est, non impugnant fidem, & si eam sciunt se nō habere & debere: ideo sunt facile curabiles. Malum autem fidei, mox etiam criminatur & persequitur fidem aliorum ut suam statuatur.

Hoc uerbū, conuerrere, diuus Hiero. notat: quia ex græco metastrepse, significat id quod in facie est, post tergum facere: & quod post tergum est, in faciem ponere. Est enim infinitiuus futurus. Vult itaq; Paulus: Euangelium, quod est spiritus & gratiæ doctrina, conantur illi retrorsum in literā, iam diu post tergū relictam reuocatum iri: cum per Euāgelium id effectum sit, ut in spiritum libertatis magis ac magis proficeretur. Volunt inquam sed non poterunt preuallere. Et hodie sane Euangelium subuersum est in magna parte ecclesiæ. Quādo non, nisi decreta Pontificum, & traditiōes hominum auersantium ueritatē, populus erudiunt. Aut euāgelii sic tractatur, ut a legibus & moralibus p̄ceptis prorsus nihil distet. Fidei & gratiæ cognitio ipsis quoq; Theologis contēpta.

Putat & d. Hiero. uerbum, Transferimini, congrue ad Galatas aptatū, quod Galatia hebræis trāslatiōem significet: quasi Apostolus ex eorum proprio nomine occasiōem huius exordij sumpserit. ac si diceret. Vere Galatæ estis, & trāsferri prompti, res congruit cū nomine uestro, allusione scilicet hebraicæ linguæ. Nec sunt inuicendæ eiusmodi peregrinarum linguarū allusiones, si suo loco tēniāt. Ut si de Rhoma diceret, uere tu Rhoma es, hebraice quod est, superba & excelsa. Quid enim & ad Rhomanos apostolus aliud facit, q̄ quod superbiam & arrogantiam eorum contundit: uelut re ipsa, allusionem nominis Rhomani tractans.

Sed licet nos, aut angelus de cœlo euangeliset uobis, præterquam quod euangelisauimus uobis, anathema sit: sicut prædiximus. & nūc iterum dico: Si quis uobis euangelisauerit, præterquam quod accepistis, anathema sit.

Anathema græcum, teste Hiero. proprie Iudæorum uerbum est, quod apud eos horma dicit. Iosue. vj. Sitq; hæc ciuitas Anathema, & omnia quæ in eo sunt heb. herem, & sonat uastitatem, perditionem, occisionem. Inde cum sit uerbum

LI male/

maledictionis, pro maledictione, & execratione, & detestatione accipitur. Sic Psal. xlj. Memor ero tui de terra Iordanis, & Hermonijm a monte modico. Vbi anima turbata peccatis suis, memoria Christi pro se crucifixi, & anathema facti sese cōsolatur. Nā & ros hermon, qui Psal. c. xxix, scribitur descendere in montem Zion, utiq; uerbum est, de crucifixo filio dei. Latini autem dicerēt; Anathematizatus, uel si de uerbo, anathematizatus sit. Hebraeis frequens est usus abstractorū. An autē anathema græcum (quod ea significat, quæ in templis suspēduntur & seponuntur) uim hebræi uerbi impleat, uiderint grammatici. Nobis sat est, quod apostolus zelo euangelij feruens, potius seipsum, & angelos cœlestes, nedū apostolos uellet alienos, deuotos, execratos, separatos, & maledictos q̄ ut ueritas euangelica periclitaretur. Atq; id repetito ingeminat. Non qd angelos cœlestes, aut seipsum aut Apostolos aliud p̄dicaturos crederet, sed quod uelut cum impetu opprimi, & (ut ad Titum scribit) os illis obstrui, & penitus ac radicatus præcidi oportebat, qui nomine & exemplo Apostolorum, legē docebant: ac si diceret; Apostolorū factatis mihi nomen & autoritatē: fingite amplius, quod & ego & angeli de cœlo aliud doceant, aut docere possint, hos etiā anathema esse uolo, quanto minus Apostolorū titulo uos terreri oportet.

Cōtra inexorabiles & uiolētos pontificaliū decretorū exactores.
Hæreticus.

Vtinam & nostro seculo tales essent Christi tubæ aduersus inexorabiles & uiolētos decretorum & decretaliū pontificaliū exactores: qui sub nomine apostolorū Petri & Pauli, Rhomanæq; ecclesiæ, eo nos urgēt: ut nisi necessaria ad salutem credamus, quæcūq; ibi dicuntur, scribuntur, aliquando & somniantur, hæreticos audeant impudentissima fronte pronuciare. Cū hæreticus non sit, nisi qui in uerbū fidei peccat. Illa autem hominū uerba, adeo sunt moralia, & sine fide, ut fidei nullo posset beneficio magis seruire, q̄ si semel funditus, penitusq; abrogarent. Quid putas fecisset Paulus, si nostro tempore tot inuites, imo perniciosas leges hominū uidisset, in totū orbē sauire, & Christum radicatus extinguere, qui tanto estu fertur in leges dei per Mosen traditas: & uno tantum loco apud Galatas Christum pessundantes? Igitur cū Paulo fidentes dicamus: pereat, maledictaq; sit omnis doctrina de cœlo, de terra, undelibet allata: quæ docet in opera, in iustitiam, in merita alia cōfidere, q̄ ea quæ sunt Iesu Christi. Nec in hoc contumaces sumus in pontifices, apostolorūq; successores, sed p̄n atq; ueraces in Christū. Hunc em̄ eis p̄ferri oportet: & si id pati nolint, ipsos penitus, ut anathemata fugere.

Modo enim hominibus suadeo, an deo?

Huius quæstionis partē priorē affirmant, & posteriorem negatiuā intelligūt qui latine tantū Apostolū, uel interpretē potius, legūt: ut quia nemo suadeat deo: cui sunt omnia manifesta: reliquū iam sit, ut hominibus suadeat.

Suadere.

Est autē Suadere hoc loco, pro inducere ad credulitatē, ut Act. ult. Stadēsq; eis de Iesu ex lege Mosi, & p̄phetis, quod nemo ad fidē possit ui cōpelli, sed tantūmodo trahi & iduci, ut Ioan. vj. Nemo uenit ad me, nisi pater me⁹ traxerit eū.

In nostrum seculum.

Nostro tñ seculo Turcas, imo & Christianos cogit Rho. Curia ad fidē, i. ad odiū & perniciē sui. Quanq; aut hunc sensum & Hiero. & Aug. & Amb. habeant, placet tamen magis Erasmi sententiā, qui id quod in græco accusandi casu homines suadeo, an deū, interpretat, modo humana suadeo, an diuina? hoc est doctrina, quam ego doceo, non ex hominib⁹, sed ex deo est, ut latius statim ipse explicabit, quando euangelij suū, neq; secundū hominem, nec ex homine esse dicet. Est autē iste tropus, non rarus etiā in latina lingua, Virgilium lego, Hieronymū enarro, Et. j. Co. j. Nos p̄dicam⁹ Christū dei uirtutē & c. Metonymia itaq;

Tropus metonymia.

nia itaq; est. Ad huc sensum apte quadrant præcedētia, ac si dicat: Cur nō optē anathema esse eos, qui alia docent: Nunquid humana, ac non potius diuina doceo, quibus omnia cœlestia & terrestria merito sileant & cedant: ac maledictione dignum est, quod diuinis aduersatur. Potest autē & nostra translatio huc dū Alius sensus ci, si uerbum Suadeo absolutum sit a regimine, ut quo modo Rhoma. xiiij. Qui manducat, domino manducat: ita hic sit sensus, quod suadeo seu suator sum, nō hoc hominibus, aut ad gloriā uel gratiā hominum facio, sed deo, & in dei gloriā, hoc officio seruo. Et huic sensui non inepte adhæret, quod sequitur: Si ad huc hominibus placerem &c. quasi neget se hominibus placuisse suadendo, sed soli deo. Et hoc aduerbium modo, totum apostolatus sui tempus, non Modo. autem huius epistolæ scripturæ significat. Quia reuera in hac epistola, non ex integro gratiam Christi docet, sed ad eam reuocat lapsos, & iam scientes confirmat. Vnde & allegoricos infra loquetur, quod ad instituendos nos pertinet: quib; linguæ sunt in signū: ut. j. Corinth. xiiij. dicit, ut sit sensus: Maledicti sint, qui aliud docent: quia postquā conuersus sum a legum traditionibus, iam non amplius humana doceo, sed diuina. Et diligenter quæso serua tibi, quod humana appellare audeat, legem Mosi, quæ tamen per angelos tradita est: de quo infra latius.

An quæro hominibus placere: si adhuc hominibus placere, Christi seruus non essem.

Hoc ideo dicit, quia pseudapostoli etiam hac ratione docebant legales iustitias, ne propter euangeliū paterentur persecutiones a iudeis: qui pro lege Mosi aduersus uerbum crucis, insaniebant in omnes homines. ut. j. Thessalo. ij. scribit: quod & infra. vj. ca. dicit. Quicumque uolunt placere in carne, hi cogūt uos circumcidī, tantū ut crucis Christi persecutionē non patiant. Ideo Paulus cōtra hanc pusillanimitatē spiritus erectus, docet amore Christi cōtēnendos esse hoīes, & nō omittendū uerbū quo illis placeat. Hominibus hoc loco per emphasin accipitur, ut qui tantū sunt homines iuxta primā natiuitatē ex Adam extra Christi & fidē eius. Hos em̄, cū sint a ueritate alieni, necesse est, mēdacio & odio ueritatis plenos esse. Ita oīs homo mendax. Sic. j. Corin. iij. Nōne hoīes estis? Et usu scripturæ ferme opprobrium est, hominem dici. Nō enim secundum substantiam, metaphysice (sic enim theologi nihil non laudis in homine uident) sed theologicē, & ut in oculis dei est, eum nominat. Contra iusti non uocantur fere homines, sed dij. Psal. lxxxj. Ego dixi, dij estis, & filij excelsi omnes. Vos autem sicut homines moriemini. Ideo, ut Psal. ij. uere dicit. Deus dissipauit ossa eorū NOTA
Homo.
Hominibus
placētes, de
dissipat. qui hominibus placent, confusi sunt: quoniam deus spreuit eos, Quare? quia deum & uerbum suum negant amore hominum, dum persecutionem timent.

Ita contra, Custodit dominus omnia ossa eorum, quorum? iustorū. Qui sunt ij: qui hominibus displicent, honorati sunt, quoniam deus susceptor eorum est. Et Lu. xvj. Quod hominibus altum est, abominatio est ante deum. Cum autē nos quoq; simus homines, necesse est & nobis displiceamus: iuxta uerbū Christi. Qui amat animam suam, perdet eā. Videant ergo illi, qui ex arbore Purphiriana, & Aristotelis, aliorumq; philosophorū doctrinis didicerunt, hominē rationalem laudare, iactare, ac amare: deinde in sua dictamina confidere, sua consilia iustificare: & recte ad scripturæ ueritatem sapiant. Quæ omnia humana, mendacio, uanitati, & perditioni deputat. Ideoq; lugendum docet, quoties nos homines, rationales, liberi arbitrij, omnium deniq; operū nostrorū titulis lau

Li ij dari

Placere, dari contingit: Quando seruum Christi, id est ueritatis esse non posse pronun-
 ciet Paulus, qui sibi uel hominibus placeat. Verbum autem placere, hic in spi-
 ritu intelligitur: hoc est, pro uoluntate placēdi. Quandoquidem non in nobis
 est, quibus placeamus uel displiceamus; quod satis ipsemet apostolus hic expli-
 cat, cum prius dixisset: An quæro placere. mox non ait; Si adhuc quærerem pla-
 cere, sed si adhuc placerem. Ita & j. Corinthi. iij. Placete omnibus per omnia, si-
 cut & ego omnibus per omnia placeo. Quomodo omnibus places? sequitur
 Non quæres quod mihi utile sit, sed quod multis, ecce placere est quærerere, ut pla-
 ceat omnibus, etiam si forte nulli aut paucissimis placeat. Canonicum est em̄
 Christo & suis, ut dum quærunnt placere, & ea faciunt, unde debeant placere, dis-
 pliceant. Iuxta illud; Pro eo ut me diligerent, detrahebant mihi. Et rursum: Odio
 habuerunt me gratis. Item: Impugnabant me gratis; id est, cum esset in me cau-
 sa amoris. Ideo exemplo Christi perdēda sunt beneficia, ut quæramus, quo pla-
 ceamus omnibus, nullo modo quæramus, quo placeam⁹; Sed ut Rho. xv. Vnus
 quisq; alteri placeat, in bonum (inquit) ad ædificationem. Vtiq; non ad eorum
 desyderia & uanitates &c.

**Perdenda be-
 neficia.**

Notum em̄ uobis facio fratres Euangeliū, quod euangelisatum est
 a me, quia non est secundum hominem: neq; enim ego ab homine acce-
 pi illud, neq; didici: sed per reuelationem Iesu Christi.

**Accipere &
 discere discer-
 nuntur.**

Hic ostendit quod iuste illos anathematizauerit: longo tractu, multisq; argu-
 mententis declarans, quod nō humana, sed diuina docuerit. Primū, inquit ut
 euangeliū meū diuinū esse sciatis: ego non ab homine accepi, neq; ipsemet didi-
 ci, sed per reuelationē Iesu Christi. Hic inter Accipere & Discere b. Hierony.
 sic distinguit. Quod accipit cui primum intimatur, & ad fidem eius inducitur.
 Discit autē, qui ea, quæ in illo figurata sunt, explanata cognoscit. Hoc sic intel-
 ligo. Accipit qui incipit, discit qui proficit in euāgelij notitia. Quid si Aposto-
 lus id uelit, quod uerbum accepi, copuletur cū nomine isto, ab homine, & uer-
 bum didicit absolute ponatur, adhuc scilicet sensum: Neq; ab homine, aut ulli
 us magisterio, illud accepi; neq; mihi traditum est a quoquā, sed neq; a me ipso
 didici, nō meo studio inueni, nec quæsiui: a deo sola reuelatione Christi ipsūm
 accepi; & ipso docente, didici: scilicet in itinere, quando ad Damascū profectus,
 Christi uocem audiuit, ut b. Hierony. sentit. Notat hic idem d. Hiero. Christū
 a Paulo deū p̄dicari: quia non ab homine, sed per Christū; ergo Christus plusq;
 homo. Item saluberrime admonet, q̄ grāde sit periculū in ecclesia, loqui sine
 reuelatione Christi. Ne peruersa interpretatione, ex euangelio Christi, euange-
 liū hominis fiat, ut nunc passim fit, ubi scripturas uel humanis opinionibus, ac-
 ceptis, uel proprio magisterio inuentis glossis contaminant.

**Hiero. admo-
 nitio, de mo-
 do tractandi
 euangelij.**

Homo,

Hominem autem hoc loco, non tantum pro malis, sed & pro ipsi apostolis
 accipit, ut statim dicet, se non ab eis eruditum, neq; cum eis contulisse, mox post
 reuelationem. Quod ideo facit, ut corroboret quæ supra dixit: scilicet, etiam
 si apostoli, aut ipsemet aliud doceret (cum sint homines) non tamen deser-
 endum esse, quod semel docuisset; quando hoc nec ex apostolis, nec ex se ipso
 habuisset. Ideo Anathema habendum, quicquid pseudapostoli uel apostolorū,
 uel etiā Pauli nomine aliter docerent. Non enim posse eos, nisi ex homine acce-
 ptum euangelium, uel potius errorē habere: se autē ex Christo ueritatē. Euan-
 gelium & Lex proprie in hoc differunt, quod lex prædicat facienda & omitten-
 da, immo iam cōmissa & omissa, ac impossibilia fieri & omitti; ideo solā peccatū
 ministræ

**Euāgelij &
 lex differunt.**

ministrat cognitionem; Euangelium autem remissa peccata, & omnia impleta, factaq; Lex enim dicit; Redde quod debes. Euangelium autē: Dimittuntur tibi peccata tua, Sic Rho. iij. per legem cognitio peccati, Et. iij. Lex iram operat; Vbi em̄ non est lex, nec preuaricatio. At de euangelio dicit Lucæ ul. Sic oportuit Christum pati, & a mortuis resurgere, & prædicari in nomine eius (nota in signiter, in nomine eius, non nostro) pœnitentiam & remissionem peccatorum in omnes gentes. Ecce prædicatio remissionis peccatorum per nomen Christi, hoc est, euangelium. Et Rho. x. Quam speciosi pedes euangelisantiū pacē, annūciantū bona. i. remissionem peccatorū, & gratiā, legis plenitudinē p̄ Christum. Inde iustificatus per gratiā, a lege ad euangelium fugiens, dicit, Dimitte nobis debita nostra.

Sed cur Christus in euangelio multa præcipit & docet, si hoc legis officiū est? Itē & apostoli multa præcipiunt, cū tñ sint euāgelici p̄dicatores. Respondeo Doctrinæ eiusmodi, quæ ultra fidem traduntur (nam credentibus annunciat salus & remissio peccatorum in euāgelio: ut Ioan. j. Dedit eis potestatem filios dei fieri, credentibus in nomine eius, quotquot eū receperūt) sunt uel interpretationes legis, quibus peccatū clarius cognosceretur, ut gratia tanto ardentius quæreretur, quanto peccatū certius sentiretur. Vel sunt remedia & obseruatōes quibus gratia iā accepta, & fides donata custodiretur, aleretur, perficereturq;: si cut sit, dū ægotus incipit curari. Igitur uox euāgelij dulcis est, ut spōsa in Canticis; Sonat uox tua in auribus meis, uox em̄ tua dulcis, Et iterum; Meliora sunt ubera tua uino, fragrantia ungentis optimis: id est, uerba Christi, quibus pascit fideles suos, sunt meliora uerbis legis: quia spirant unguētum gratiæ, quo remissis peccatis, sanantur naturæ uulnera. Ita Psal. xliij. Diffusa est gratia in labijs tuis, non scientia, non cognitio, quæ & in Mosi labijs diffuse sunt; sed gratia, id est gratiosa & iucunda sunt uerba tua peccatoribus perditis, quia remissionē & gratiam nunciant. Hoc est, quod Psal. l. quocq; orat. Docebo (inquit) iniquos uias tuas, & impij ad te conuertent, ac si diceret; Obsecro, non doceam uias hominum, & doctrinas iustitiæ nostræ: quoniam: ijs nō ad te conuertentur, sed longius auertentur; labia mea quæso aperias tu, ut os meum tuam potius annūciet laudem, id est, gratiam qua peccata remittis. Ex hoc enim fiet, ut homo te laudet, glorificet, diligat, dum senserit beneficiū misericordiæ tuæ: & non seipsum laudat in iustitia sua. Qui enim iusti sunt, non docentur, non ad te conuertunt non te laudāt, sed seipsos. sani sunt, medico non egent. Ideo nec annūciari potest eis laus gratiæ tuæ: de quibus mox ibidem; Libera me de sanguinibus, deus deus salutis meæ, & exultabit lingua mea iustitiam tuam. Non nostram hominum iustitiā, sed gratiā tuā, qua iustitiam nobis tribuis; per quā & deus salutis nostræ tu es. Quæsitum est autē, quod nam euangelium Paulus prædicarit, an Lucæ, Matthæi, aut alteri? Et b. Hiero. ex Eusebio uel Origene alicubi Lucæ euāgelium, Pauli putat. Quasi nō plura sint euangelia, q̄ quatuor ista usitata, cū quilibet apostolus, idē quod omnes, prædicarit. Euangelium enim est sermo bonus, nuncius pacis, de filio dei incarnato, passo, resuscitato per spiritum sanctū, in salutem nostram, ut Rhoma. j. describitur: & ut Zacharias, Lucæ. ij. dicit. Visitauit, & fecit redemptionem plebi suæ. Et infra, ad dandam scientiam salutis, in remissionem peccatorum, per uiscera misericordiæ dei nostri. Igitur quandoq; prædicatur gratia dei, & remissio peccatorū, per Iesum Christum facta, hic uere euangelium prædicatur. Proinde epistolæ Pauli, Petri, Ioannis omnino sunt, & uere euangelia. Nec Paulus Lucæ, aut ullius euangelium prædicauit.

Cur Christus in euāg. multa præcipit, itē apostoli.

Id est, uerba
uox quæ
odmagis

Gratia.

Quod euāgelium Paulus prædicauit.

Euangelium

Li. iij. cauit

cauit: sicut hic expresse dicit: Euāgelium a se prädicatū, nec ab homine, nec per hominem, sed a solo Iesu Christo sibi reuelatum: sicut & infra: Reuelaret filium suum in me, ut euangelisarem illum in gentibus. Ecce euāgelium est doctrina de filio dei Iesu Christo.

Audistis enim conuersationem meam, aliquando in iudaismo: quoniam supra modum persequebar ecclesiam dei, & expugnabam illam, & proficiebam in iudaismo, supra multos coetaneos meos in genere meo, abundantius æmulator existēs, paternarū mearum traditionum.

Dissentit ab Hierony.

Hæc pro consequentia sententiæ, oportet intelligi dicta ab apostolo ad confirmandum id, quod iam cœpit: id est, euāgelium suū non ex homine esse, sed se diuina suadere: & si scio d. Hiero. alio respicere, & ordinē sententiæ relinquere.

Pulchra obseruatio pondusq; uerborum.

Igitur uult apostolus dicere: ut plenissime sciatis, me nec a maiorib⁹ meis, nec ab apostolis, aut ullis hominibus eruditum, sed a solo deo: ut sic diuina uos audivisse certi sitis, & non transferamini ad humana, ullis aut meo, aut apostolorū nominibus. Ecce denuo uobis recensio, & suggero historiam meam. Audistis enim &c. Mira autē (ut b. Hierony. ait) & pulchra obseruatio, pondusq; uerborum. Conuersationē, inquit, nō gratiā: aliquando, non modo: in iudaismo, nō in fide Christi: non ut ceteri persecutores, sed sicut grassator & prædo uastabat ecclesiam dei: non quod eam talē tunc crederet, sed talem nūc cognitā nominat. Et iterum, Proficiebā in iudaismo, non in fide Christianismi: super multos, nō super omnes (ut modestiam seruet) super coetaneos meos, non super senes: in genere meo, non in gentibus. Sic enim gentem hebræam solet nominare: ut. ij. Corin. xj. periculis ex genere, periculis ex gentibus. Non tñ negarim, quin sē

Consilium Pauli.

mul & obiter, dū ex historia sua probat se diuina docuisse, uelit & exemplo suo Galatas retrahere a lege, ut inter audiendum, simul moneantur, moueanturq;. Si talis ac tantus legis æmulator, qui multo potest amplius de lege gloriari, & in carne cōmendari, q̄ illi pseudapostoli (sicut facit. ij. Corin. xj. & Collo. iij.) & tamen hæc uelut stercora arbitratus reliquit: quanto magis nos, qui in gratia sumus, ad legem non debemus reuertī? Hoc notādum, quod paternas traditiones, Hierony. intelligit, pharisaicas doctrinas, & mandata hominum: sed mea temeritate credo, quod totā legem Mosi intelligat: quod nō aliunde, q̄ ex ipso met Apostolo docebor: qui Philip. iij. dicit. Si quis uideatur confidere in carne, Ego magis circumcisus octauo die, ex genere Israel, de tribu Beniamin, hebræus ex hebræis, secundum legem pharisæus, secundum æmulationem persequeb̄s ecclesiam dei, secūdū iustitiam, quæ est in lege, cōuersatus sine querela: sed quæ mihi fuerunt lucra, hæc propter Christum arbitratus sum detrimenta. (Ecce circūcisionem quoq; & iustitiam legis sine querela, propter Christum detrimenta arbitratur.) Et ut inueniar in illo, non habens meam iustitiam, quæ ex lege est

NOTA.

sed illam quæ ex fide est Iesu Christi. Quare traditiones paternas, legem uocat: quod in illa sit ab hominibus, patribus, ac maioribus suis eruditus, tñ quod patres sui illas a Mose acceperint, & filijs suis tradiderint, iuxta edictū Psal. lxxvij. Quanta mādauit patribus nostris, nota facere ea filijs suis. omnia enim apostolus contentiose aptat, & opponit pseudapostolis, ut suum euāgelium, a deo esse statuat, ac sic Galatas firmiter in ipso stare cogat. Ideo & paternas traditiones, quadam uelut tapinosi, opponit Euangelio, quod diuinas traditiones uult haberi. Sed ne cuiquam scrupulum iniiciam, rem hanc Paulo tractemus latius, quo

quo simul & sequenter dicendis uiam paremus.

Lex non modo ceremonialis, uerum & moralis, deniq; ipse sacratissimus de-
calogus æternorum præceptorū dei, litera est, & literalis traditio, neq; uiuificās,
neq; iustificans: ut abunde probat beatus Augustinus, de spiritu & litera, sed oc-
cidens, & peccatum faciens abundare. Quantūcūq; doceatur, aut obseruetur,
non per hoc cor ipsum purificatur. Corde autē nō purificato, quid sunt opera bo-
na, siue ceremonialia, siue moralia, nisi species ipsa pietatis & hypocrisis? Sicut
Christus pharisæos foris speciosos, intus plenos spurcitia dicit. Quo fit, ut licet
non faciat furtum, non adulteretur, extra in opere, tñ uel intus in eadem pron⁹
est, uel amore commodi sui, uel timore pœnæ abstinere, ac sic alio peccato aliud
uincit: ut beatus Augustinus dicit de nuptijs & concupiscentijs. Nā amor com-
modi, & timor pœnæ uitia sunt, & quoddā genus idolatriæ: cū soli deo amor &
timor debeat. Ab hac igitur impuritate cordis nihil nisi fides liberat, ut Actu-
um. xv. Fide purificans corda eorū, ut sic stet uerbum Pauli Ti. i. Omnia mū-
da mūdīs: imūdis uero & incredulis, nihil mūdū. Eadem regula, Rho. ij. dicit
Qui doces non furandum, furaris &c. interprete beato Augustino, furaris scilicet
et non opere, quod doces non faciendum, sed rea uoluntate. Quare nisi do-
ctrina fidei, qua cor purificatur & iustificatur, reueletur, omnis omnium præce-
ptorum eruditio, literalis & paterna traditio est. Præceptum enim docet quæ
sunt facienda. Quæ cum fuerint impossibilia, doctrina fidei (id est euangelium)
docet, quo modo fiant possibilis. Hæc enim docet ad gratiam dei confugere, &
implorare ipsum deū, magistrum & doctorē. Qui digito sui spiritus scribat
in corda nostra suas literas, uiuas, & lucētes, & ardentes. Quibus illuminati &
accensi clamemus: Abba pater. Et hæc non est paterna, sed diuina eruditio.

Sola fides ab
impuritate cor-
dis liberat.

Auerte autem lector. Si apostolus tam speciosam iudaismi sui conuersatio-
nem & iustitiam legis damnat, adeo ut stercorea & detrimenta arbitretur: quid
pretendent isti naturæ prædicatores, & moralium operum laudatores? Si mal⁹
erat iste apostoli profectus, omni nimirū dictamine rationis, sed & ipsa lege dei
probatas, quando & finis (ut uocant) suæ uitæ erat æmulatio dei, & legis eius:
quid erunt actus illorum, qui uel alio fine, uel simili fine factantur? Nēpe id, qd
Hiere. de eiusmodi prophetis dixit, Viderunt tibi uisiones stultas & eiectiones:
nec aperuerunt tibi peccata tua, ut te ad pœnitentiā puouocarent. Itaq; timorē
dei ab hominibus tollunt, securitatemq; docent, dū moralia sua bona, & dictan-
te ratione opera, non esse peccata garrunt.

In naturæ præ-
dicatores, &
moralium ope-
rum laudato-
res.

Cum autem placuit ei (qui me segregauit ex utero matris meæ, &
uocauit per gratiam suam) ut reuelaret filium suū in me, ut euangelisa-
rem illum in gentibus.

Aliud ergo est, legem nosse, & in iustitia eius excelluisse: & aliud filium dei
cognouisse, hoc enim salutē, illud perditionē operatur. Et uide qd gratas & syn-
cerus cōfessor sit gratiæ diuinæ. Non (inquit) reuelatus est mihi filius dei, quia
sic profeceram in iustitia paternæ legis, non meo merito: sed quia placuit deo
ita fieri, cum ego longe meruissem contraria. Quod autem placuerit ei sine
meritis meis, id conuincit, quod me in hanc sortem, antequam natus es-
sem, segregarit: & in utero matris meæ me talem præpararit. Deinde & per
gratiam uocarit: ut his omnibus intelligatis, quod fides & cognitio Christi,

Aliud est legē
aliud filiū dei
cognouisse.

LI iij nō ex

Non potest esse salus ex legibus. non ex lege mihi uenerit, sed ex predestinante & uocante gratia dei. Quare nec uobis ex lege salus esse poterit. Alij uerbū, segregauit, eo referunt, quod Act. xij. dicitur. Segregate mihi Paulum & Barnabam in opus &c. uerū coacte, cū uterum matris tum cogant intelligere allegoricos, synagogam. Prætereo quæ d. Hiero. hic tractat, satis scrupulose & scopulose. Mihi omnino uidetur de prædestinatione sui loqui, sed breuiter obscure, pro captu Galatarum. Sat habens, quod Iesum Christum filium dei simpliciter asseruerit, nō ex se, nec alijs, sed ex reuelante patre sibi cognitum, & a sese doctum & euangelifatū: ut sic diuina sese didicisse ex Paulo scirent, iam sequitur. & simplici narratiōi hist oriā addit, demonstraturus, non ex hominibus eruditū, aut humana docuisse.

Continuo non acquieui carni & sanguini.

Mire hic torquetur & torquet diuus Hieronymus: primum, ne apostolos carnem & sanguinem dici, & Porphyrio blasphemanti Paulinam fiduciam, cedere cogatur, per carnem & sanguinem Iudæos & peccatores intelligit, præsertim cum postea sese contulisse cū apostolis euangelium suum profiteatur, quod hic negat. (Nam idem uerbū, quod hic, Acquieui, infra translatum est, Contuli.) Sed mittamus ista; uideat qui uolet. Ego interim sic abūdo, quod Paulus ostensurus se ex deo reuelante docuisse Galatas: nō prius cōtulerit suā reuelationem cū ullo hominum, sed continuo accepta reuelatione, Christū prædicarit. Quemadmodum Act. ix. scribitur.

Fuit autem cum discipulis, qui erant Damasci, per dies aliquot: & continuo ingressus synagogam, prædicabat Iesum. Continuo scilicet, nō prius conferēs cum eis. Vnde & hic eclipsis in Paulo uidetur, ut integer contextus sic habeatur: Cōtinuo prædicauit seu euangelisauit filium dei, nō contuli prius cum hominibus. Ut aduerbium, continuo, prorsus neget, sese ex hominibus eruditum esse; sed potius contra, homines continuo ex sese eruditos in Christo. Nam, ut dixi, contentiose apostolus agit, ut sese diuina docuisse probet. Hoc enim uelut capitali argumento probato, iam pronū erit, oīa destruere, quæ contra se tradita erāt Galatis. Est autē, teste Hiero. Cōferre, qd hoc loco acquieui dicitur, aliud quiddā, q̄ apud nos itelligit: cū scilicet ea q̄ nouim⁹ cōferim⁹ cū amico, ac uelut in sinū & cōscientiā eius reponimus: ut pari cōsilio, uel pbāda sint uel im/ probanda. Et quanq̄ interpret id uerbi non reddiderit, nō tñ penitus aberrauit a sensu. Qui em hoc modo cōfert cū amicis, certe iā animo acquiescit, & docitē sese præbet illis. At Paulus nec uoluit doceri, nec animū unquā habuit disputandi, recta ne essent an minus, quæ ex deo audierat, & iustissime. Impiū em fuerat diuinā reuelationē, ac si dubitaret, hominū consilio stabilire. Nihil ergo facit Porphyri⁹ criminator Pauli, superbiam in eo taxās: nō em p̄ superbiam, sed p̄ gloria diuinæ autoritatis & certissimæ ueritatis, noluit cōferre: sed nec potuit citra iniuriā autoritatis diuinæ. Quanq̄ & in hoc errat, quod Paulū putat hic de de aplis loq̄, cū de ijs loquat, q̄ in Damasco erāt: quicūq̄ tandē illi fuerūt. Nam de aplis statim dicit. Nec ueni ad antecessores meos aplos. Alij ergo sunt, quos carnē & sanguinē uocat. Et ut mihi uidetur, alludit more suo & hebræorum ad nomē Damascus, qd iuxta etymologiam, sanguinē & saccum significat, & nō raro in scripturis mysterium gerit carnis & sanguinis. q. d. Non contuli cum ijs, qui Damasci erant, qui caro sunt & sanguis.

Verūtamen hoc ipsū nō negarim, de sanctis dici. Nec aplos ipsos dubitē carnē & sanguinē appellare, etiā autoritate Christi, q̄ ad Petrū dixit: Caro & sanguis nō reuelauit

reuelauit tibi: id est, nec ex teipso, nec ex alijs id habes. Et alibi. Nō em̄ uos estis qui loquimini, sed spiritus patris uestri. In quo manifeste significat, eos esse aliud a spiritu, & spiritus reuelatione, nimirum in seipsis uere carnem & sanguinē

Placet ergo tempestiua hæc Tapinosis, qua in odium pseudapostolorū etiam sanctos dei, carnem & sanguinem appellat, præ maiestate diuinæ reuelationis. Quia si ceperint hominum quantumlibet sanctorū, uel uerba uel exempla aduersus diuina factari: tēpus est, ut quicquid nō fuerit diuinū, cū fiducia carnē & sanguinem immo nihil ducamus.

ταπεινωσις.
Humiliatio.

Nec ueni Hierusalem ad antecessores meos apostolos.

Non solum Damascenos non consului, sed nec apostolos, qui antē me fuerant in apostolatu, (id enim significat antecessores meos) quod tamen oportuerat fieri, si p̄ hominem, uel ab homine doceri uoluissē. Satis mihi fuit, certa & infallibilis reuelatio patris. Nota necessariā Pauli superbiā, uel rectius æquitatem. Ceteros apostolos priores fuisse se confitetur; nec sese maiore, nec tamē rursus minore. Quamquā em̄ iuxta personam omnibus sese inferiore, & minimum apostolorum pronunciet, immo nec dignum uocari apostolū, tñ officium & ministerium ita honorificat (hoc enim dei, non suum est) ut nulli prorsus apostolorum cedat. Nam quęcumq; sit persona apostolorum, officium certē idem & æquale est omnium: eundem Christum docent; eandē potestātē habent ab eodem æqualiter missi sunt. Et tñ dicit. ij. Corin. xj. Existimo me nihil minus fecisse a magnis apostolis. Et. xij. Nihil enim minus feci ab ijs qui supra modū sunt apostoli. Ecce mire præfert eos, & æquat se eisdem, dignitate humiliter cēdēs, officio & potestate sidenter se conferens.

Necessaria
Pauli supbia

Idē & æquale est officium apostolorū.

Sed abi in Arabiam, & iterum reuersus sum Damascum.

Lucas Act. ix. non meminit huius in Arabiā secessus, sed omnino Paulū per murū submissum, uenisse Hierosolymam scribit. Inde d. Hierony. uarias ratiōes exquirat; ex quibus secundā sequor, quæ est, fuisse Paulum post baptismum aliquot diebus Damasci; ut Lucas scribit; in quibus Christū prædicat in synagoga. Deinde (quod Lucas tacuit) abiisse in Arabiam, & rediisse Damascum; ut hic dicit; tñ ea quæ prosequit Lucas, scilicet propter insidias, missum per murū in sporta, ac uenisse in Hierusalem.

Laborat itaq; d. Hiero. Cur Paulus hæc recitet, quæ Lucas tacuit. Mea temeritate puto, sicut omnia, ita & hoc referat, ad ostendendum quod nō uenerit ad apostolos, nec ab eis didicerit, quin potius fret⁹ diuina reuelatiōe, prius in Arabiā doctur⁹ abierit. Deinde & reuersus Damascū eadē docuerit; uidelicet, adeo certus de reuelatione Christi sibi facta. Nec em̄ ea doceret, diuersis etiā locis, si talia æstimaret, quæ cum apostolis uel hominibus conferenda essent. Quod autē d. Hiero. eū in Arabia frustra putat fuisse, & mysteria quædam sectatur, permitrendum est tanto uiro.

Opinio Lutherij.

Deinde post annos tres, ueni Hierosolymam uidere Petrum, & mansi apud eum quindecim diebus.

Obserua q̄ diligenter addat, post tres annos, & non audire, sed uidere Petrū. Quod em̄ annos tres Damasci se docuisse insinuat (scilicet donec p̄ murū coactus est abire) id certe contendit, se nō factū a Petro, sed iā diu euāgelistā fuisse qñ uenit ad Petrū, ut obstruat os pseudapostolorū, qui forte hoc argumēto Paulū a Petro doctū asseruerāt; per cuius exēplū Galatas ad legē seruādā sollicitarāt.

Verum

Hiero. in epi-
stola ad Pau-
linum. Verum d. Hiero. hoc loco geminam intelligentiam se professus sequi, & eā
qua asseritur Paulus a Petro doctus, & eam, qua negatur. In Epistola tamen ad
Paulinum, omnino declinat in sententiam priorem, uolēs doctorem gentium
(ut suis utar uerbis) mysterio Ogdoadis & Hebdoadis instructum, Quod ideo
cōmemoro, ut prudēs lector ita Hierony. intelligat, ne contra apostolum Pau-
lum sapiat: qui hęc omnia eo spiritu detonat, ut conuincat fortissimis argumen-
tis, se nihil ab Apostolis didicisse, sed a solo deo (ut iam satis dictum) omnia ac-
cepisse. Quod autem d. Hierony. in mysterio quindecim dierum, libenter & sæ-
pius ludit, non contēnendum est: sed hoc loco non mysterij tantum delectatio-
ne, sed rei & historiae necessitate quoq; positos esse a Paulo, omnino credendū
est: forte ut ostenderet, fat temporis se cum Petro fuisse, si docēdi gratia uenisset
uel contra, non discēdi gratia, sed uisendi tantum, tanq; hospitem apud eū mā-
sisse. Quando ad discendum, longiore tempore opus fuisse.

Alium autem Apostolorum uidi neminem, nisi Iacobum fratrem
domini.

De diuisione
Apostolorū. Ne dicerent, si non a Petro, saltē ab alijs Apostolis doctus es. Non uidit autē
quia (ut Hierony. ait) erant toto orbe dispersi ad predicādū euangelium: quod si
uerum est, ubi subsistet fabula illa, qua dicitur de diuisione apostolorū, anno ter-
tiodecimo post resurrectionē Christi fuisse aplos diuisos: Cum hic Paulus post
tres annos, aut certe post quatuor annos suæ cōuersionis, iā dispersos inuenit,
qui tñ anno eodē quo Stephanus coronatus est, uideri potest cōuersus esse. Sed
alijs hęc otiosus relinquo. Hoc uide, quod Lucas Actū. ix. scribit, Paulū cū eū
discipuli timuissent, a Barnaba ductum ad Apostolos, & cū illis egressum & in-
gressum &c. cum hic fateatur, se neminē Apostolorū uidisse nisi Petrū & Iaco-
bum. Aut ergo Lucas, Apostolos pluraliter appellat Petrum & Iacobū: aut
illud uerū est quod d. Hieronymus dicit, apostolorum nomine & multos alios
cenferi, præsertim in Epistolis Pauli, ut qui ab apostolis primis ordinati fuerūt.

Eusebi^o de Ia-
cobo minore
fratre dñi.

De isto Iacobo qui usitate a uulgo, Iacobus minor uocat, dicit Eusebius lib.
ii. Eccle. histo. ca. j. quod dictus sit frater domini, quia esset fili^o Ioseph, qui qua-
si pater Christi habebatur. Hoc beatus Hierony. lib. illust. uirorū recitās & dis-
sentiens, dicit, Iacobus, ut nonnulli existimant, Ioseph ex alia uxore, ut autē mihi
uideē. Mariæ sororis matris domini, cuius Ioannes in euangelio suo meminit,
filius &c. Ioannes enim ca. xix. dicit. Stabat iuxta crucem Iesu mater eius & so-
ror matris eius Maria Cleophæ, & Maria Magdalena. Itē Marcus. xv. Inter
quas erāt Maria Magdalena, & Maria Iacobi minoris, & Iose mater, & Salome
Cui consentiēs Mathæus. xxvij. Inter quas (inquit) erāt Maria Magdalena, &
Maria Iacobi, & Iose mater, & mater filiorū Zebadæi. Ex qbus colligit, qd ea-
dē est Maria Iacobi & Maria Cleophæ, ipsa scilicet soror uirginis Mariæ, dicta
Cleophæ a uiro, Iacobi autē a filio: quæ & ipsa mater est Simonis & Iudæ. Nā &
Euseb. lib. iij. Eccle. dicit Cleophā fuisse fratē Ioseph, & exinde Simonē dictū
consobrinū domini. Hoc autē clarissime uidetur Marcus. vj. dicere. Nonne hic
est faber, filius Mariæ, frater Iacobi, & Iose, & Iudæ, & Simonis? Proinde ma-
nifestus error est eorum, qui tertiam Mariam finxerunt, quam Mariam Salo-
me uocant. Salome enim fœmininum nomen est. Et quam Marcus Salome,
hanc Mathæus matrem filiorum Zebadæi appellat. Sed & non nisi duas
Marias fuisse, scilicet Magdalena & Iacobi satis Mathæus pbat, qui Mariā Ia-
cobi, fere alterā Mariā solet appellare. Sed finē tēdij faciamus. Et hunc Iacobū
fratrem

Error quodrū/
dā tertiā Ma-
riā fingentiū.

fratrem domini, id est fratrualem seu poti⁹ consobrinum domini, intelligamus dictū aliorum ad Iacoborū differentiam. Plures enim Iacobos inter discipulos Christi fuisse omnes affirmant. Et licet beatus Hieronymus aduersus Helphidium, & hoc loco, dicat eū potius similitudine uirtutis & sapientiæ, q̄ carne fratrem domini dictum: Magis tñ placet, quod ex illustrib. uiris supra adductū est.

Plures Iacob/
cobi.

Quæ autem scribo uobis, ecce coram deo, non mentior.

Iurat apostolus in re (ut apparet) tam leui, nempe ut uerum credant, eum uenisse Hierusalem, neminē apostolorū uidisse, & quæ alia cōmemorauit. qua necessitate? Anxi⁹ est, & urgeri se sentit, apostolorū nomine & conuersatione, quibus pseudapostoli nitebantur. Ideo cum non habeat, quo firmet suam narrationem, iurat, & sancte accipit: ne scilicet diuinæ reuelationis autoritas, qua Galatas docuerat, apostolicæ & humanæ autoritatis pretextu & pompa minueret, in preiudicium & fidei & euangelij, iurat aut non tantū pro p̄dictis, sed & p̄ sequenter dicendis. Ita em̄ solent nimium solliciti, inter mediū sermonem iurare.

Aptus iuras.

Deinde ueni in partes Syriæ & Ciliciæ.

Quod Lucas Act. ix. sic: Loquebatur quoq̄ (scilicet in Hierusalē) gentibus, & disputabat cū Græcis: illi aut̄ querebant occidere eum. Quod cū cogouissent fratres, deduxerunt eum Cæsaream, & dimiserunt Tharsum, quæ est Ciliciæ.

Ecce habes, quid gesserit per quindecim dies apud Petrū. Non didicit, sed docuit gentes (harum enim Apostolus futurus erat, uel iam erat.) Et cum Græcis disputabat, utiq̄ Iudeis: sicut & Stephanus ante eum, Actuum. vii. Quid ergo necesse est nos audire, quod in Syriam & Ciliciam uenerit? Nempe nusquā se se doctores Apostolos habuisse, sed doctorē ubiq̄ se fuisse probat: semp̄ huc spectēs, & arcum narrationis eo tendens, ut tādē robustissime feriat omnes, quib̄ ei contraria docebant & sapiebant. Quia diuina, nō humana ipse docuerit: Illi uero humana, non diuina.

Eram autē ignotus facie ecclesijs Iudææ, quæ erant in Christo Iesu tantum autem auditum habebant: quoniam qui persequabatur nos aliquid quando, nunc euangelizat fidem, quā quondam expugnabat: & in me glorificabant deum.

Hoc scilicet uult, quod non solum a Petro, & ab alijs apostolis nō sit doctus, sed nec ab ullis alijs, qui in Iudæa Christiani erāt, & legem mixtū cū fide seruabant: immo quod maxime cōmendat Pauli doctrinam, cū ipse nec uisus eis fuisset, testimoniū tñ eorū habuit, quod fidē doceret (Hanc em̄ solā querit in tota epistola statuere.) Igitur iam autoritate omnium ecclesiarū sese recte docuisse demonstrat, qn̄ fidē predicās, ab illis ecclesijs laudatus est, & deus glorificat⁹, quā rū tamē exemplo pseudapostoli Galatas ad legē cogebant: manifeste probans quod non uere ecclesiarū Iudææ exemplum & autoritatē induxerint Galatis.

Glorificant illi deū, q̄ Paulus fidē prædicat, qui doluerūt prius, quod fidē expugnabat nihil de lege q̄rētes. Quid ergo legalibus iusticijs illi falso ap̄torū nomine Galatas tētās? Reliquū ergo est, quod legalia seruauerint ecclesiæ Iudææ, non salutis necessitati compulsi, sed libera charitate aliorū infirmitate seruientes.

O utinā & n̄æ leges in eccl̄ia hodie simili prudētia & docerent & seruarent. Nunc uero ita regnāt, ut in his sal⁹ cōstituta puteat, & fides p̄pe sit extincta. Paulus fidē

In mores nos
stri seculi.

ius fidem facit dominam liberrimam omnium legum humanarum: Nos leges humanas facimus tyrannos fidei. Nec ipsas tamē proceres & magnates pili faciunt, non sine scandalorum ualissimo gurgite ecclesiam uorātes, & solos subditos tot oneribus importabilibus opprimentes, aut libertatem eorum Christianam, per hos pecuniarum laqueos captiuitam, denuo foedissime uendētes, dispēfantes, indulgētes.

CAPITVLVM SECVNDVM.

DEinde post annos quatuordecim, iterum ascendī Hierosolymam cum Barnaba, assumpto & Tito. Ascendī autem secundum reuelationem, & contuli cum illis euangelium, quod prædico in gentibus. Seorsum autē ijs qui uidebantur aliquid esse, ne forte in uacuum currem, aut cucurrissem.

Postquam satis probauit, nullius hominis magisterio se apostolum factum, sed diuina reuelatione; nunc probat se eandem reuelationem tam certā firmāq; habuisse, ut nullos prorsus homines, etiam apostolos, sit ueritus habere iudicetum nullorum quoq; importunitati cesserit.

Quot annos Paulus prædicauerit, priusq; cū alijs cōferre uoluerit.

Primum (inquit) post annos quatuordecim, quibus si annos tres, quos supra memorauit, adiunxeris; iam decem & septem, aut decem & octo annos, eū prædicasse inuenies, antequam conferre uoluerit; ita ut impossibile uideatur, quod tot locis, tot populis prædicarat, potuisse reuocari. Ideoq; nō sua causa ascendit, quasi timuerit (ut Hierony. sentit) ne falsum per decem & septem annos prædicasset; sed ut ostenderet alijs, non in uacuum sese cucurrisse, approbātibus & cæteris apostolis suum cursum. Si enim dubitasset, uerum ne an falsum doceret, insignis & inaudita temeritatis ac impietatis fuerat, dilata necessaria collatione, tot populos ludere incerta doctrina. Secundo non ascendisset unquā, nisi reuelatione dei monitus non aliorum importunitate commotus; tantum abest, ut de doctrinæ certitudine diffusus contulerit; nullam habens prorsus necessitatem ascendendi in hanc causam. Tertio, ad ipsam Hierosolymam, ubi erant principes tam synagoge, q̄ ecclesie, paratos cū omnibus cōferre; nec multitudinē Iudeorum, nec legis acrimos æmulatores formidans. Quarto nō solus, sed cum Barnaba & Tito, diuerso genere; aptissimos testes; ne aliud egisse præsens, aliud absens agere crederetur; ut si quid pro Iudæis nimium faceret, Titus gentilis proderet; si rursus nimis pro gentibus, Barnabas Iudæus obliteret. Quare fiduciam eius uide, hos duos secum duxit, & utrūq; testē habuit. Deniq; cum utroq; sese offerens, manifestum facturus, quod cum Tito gētilem, cū Barnaba Iudæum esse liceret. Et sic euangelij libertatem in utroq; probaret, q̄d ei recum cidi licet, & tñ circumcidi non sit necessarium; ita & de tota lege sentiendum. Supra satis dictum est de uerbo Contuli & Acquiui. Et tropum hebræ

Currere in sacris literis.

um, uel scripturæ sacre proprium nota, quod currere significet officium docendi, seu uerbum dei nunciandi; sumptum a nuncijs, qui mittuntur & currunt.

Sic supra ex Hiere, dixi, Currebant, & non mittebam eos. Et Psal. cxlvij. Velociter currit sermo eius, & multa in sacris literis eiusmodi. Quo significat, oportere uerbi dei præcones esse prōptos, & fideles nuncios, ut magis currāt q̄ eant.

Ita & Isa, liij. Quam speciosi pedes euangelisantium &c. Et Ezech. j. Anima sua sua

lia sua cū pedibus & cursu describit. Et Ephe. vj. Calceatos iubet haberi pedes, euāgelico paratu, & omnium pedum officia, cursus, missio, ac similia, ministerium uerbi dei significant in sacris literis. Nec multum dissimilia poetæ quoq; in suo Mercurio adumbrāt. Iterū nota, quod post annos quatuordecim Paulus inuenit apostolos in Hierusalem, aut saltem Petrum & Iacobum & Iohannem, si nō omnes, & cum illis confert. Non quod me torqueat adeo fabula de diuisione apostolorū, anno tertiodecimo facta, & sic iactata, q̄ ut moneam, ne in similes nugas (quæ plurimæ hodie sunt) facile labamur, contra apertissimas scripturas, sine iudicio quoduis superstitionis figmentum, titulo quocūq; pietatis ornatum acceptādo. Illud iam ex Erasmi annotationibus notū est, Qui uidebant esse aliquid, quid significet. Nam & d. Hiero. habet, Qui uidebant, id est, maioris autoritatis & opinionis erant. Quare, esse aliquid, addititū est.

Fabula de diuisione apostolorū, anno decimo tertio facta.

Sed neq; Titus, qui mecū erat, cum esset gentilis, compulsus est circumcidi. Sed propter subintroductos falsos fratres, qui subintroierant explorare libertatem nostram, quā habemus in Christo Iesu, ut nos in seruitutem redigerēt: quibus neq; ad horam cessimus subiectioni, ut ueritas euangelij maneret apud uos.

D. Hieronymus indicat, olim in latinis codicibus fuisse scriptū, quibus cessimus ad horam, affirmatiue. Quod coarguit tum ex grecis, tum ex euidenti cōtextus præcedentis sententia, qua Paulus negat Titum circumcidi compulsū, & non se cessisse potius monstrat. Deinde laborat in coniunctione Sed uel Autē, & tollendam dicit, ut sit ordo, Sed neq; Titus compulsus est circumcidi, propter subintroductos fratres &c.

Verum si mea diuinatio aliquid est, uel hyperbaton, uel hebræam iterū eclipsin hic facit, ut coniunctio Sed, pertineat ad uerbum Cessimus, uel aliud uerbum iuxta eam subaudiatur, puta, restitimus, aut repugnauimus, ac uicimus: atq; hoc fecimus non odio, aut contemptu legis, aut operum legis, sed propter falsos fratres, qui ex libertate seruitutem nobis facere uolebant &c. Istas autem eclipses solet & alibi facere, præ uehementia affectus, nec infrequens est in ueteri testamento, ut satis notum credo. Illud quoq; quibus neq; ad horam cessimus subiectioni, poterat clarius dici, quibus neq; ad tempus (sic Hierony. habet) cessimus in subiectionē, seu ut subijceremur: hoc est, adeo stetimus pro libertate euangelica, ut nec id saltem a nobis obtinere potuerint, quo ad tempus cederemus, & pro hac tantū uice: quasi postea redituri, postq̄ expletus fuisset, hac cessione, animus æmulatorum legis, cū tam multa pro tempore & loco ac personis facere soleamus, quæ nobis liberum est postea omittere. Verum hoc fiat in ijs, ubi diuina ueritas & euangelica libertas non uenit in periculum, pro qua nec tempus, nec locus, nec persona curanda sunt. Hæc pro Grammatica.

Diuinatio autoris.

Ad horam cedere.

Cæterum tota uis huius cōtrouersie consistit nō in operibus legis, quæcūq; illa sint, sed in necessitate & libertate operū legis. Nō enim opera legis, & lex ipsa, sic sunt mortificata & finita per Christum, ut ea nullo modo liceat operari (quemadmodū d. Hierony. ex Origene suo ductus nō uno loco cōtendit) Sed tantū, ut absq; eis salus esse credatur per solum Christum, qui finis legis est, in quem futurū erant præcepta. Postq̄ enim Christus aduenit, legis opera sic abrogauit, ut indifferenter ea haberi possint, non autē amplius cogant: sicut infra ca. iij. pulchrū dabit paradigma de hærede paruulo. Ideo cæteri apostolice se

Opera legis, & lex.

Mm cerunt

cerunt cum Iudæis fidelibus. Paulus autem & Barnabas aliquando fecerunt, aliquando non fecerunt, ut ostenderent ea prorsus esse adiaphora, & talia qualis esset ille, qui faceret. Vt. j. Corin. xij. Factus sum Iudæis tanquam Iudæus, ut iudæos lucrifacerem, iis qui sub lege sunt, quasi sub lege essem, cum ipse non essem sub lege, iis qui sine lege erant, tanquam sine lege essem. Quomodo potuit libertatem euangelicam clarius explicare: Veni, inquit, ad iudæos prædicaturus Christum; at ut me audirent, necesse mihi fuit propter eos, nondum hac uti libertate, & eos contemnere cum suis operibus. Feci ergo quæ ipsi faciebant, donec docerem non esse necessaria, sed solam fidem Christi sufficere. Ita ueni ad Gentes iam nihil eorum egi, quæ apud iudæos egeram; sed omnino edebam, bibebam quæ & illi, donec docerem eos Christum. Quomodo me admisissent, si eos statim fastidissetem in rebus illis neutralibus? Alioquin si licet, immo meritorius est pro fratre & proximo dolere, pati, mori, laborare, quanto magis licet opera legis quæcumque fieri, si ea requirat charitas fraterna: Modò non lege cogente (nam superatus est ille exactor per parvulum, qui datus est nobis) sed charitate, sponte & hilariter seruiente, facienda scieris. Prinde, si fratris necessitas postularer, ut circumcidereris, iam non modo sine periculo (quia non propter legem & necessitatem eius) immo cum multo merito circumcideris. Prinde Apostolus uigilanter non ait: Non uoluit, non licuit; sed non est compulsus circumcidi. Circumcidi malum non erat, sed iam Christo solo nos per gratiam iustificante, cogi ad circumcisionem, tanquam necessariam ut iustificeris, hoc impium erat, & in Christi iustificationem gratiam contumeliosum. Quare legis opera sunt post Christum: sicut diuitiæ, honor, potestas, iustitia civilis, ac quæcumque alia res temporalis: quas si habeas, non ideo melior es coram deo: si careas, non ideo peior. Etsi es autem pessimus, si eas necessarias assereres, quo deo placeres. Igitur uerba apostoli uide, in quibus uis intelligentiæ sita est. Compulsus (inquit) Item libertatem, seruitutem, subiectionem. Quibus id satis exponit, fuisse scilicet inter eos, qui obseruauerant eum, quod legem pro licentia & libertate sua quandoque seruauerit, quandoque contra fecerit, prout lucrandis animabus & euangelio prædicando uidebat conuenire. Et illi prodentes accusantesque, quod legem non seruaret, non circumcideret gentes, & uolebant eum cogere, quæ uocat hic subiectionem & seruitutem. Est enim libertas ista, quam in Christo nos habere gloriatur, quod nulli prorsus uni externo operi sumus alligati; sed liberi in quodlibet, ad quolibet, quocumque tempore & modo: nisi ubi fraterna charitas & pax offenditur. Sicut Rhom. xij. nulli quicquam debeat, nisi ut inuicem diligatis. Igitur Christianus uerus, ut infra ca. v. nec est liber, neque seruus, neque iudæus, neque gentilis, neque masculus, neque femina, neque clericus, neque laicus, neque religiosus, neque secularis; neque orat, neque legit, neque facit, neque omittit; sed ad omnia prorsus indifferens est, faciens & omittens, sicut ad manum sese res uel obtulerit, uel abstulerit. Sicut Samuel, j. Regum, x. dixit ad Saul: Mutaberis in alium uirum. Et, Fac quodcumque inuenerit manus tua, dominus tecum est. Quod autem alius ducit uxorem, alius intrat monasterium, alius alio sese mancipat operi, non facit lege cogente, sed sua sponte se subijcit seruituti. Quod si ex charitate facit, optime facit. Sin ex necessitate, aut timore urgente, non Christianiter, sed humaniter facit. Quocirca grauissime errant nostri seculi homines, maxime clerus & religiosi, qui propter pompas externi cultus, propter ritus & ceremonias suas (quibus usque ad incurabilem perditionem animarum sunt implicati) ita fastidiunt alios, qui simili specie non speciuntur, ut & sine sine litigant, & audeant protestari, nunquam uelle eos communia cum illis sentire & habere.

Ultimo

Ultimo, ueritas euangelij hoc loco non pro ipsa sententia euangelij, sed pro uero usu euangelij accipi uidetur, quia euangelium semp uerum est: usus autē eius simulatione nō raro subuertitur. Est em ueritas euangelij, scire, quod omnia liceant, omnia munda mūdis, & nullū opus legis ad salutem & iustitiā necessariū, cum lex mortua sit, non amplius cogat. Licere tamē pro charitate legem operari, sed non ut legem.

Veritas euangelij

Ab ijs autem, qui uidebantur esse aliquid, quales aliquādo fuerint nihil mea interest. deus personam hominis non accipit.

Hoc uno loco Esse aliquid, cum uerbo, Videbantur, Paulus ponit, unde & in alia duo loca, idem additū est a librarijs. Iterū eclipsis hic est, Ab ijs autem, qui uidebant aliquid esse, subaudi, nihil accepi, quod infra repetēs, dicit: Nihil mihi contulerūt, idem uerbū contulerunt, quod supra. D. Aug. illud, quales aliquā fuerint, ad indignitatē refert, quod & apostoli peccatores aliquā fuerint, uerum sua illud nihil referre, quanquā ijs, qui eum persecutorem ecclesie fuisse, ob idq; ceteris nō comparandū, potuisset ita respondere, Nunc quādo deus personam hominis nō respicit, nec illorum, nec suū apostolatū, propter priora peccata uiliscere. Omnes em æqualiter ad salutē uocat deus. Sed san. Hiero. placet sententiā, qui ad dignitatē refert, & dictum esse in pseudapostolos, qui apostolorū gloriam iactabant, quod cū Christo conuersati essent, omnia uidissent, audissent, accepissent Christo præsente, Ideoq; Paulo preferendos, legēq; cum illis seruandam, Paulus autē apostolos nihil uituperans, & uera esse quæ obijciuntur admittens, optima & saluberrima eis obuiat responsione, scilicet totum hoc nihil ad rem pertinere, quo ipsi inflantur. Non em ideo uerum, aut bonū aliquid est, quia a magno, sancto, aut cuiuscūq; tandem personæ sit, profertur, sed quia a solo deo proficiscitur. Quid enim Iudæ traditori profuit, cum Christo fuisse conuersatum, & omnia cū apostolis cōmunia habuisse? Frustra ergo Iarūam, & externam apostolorū gloriam illi iactāt aduersus uerbum dei, quod deus sine ista persona reuelat & docet. Si personā apostolatus in Iuda despexit deus, certe nec in alijs eam accipit. Et notabis Personā hoc loco iōge aliter accipi, q̄ in scholis nūc usus habet. Non em rationalem indiuiduāq; substantiam, ut illi dicunt, sed externā qualitatem uitæ, operis, aut cōuersationis, iuxta quā homo de homine iudicare, laudare, uituperare, no minare potest. Et quicquid non fuerit in spiritu, iuxta illud. j. Reg. xvj. Homo uidet ea quæ patent, deus autē intuetur cor. Et Psal. vij. Scrutās cordas & renes deus. Ista ergo patentia quæcūq; tandem sint, tu intellige personas, facies, apparentias, & personalia ista, si recte uis intelligere scripturas, de respectu personarum loquentes. Homo semp respicit personas, nunquā cor: ideo semp male iudicat. Deus nunquā respicit personas, semp autē cor: ideo iuste iudicat populos. Deniq; alibi profopon, faciem uertit, facies autem in scriptura proprie significat omne, quod externe apparet. Sic Mar. xij. Non em uides in faciē hominis. Et. j. Reg. xvj. Ne respicias in uultum eius. Quando autē nomē personæ iamdiu abiit in aliam significationem, bonum uidetur, si ubiq; facies pro persona scriberetur in Biblijs. Vides ergo, q̄ saluberrime nos Paulus erudit, ne titulo, nomē facie, persona decepti, omittamus consiliū eius, qui dicit. Omnia probate, quod bonum est, tenete. Quid putas modo diceret, si audiret in ecclesia doceri omnia sine omni probatione, per eos, qui gloriantur de potestate, de sanctitate, de eruditione autorum suorum? Apostolorū faciem nihil ad rem pertinere audacter

Esse aliquid, Eclipsis.

Quo persona accipitur.

Deus sp cor intuetur, nō personas. προσωπο

In mores nostri seculi.

M m ij asserit

asserit. At apostolorū facies erat sanctitas, potestas, Christi familiaritas, & multo maiora, quā nunc in quocunq; pontifice inuenias. At nunc potestas Papæ sola sufficit. Sanctitas doctorū sola dominatur, ut doceatur quicquid uel liberit. At certe potestas Papæ, cum sit persona quædā hominis, a deo non respicitur; nec sanctitatis opinio, nec scientiæ fama; omnia sunt personalia: ideo nec factis firma, ut propterea necesse sit uerum credi, quicquid senserint. Certū est autem, quod nec ipsis apostolis placuerit, iactata eorum persona: ut qui scirēt, in domino, non in se aut sua apparente uel potestate uel sanctitate gloriandum.

NOTA

Et nota hanc Paulinam monitionē diligentissime.

Mihi enim qui uidebantur, nihil contulerunt.

Non rursus suum Paulo euangelium exposuerunt, & cum eo contulerunt (id enim uerbum conferre, iam dictum est significare) sed nec opus erat. Satis erat, quod approbauerunt, & (ut sequitur) uiderunt sibi creditum præputij euangelium. Hoc dicit, quo iam autoritate apostolorum quoque, quos illi iactabant aduersus Paulum, recte se docuisse ostendat, & apostolos secum stare, contra iactatores personarum pseudapostolos. Ideo id nunc latius prosequitur.

Sed e contra, cum uidissent, quod creditum est mihi euangelium præputij, sicut Petro circuncisionis (Qui enim operatus est Petro in apostolatu circuncisionis, operatus & mihi inter gentes) & cum cognouissent gratiam, quæ data est mihi, Iacobus & Cephas & Ioānes, qui uidebantur columnæ esse, dexteras dederunt mihi & Barnabæ societatis: ut nos in Gentes, ipsi autem in circuncisionem, tantum, ut pauperū memores essemus. Quod etiam sollicitus fui, hoc ipsum facere.

Hyperbaton sanctus Hiero. esse putat, & sublatis quæ in medio interiecta sunt, sic legendum. Sed e contra, dexteras dederunt mihi, & Barnabæ societatis &c. Mihi uidetur, more suo defectum orationis facere; rapitur enim interim, & digreditur in alia, interferta etiā parenthesi, ac sic non redit ad ceptam orationem. Subaudirem ergo uerbum, ut, sed contra uiderunt & comprobauerunt meū quod ego contuleram. Et cū ex ista collatione uidissent &c. Ecce idem euangelium Pauli & Petri: ille in gentes, hic in iudæos apostolus. Quomodo ergo pseudapostoli Petrum & apostolos contra Paulum iactant, qui eadē sapiunt? Si aliter sensisset Petrus, Iacobus & Ioānes, quod Paulus Galatas docuerat, corripuissent utique. Nunc autem & commendat, & dexteras societatis dant. Nōdū erāt in ecclesia cōtentiones istæ de præcellētia ecclesiarū & pontificū. Petrus, Ioannes, Iacobus Paulus & Barnabam nō dedignātur socios & æquales suos; sed successu temporis & uitiorū (ut Hiero. ait) societas desijt in potestate & præcellentiā. Videat & id hebraicū spirare, Dexteras societatis, pro dextris sociis, uel pro societate firmāda. Nisi id malit, quod non dederint dextras adorationis exosculandas, pro reuerentiæ confessione. Illud uide, quod nihilominus seruat ordinem & reuentiā dignitatis, Iacobum præponit Petro, quia episcopus Hierosolymitarum fuit: ceteris apostolis euntibus & redeuntibus. Id enim apostolus constituisse seruit, Petrum, Iacobum, Ioannem: ut iuxta doctrinam Christi, minores se facerent, cū fuissent uiuente Christo ceteris priores & maiores. Non dicit, Qui cooperatus est, sed qui operatus est. Intelligit autem id, quod. i. Corint. xij. copiose describit,

Idē euangelium Petri & Pauli.

De præcellētia ecclesiarum & potestate pontificum.

Iacobus præponitur.

scribit, quod diuisiones operationum sunt, idem autem deus, qui operatur omnia in omnibus. Sed & græca uox, autore Erasmo, plusq̄ operari latinū significat, scilicet efficacem uim suam ostendere. Vnde latentem energiam Hierony. ad Paulinam dicit. Hæc est gratia spiritus, qua diuersa dona & opera multiplicat in apostolis, & cum uirtute perficit in auditoribus. Vide electum uerborum pensatorem, Euangelium præputij, euangelium circumcisionis, Apostolatus circumcisionis, apostolatus in gentes. Nomina officij & laboris tantū referet. Euangelium em̄ pro officio euangelij prædicandi nimirum accipit. Et in præputium, in gentes, quod ad gētes hoc officio fungeretur. Apostolatus uero ipso nomine, officij sonat. At nostro seculo nomina dignitatis duntaxat sunt.

Euangelium enim, q̄ contemnatur ab ijs, qui titulo eius uehuntur, horrendum est cogitare, si æstimes quid sit uerbum dei, & quanto pretio paratum, ut reuelaretur hominibus. Non satis erat dicere, cum uidissent, quod mihi creditum esset euangelium, sed addit, cum cognouissent gratiam, quæ data est mihi. Ministerium uiderunt, gratiam cognouerunt. Quid ita? Nempe gratiam sapientia, qua præ cæteris pollebat in uerbo, & uirtutis, qua inter gentes miracula fecerat, ex uerbo & opere cognita est in eo gratia. Necessarium forte ratus, hæc duo simul ponere, ne officium uerbi suscipiat, qui gratia careat, qua ministerij eiusmodi adimpleat. Multis uidemus crediti euangelium & officium apostolicum, sed gratiam non cognoscimus in eis; neq̄ em̄ uerbo, neq̄ opere eam possunt indicare. Videbantur columnæ esse. Obsecro, cur non dicit, Erant columnæ? An inuidet eis gloriam? Absit. Sed de re, ut est, loquitur. Esse enim columnam in ecclesia, personale est, & iuxta faciem quæ deus nō respicit. Est enim in uisu & opinione hominum, necessaria quidem ipsa, propter subiectos, sed non res ipsa, in qua sit fidendum. Necessè est esse principes & reges; id est, uideri, & tales in opinione hominum existimari, cæterum personæ sunt mundi & externæ uitæ, intus ubi deus uidet, forte ultimis seruis inferiores. Ita episcopatus, sacerdotium, & omnis ordo & status ecclesiæ personæ sunt, non res ipsa solida in æternum. Quare aptissima per uerbum Videbantur, de ijs loquitur, contra insensatos, qui in personas, non secus ac res ipsas ueras intuentur. Quare uerbum uidebantur, non accipiendū est, quo nunc usu habetur, dum de re uel falsa, uel apparente dicimus, mihi uideor. Sed simpliciter, uidebantur; id est, habebantur & suspiciebantur pro columnis, & ueræ columnæ erant, quantum in hac uita esse potest; in qua omnia, quæ uidentur, personæ sunt, & externa rerum facies. Et hæc ecliptica oratio est: Ut nos in gentes, ipsi autem in circumcisionem, subaudi euangelisarem, aut apostoli essemus; & huic tropo Pauli nō tandem assuescendum est. Non autem sic partiti sunt ministeria ista, ut nullum iudæum Paulus, & nullum gentilem Petrus doceret, cum sint in contrarium utriusq̄ epistolæ. Ideo aduerbium Tantum, non potest coherere præcedentibus. Sed quod (ut Hiero. sentit) utriq̄ populo suus apostolus mitteret. Gentibus is, qui liberam fidem sine onere legis doceret. Iudæis is, qui legem inolitam, propter fidem paulatim alendam, toleraret. Pauperes, quos Rho. xvj. pauperes sanctorum uocat, ij sunt, quibus iudæi substantias rapuerant propter Christum, ut ad Hebre. scribit. Aut qui sua bona cōmunia fecerant, ut Actū iij. scribitur. Forte & ij, qui penuria laborabant famis tempore, quæ sub Claudio factam, Lucas in actis meminit. Certum est autem, q̄ sub Claudio ista contigerunt, quæ hoc narrat capitulo. Si calculum duxeris annorum. Cernis autem, quod alterum apostolicū opus sit, sollicitum esse pro pauperibus. Admouendi peribus,

ἐπιπροσέτι, efficitur
cacer operari.

Verborum
pensator.

In nostrum
seculum.

Officium cū
gratia.

Esse in ecclesia
columna.

Videbantur.

Ecliptica tropus
Pauli.

Pauperes.

Apostolicū
opus est, sollicitū
esse de pauperibus.

Mm iij

nendi enim gratia hoc addidisse uideatur, futurum sciens, apostolorum successorum alia curaturos quae pauperes. Vnum merito mouere potest, Cur potissimum Petro sese aequet, ceteris apostolis tacitis? Quin & Petro apostolatū circumcisionis tribuit, itē ceteris tacitis. Forte quod hic, ut erat primus inter apostolos, ita maxime eum pseudopostoli factauerint ad euangelij iniuriam. Aut iterum futuris monstris prouidit cautionem.

Cum autem uenisset Cephas Antiochiam, in faciem ei restiti: quia reprehensibilis erat. Prius enim quā uenirent quidam a Iacobo, cum gentibus edebat. Cum autem uenissent, subtraherat & segregabat se timens eos, qui ex circumcissione erant: & simulationi eius ceteri iudaei cōsenserūt: ita, ut & Barnabas duceretur ab eis in illā simulationē.

Acriter in hoc
cāpocōgredi
unt Hierony
mus & Aug.

Ista est Abel, seu planities magna, in qua acriter congressi sunt illustissimi duo patres, Hieronymus & Augustinus. Hieronymus nixus eo fundamento, quod Paulus similia fecerit, quando Act. xvj. circumcidit Timotheum propter iudaeos, qui erant in illis locis: nō utique necessitate legis, cum iam (ca. xv.) apostoli statuisent, gentiles non debere oneribus legis premi. Timothei autē pater gentilis fuerat. Et quod amplius est, in eodem ca. docet custodiri dogmata & decreta apostolorum, contra quae ipse eodem tempore circumcidit Timotheum. Item Act. xvij. torondit sibi caput in cenchreis, & habebat uotum. Et ca. xxj. cum uiris quatuor habentibus uotum super se, intrauit templū, & sanctificauit se cum illis, & oblata est oblatio pro eo. Item suo ipsius testimonio, j.

B. Hierony.

Corinth. xij. Factus sum iudaeis tanquam iudaeus. Dicit ergo b. Hieronymus Qua fronte, qua autoritate audeat hoc in Petro reprehendere, qui circumcisionis apostolus erat, quod ipse apostolus gentium arguitur commisisset? Quare putat Paulum simulatoria reprehensione in Petrum usum esse, ut quia Petrus simulatione sua, gratiae periculum dederat: Paulus noua (ut dicit) usus arte pugnandi, noua simulatione, seu contradictionis dispensatione corrigeret. Huius sententiae textus graecus fauere uidetur, ubi secundum faciem, seu in facie habetur. Ut enim Erasimus hic dicit, praepositio kata, cum accusatiuo significat secundum, seu per: cum genitiuo autem, in, seu aduersus. hic autem Kata propositio est, id est, secundum faciem, in facie, apparenter, coram alijs, pia scilicet hypocrisis, apud se aliud sentiens. Et illud quod in graeco, non reprehensibilis erat, sed reprehensus erat, Quia reprehensus esse potuit infirmis & ignorantibus, qui tamen reprehensibilis non sit.

κατά πρόσω
πρόσω

B. Augusti.

Beatus August. eo uerbo nititur, quod supra dixit Paulus: Quae autem scribo uobis, ecce coram deo non mentior. Ne si Paulus, quando dicit Petrum reprehensibilem, & se ei in facie restitisse, & eum corripuisse, nō uere haec ita sint facta, citraque simulationem, iam nō uerum dicat, sicut iurauit dicturum. Et mediatio saltem officioso sit mentitus. Ac sic totius scripturae uacillabit autoritas, si in uno loco aliud dicatur, & aliud sentiatur. Necessē enim Petrum fuisse uere reprehensibilem, & uere a Paulo correctum, aut Paulum esse mentitum, quādo eum correxit & reprehendit. Et quanquā sententia b. August. possit eludī per graecam textum, qui non reprehensibilis, sed reprehensus habet, ut & Hierony. subnotat: tamē adhuc uerum est & certum, eum reprehensibilem fuisse, ex facto Pauli, qui irreprehensibilē non reprehenderet. Sed textū uideamus qui erit optimus in hac re iudex. Primo certū est, quod Paulus Petrū non reprehendit

Textus iudex
optimus.

hendit, quia gentiliter uixisset (ut uult b. Hiero.) tunc enim uere & idem in se ipso reprehendisset, & staret omnino firmiter sententia b. Hiero. qui legalia non licere putauit, & mortifera esse post passionem Christi. Hic enim defecit sanctus uir, abductus a maioribus suis aliquot. Sed ideo reprehendit, quia simulauit. Simulationem inquam, Petri Paulus non tulit. Nam hoc approbat quod gentiliter uixerat, & rursus iudaice: sed quod ueniētibz iudæis subtrahebat, ac se gregabat se a cibis gentilium: qua subtractione gentibus & iudæis autor fiebat, gentilia esse illicita, & iudaica necessaria; cum tamen sciret utraqz esse libera & licita. Vnde & textus indicat, Petrum non ignorasse hæc esse libera, quia prius (inquit) cum gentibus edebat. Item timēs eos, qui a Iacobo uenerāt; timore ergo, non ignorantia hæc fecit. Non enim dicit Paulus: Quare tu gentiliter uiuis? Nec dicit: Quare ad iudaismum reuerteris? Vtraqz licuit facere, sed quare cogis gentes iudaisare. Coactio ista per simulationem & subtractionem reprehensibilis erat, qua gentes & iudæi credebant, esse iudaica necessaria, & gentilia illicita. Sic non queritur cæteros iudæos consensisse in cibum, uel gentilem uel iudæum (sciebant enim esse licitum) sed in simulationem Petri, coactionem gentium & iudæorum ad iudaismum, ut necessarium. Item non queritur Barnabam edisse cum eis iudaice uel gentiliter, sed abductum in eandem simulationem, & coactionem gentium & iudæorum ad iudaismum consensisse. Igitur contra necessitatem pro libertate pugnat Paulus. Sola enim fides Christi necessaria est, ut iusti simus; cætera omnia liberrima; neqz præcepta amplius, neqz prohibita. Si ergo Petrus recta fronte utraqz fecisset, non fuisset reprehendendus; Sicut Paulus utraqz cum fiducia fecit. Ad Hierony. ergo dicimus, quod admittendum sit in græco, Reprehensus, ad eos pertinere, qui Petrum apud Paulum accusarunt, quod ab eis se subtraxerat, & Paulum in hanc reprehensionem Petri commouerunt: fuit tamen uere reprehensibilis. Porro an Petrus in hoc peccauerit (ut uocant) mortaliter, uiderint alij. Hoc scio, quod non, qui tali simulatione cogebatur ad iudaismum, nisi fuissent per Paulum reducti perissent: quia non in fide Christi, sed in operibus legis iustificari cœperunt. Ideo Petrus cum cæteris præbuit efficax scandalum, non morum sed fidei, & æternæ damnationis. Nec Paulus tam fidenter restitisset, si leue & ueniale periculum hic fuisset; conqueritur enim, euangelij ueritatem fuisse desertam. At ueritatem euangelij non sequi, iam infidelitatis crimen est. Non mihi placet studium illud in sanctos nimium excusandi & efferendi, præsertim si in sacræ scripturæ uim uergat. Melius est Petrum & Paulum in infidelitatem lapsos, immo anathema haberi (ut supra dixit) quæ utrumqz nota euangelij perire. Iam quod græce Kata prosopon, in facie, putatur ad simulationem Pauli astruendam ualere, non probo. Non simulabat Paulus, sed ex corde pleno restitit simulationi Petrinæ noxiæ. Et in facie, id est, quod coram omnibus, seu in manifesto, ut beatus Ambrosius quoqz exponit, sic infra: Dixi Cephæ coram omnibus. Sic enim supra dixi, faciē (more scripture) significare id, quod in manifesto est, & contrarium abscondito: ut illic homo uideat ac iudicet, hic deus. Quo uerbo non procacitatem ac superbiam suam prouidit, ut insipiens Porphyrius criminatur, sed necessitatem & summam modestiam. Nec enim reprehendit Petrum, donec cæteri omnes consenserunt, dein de & Barnabas socius suus quoqz esset abductus, ac iam nullus prorsus relictus, qui pro ueritate euangelij staret, & illorum factum iam autoritas fiebat, contra libertatem euangelicam. Modestia debetur, quod non mox reprehendit, sed omnes prius abduci, permisit. Necessitati autem quod euangelium iam

Defecit sanctus Hiero.

Coactio per simulationem reprehensibilis

Ad Hiero.

Petrus scandalum fidei præbuit.

NOTA

κατὰ πρόσωπον in facie

Factum non fuit autoritas contra euangelium

peribat. Aut si pertinaciter in uerbi græci statur, quod secundū faciē omni no significet, secundū apparentiā; ut Ioan. vii. Nolite iudicare secundū faciē. adhuc nō cogit simulationē in Paulo fuisse. Sed iste potius erit sensus, quod ex animo quidem restitit, externo uerbo obiurgans, sed non ex corde maligno.

Quo modo Ecclesias. vii. Filia tibi sunt, serua corpus earū; & nō ostendas hilarem faciē tuā ad eas. Sic parentes sunt asperi filijs secundū faciē, non ex corde, nec tamen simulatorie. Et quilibet Christianus seruata cordis dulcedine & unitate, corripere fratrem & dissentire ab eo debet. Sed & de ipso deo dicitur Thren. iij. Non enim humiliavit ex corde suo, & abiēcit filios hominū. Quis autem dicat, deum simulare flagella, & abiēctiōnes hominū? Ita Paulus uera reprehensione Petri corripuit; durus in faciē, dulcis in corde erga Petri. Vera itaq; culpa Petri, & reprehensione dignissima, & in neutro simulatio, qualem d. Hierony. putat. Prior autem erat simulatio illa, qua rogabat Petrus, iudaica & legalia seruari.

Quæstio.

Quæstio. Quando Petrus infirmorū scandalum ueritus, pia cogitatione se subtraxit, Quid faceret Paulus, si in eodē euentu utriusq; essent infirmi, tam gentiles, q̄ iudæi? Cui cederet? Nam seorsum singulis consentire, nullā habet perplexitatem, Si enim cum iudæis ederet, gentiles offenderet sicut Petrus. Si cum gentilibus, iudæos offenderet, sicut Petrus hic timuit. In hoc euentu euangelica ueritas seruanda est, & reddita ratione exponēda; sicut Paulus hoc loco facit, corā omnibus arguens Petri; & licitū asserens, gentiliter uiuere, & supra, qm Titū gentilē nō permisit circūdi, nec cessit ad horam. Si autē hic iudæi infirmi nolint sequi, dimittendi sunt. Melius est unam partem, cum euangelij ueritate seruari, q̄ utraq; partem, unā cū euangelio perire. Hunc autē locum apostoli, q̄ uellem cunctis Christianis esse cognitissimū, præsertim religiosi, clero, & non paucis supersticiosi, qui propter leges pontificias, aut sua statuta, nō raro subuertunt euangelicā & fidē & charitatē. Nec tantū habent iudicij, ut si postulet fraterna charitas, omittāt onera sua, nisi denuo per pecunias emerint & dispensationes & indulta, Cum nec pontifices, nec ecclesia possit quicquā statuerē, nisi quatenus libera permittat charitas, mutuaq; beneficētia. Si enim aliquid potest pontifex dispensare, & causa uel utilitatis, uel honestatis, aut, quæ maxima est, charitatis subsit, iam nō eges dispensatione, nisi tua propria. Nec em̄ lex hominū hucusq; peruenire potuit, ut in his causis te uel pilo ligaret, sed exceptas semper habeat has causas, Velit, nolit. Quod si causæ hæc nō subsint & solam libidinē tuā sequeris, certe pontificis dispensatio, tui & ipsius dissipatio & perditio erit. Heu quot carnificinas conscientiarū in ecclesiā inuexit ignorantia ista legis dei, & legum hominū. Non possum omittere nobile illam historiā ad hanc rem maxime pertinentē, De S. Spiridone Cypri episcopo, extat lib. j. tripertita, quod in quadagesima suscepto peregrino, cū aliud nō haberet, apposuit carnes porcinas, orans tamen primū, ac ueniā petens a deo: cum autē hospes refutasset, & Christianū se p̄fessus esset; propterea (inquit) magis nō debes refutare; omnia enim munda mundis, sicut sermo diuinus edocuit.

Notabile.

Spiridonis nobile factū.

Notandum

Non quod uelim præcepta maiorum contemni ullo modo, sed recte intellegi; quod ubi necessitas uel charitas contrarium obtulerit, ibi (præsertim accedente consilio confessoris uel boni uiri) pia humilitatē & reuerentia debet præceptum eiusmodi infringi. Vt non sit necesse confessionalia illa & indulta uendi & emi; Nam nisi alia causa tibi licuerit leges infringere, nulla dispensatio, nullum confessionale, nullum indultum per se tibi satis fuerit. Si

rit. Si autē alia causa fuerit, iam illis nō indiges, ut dixi. Ego tamen pontifices Constitutum
monerē, ut aliqñ ecclesiarū periculis miserti, tollerent tandem leges suas, qui/
bus uidemus, nihil nisi cōsciērias illaqueari, aut pecunias expiscari, insuper &
fiduciam Christi penitus suffocari; id est, ueros Christianos extingui, & eccle/
siam hypocritis & idolis repleri.

Cum autem uidiſsem, quod non recte ambularent ad ueritatē euangeli/
j, dixi Cephæ coram omnibus: Si tu cum Iudæus sis, gentiliter ui/
uis, non iudaice, quomodo cogis gentes iudaizare?

Prodit Paulus Petrum, & retegīt eius simulationē (nam hanc solam arguit)
Simulabat se Petrus, nō uiuere gentiliter, sed iudaice. At Paulus, immo (inquit)
gentiliter uiuis, & uixisti, & nunc aliud simulas; & hac simulatione cogis gen/
tes non gentiliter, sed iudaice uiuere; & ita in seruitutē legis ūrges. Ex quo per
spicuum sit, Paulum non fuisse a d. Hierony. satis intellectū. Nam Hierony.
eam simulationē intelligit, qua Petrus propter iudæos iudaſabat, seruans le/
gem, quam non licebat seruare. At hanc Paulus nō arguit, neq; curat; sed eam,
qua simulabat & segregabat se a gētilibus elcis, quasi nō liceret eis uti; hæc em̄
erat euangelio periculosa, non illa. Fuerunt qui hunc Cephæ, alium quen/
dam ex. lxx. discipulis fuisse assererent, ut est in Ecclesi. historia Eusebii. Sed
hoc erudite & potenter conuellit d. Hiero. Peruerso enim studio uoluerunt Pe/
tro patrocinari, cū Paulus dedita opera hæc ad Galatas scripserit, ut obtūderet
os detrahētū sibi, quod sua doctrina esset Petro postponēda. Cōtra (inquit)
nō ex hominibus, sed ex deo, insup nō solum probata fuit per Petrum & apo/
stolos, sed & ipse Petrus per eā correctus, ut iam non reliquū haberent, quod
Paulo oggannirēt, quando & Petrus lapsus fuerit in ueritate euangelij; liberta/
tem, quam sibi uendicabat alijs, timore iudæorū subtrahens, ac per hoc inique
cum eis agens. In quare, nimirū Paulus superiorē se Petro ostendit. Nec ista Hic Paulus
Petro superior
superioritas (ut dicitur) inflationis causa fuit. Quia persona hominis est, quam
deus non respicit, super qua tamen horrenda discordia olim Rho. & Constan/
tinopol. sedes contenderūt, tanq̄ re ad ecclesiam sola necessaria. Quasi unitas
ecclesie sita sit in persona hominis, & potestate præcellente, ac nō potius in fi/
de, spe, & charitate in spiritu. Illud quoq; omittendū non est, quanq̄ tritum
& uulgare, quod Cephe autore Hiero. hebræum, immo Syrum idem sit, quod In quo sita
unitas ecclesie
Petrus seu Petra græce, saxum uel soliditas latine, ut & decreta indicāt, ex Leo/
ne & Ambrosio sumpta. Errat ergo decretū Nicolai (si titulus nō mentitur)
quod Cephæ sit idem quod caput, ut Petrū anxia illa affectione caput ecclesie
præter Christū faciat. Cephale græcū, caput significat, non Cephe Syrum. Cephe.
Error decreti
κεφαλῆ

Nos natura iudæi, & non ex gentibus peccatores.

Comparat iudæos & gentes. Nos inquit natura iudæi, in legali iustitia exce/
dimus quidem gentes, qui peccatores sunt, si nobis conferantur, ut qui, nec le/
gem, nec opera eius habeant, uerū non in hoc iusti sumus coram deo. Externa
est ista iustitia nostra. Et hanc sententiam, copiosissime tractat Rho. i. & ij. ubi
primū gētes declaraz maxios p̄ctōres fuisse; sed in. ij. ca. ad iudæos uertens, etiā
si tales nō sint, quales gētes descripserat, nihilomin⁹ p̄ctōres asserit q̄ legē foris
nō int⁹ seruauerint, & in lege gloriātes, p̄ legis trāsgressionē deū ihonorauerint.

Scientes autē, quod non iustificatur ex operibus legis, nisi per fidē
Iesu

Iesu Christi: & nos in Christum Iesum credimus, ut iustificemur ex fide Christi, & non ex operibus legis.

Iusti (inquit) sumus, sicut natura iudæi: Non peccatores, sicut gentes, sed iustitia operum legis, qua nullus iustificatur coram deo. Ideo & nos, sicut gētes, iusticia nostra pro stercore ducta, per fidem Christi iustificari quærimus: iam simul peccatores cū gentibus, simul iustificati cū gentibus: quando deus nihil discreuit (ut Petrus Act. xv. dicit) inter nos & illos fide purificans corda illorū.

Verum hic locus, quoniam absurdus uidetur ijs, qui Paulinæ theologiæ non dum assueuerunt. Quando & d. Hierony. non nihil sudat in hac intelligentia, latius prosequemur, eadē quæ supra cœpimus, de paternis traditionibus. Nec uideo inter extantes autores, qui ad hanc sententiā satisfit, præter unum Augustinū. Nec hunc in omnibus locis, sed ubi cum Pelagianis gratiæ dei hostibus pugnat. Hic facilē tibi & apertū faciet Paulū. In primis itaq; sciendū, quod homo dupliciter iustificatur, & omnino contrarijs modis. Primo ad extra, ab operibus, ex proprijs uiribus: quales sunt humanæ iusticiæ, usu, ut dicitur, & cōsuetudine comparatæ. Qualem describit Aristoteles, aliq; philosophi: Qualem leges ciuiles, & ecclesiasticæ in ceremonijs: Qualem dictamen rationis, & prudentia parit. Sic enim putant, operando iusta, iustū fieri: temperando temperatū, & similia. Hanc facit & lex Mosi, ipse quoq; decalogus: scilicet ubi timore pœnæ, aut promissione mercedis seruitur deo, non iuratur per nomen dei, honorantur parentes, non occiditur, nō rapitur, nō adulteratur &c. Hæc est iusticia seruilis, mercenaria, ficta, speciosa, externa, temporalis, mundana, humana: quæ ad futurā gloriā nihil prodest, sed in hac uita recipit mercedē, gloriā, diuitias, honorem, potentiam, amicitiam, sanitatem, aut certe pacem, ac tranquillitatem, minusq; malorū, q̄ ijs, qui secus agunt: sicut Christus pharisæos describit. Et beatus Augusti, Rhomanos lib. j. ciui. viij. Hæc mire fallit, etiam sapientes & magnos uiros, nisi in sacris literis fuerint eruditi. Hanc Hier. ij. uocat cisternam dissipatam quæ nō continet aquam: & tamen (ut ibidem dicit) facit, ut præsumat se sine peccatis esse. Et omnino similis est actibus ijs, quos uidemus a simia fieri, æmulatione hominū: aut quos personati in scenis & ludis ostentant: atq; omnino hypocritarum & idolorū propria est. Ideo in scripturis uocatur mendaciū & iniquitas. Inde nomē Bethauen, domus iniquitatis. Ex horum genere sunt & hodie, mentium illi deceptores, qui libero freti arbitrio, bonam (ut aiunt) formant intentionem, & actum diligēdi deum super omnia, ex naturalibus elicitem habentes, mox gratiam dei sese obtinuisse perditissime præsumunt. Hi sunt, qui hemorrhoiſsam (id est, peccatricē conscientiam) operibus sanare laborant, & consumpta substantia, peius habere faciunt. Secundo, ab intra, ex fide & gratia: ubi homo de priore iusticia prorsus desperans tanquam ab immūditia menstruata, proruit ante deum, gemēs humiliter, peccatoremq; sese confessus, cum publicano dicit: Deus propitius esto mihi peccatori. Hic, inquit Christus, descendit iustificatus in domum suā.

Iustitia duplex. Hæc enim, quia est aliud nihil, q̄ inuocatio nominis diuini. Nomen autem dei, est misericordia, ueritas, iustitia, uirtus, sapientia, suiq; nominis accusatio.

Iusticia humana. Est autē nomen nostrum, peccatum, mendacium, uanitas, stulticia: iuxta illud Omnis homo mendax, uanitas &c. omnis homo uiuens. Inuocatio autem nominis diuini, si est in corde, & ex corde uere facta, ostendit quod cor & nomen dñi sint unū simul, & sibi cohærentia. Ideo impossibile est, ut cor nō participet

Iustitia dei & uera.

Nomen dei.

Nomen nostrum.

accipet, eiusdem uirtutibus, quibus pollet nomen domini. Cohæret autē cor & nomen domini per fidem. Fides autem per uerbū Christi, quo prædicatur nomen domini, sicut dicit; Narrabo nomen tuū fratribus meis; Et rursum. Ut annunciet in Sion nomen domini. Sicut ergo nomen domini est purum, sanctum, iustum, uerax, bonum &c. Ita si tangat, tangaturq; corde (quod fit per fidem) omnino facit cor simile sibi. Sic fit, ut credentibus in nomine domini, donentur omnia peccata, & iustitia ei imputetur, propter nomen tuum domine, quoniam bonū est; nō propter meritum ipsorum, quoniam nec ut audirent, meruerūt. Iustificato autē sic corde per fidē, quæ est in nomine eius, dat eis deopotestātē filios dei fieri, diffuso mox spiritu sancto in cordibus eorum; qui charitate dilatat eos, ac pacatos hilaresq; faciat omnium bonorum operatores, omnium malorum uictores, etiā mortis contēptores & inferni. Hic mox cessant omnes leges, omnium legū opera, omnia iam sunt libera, licita, & lex per fidem & charitatē est impleta. Ecce hoc est quod Christus nobis meruit, scilicet prædicari nomē domini (id est misericordiā, ueritatē dei) in quod qui crediderit, saluus erit. Igitur si te conscientia uexat, & peccator es, & quæris fieri iustus: quid facies? An circūspicies, quæ nam opereris, aut quo eas? Non. Sed uide, ut nomen domini uel audias, uel recorderis; hoc est, quod deus est iustus, bonus, sanctus; & mox huic adhære, firmiter credens eum esse tibi talem, & simul tu iam talis es, similis eius. Verum nomen domini nusquā clarius uidebis, q̄ in Christo, ibi uidebis, q̄ bonus, suauis, fidelis, iustus, uerax sit deus, ut qui proprio filio suo nō peperit. Hic te per Christū trahet ad seipsum. Sine hac iustitia impossibile est, cor mundū esse, ideo impossibile est, iustitiam hominū ueram esse. Hic enim assumitur nomē domini in ueritatem, illic assumitur in uanitatem, quia hic deo gloriā, sibi confusionem, illic sibi gloriā, deo cōtumeliā, reddit homo. Hæc est uera cabala nominis domini, nō tetragramati, de quo Iudei superstiosissime fabulantur. Fides inq; in nomen domini, est intelligentiā legis, finis legis, & prorsus omnia in omnibus. At in Christum posuit hoc nomen suum, sicut per Moysen prædixit. Hæc est iustitia liberalis, gratuita, solida, interna, æterna, uera, cœlestis, diuina. Quæ in hac uita, nihil meretur, neq; accipit, neq; querit. Immo, cum sit in Christum, & nomen eius (quod est iustitia) sit ut Christi & Christiani iustitia, sit una eademq; ineffabiliter sibi cōiuncta. Christo enim scaturit & ebullit, sicut dicit Ioan. iij. Aquam, quam ego dabo, fiet in eo fons aquæ uiuæ salientis, in uitam æternam. Ita fit, ut sicut alieno peccato omnes facti sunt peccatores, ita aliena iustitia, omnes fiunt iusti. ut Rhoma. v. dicit. Sicut per inobedientiam unius hominis, peccatores constituti sunt multi; Ita per unius hominis Christi iustitiam, iusti constituuntur multi. Hæc est illa misericordia per omnes prophetas prædicta. Hæc benedictio, Abrahamæ & semini promissa; ut infra uidebimus. Nunc reuertendo ad textum, uideamus, q̄ recte Apostolus dicat; Scientes, quod ex operibus legis, non iustificatur homo, nisi scilicet ex fide Iesu Christi, & nos in Christo Iesu credimus, ut iustificemur ex fide Iesu Christi, & non ex operibus legis. In quibus uerbis, utranq; hanc iustitiam designat, & priore reprobata, posteriorem amplectitur. Ita & tu facias charissime frater; audi primum, quod Iesus significet salutem, & Christus unctioem misericordiæ. Et inauditam hanc salutem, & misericordiam crede firmiter, & iustificaberis. Hoc est, Crede eum tibi fore salutē & misericordiā; & ita eris sine omni dubio. Quo circa, satis impie & nimis generaliter docetur, quando remissio peccatorum, per satisfactiunculas, per con-

NOTA

Quid facient
dū peccatori
ut fiat iustus?

Vera Cabala
la. 2. 2. 2.
Fides in no-
men domini

NOTA

tritiones

Opera legis. tritiones coactas fieri docetur: hac fidei in Christū doctrina prorsus omīssa, ut nunc uulgas sententia strorū theologisat. Notandū tamen hic, q̄ opera legis apostolus nō reprobat, ut & d. Hierony. hoc loco docet, sed fiduciam operum legis: hoc est, opera nō negat, sed negat per ea quēq̄ iustificari posse. Vnde cū emphasi & epītasi uerbū apostoli legendū est, quando dicit: Non iustificatur homo ex operibus legis. q. d. Admitto fieri opera legis, sed dico eis, non iustificari hominem, nisi coram se & hominibus, & pro huius uitæ mercede. Sint opera legis, modo sciatur ea esse coram deo peccata, & iam non uera opera legis. Ac sic funditus destruit iusticiæ nostræ fiduciam. Quod ultra omnia opera legis, lōge alia iusticia opus sit, nempe operibus dei & gratiæ. Item & hoc obseruabis, q̄ opera legis generaliter dicit, nō tantū ceremonialia, sed prorsus omnia, etiam decalogi. Quia & ipsa extra fidem & iusticiā ueram dei facta, tū non sufficiunt, tum falsam fiduciā hypocritis in specie sua præstant. Desperandum ergo omnino ab omnibus uiribus, operibus, legibus, uolenti saluari.

Item tropum huic apostolo familiarem tibi notabis, q̄ opera legis, non aliorum usu uocat, quibus impletur lex ipsa. Nam hic sensus in causa est, q̄ apostolum plurimi non intelligunt, qui opera legis non nisi iusta & bona intelligere possunt, quando lex ipsa bona est & iusta: ideo coacti sunt per legem intelligere ceremonialia, q̄ illa fuerint tunc mala & mortua. Verum errant, Lex ceremonialis sicut fuit, ita nunc quoq̄ est bona & sancta, quia ab ipso deo statuta. Apostolus constanter negat impleri legem per opera, sed per solam fidem. Quia impletio legis est iustitia, sed hæc non est operum, immo fidei: ideo per opera legis non potest intelligere ea, quibus satis fit legi. Quid ergo? Regula apostoli est hæc, Non opera implent legem, sed impletio legis facit opera.

Regula apst.

Opera legis.

Opera legis.

Opera legis.

Opera legis.

Opera legis.

Opera legis.

Opera legis.

Opera legis.

Opera legis.

Opera legis.

Opera legis.

Opera legis.

Opera legis.

Opera legis.

Opera legis.

Opera legis.

Opera legis.

Opera legis.

Opera legis.

Opera legis.

Opera legis.

Opera legis.

Opera legis.

Opera legis.

Opera legis.

Opera legis.

Opera legis.

Opera legis.

Opera legis.

Opera legis.

Opera legis.

Opera legis.

Opera legis.

Opera legis.

Opera legis.

Opera legis.

Non iusta faciendo, iustus fit: sed factus iustus, facit iusta. Prior est iustitia, plenitudoq̄ legis, anteq̄ fiant opera, cum hæc ex illa fluāt. Ideo opera legis appellat ad differentiā operū gratiæ, seu operū dei: quia opa legis, uere legis sunt, nō nostra: cum nō fiant uoluntate nostra operante, sed lege, per minas ea torquente, uel per promissa eliciente. Quod autem nostra uoluntate libere non fit, sed alio exigente, iam non nostrū, sed exactoris potius opus est. Eius enim sunt opera, quo imperante fiunt: Sed fiunt imperante lege, nō lubente uoluntate. Quod satis patet, si cui liberum esset, sine lege uiuere, nunq̄ sua sponte faceret opera legis. Inde apud Isaiam, ix. lex uocatur exactor, quando dicit. Virgam humeri eius, iugum oneris eius, sceptrum exactoris eius superasti, sicut in die Madian. Quia per paruulū, qui datus est nobis in quē credimus, efficiuntur liberi, ac lubētes in legum: ac iam nos nō legis sumus, sed lex nostra est: & opera non legis, sed gratiæ sunt: ex qua libere & suauiter scaturiunt, quæ lex prius aspere & fortiter exprimebat. Hæc intelliges, si quatuor ordines operū dispo-
Nota. Quatuor ordines operū.
 sueris. Opera peccati, quæ domināte cōcupiscentia fiunt, sine resistentia gratiæ. Opera legis, quæ foris coercita concupiscentia fiunt, tamen intus eo magis feruente, & legem obediēte: id est, quæ sunt bona in specie, mala in corde. Opera gratiæ, quæ repugnāte cōcupiscentia, uictore tamen spiritu gratiæ fiūt. Opera pacis, & perfectæ sanitatis, quæ extincta cōcupiscentia, plenissima facultate & suauitate fiunt: quod in futura uita erit, hic incipitur.

Propter quod ex operibus legis non iustificabitur omnis caro.

Eandem Rho. iij. sententiā concludit. Et ibidē late probat ex Psal. xiiij. Non est iustus qui faciat bonū &c. Ideo necesse est opera legis esse peccata: alioquin iustificarent

iustificarent certe. Atque ita clarum est, iustitiam Christianam & humanam esse prorsus non modo diuersas, sed contrarias quoque. Quia hæc ex operibus fit: ex illa fiunt opera. Inde nihil mirum, quod theologia Paulina penitus ceciderit nec intelligi potuerit, postquam hæc coeperunt Christianos docere, qui Aristotelis moralia prorsus conuenire mentiti sunt, cum Christi Paulique doctrina: prorsus nec Aristotelem, nec Christum intelligentes.

Iustitia Christiana & humana.
In Aristotelicos theolog.

Nostra enim iustitia de cælo prospicit, & ad nos descendit. At impij illic sua iustitia in cælum ascendere præsumpserunt, & ueritatem illic adducere, quæ apud nos de terra orta est. Stat ergo Paulus fortiter: Nō iustificatur omnis caro ex operibus legis. Sicut & Psal. Non iustificabit in conspectu tuo omnis uiuens. Reliquum est, opera legis non esse opa iustitiæ, nisi eius quæ nos facimus.

Quod si quærentes iustificari in Christo, inuenti sumus & ipsi peccatores. Nunquid Christus peccati minister est? Absit.

Id est, diximus iam, nos in Christum credere, ut iustificemur ex fide Christi. At si nec sic iustificamur, immo adhuc inuenimur peccatores, & iustificationis indigentes: (Quia ex operibus legis tu cogis nō iustificari) ergo iustificatio ex fide nihil est: & Christus sua fide nos peccatores fecit, & legis iustitia egētes: quod est absurdissimum, & Christum prorsus abolere. Quia sic peccatum nobis ministrasset, quod per legem dilueretur: & iam esset legis iustitia melior, quam Christi.

Argumentatur enim apostolus ab impossibili & absurdo. q. d. Si lex necessaria est nobis, qui in Christo quærimus iustificari: ergo iustificati per Christum adhuc peccatores inueniemur, & legis debitores. Quod si hoc est, iam Christus non iustificauit nos, sed peccatores tantum fecit, ut per legem iustificemur, quod est impossibile. Quare & hoc est impossibile, legem, inquam, esse necessariam: & operibus legis nos iustificari. Iustificati enim in Christo, non inuenimur peccatores, sed iusti: quia Christus nō peccati sed iustitiæ minister est. Hæc b. Hieronymi sententia est, B. Augustinus Paulo aliter & coactius. — Ut autem apostolum intelligas, aduertes, quod subobscure Moſen cum Christo comparat. Nā is est Paulo tropus, quod legem appellat occasionem, uirtutemque peccati: ideo ministerium legis, ministratiōem mortis & peccati audet nominare. ij. Corint. j. Si ministratio mortis in literis deformata &c. Et Rho. vij. declarat, quomodo peccatum per legem occiderit. Ideo Moſen ministrum legis intelligit ministrum peccati & mortis: quod per legem peccatum ueniat, per peccatum mors. Quia, inquit Rho. iij. Vbi non est lex, nec prauaricatio: cui opponit Christum, ministrum iustitiæ: qui hoc impleuit, quod Moſes per legem exegit. Quod & Ioan. j. nō omnino tacet. Lex, inquit, per Moſen quidem data, gratia autem & ueritas per Iesum Christum facta est: q. d. lex non autem gratia, nec ueritas per Moſen: ergo potius peccatum & transgressio per eum ministrata est. Igitur Christus non est legislator, sed legis impletor. Omnis legislator minister peccati est: quia ponit occasionem peccati per legem. Vnde ueterem legem non per seipsum, sed per angelos ordinauit: nouam autem (id est gratiā) per seipsum dedit, misso spiritu sancto de cælo. Atqui iterum hic occurrit miseria ecclesiæ, & populi Christiani, quando intendunt in syluas, harenas, nubes maria legum Romanarum: quarum neque utulos sufficias ediscere tota uita. Hic apostolus cum fiducia leges pronunciat esse peccatorum ministratiōes: cum tamen nostri legislatores & peccatis & litibus occurrere sese iactent acervis legum: nec ipsam in oculos impingentem

Argumentat apostolus ab absurdo.

Pauli tropus

Christus non legislator, sed impletor.

In miseriam christianæ ecclesiæ.

Nā experientia

*Allegoria in
decem plagis* experientiam sentiunt, stultum hoc eorum consilium demonstrare. Et ut ego aliquando allegorijs iudam, decem plagas Aegypti arbitror figuras fuisse, non tantum iudaicorum Thalmudim, sed & ecclesiasticorum. Nam quod per angelos malos eas inflictas legimus, non potest negari doctrinas ac traditiones hominum illis significari. Cum angelus omnino nuncium uerbi & doctorem significet. Vt etiam angeli illi Apocalypsis ostendunt, cum suis plagis & phialis.

Verum ceteræ plagæ, quod aquæ nostræ in sanguinem uertunt; quod loquacissime glossarum ranæ nos inquietant; quod pediculi uellicant, & exugunt totas substantias nostras; quod muscæ quoque laborantes & sudantes nos depascunt; quod pecora simplicis cordis occiduntur; quod uescis inflamur; quod grådine tyrannicæ uolentia censemur & ferimur; quod locustis ad medullas usque exugimur, forte toleranda erant, pro peccatis nostris. Sed quod nouissimis malis accedentibus, tenebris palpabilibus excæcamur; & heu tandem primogenitâ iustitiæ & fidei in Christo gloriam amittimus, non satis plorari potest. Verum, quando hic paternum in pontificibus officium dormit, ego quod possum, saltem presto fraternum; Monens ac rogans, ut & nos ad dominum clamemus; si qua miserè corditer descendat, & nos liberet de fornace ista ferrea, & domo seruitutis durissimæ.

Oblectio: Credo autem aliquos moueri, quod Apostolus hic negat peccatores esse eos, qui in Christum credunt, & iustificatur; cum nullus sit hominum sine peccato. Nec ipsemet; ut Rho. viij. & viij. de seipso testatur. Respondeo, omnis qui credit in Christum, iustus est; nõdum plene in re, sed in spe. Cæpius enim iustificari & sanari; sicut homo ille semiuuius. Interim autem dum iustificatur, & sanatur, non imputatur ei, quod reliquum est in carne peccatum, propter Christum; qui cum sine omni peccato sit, iam unum cum Christiano suo factus, interpellat pro eo ad patrem. Sic Rho. viij. cum dixisset se captiuari per legem membrorum in peccatum, dicit; nihil dånationis est istis, qui sunt in Christo Iesu, qui nõ secundum carnem ambulat. Nõ ait, nihil peccati, sed multum peccati est adhuc reliquum; uerum non damnationi imputatur. In hoc mysterium uidetur Christus in cruce dixisse, consummatum est, antequam moreretur. Quare omnes eiusmodi iustorum commendationes eodem modo intelligendæ sunt quod nõ omnino in seipsis perfecti sint, sed in deo reputante & ignoscente propter fidem filij Iesu Christi, qui est propitiatorium nostrum. Hæc longe b. Augu. lib. de natura & gratia. Pernitiose errant & fallunt, qui baptisatis & poenitentibus nullum peccatum tribuunt, sed tantum infirmitatem, fomitem & morbum naturæ; præsertim dum in seipso non esse peccatum garrunt, quod in deo reputate & ignoscente, tantummodo non esse peccatum, debuerant dicere.

NOTA. Si enim quæ destruxi, iterum hæc reedifico, præuaricatorem me constituo.

*Quo iustorum
comendatio/
nes intellige/
da.*

Hoc est, quando ego per fidei prædicationem docui iustificationem in Christo, & legem impletam; ac per hoc peccata destruxi; si iterum legem docerem seruandam, & nõ impletam, quid aliud facerem, quæ quod peccata rursus statuerem, & adhuc esse superanda operibus nostris? In qua re nihil facerem, nisi quod me uultum, uel modo male egisse ostenderem; hoc est, præuaricatorem statuerem, immo facerem me alienum a Christo, in quo iustificatus fui; & denuo sub legem & peccata me traderem, æque præuaricatorem sicut ante Christum fui. Iterum suis tropis apostolus utitur; ideo uariant interpretes. D. Hiero. destructa & reedificata uult intelligi legem scilicet ceremoniale. Quæ sententia & si uera est, angustior tamen est, quæ ut satis sit, ceteris

teris scripturæ locis cōuenire B. Aug. destructa uocat opa legis, immo superbiam gloriātem & præsumptē de operibus legis. Nec hanc damno. Verū apostolum cum præcedentibus, & alijs locis cōparando, peccata (ut dixi) uideē destruere, non legem; præsertim cum Rho. iij. neget se destruere legem p̄ fidem sed potius statuere. Peccata aut̄ destruit Rho. vj. ut destruat corpus peccati. Nā per fidem destruantur peccata, quæ per legē erant & abundabant. Peccatū eū non destruitur, nisi lex impleatur. At nō nisi per fidei iustitiam lex impletur Ita fit, ut per fidē simul & lex statuatur, & peccata destruant. Dū eū per fidē satisficit legi, desinunt peccata, & lex permanet in robore.

Reedificare uero peccata, est rursū legem prædicare, & putare seruandā & Reedificare peccata. iplendā. Vbi uero implenda lex est, nec dū iustitia facta est, immo peccatū super est. Peccatū est eū legem nondū implese. Ita redeunt peccata, quæ prius destructa per fidem docebantur. Quare ædificare peccatū, idem est, quod infirmare destruere, irritamq; facere legem. Destruere autem peccatū, idem est quod legem statuere, ædificare & implere. Quicunq; ergo docuerit legem impletam factamq; iustitiā; hic utiq; destruit peccata. Hoc autē facit, qui docet p̄ fidē Iesu Christi iustos fieri; id est, legis impletores. Qui uero dixerit legem implendā, neq; fractā iustitiā; hic utiq; rursū statuit, ac resuscitat peccata, & debitores legis constituit, ac reos facit seruandæ legis. Aedificare peccatum; Destruere peccatum;

Hunc inquam, esse sensum apostoli puto hoc loco. Qui per peccatum destrui legē, solet docere; ut Rho. viij. Quod impossibile erat legi, in quo infirmabatur per carnem, id est, non implebat. Caro enim non implet legē, ideo infirmat legem. Sed in alijs quoq; locis scripturæ, idē tropus inuenitur. Sic Hiere. xxxv. Firmauerunt filij Ionadab præceptū patris sui, quod præceperat illis. Item præua luerunt sermones Ionadab, quos præcepit. Et Psal. cxl. Audient uerba mea, quoniam potuerūt; id est, potētia facta sunt, firmata, impletaq; sunt. Rursus Psal. xvij. Nō sunt infirmata uestigia mea; id est, uis meæ firmata & impleta sunt. Sed Psal. x. Quoniam quæ perfecisti destruxerunt; id est, legē tuam, ut Heb. habet, dissipauerunt &c. Sed ex præcedentibus quoq; hunc esse sensum liquebit. Vbi negauit inueniri peccatores, qui in Christo iustificati sunt; ideo peccata eis esse destructa conuincitur. Si autē inuenirētur peccatores, iam peccata prius destructa restituerentur; quod esset in Christū blasphemia, qui peccatū & mortem nobis destruxit, si in eū crediderimus. Et, ut Ioan. ait, Qui natus est ex deo, nō peccat.

Credo autē satis patere, apostolū nō tantū de ceremonialibus legibus loqui, sed prorsus de omni lege. Parū enim Christus cōtulisset, si sola peccata legis ceremonialis destruxisset. At quando etiā decalogi peccata destruxit, iam a fortiori, planū est, & ceremonialia destructa esse, & liberat omnes leges factas. NOTA

Iterum autē cogor admonere lectorē triuiali isti Theologiæ assuetū, qui forte turbabitur, audiens legem esse impletam omnibus, qui in Christum credunt. Dicet enim, Cur ergo decalogus, & tot euangelij & apostolorum præcepta docentur implēda; & exhortamur cotidie ad eorum opera? Respondetur, sicut supra dictū est; Quō in Christo iustificati non sunt peccatores, & tñ sunt peccatores. Vtrūq; eū de iusto scriptura statuit. Ioan. in cano. sua. ca. j. Si dixerimus, quia peccatū nō habemus, ipsi nos seducimus; & ueritas in nobis non est. Qui eius de c. ultri, dicit. Scimtis, qm̄ oīs qui ex deo natus est, nō peccat; sed generatio dei id est, qui ex deo natus est, conseruat eū, & malignus nō tanget eū. Idem ca. iij. Omnis qui natus est ex deo, peccatū nō facit; quoniam semen ipsius in eo manet & nō potest peccare. Ecce nec potest (inquit) peccare; & tñ si dixerit, se non habere pec-

Na ij bere pec

bere peccatum, mentitur. Similē contradictionē in Iob licet videre, quē deus qui mentiri non potest, pronunciat uirum iustū & innocētem, ca. i. Qui tamē inferius confitetur, se peccatorē, in uarijs locis, præsertim ca. ix. Et. vii. Cur non tollis peccatum meū &c. Verū autem loquatur oportet: quia si coram deo mentitur, iam deus eum non pronunciat iustū. Simul ergo iustus, simul peccator. Quis soluet hæc diuersas contra se facies, aut in quo conuenient? Nempe in propitiatorio, in quod uultus Cherubin alioquin sibi contrarij, conueniunt.

Quia ergo per fidem incepta est iustitia, & impletio legis: ideo propter Christum in quo credunt, non imputatur, quod reliquum est peccati, & implendæ legis. Fides enim ipsa, ubi nata fuerit, hoc sibi negotij habet, ut reliquū peccati e carne expugnet, uarijs afflictionibus, laboribus, mortificationibus carnis. Vt sic lex dei nō modo in spiritu & corde placeat, & impleatur, sed & in carne, quæ adhuc resistit fidei & spiritui amanti & implenti legem: sicut pulchre Rho. vii. describitur. Proinde si fidē spectes, lex impleta est, peccata destructa, nullaq; lex super est: sed si carnem, in qua non est bonum, iam peccatores cogere faterā eos, qui iusti sunt in spiritu per fidem. Totū ergo quod æstuat apostolus, est, ne quis per opera legis introducere iustitiā in cor præsumat, quasi non iam fidei iustitia ibi regnet, e qua in carnem fluāt opera & plenitudo legis. Et accipe tibi simile. Sicut Christus sine omni peccato, caput iustorum, nihil debet legi profusus; nec docendus est, quid facere debeat, qui omnia iam facit, & abundantius q̄ lex doceat; tñ corpus suum & carnē suā ecclesiam regit & exercet, ut suam iustitiā ei infuset; ut quo modo ipse patri per oīa obediens est, ita corpus quoq; suū reddat obediens, quod nondum est tam obediens, & sine peccato; ita spiritus iusti, iam per fidem sine peccato, nihil debens legi; corpus tñ habet adhuc sibi dissimile & rebelle, in quod operatur & exercet: ut ipsum quoq; sine peccato, iustū ac sanctum sibi simile reddat. Ideo præcepta sunt necessaria tantum peccatoribus. At iusti quoq; sunt peccatores, propter carnem suā. Quod tamē non imputatur eis, p̄pter fidem interioris hominis; qui deo cōformis, persequitur, odit crucifigit peccatū in carne sua, donec in futuro consummatus, in carne & spiritu, nulli legi debeat. Ex parte ergo impleta est lex: ex parte nihil debemus legi: ex parte destructa sunt peccata. At qui iustitiā quarit per opera legis, ip̄i reedificāt etiam infidelitatis peccatū, contra fidē in spiritu; immo peruersissimi hominum, peccatū in carne, quod fides expugnat per totam uitā, ueluti non fir, per opera legis extollunt. Et in hoc statuunt iustitiā, legis impletionem, non in fidem. Arbitrantur enim sese iustos, si legis opera fecerint: cum tamen nec fidem Christi habeant, quæ interior est iustitia, nec puritatem carnis, sed simulā eam. At ita nec intus, nec foris iusti sunt: sed mera specie se & homines illudine.

Igitur necessaria sunt præcepta, non ut per opera eorū iustificemur, sed ut iam iusti, sciamus qua ratiōe spiritus noster carnem crucifigat: & in rebus huius uitæ dirigat, ne caro insolescat: & rupis frenis sellorem spiritū fidei excutiat. Nō equiti, sed equo frenum debetur.

Ego enim per legem legi mortuus sum, ut deo uiuam.

Et huc tropum Rho. vii. latius prosequitur, ubi describit mulierem tinā solutā a lege mariti mortui. Quæ omnia, nisi metaphysicas mortēs & mutationes ab intellectu dimoueris, barbara tibi erūt. Sicut mors mortē, peccatū peccatū, captiuitas captiuitatē, libertas libertatē, seruitus seruitutē, uita uitā, bonū bonū, malū malū, maledictū maledictū, lux lucē, tenebrę tenebras, dies diē, nox noctē: ita lex legē

lex legē tollit. De ijs in scripturis, p̄sertim Paulo late patēt exēpla. Manifeste itaq; duplicem legē tangit. Vna est spiritus & fidei, qua uiuūt deo, uictis peccatis, impletaq; lege; ut satis dictum est. Altera lex literę & operū, qua uiuūt peccato, nunq; impleta lege, sed simulata impletione. Per legem em̄ suscitatur odiū legis: sed per fidem infunditur dilectio legis. Ideo legis operator legē seruat, cū odio legis, id est, pessime omittit, dum aliud intus opat, aliud foris simulat: fidei autē spiritus legem seruat, cū dilectione legis: hoc est, optime legem implet, & tamē foris cū peccatis suis, pugnans ostendit se peccatorē esse. Sunt ergo duo isti aduersarij, legalis ille intus peccat, & foris iustitiam p̄textit, Fidelis int̄ bene facit, & foris peccata sua portat ac persequitur. Igitur Paulus per legē fidei uiuūt intus deo, ibidemq; est mortuus legi. Verū in carne nōdū, uiuūt deo, sed uiuificatur deo: nōdū est mortuus legi, sed mortificatur legis: dū eādē fidei puritate cordis satagit, & in carnē foris p̄pagare: quo studio meref, ut totus deo uiuere, & legi mortuū reputet: eodē p̄fuso tropo q̄ sup̄ius peccator & nō peccator impletor & nō impletor dict̄ est. In futuro em̄ est, ut plene deo uiuam, & legi mortui sim. Viuere & Mori hoc loco nō corporaliter, aut naturaliter accipi, ip̄a locutio ostendit apostolica: quia nō simpliciter, sed legi mortuū se dicit, & deo uiuum. Est autē uiuere legi, esse sub lege, & domino eius: Vt Rhom. viij. lex in homine dominat̄ quanto tempore uiuūt: sicut seruus q̄dā nō redimitur, domino suo uiuūt p̄ legē seruitutis & ius gentium. Ita nos, dum extra fidē sumus, regnāte concupiscentia, legi seruiamus, coacti eius opera facientes, ac per hoc legē nō implentes, quā dilectione fidei tantū impletur. Mori autē legi, est liberū fieri a lege: sicut debitor qui sp̄iā, cū mortuus fuerit, liber est ab exactore suo. Ita dum per fidei gratiā homo uetus incipit occidi, & destrui peccatum, quod per legem abundabat, morimur hac sancta morte, id est, uiuificamur ad iustitiam: sicut copiose Rhoma. vj. & viij. disputat eodē uerborum tropo, mortuos peccato, uiuos iustitię appellans. Quare legi uiuere, est legem non implere. Legi mori, est legem implere. hoc per fidē Christi fit, illud per opera legis. Sic Rhomano rum. iij. Arbitramur enim hominē iustificari per fidē, quam & legē fidei dicit. Item Rhoma. viij. Lex spiritus uitę, id est fidei: liberauit me a lege mortis & peccati: id est, lege quę mortē & peccatum operatur & auget: ut est omnis lex, siue diuinitus, siue humanitus data. Vnde ut cœpimus, duas has leges clarius exponemus. Lex spiritus est, quę nullis prorsus scribitur literis, nullis proferatur uerbis, nullis cogitatur cogitationibus: Sed est ipsa uiua uoluntas, uitęq; experimētalis, res quoq; ipsa, quę scribitur digito solo dei in cordibus. Rhom. v. Charitas dei diffusa est ī cordib; nostris, p̄ spiritū sanctū, de qua & Hiere. xxxj. ut Heb. viij. & x. adducit apostolus. Dabo leges meas in mētes eorū, & in corda eorum superscribam eas. Hęc inquam, intellectualis lux mentis, & flamma cordis, est lex fidei, lex noua, lex Christi, lex spiritus, lex gratię, iustificans, oīa implēs, & carnis concupiscentias crucifigēs. Ita & b. August. pulchre hoc loco dicit: Ipsam quodammodo legē uiuūt, qui cū dilectione iustitię iuste uiuūt.

NOTA, cum dilectione iustitię, hanc em̄ natura nescit, sed fides eam implet. Sic. ij. Corin. iij. Epistola estis Christi, ministrata a nobis: scripta autē nō a tramento, sed spiritu dei uiuūt: non in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus. Lex literę, est quęcunq; scribitur literis, dicitur uerbis, cogitatur cogitationibus, siue sit tropologia, allegoria, anagogia, aut cuiuscūq; tandē mysterij doctrina. Hęc est lex operū, lex uetus, lex Mosi, lex carnis, lex peccati, lex irę, lex mortis, damnans omnia, reos faciens omnia, concupiscentias augēs, & occidēs

Nn in eoq; ma

Lex spiritus & literę.

NOTA.

Viuere & Mori.

Legi uiuere. Legi mori.

Lex spiritus

Nomia legis spiritus, ac eius uirtus.

Lex literę:

Noia legis literę atq; ipsius uitium.

eoq; magis quo fuerit spiritualior: sicut est illa: Non concupisces. hæc enim plures reos facit, q̄ illa: Non occides: aut illa: Circūcidite præputia uestra. aut similis ceremoniæ. Quia sine lege spiritus, nullū opus beneficit, sed semper simulatur.

Similitudo

Lex docet
quid debeas
& q̄ careas.
Christus dat
quod facias
& habeas.

Opus bonū
fit in spiritu
liberatis.

In decreta,
statuta & de
cretales.

Consilium

NOTA.

Bullarū cau/
ponationes.

Consequens est, quod lex spiritus est id, quod lex literæ requirit: uoluntas in quā; Psal. j. sed in lege domini uolūtas eius: id est, charitas. Rho. xij. plenitudo legis, dilectio, Et. j. Timo. j. finis legis charitas. Atq; ut planissime ac uulgariter dicam, Lex literæ, & lex spiritus differunt: sicut signum & signatū: sicut uerbum & res. Ideo obtenta re, iam signo non est opus: itaq; neq; iusto lex est posita. Habito autē solo signo, docemur rē ipsam quærere. Sic Moses & prophete tandē Ioannes baptista, ad Christum nos mittūt. Lex docet quid debeas, & quo careas: Christus dat quod facias & habeas. Ideo qui lege aliter utuntur q̄ signo quo ad Christum diriguntur, quo cognoscant suam miseriam, & quo gratiam quærant, pessime abutuntur: ut qui suis uiribus freti, mox lege audita, in opera eius accinguntur: rē legis in seipsis quærentes, ac præsumentes, cum nec signū, ipsam inquam legē, in seipsis inuenisse se uideāt. Item sequitur, quod omnis lex literæ est spiritualis: q̄ modo dici potest spiritualis. sicut Rho. vij. Scimus quæ lex est spūalis. Neq; unq; in scripturis legim⁹ carnalem legē uocari, quæ literis scribat: licet Origenes multo frequentiq; studio huc feratur, actus suis opinionib⁹. Habet quidē Paulus legem mēbrorū, & carnis concupiscentiam; sed hæc nō est litera, sed significatur prohibeturq; litera legis. Igitur spiritualis est, quia spiri- tū fidei requirit: id est, non propter signū, sed propter rē, spiritualis est. Cū nullū opus bonū fiat, nisi hilari, uolente gaudenteq; corde fiat: id est in in spiritu liberatis. Alioquin si lex spūalis dicēda est, q̄ tantūmodo spiritualia opa præcipiat ita nulla lex spiritualis erit, nisi quæ iuxta Theologos nostros, de actibus cordis elicitis præcipit. Neq; charitatis opera erunt spiritualia. An lauare pedes hospitiū, subuenire pauperi, monere errantē, orare pro peccatore, tolerare iniuriā, nō sunt corporalia: immo non minus, q̄ ulla ceremonialia, tam ueteris, q̄ noui testamenti. Sed spiritus fidei, ipse solus inter opera discernit: alioquin operū nulla prorsus differentia, neq; eorū, quæ per animam, neq; quæ per corpus fieri possunt. Omnia tunc sunt carnalia uel literalia, quando cogēte litera, absente lege spiritus fiunt. Tunc sunt spiritualia, q̄n præsentē lege spiritus fiunt, ut infra uidebimus. Et hic uides, credo radicem, unde mihi crescit indignatio, in tot decreta statuta, decretales pōtificū, qua tyrannide nunc ecclesia & oppressa iacet, & in dies uastatur. Nam cū frigescente charitate, & deo pro peccatis nostris, legē spiritus paulatim auferente, penitus tolli oportuit & leges, quas sine illo spiritu impleri non sit possibile. Potius augentur cotidie, magna ira dei: & fit, ut imponant onera hominibus importabilia (præsertim si redēptrice careas pecunia) quæ nec digito ipsi mouere uelint aut possint: interim pastura ouium per uerbū fidei & spiritus, ne cogitata quidē, a tā uigilantibus pastorib⁹ ouiu Christi: hoc est quod gemo, p̄ tot inutiles leges & noxias, nihil nisi infinitas offensas dei au- geri, cū & spiritu impleri præcepta oporteat: & tñ ex nobis spiritus haberi non possit. Verum consilium tamen interim dabo. Primum si spiritum habes, ut uolenter possis omnia illa tolerare, fac ita & uelut si sub Turca alioque tyrāno, pro uoluntate dei premereris. Siquidem legum tyrannis cum premat conscientias, longe superat Turcarum tyrannidem, quæ corpora tantum premit, aut rescu- las corporis: quanq; nec in hac parte Turcas nobis superiores habemus, si rapi- nas palliorum, annatarum, aliosque intollerabiles bullarū cauponationes expendieris. Sin inuitus es, age, data uel pecunia, uel fauore, eme, quæ tibi gratis

gratis debebantur, quando aliter fieri non potest: & excute per indulgentia collum
 rum ab hoc onere. Verum hæc intelligo de ijs præceptis, quorum opus nõ ob
 stet necessitati aut charitati. Nam talia, ut supra dixi, cum fiducia rüpenda sunt
 etiam gratis, adhibito consilio boni uiri: de ijs autem loquor hic, quæ inuitus fa
 cis, etiam si non sit necessitas uel charitas causa omittendi. Hic enim melius est
 ut modicam, pecuniam perdas, q̄ laqueo legum conscientiam torqueas, Nec si
 moniam timeas, quando non studio, & uoluntate emis (uelles enim magis gra
 tuitum dari tibi) sed uelut exactiõibus importunis cedis inuitus. Si pauper es
 aut loci distantia prohiberis, saltem in publico, pro uitando scandalo, obtempe
 ra: in occulto penes te ipsum, arbitrium consule boni uiri: certus, quod ubi pa
 stor tuus, curam tui posthabuit, Christus eo mitius tecum aget: modo suis man
 datis obedieris ex corde.

NOTA

Christo cõfixus sũ cruci. uiuo aut, iã non ego, uiuit uere in me Chrs.

Mortuum se dixerat legi, iam modũ huius mortis exprimit: qui est crux Chri
 sti. Huc pertinet quod Gala. infra. v. Qui Christi sunt, carnẽ suam crucifixerũt
 cũ concupiscentijs suis. Et Petrus. j. pe. iij. Christo in carne passo, & uos eadẽ co
 gitatiõẽ armamini: qua q̄ passus est i carne desijt peccatis. Et c. ij. Peccata nostra
 ipse perulit in corpore suo super lignum, ut peccatis mortui, iustitiæ uiuamus.
 Hinc b. Augu. li. iij. tri. iij. passionem Christi esse, & sacramentum, & exem
 plum docet. Sacramentũ, quod significet, & credentibus donet mortem pec
 cati in nobis. Exemplum, quod & nos imitari eum oportet patiẽdo, moriẽ
 doq̄ corporaliter. Sacramentum est illud Rho. v. Qui mortuus est propter
 peccata nostra, & resurrexit propter iustificatiõem nostram. Exemplũ est. j.
 Pe. ij. Christus pro nobis passus est, uobis relinquens exemplum, ut sequamini
 uestigia eius. Sacramentum latissime tractat Rho. vj. viij. Colof. iij. & alijs
 multis locis. Ita & hic, Crucifixum se dicit Christo, iuxta sacramentum, quod
 peccatum & concupiscentias mortificauerit. Quod autem dicit apostolus,
 hoc est, ij. qui per legis opera iustificari quærunt, non modo nõ crucifigunt car
 nem suam, sed etiam augent concupiscentias eius: tantum abest, ut iustificari
 possint. Lex enim uirtus peccati est, irritans inuitam concupiscentiam, dum
 eam prohibet. Fides aut Christi, cum diligit legem, concupiscentiã prohibi
 tricem, iam idem quod lex iubet faciens, concupiscentiam aggreditur, & cruci
 figit. Non ergo per legẽ peccati abolitio, sed cognitio tantũ & auctio, frustra q̄
 in illa iustificatio queritur. Tum uiuit iustus, nõ ipse, sed Christus in eo: quia
 per fidem Christus inhabitat, & inluit gratiam: per quam sit ut homo non suo,
 sed Christi spiritu regatur. Nam dum nostro agimur spiritu, concupiscentias se
 quimur, non crucifigimus. Totum ergo Christo, non nobis dandum est, quod
 credimus, quod iusti sumus, quod legi mortui sumus quod concupiscentias
 mortificamus.

Christi pas
 sio, est sacra
 mentum &
 exemplum.

Lex uirtus
 est peccati.

Oĩa tribuen
 da sunt Chri
 sto, nõ nobis

Quod autem nũc uiuo in carne, in fide uiuo filij dei, qui dilexit me
 & tradidit seipsum pro me.

Optime Erasmus, Quod autem nunc uiuo: id est, quam uitam nũc uiuo &c.
 Sicut & ad Rhomanos, vj. idem interpretatur, aut quod tempus uiuo. Sicut. j. **Esse in carne**
 Petri. iij. Voluntati dei, quod reliquum est, uiuat tempus.

D. Hieron. aliud purat, esse in carne, & uiuere in carne, quod alibi dixerit. Vos
 non estis in carne. Et Rhom. vij. Qui in carne sunt, deo placere non possunt.

Na iij Hoc uir

Hoc uideo, quod. ij. Corin. x. In carne enim ambulantes, non tamen secundum carnem militamus; malum semper intelligat secundum carnem ambulare. Per manere aut in carne, necessarium scribit ad Philippenses, Proinde haud scio, an constans sit ista distinctio. Est autem sensus apostoli, Dixi me iam non uiuere, sed Christum in me. Verum ne existimetis, aut haereticis futuris occasio data uideatur, quod uita Christiana sit extra carnem, in religione angelorum, in mirabilibus supra se ambulando: sic uiuit in me Christus, ut tamen in carne uitam agat. Non autem sic in carne uiuat, quod ex carne, in carne aut secundum carnem sit uita mea, sed in fide filij dei. Iustitiam uero & ipsi in carne quidem uiuunt, id est, in praesenti uita agunt; uera hanc uitam non agunt in fide Christi, sed in operibus legis: ideo mortuam in peccatis uitam agunt, ubi Paulus uitam in iustitia uiuentem ducit, sic utranque uitam simul inuoluit, corporalem & spiritualem. Corporalem tunc uere esse uitam, si in Christo & spiritui fidei uita uiuatur. Sicut enim lex occidit suos cultores spirituali morte, dum facit peccatum roborari & augeri, ita & uita corporis mortuam, id est, peccatricem facit.

In iustitiam rios. Vbi sunt ergo nostri neutrales, qui inter peccatum & iustitiam fidei, medium statum finxerunt, scilicet moraliter bonum; cum apostolus ipsam legis iustitiam appellet mortuam. At mortuam apud apostolum non dicitur, nisi quod peccatum prius sit; sicut dicit: Stimulus autem mortis, peccatum est, & Rho. v. per peccatum mors. Non ergo opus aliquod mortuum & non mortale (ut dicunt) seu non meritorium, sed mortuum simul & peccatum est.

In neutrales & morales theologos. Non abiectio gratiam dei. si enim per legem iustitia, ergo Christus gratis mortuus est.

Magnopere notandum. Tam magna iniuria est, uelle operibus, turibusque nostris per legem iustificari, ut apostolus id appeller, abiectioem gratiae dei; non tantum ingratitude (quae per se pessima est) sed & contemptu; cum gratia dei, summis studiis debuerat inquiri; at illi gratis acceptam repudiant, uehemens certe obiurgatio. Illud syllogismum apostoli, dignum est perpendere. Si per legem iustitia &c. cum fiducia pronunciat. Aut Christum esse gratis mortuum (quod est summa blasphemia in deum) aut per legem nihil, nisi peccatum, haberi. Nam illi procul a sacris literis arcendi sunt, qui distinctionibus e suo cerebro depromptis, iustitiam aliam moralem, aliam fidei, & nescio quas alias, ad Theologiam afferunt. Habeat sane ciuile ius suam iustitiam, Philosophi suam, & quicumque suam. Nos oportet hic, iustitiam ad intellectum scripturae accipere, quam apostolus plane negat esse, nisi per fidem Iesu Christi. Caetera omnia opera, etiam sacratissima legis dei, adeo non praestare iustitiam, ut etiam peccata sint, & hominem peiorem faciant coram deo. Quin tanta esse peccata, & a iustitia tam longe, ut necesse fuerit filium dei mori, quo iustitia nobis donaretur. Ne ergo in Theologia iustitiam uocaueris, quod extra fidem Christi fuerit.

Syllogismus apostoli. Si autem iustitiam non esse certum est; certum pariter est, peccatum esse, & damnabile peccatum. Vide ergo, nouam iustitiam, nouaque iustitiae definitionem. Ueritate enim dicitur, iustitia uirtus est, reddens unicuique quod suum est. Hic dicitur: iustitia est fides Iesu Christi; seu uirtus, qua creditur in Iesum Christum. ut Rho. ix. Corde creditur ad iustitiam; id est, si quis uelit iustus esse, credat necesse est corde in Christum.

In cerebro distinctores. Et b. Hiero. c. ij. Scita est sapientis uera illa sententia, non fidelis uiuere ex iustitia sed iustum ex fide, i. non sua iustitia fidelis est, sed fide iustus est. pulchra certe sententia. Iam sequitur quod iustus per fidem, nulli dat quod suum est per seipsum, sed per alium, scilicet Iesum Christum; qui solus ita iustus est, ut omnibus reddat, quod reddendum

Iustitia moralis. Iustitia Christi.

Fides iustum facit.

reddendum est; immo omnia ei debent. Qui autē in Christum credit, & spiritu fidei, unus cū eo factus est; iam non solum satisficit omnib⁹, sed id quoq³ efficit ut omnia sibi debeant, habens cū Christo omnia cōmunia. Peccata sua iam nō sua, sed Christi sunt. At in Christo, peccata iustitiam, uincere nō possunt, sed uincuntur; ideo in ipso consumuntur. Rursum iustitia Christi, iam nō tantum Christi, sed sui Christiani est, ideo nō potest ulli debere, aut a peccatis opprimi, tanta fultus iustitia. Hęc est illa inestimabilis gloria christianorum. Hęc in effabilis diuinę charitatis circa nos dignatio, qua tanta, tam pretiosa nobis donata sunt, pro quibus ne abijciantur merito sic æstuat Paulus. Vnde & hęc iustitia, dei iustitia uocatur, ut. j. Cor. j. Qui factus est nobis a deo iustitia & sapientia, & sanctificatio, & redemptio. Sic Rho. j. Non erubesco euāgelium, iustitia dei reuelatur in illa, ex fide in fidē, sicut scriptū est: Iust⁹ ex fide uiuet. & Rho. x. Ignorantes iustitiam dei & suā quærentes statuere, iustitię dei nō sunt subiecti.

Christianorū gloria.

Iustitia dei.

Iustitia dei, fides & gratia.

Hęc est illa uox Psalmorum. xxx. In iustitia tua libera me, non mea utiq³ quę ex lege est, & peccatum est. Et iterum. xliij. Exaudi me in tua iustitia. Et lxxj. Deus iudicium tuum regi da, & iustitiam tuam filio regis. Orietur in dieb⁹ eius iustitia, & abundantia pacis. Et. xcvij. Iudicabit orbem terrarum in iustitia & quid multis? Iustitia dei in scripturis fere semper pro fide & gratia accipit, rarissime pro seueritate, qua damnat impios, & liberat iustos; ut nunc passim usus habet. Quod si iustitia fidei, dicenda est, reddere unicuiq³ qd suū est ex nobis ipsis, potius intelligitur id facere per cessionem (ut uocāt) omnium honorū quo modo docuimus Lucę. xliij. in parabola ædificantis turrim, & pugnatūri cōtra fortiorē se docet. Hi em̄ ædificant turrim (exemplo eorum, qui Babylonię turrim cœperunt) qui suis uiribus freti, per opera legis se se quærent iustificare, & saluos facere. Et occurrunt Christo iudici futuro robustissimo, cum pauculis operum copijs. Quibus consultit, ut primum sumptus supputent; & inuenient, quod non possint; ideo relictis omnibus, sapientię, uirtutis, iustitię præsumptionibus, adhuc illo longe agente, rogent pacem, desperantes de se ipsis; & se in misericordiam uenturū regis, plena fide proijciantes. Sic enim conclusit eandem parabolam. Sic omnis ex uobis, qui non renunciauerit omnibus, quę possidet, non potest meus esse discipulus; hoc est, non eris Christianus, nisi sola fide nitaris, tuis iustitijs penitus reiectis.

Cedendū bonis nostris.

NOTA.

CAPITVLVM TERTIVM.

O Insensati Galatę, quis uos fascinoit non obedire ueritati.

Nunc ad Galatas reuertitur. Nam hucusq³ cōtra Petrum dixisse, diuuo Hiero. putatur. Verū an oīa ista, præ sente Petro effuderit, nescio.

Ego diuinarem, ab illo loco: propter quod non iustificatur ex operibus legis omnis caro, desisse cū Petro loqui. Quia repetit, quod paulo superius ad Petrum dixisse se scribit; scientes, quod non iustificat homo ex operibus legis &c. Atq³ iā ab isto loco, cum Galatis deinceps disputare, & reliquis argumētis opa legis confutare. Tamen esto unicuiq³ hic suum iudicium. Igitur Paulus totus æstuans pio zelo, & si totam epistolam fere argumentis & confutatiōibus repleuerit, immiscet tamen aliquoties exhortationē, obiurgationē, nōnunq³ & eadē repetēs inculcat, oīa tētans p̄ Apostolica sollicitudine, insensatos, stultos, amētes eos uocat: autore Hiero. Vel qd regionis pprietate eos pulsar; sicut ad Titū Cretēses mēdaces, & als gētes, alijs uitis notas; ul' q̄ a maiorib⁹ ad minora uenerant.

Pia & feruēt apostoli sollicitudo.

nerant, ac uelut repuerascere coeperāt, ad pædagogum legis reuerſi. Et hoc magis mihi probatur; nā in ſequentibus de elementis, de pædago, de hærede par uulo diſputat; manifeſte eorum ſtultitiā ac puericiam taxans. Hoc & uerbū faſcinauit, oſtendit, Pueris enim & etati paruulæ, ut idem Hiero. ait, dicit proprie faſcinus nocere. Eſt autem faſcinare, aſpectu malefico ledere; ut Virg. Neſcio quis teneros oculus mihi faſcinat hagnos. Hoc utrū uerū ſit, nec ne, deus uide rit, inquit Hiero. Quia poteſt fieri, ut dæmones huius peccato ſeruiant.

Faſcinare.

Ego credo hunc eſſe morbum infantulorum, quæ mulierculæ noſtræ uulgo die elbe, ſeu, das hertzgeſpan, uocant quo uidemus infantes tabeſcere, macreſcere, ac miſere torqueri; aliquādo inceſſanter clamare & flere. Cui morbo, rurſum neſcio quibus literis & ſuperſtitionibus, tentāt occurrere. Creditū eſt em̄, ab inuidis illis, & maleficis uetulis, ſi cui formoſulū infantulū matri inuideant, talia fieri. Vnde & uerbum græcū, non tantū faſcinare, ſed & inuidere quoq; ſignificat, teſte Hiero. Ita & Galatæ, cum eſſent in Chriſto, quaſi modo geniti infantes, & feliciter creſcerent, a pseudapostoſis faſciantibus ſint læſi; & ad legis macredim, immo miſeriam, tabeſcentes reducti. Et ſatis pulchra ſtat ſimilitudo. Nam ut faſcinator diros figit in infantem oculos, donec noceat; Ita peſtilens doctor, figit oculum ſuum nequā, id eſt, ſapientiam ſuam impiam, in ſimplices animas

Pulchra ſimilitudo.

Oculus in. S. lucris.

donec in eis ueram intelligentiam corrumpat. Oculus enim, ut Lucæ. xj. in ſcripturis, doctrinam, cognitionem, etiā ipſum doctorē ſignificat, ut Job. xxxj. oculus ſui caco. Et, ſi oculus tuus ſcandalizat te &c. Hi ſunt quos ſcriptura doloſos, illuſores, mentiumq; deceptores uocat Pſal. j. In cathedra peſtilentiæ nō ſedit. heb. in ſeſſione illuſorū. Prouerb. iij. abominatio eſt domino omnis illuſor, & cū ſimplicibus ſermocinatio eius. Sed hic inſurgit quaſtio: An apoſtolus hoc loco, credendus ſit approbare, facinum eſſe aliquid. D. Hierony. putat eſſe uſum ſermone triuū, & ex opinioe uulgi exemplū ſumpſiſſe: nō quod faſcinū eſſe ſcierit. Quo modo & non nulla alia, ex gentium fabulis in ſcriptura alluſum uident: ut arcūrus, orion, pleiades in Job: ſyrenæ, onocentauri piloſi apud Iſa.

Quæſtio de faſcino, an ſit aliquid.

Ego (ut dixi) credo maleficas illa, opera demonū deo permittente, uere infantulis nocere poſſe, in poenā infidelium, & in probationem fidelium: cū & multa alia, ut euident eſt experiētia, noceant, tã in corporibus hominū, q̄ pecorū, omniumq; rerū. Atq; hæc Apoſtolum non ignoraffe.

Ante quorū oculos Chriſt⁹ Ieſus ꝑſcript⁹ eſt, & in uobis crucifix⁹.

D. Hierony.

Varie hunc locum uideo tractari. D. Hiero. ꝑſcriptus intelligit: Quod Galatæ Chriſtum crucifixum, nō modo apoſtolorum uoce, ſed ex ſcripturis quoq; prophetarum cognouerint; & ſic ꝑ & ante ſcriptū cognouerint, q̄ dictū ſeu ꝑdicatū. Et iſta gemina eruditione ſcripturæ & uocis ſſrmati, non debuerant utiq; a Chriſto deſciſcere.

B. Ambro.

B. Ambro. quem Lira ſequit, arbitrat Galatis, quia in opera legis cōfidebant, Chriſtū eſſe ꝑſcriptū, ut luristæ de ꝑſcriptione loquuntur; id eſt, eiectū, damnatū, & exulē factum.

B. Auguſt.

B. Auguſt. ꝑſcriptus legit. Et ſicut poſſeſſio amittitur ꝑ alterius ꝑſcriptionē; ita Chriſtus amiſerit Galatas, ꝑſcriptus ſcilicet a pseudapostoſis. Nulla harū me capit. Eraſm⁹ ſed & Stapulensis non diſſimiliter, ſic accipiunt Chriſtum, uiſſe, uelut in pictura Galatis ꝑſcriptū, & depictū; ita ut maniſeſtiſſime cognitū haberēt, & tñ nūc faſcinati & illuſi, eū nō agnoſcāt. Sic em̄ ſolēt incantamētis & ꝑſtigis capti, nec id cernere, quod in oculis maniſeſtiſſimū eſt, & id uidere, quod nuſquā eſt.

Et hui⁹

Et huc uerbum græcum prographie patrocinari uidetur sensui. Id autē me mouet, quod Christum in aliquo crucifigi, nūquam in bonum accipitur in scripturis: sicut Heb. vj. Rursus crucifigentes in semetipsis filium dei. Et supra non ait: Crucifixus est in me Christus, sed uiuit in me Christus. Hic autē dicit, in uobis crucifixus, utiq; hoc gemēs & æstuans. Quod Christus nō uiuit, sed mortuus in eis est: hoc est, fidem eius per legis iusticiam, in eis extinctā esse.

πρωτοπαρον
Christū in ali
quo crucifigi

Proinde si auderē, diuinationē meam hāc diuinarem. Primum, uerbum Præscriptus, siue de scriptura, siue pictura accipiatur, probō, ut sit præscriptus, quod coram positus, & ad oculum monstratus: nam ideo addit, ante oculos, ut exprimat hunc sensum. Deinde deleta coniunctione, & (ut in græco) sic stet textus: Quibus in oculis, seu ante oculos, Iesus Christus præscriptus est, in uobis crucifixus: hoc est: Ecce uos ipsi cernitis, & argumentis prædictis effectum est a me, ut clarum, & in oculis uobis depictum & ante scriptum sit, Iesum Christū esse in uobis crucifixum. Hunc esse sensum, si præcedentia, immo totius epistolæ argumentum attendas, credo non negabitur: præmiserat enim: Non abijcio gratiam dei: uiuo non ego. Item, si ex lege iusticia, iam Christus gratis mortuus est. Quæ omnia eo tendūt, quod Christus sit in his crucifixus (sicut in iudæis) qui cunq; non in eum, sed in seipos, ac legem confidunt. Nam tunc est abiecta gratia dei, non uiuit in eis Christus. Quid ergo restat, nisi quod sit mortuus, & crucifixus in eis? Utitur autē apostolus pro æstu suo uerbis epistolæ multa ardentibus, & uelut impetuosus. Ante oculos præscriptus (inquit) quasi di. nescio quo modo clarius monstrare possem. Deinde non solū nomē Christi, sed Iesus Christus, si non in uobis, qui tanti fuistis: & leuius erat, mortuus, aut passus, aut infirmus, sed atrociter crucifixus (inquit) in uobis: ignominiosissime scilicet a uobis tractatus. Obsecro qd faceret, si & modo uideret in ecclesia, legibus hominū Christum etiam plusq; crucifigi: Nempe illud, quod Actu. xx. cū lachrymis intrabant post discessionē meā lupi rapaces in uos, nō parcentes gregi &c.

Diuinitio
Lutheri

Nora pōdus
scripturæ.

Hoc solum a uobis uolo discere, ex operibus legis spiritum accepistis, an ex auditu fidei.

Vide q̄ efficaciter tractet locum ab experientia. Quid enim hic prætexent sint cætera (inquit) infirma argumenta, quibus usus sum: quid hic dicetis? hoc solum docete, age sim hic discipulus uester in operibus legis, qui uersati estis: dicite, si unquā spiritū acceperitis, donec me prædicante Christum, crederetis? Sic cum fiducia insultans, ac iam uelut insolubili uinculo obstrictis, dicit:

Sic stulti estis, ut cū spiritu cœperitis, nunc carne cōsummamini.

Apparet autem ista ab apostolo scripta ijs, qui ex iudaismo crediderāt, & prius in operibus legis uersati fuerant: Deinde spiritum sanctum uisibili signo acceperant, sicut tunc dabatur: alioquin non satis urgeret hic locus. Aut certe mixtim gentibus & iudæis scribit. Sed gentibus, quæ a iudæis antea in legem tractæ fuerant. Nisi dixeris apostolum loqui de operibus legis, in quæ relapsi fuerant a fide Christi quod sane mihi probabilius est. Nam ab apostolis falsis non accepisse eos spiritum, sicut acceperant per Paulum antea, satis certus erat.

Quod autē D. Hiero. hoc loco discernit opera legis ab opib; bonis, & Cornelium ex operibus spiritū accepisse putat, Act. x. sane nō credo: cū clarū sit ad prædicationē Petri, hoc est, ad auditū fidei (ut hic dicit) cecidisset sup eos spiritū sanctū. Neq; etiā Abraham, Moses, & cæteri sancti (sicut conat) ex opibus legis naturalis

Sola fides iu-
stificat, & bo-
na opa facit. ralis iustificati sunt, sed ex fide; ut hic, & Rho. iij. scribitur. Apostolus non le-
gem ceremoniam tantum, sed omnem prorsus legem notat. Quia cum sola
fides iustificet, & opera bona faciat, sequitur, quod nulla prorsus cuiuscumque legis
opera iustificent; neque bona sint opera ullius legis, sed tantummodo fidei.

Admonet le-
ctorem Hiero-
nymianum. Hæc autem attuli, ut lectorem Hieronymianum monerem id, quod ipsemet po-
stulat, & in prologo suo & epistola ad b. August. scilicet commentarios a se esse
scriptos, in quibus usus est, referre aliarum sententias, & lectoribus liberum iudi-
cium relinquere. Hoc enim, cum non pauci theologi & iuris periti non obseruent
aliquando monstra sententiarum sequuntur, pro domestica ecclesie doctrina.

Auditus fidei. Illud autem Auditus fidei, pulchre Erasmus (ut omnia pro ipso audibili, pro ipso
(ut inquit) sermone, qui auditur: ut sit auditus fidei, id quod uerbum fidei auditum
Act. x. Adhuc loquente Petro uerba hæc, cecidit spiritus sanctus super omnes,
qui audiebant uerbum. Sic Isa. liij. Dñe, quis credidit auditui nostro? Et Abacuc
ij. Domine, audiuisti auditionem tuam, & timui. Item frequens hic tropus scripture
ut Hiero. xlix. Abdia. j. Auditum audiui a domino &c. Sed hic rursus la-
borat d. Hiero. Vnde surdi fiant Christiani, presertim quando Rho. x. dicit, Quo
modo audient sine predicante? Quomodo credent, quem non audierunt? Et,
ut habet illic gradatio apostoli. Primum est mitti, deinde predicari, tum audire, tum
credere, tum inuocare, & sic salutem consequi. Adhuc ego, quomodo infantes salui fuerunt
& baptisantur: cum & ipsi non audiant. Respondet primum, quod fidem ex auditu
esse, & in parte & in toto accipi potest: sed hoc euincit Paulus. Quomodo (in-
quit) credent, quem non audierunt? Deinde quod aliorum gestu & conuersatio
ne possunt surdi euangelium discere. Sed ubi infantes? Igitur quod notissime
sentit, sequor: scilicet, quod uerbo dei nihil surdum est: & ad eas loquitur aures,
de quibus dicitur. Qui habet aures audiendi, audiat. Hanc responsionem for-
titer amo, eo quod nec in adultis & audientibus, uerbum dei audiat, nisi intus spiri-
tus incrementum det. Ideo uerbum uirtutis & gratie est, simul dum aures pulsar,
intus spiritum infundit. Quod si spiritum non infundit nihil differt audientes a surdo
Quocirca ipse sonus uerbi, ministerio ecclesie super infantem prolatus, eo faci-
lius operatur per spiritum, quo paruulus uerbi est capacior, id est, patientior, nul-
lis rebus alijs implicatus. Potentissime ergo Paulus hic confodit opera legis,
tum etiam nostrorum Theologorum somnia, qui meritum congrui inuenerunt
ad gratiam obtinendam. Verum apostolus dicit, non operibus, sed auditu uer-
bi, hoc est, si patiaris uerbum quiescas tu: & sabbatum domini a tuis operibus ferieris, ut
audias quid loquatur in te dominus deus tuus. Ideo signabis hoc Pauli me-
morabile documentum. Si uis gratiam consequi, id age, ut uerbum dei uel au-
dias intente, uel recorderis diligenter, uerbum inquam, & solum uerbum est ue-
hiculum gratie dei. Nam quæ tu opera congrui uocas, aut mala sunt, aut gra-
tiam iam uenisse necesse est, quæ illa operetur: stat fixa sententia, ex auditu fidei
accipi spiritum. Hoc modo acceperunt spiritum, quicumque acceperunt. Tu ergo
ne tibi propriam fabrices machinam consilij, reiecto consilio dei. Obserua, car-
ne consummari dicit: hoc est, finire, desinere, deficere. Ex quo loco claret, carnem
non modo pro sensualitate, seu concupiscentijs carnis accipi, sed pro omni eo,
quod extra gratiam & spiritum Christi est. Nam certum est, Galatas non ideo
consummari carne, quod luxurias, libidines, aut quibuscuque moribus carnem
sequerentur. Sed quod opera legis & iustitiam, relicta fide, quærerent. At iustitia
& opera legis non sunt tantum res sensuales, cum huc etiam pertineat opinio & fidu-
cia, quæ in corde sunt. Quicquid igitur ex fide non est, caro est, Heb. ix. In ua-
rijs iustitijs

rijs iustitijs & baptisimatibus carnis. Sic Gen. vj. Nō pmanebit spiritus meus in homine, quia caro est. Nō ait, quia carnem habet, sed quia caro est. Et Rho. vij. Nō inuenio in me, hoc est, in carne mea bonū. Idem ergo ipsemet & caro sua, quantum est ex Adam. Sic iterū. Caro & sanguis regnū dei nō possidebunt. Et Matth. xvj. Caro & sanguis nō reuelauit tibi. Sed & j. Corint. iij. adhuc (inquit) carnales estis, homines estis: cū tamē de aploꝝ nominibus certarēt. Qui bus sit, ut omnis omnium hominū, philosophorū, oratorū, etiā pontificū doctrina & iustitia carnalis sit, ubi nō fidem docent. Et satis abusiue sacros Canones dici, qui de dignitatibus & opibus statuūtur, intelliges, si hic apostolū audias.

Doctrina
carnalis.
Canones
facti.

NOTA

Rursum nihil tam carnale est, & externū, quin si operatore fidei spiritu fiat, spirituale sit. Consummant ergo Galatæ carne, dum affectum & opinionē accipiunt operū legis quorumcūq; præsertim relicta fide. Quod autē Orig. & d. Hierony. triplicē hominē ex apostolo colligit, Spirituale, animalē (quē neutralē & mediū intelligit) & carnalē: infra forte uidebimus, quid sentiendū sit.

Tanta passi estis, sine causa, si tamen sine causa.

Varie hunc locum d. Hiero. enarrat, sed breuiter unam sententiā sequor. Quod Galatæ, cum bene current in fide Christi, multa fuerāt passi, præsertim a iudeis: qui nullū Christianum non persequebantur: ut in Actibus apostolorum, & multis epistolis Pauli patet. Quæ tamen frustra passi sunt, si in legem recedentes, permanserint extra fidem: tamē quia sperat eos redituros, dicit: si tamen sine causa, quasi dī. si redieritis, nō frustra passi fuistis. Arguit enim ab eorum damno, & frustraneo labore, ut cōmoueat eos, quia p legem non modo a iustitia Christi, sed & ab omnibus illius meritis & præmijs simul exciderint.

D. Hierony.

Qui ergo tribuit uobis spiritum, & operatur uirtutes in uobis: ex operibus legis, an ex auditu fidei.

Subaudi, tribuit & operatur. Repetit autē, & inculcat quæ iam supra dixerat. Examinat enim experiētiā, qua fortissime eos stringit, simul ut addat, & sequentiā subiungat. Prius enim solum spiritum acceptum, nunc & operatio nes uirtutum opponit: hoc est, miracula, quæ ex legis operibus sese prius operatos non fuisse, non potuerunt negare.

Sicut Abraham credidit deo, & reputatū est illi ad iustitiam.

Hoc exemplum & argumentum late Rho. iij. tractat: ubi probat, Abraham ante circūcisionē credidisse, & hanc fidem sibi in iustitiam reputatam. Verisimile est & apud Galatas, eundem locū ab eo fuisse uocaliter explicatū; & nūc illos cōmonestieri, & reuocari ad priorem intelligentiam.

Cognoscite ergo, quia qui ex fide sunt, hi filij sunt Abrahamæ.

Cognoscitis ex iam citata scriptura: non ergo qui ex semine, aut ex circūcisione. Rho. iij. Et signaculum accepit iustitiæ fidei, quæ est in præputio patris nostri: ut sit pater omnium credentium per præputiū, ut reputetur & illis ad iustitiam. Et. ix. In Isaac uocabitur tibi semen, id est, nō qui filij carnis, hi filij dei sunt sed filij promissionis æstimantur in semine. Ex hoc loco uides, q̄ intente & obseruanter uelit scriptura legi. Quis enim hæc argumenta ex textu Genesis tra xisset, quod Abraham ante circūcisionem credidit, quod Isaac non, nisi per re/

Scriptura at/
tente legēda.

Abrahamæ credentis, pmittenti deo, & in semen ei uocatus: ita nullus sit alius, q̄

o o Abrahamæ

Abrahę filius, aut semen, nisi pmissus, & fide acceptus; Et tam longe ante glori-
 am iudęorum fuisse contusam, qua de carne gloriantur patrum: Tropus ille
 (esse ex fide, esse ex operibus) credo satis iam notis sit. Sunt ex fide, qui credunt
 & infra. Sunt ex operibus legis, qui operantur. Eiusdem generis sunt, esse ex le-
 ge, ex circūcisione, & similia apud Paulum. Sed non seruat apostolus regu-
 las dialēcticę consequētię. Dicit enim, spiritum tributum, & virtutes factas ex
 auditu fidei. Et hoc probat, quia sic Abrahę fides est reputata ad iustitiam. Er-
 go ne fidem reputari ad iustitiā, est spiritum accipere? Aut ergo nihil facit, aut
 accipere spiritum, & reputari ad iustitiā, idem erit. Quod & uerum est, & ideo
 refertur, ne diuina reputatio extra deum nihil esse putetur: ut sunt, quibus uer-
 bum apostoli gratia, magis fauorē q̄ donum significari putatur. Nam fauente
 & reputate deo, uere accipitur spiritus, donum, & gratia. Alioquin ab æterno
 gratia fuit, & intra deum manet, si tantūmodo fauorē significat, eo quo in ho-
 minibus modo fauor est. Deus enim sicut diligit re ipsa, nō uerbo tantum: ita
 & fauet re præsente non tantū uerbo. Nec ista ratio consequentię uidetur ali-
 qua esse, quod dicit, Abraham credidit, ergo qui ex fide sunt, filij Abrahę sunt.
 Posses eadem dialēctica dicere: Abraham genuit ex uxore filium, aut come-
 dit, aut aliud fecit; ergo qui idem facit, est filius eius. Deniq; iudęis sua senten-
 tia firmabitur. Abraham est circūcisus, ergo circūcisus erunt eius filij. Verū
 apostolus ad Abraham respicit, quando Isaac (qui ei solus in semen promitte-
 batur) fidei merito obrinuit. Non enim de fide cōmendatus est, quādo Ismael
 genuit; sed tunc pater fidei institutus est, & multarum gentium, quando uerū
 filium suum & legitimum semen accepit. Ideo Isaac nō tam carnis, q̄ fidei filij
 us est. Abrahę caro non potuit, sed fides Abrahę eum genuit, tamen ex carne
 sua. Quare non tam Abrahę, q̄ credentis deo promittēti filius est. Ideo tot uer-
 bis agitur in Gen. ut describatur promissio seminis: & fides Abrahę in eandē,
 & appellatio seminis in Isaac, sic promissi & crediti; ut ostendatur Abrahę nō
 esse filios, qui ex carne, sed qui ex fide ei nascuntur. Ideo quod breuius dixerat,
 iam latius prosequit, quomodo sint filij Abrahę, qui ex fide sunt, propter, scilicet
 licet promissionem, quę super Ismael non contigit. ideo nec in semen ei re-
 putatus est.

Ap̄us nō se-
 ctatur dialē-
 cticam.

Gratia donū
 signat, nō tm̄
 fauorē.

Vide rationē
 consequentię.

Fides Abrahę

Prouidens autem scriptura, quia ex fide iustificat gentes deus: prę-
 nunciauit Abrahę, quia benedicentur in te omnes gentes.

Ap̄s omisit,
 in semine tuo.

Filij Abrahę
 credētes, obe-
 diētes, & spi-
 rituales.

Prouidens, id est, longe ante uidens. Scriptura, id est, spiritus in scriptura: Si
 id, quod hic dicitur, Benedicent in te omnes gentes, acceperimus pro eo, quod
 Gen. xij. scribitur, laborem nobis apostolus prębet; non illum solum, quo b.
 Hierony. laborat, quod apostoli sensum magis q̄ uerba adducant: Sed illum
 potius, quod eo tempore Abrahę nōdum erat de filio promissum, nec de fide
 cōmendatus ipse, quod c. xv. contigit. Proinde Hiero. accipit istud Gen. xxij.
 ubi post tentationem Abrahę dicitur: Benedicentur in semine tuo omnes gen-
 tes terrę, quia obedisti uoci meę. Apostolus autē hoc loco, non in semine tuo
 sed in te, dicit sicut Gen. xij. dicitur. Et ego Hiero. secutus, puto apostolū bre-
 uitatis studio omisit, in semine tuo; cum statim infra utrunq; positurus esset.
 Abrahę autē (inquit) dictę sunt promissiones, & semini eius. Et ita uerum
 est, in utroq; Abraham, & in semine eius promissionē factam. Non refert au-
 tem, utrum hic dixerit. Cum igitur hæc dicta sint ad Abraham, non qualem/
 cūq; aut carnalem; sed iam credentem, obediētem, spirituale, & omnino aliū
 hominem

hominem, denique habentem promissionem: Sequitur, quod scriptura nos noluere docere, non esse filios Abraham, nisi qui talis & huius Abraham filij & semine essent Adeo, ut etiam illi fierent filij, qui de carne eius non essent, sed genes, ut hic dicit. Quod deus iustificet gentes ex fide, ut scriptura prouiderat, & Abraham pronunciauerat. Ergo in Abraham benedicimur, sed in quo Abraham? Credente utique. Quod si extra Abraham sumus, maledicemur potius, etiam si in Abraham carne fuerimus. Quia de Abraham carne nihil agit scriptura. Sunt ergo in Abraham, qui credunt deo sicut Abraham.

Igitur qui ex fide sunt, benedicentur cum fidei Abraham.

Obserua epitheton Abraham, Fidei: cum credente Abraham benedicentur, non cum carne generante, aut alia faciente. Non enim scriptura ei tribuit filios, aut semen, nisi credenti. Qui ergo sine fide sunt, patris sui imaginem & hereditatem non referant, ergo nec filij quidem sunt, nisi spurij. Sed adhuc obstreper argutulus quispiam, nec sic ratio consequentia stabit, Abraham credit, ergo credentes sunt filij eius. Quia per fidem Abraham meruit quidem filium & semen: sed non hinc sequitur, filios eius oportere credere. Alioquin & omnia quae credendo meruit, necesse erit, ut credant, aut Abraham non erunt. At iam necesse erit, terram Cananeam credere. Sat ergo est, Abraham credidisse, & filios meruisse: sed non ideo filios oportet esse credulos. Respondet. Primum, quod apostolus Galatis, ut rudioribus satis esse credit: si filios Abraham esse non posse sciunt, nisi sint similes eidem. Profundiorum huius mysterij rationem, quam Rhomae, prosequitur, consulto hic pretermittit. Nam vere non sunt filij Abraham, nisi promissionis filij. Cum autem diuina promissio & predestinatio fallax non possit esse, sine difficultate & consequentia infallibili erit, ut omnes sint fideles, qui promissi sunt: ut sic fides promissorum stet, non necessitate operum & fidei illorum, sed firmitate diuinae electionis. Hoc loco satis erat imitationem Abraham comendare, non promissionis & predestinationis sublimitatem inculcare. Ideo quauis consequentia illa non stet: Abraham credit, ergo filij eius credent, nisi dum promissionis filios (qui non in sua, neque Abraham iustitia firmabuntur, sed in electione dei: nec ideo credent, quia filij Abraham erunt: sed ideo filij Abraham erunt quia credent certissime, ut qui a deo donabuntur, Abraham non mendaciter promittente) consideres: tamen haec stat: Abraham credidit, ergo filij eius debent credere, si uolunt esse filij. Hoc inquam, satis erat Galatis insensatis, Rhomanis sapientibus alia debebant. Itaque sunt filij Abraham, qui credunt: non alij.

Quicumque enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt. Scriptum est enim: Maledictus omnis, qui non permanerit in omnibus, quae scripta sunt in libro legis, ut faciat ea.

Dixerat, benedictos esse eos, qui ex fide sunt. Iam alio argumento, & a contrarijs assumpto, maledictos dicit, qui ex operibus sunt. Vide autem mirabile syllogismum apostoli, Adducit ex Deutro. c. xxvij, Esse maledictos, qui non faciunt ea, quae scripta sunt in libro legis. Ex qua negatiua, colligit affirmatiuam hanc: Maledicti, qui operantur opera legis. Nonne hoc affirmat, quod Moses negat? Et quo maiore sit absurditas, suam affirmatiuam, per Mosi negatiuam probat. Diceret aliquis Festus Portius: Insanis Paule, multae literae te ad insaniam conuertunt. Quid ergo dicemus? An benedicti sunt, qui non operantur legis opera, etiam tanto apostolo doctore? At Moses dicit: Maledictos, qui non

Non credentes spurij.
Sophista eluditur.

Filij Abraham promissionis filij.

Nota consequentiam.

Mirabilis syllogismus apostoli

Quaestio,
Solutio.

O o ij faciant

faciant. Restat itaq; ut iam supra diximus, quod quicunq; extra fidem sunt, operantur quidem opera legis, sed legem non implent. Opera enim legis, simulata opera sunt. Sicut & infra ca. vi. dicit. Neq; enim qui circumcidunt, legem custodiunt. Et, v. Testificor omni homini circumcidenti se, quoniam debitor est uniuersae legis faciendae. Ecce nihil implet de lege tota, q; circumcidit se: ergo neq; si ullum aliud opus legis faciat. Consequens est, ut Moses eo uerbo omnes homines sub maledictione coegerit; & cum dicit: Maledictus omnis &c. idem uoluerit, ac si diceret: Nullus hominum haec faciet, quae scripta sunt; ideo omnes erunt maledicti, egentes redemptore Christo. Igitur apud apostolum & ipsam ueritatem fixum est, quod operantes opera legis, non implent legem; Et facientes non faciunt. Sicut audientes non audire, & uidentes non uidere Christus dixit

Operantes
opa legis, non
implent legem.

In neutralen
ses theologias.

NOTA

Fides.

Facere ea, q;
scripta sunt.
Facere opera
legis.

Sola fides
oia legis facit

Videntur enim sibi legem implere, & opera legis facere; sed simulat potius, dum sine gratia nec cor, nec corpus mundare possunt. Ideo immundis nihil esse mundum necesse est. Iam puto neutralenses meos, hoc loco satis confessos, qui opera quaedam neutralia, & in genere morum bona finxerunt. Hic apostolus legis opera maledicti: legis inquam dei, quae utiq; meliora fuerunt, qm dictaminis naturalis. Et ipsa adhuc stertentes facient securos. At dicant apostolum loqui de legibus ceremonialibus, quae iam sunt mortifera. Contra ceremonialia, nec sunt, nec fuerunt unquam mala, sed fiducia eorum, ut b. Augu. docet. Deinde quod apostolus de omnibus legibus loquatur, patet: quod etiam querulante Hierony. uerbis Mosi addiderit omnis, & omnibus in quibus, quae in libro legis scripta sunt. Fortissime autem quod statim dicit, Christum nos redemisse a maledicto legis. At gentes nunquam fuerunt sub maledicto ceremonialis legis. Ergo omnes redempti sub maledictione legis fuerunt. Sicut enim ante quoq; dixi, parum praestitisset Christus, si a circumcisione, sabbatis, uestibus, cibis, lotionibusq; nos liberasset; & non multo magis a grauioribus legis peccatis, concupiscentia, cupiditate, ira, impietate. Tum uere non fuisset saluator animarum, sed corporum: quod haec omnia corporalia fuerunt. Vere itaq; peccatum & maledictum opus est cuiuscunq; legis, si extra fidem, id est, extra puritatem cordis, innocentiam, iustitiam, fiat. Illud lectoris iudicio relictum uolo. An idem, uel diuersum sit, quod Paulus dicit, Qui ex operibus legis sunt. Et qd Moses, Qui non permanserit (seu ut heb. est) firmauerit omnia &c. ut faciat ea. Fortasse aliter est, facere opera legis, & aliud facere ea, quae scripta sunt: Vt sit facere q; scripta sunt, idem quod implere. Et facere opera legis, idem quod simulare, quibusdam externis operibus, impletione. Sicut Christus dicit: Quid uocatis me domine, & non facitis quae dico uobis. Et Rhoma. ij. Non auditores, sed factores legis iustificabuntur. Certum est enim, quod maledictio utriusq; manet: & ijs qui non faciunt, ut Moses dicit; & ijs qui sunt ex operibus legis, ut apostolus dicit. Ideo omnino tropus est Pauli (ut dixi) eos q; operantur opera legis non facere quae scripta sunt in lege: in qua nimirum fides scribitur. Haec sola facit oia legis.

Quod autem in lege nemo iustificatur apud deum, manifestum est, quia iustus ex fide uiuet.

Hec est subsumptio explicaturae uerbum Mosi adductum, ac si dicat: Andis ex Mose, maledictum esse eum, qui non fecerit ea, quae scripta sunt. Et ego pariter assumpsi, tales esse qui ex operibus sunt; utrunq; ita esse illud conuincit, quia apud deum in lege non iustificabitur ullus. Si non iustificabitur coram deo, iam non facit quae scripta sunt. Quod si hoc est, uere maledictus est. Ii enim, qui faciunt quae

quæ scripta sunt, iustificabuntur. At quod operatores legis non faciant, ex eo sane probatur: Quia iustus ex fide uiuet, Abacuc. ij. Si hic scriptura uera est, sicut oportet: Et opera legis sine fide sunt, mortua nimirum sunt, & iniustus est, qui facit ea. Si iniustus, ergo non facit quæ scripta sunt. Hic uelim & illud, in lege, pro, per legem, seu lege dici; ut sit sensus, per legē nemo iustus erit apud deum, ut opera legis simul includat.

Lex autem non ex fide.

Hoc est quod dixi, ideo lege neminem iustificari, quia sola fide iustificabit iustus. At lex & fides non sunt idem. Nec ipsa, nec opera eius, sunt ex fide, nec cum fide. Proinde coram hominibus iusti sunt, sed non apud deū, ut sequitur.

Sed qui fecerit ea, homo uiuet in illis.

Hoc uerbum ex Leuit. xvij. adducit, & Rho. x. Est autē apostoli sensus, lex non uiuificat, nec iustificat coram deo: qui autem fecerit ea, quæ legis sunt uiuet ut homo in illis: hoc est, euadet pœnam legis, acquirereq; præmium legis, sed nō uiuet in deo, nec ut filius Abrahæ. Quare uim uerborum expende. Homo uiuet in operibus legis, qui tamen mortuus est apud deum. Homo inquam non iustus, & in illis operibus inquam suis uiuet, id est, uitam tuebitur, ne occidatur iudicio legis, non autem uiuet iustus in illis, sed in fide. Memēto itaq; hoc loco, te ex apostolo didicisse opera legis esse, quibus ad hominem apparemus iusti & legis seruantes: intus autem, defectu fidei, nihil minus q̄ iusti sumus. Ideo per legē, non nisi hypocritā fieri, & sepulchrum foris speciosum, intus plenum spurcitiā. Nam quo minus d. Hierony. Paulum intellexit, in his & similibus locis, causa fuit, operum legis non recta cognitio: & nimia Origenis allegorificatio. Dicit em̄ hoc loco, Mosen & prophetas, sub operibus legis & maledicto fuisse, quod omnino falsum est: fide enim iustificati & sanctificati, uixerunt apud deum, etiā anteq; lex & opera legis præciperentur: qualia ipse uult ceremonialia tantum. Postea tamen ad ueritatis, redit in uiam dicens, eos fuisse peccatores. iuxta illud Ecclesi. vij. Non est iustus in terra, qui faciat bene, & non peccet, quod de lege moralī utiq; intelligi oportet.

Hō uiuet in operibus legis mortuus in apud deum.

Tale & illud est, quod iustum ex fide uiuere, sic intelligit, quod iusto si accesserit fides, iustitia eius uiua erit: ita ut sine fide, uirtutes asserat, sed uitiosas.

Sed hæc & alia prudens lector sic legat, ut meminerit ex alijs ea per d. Hierony. allata. Nō est iustus ullus ante fidem, sed gratis iustificatur, & bonum pro malo accipit. Apostolus enim uult hominem ex lege uiuere apud homines sed iustum hominē ex fide apud deum, hoc est, quod iustitia, uita, & salus hominis, apud deum sit fides, nō iustitia prior fide, sed per fidem iustitia & uita.

Nota lector.

Apostoli sententia.

Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum (quia scriptum est, Maledictus omnis, qui pendet in ligno) ut in gentibus benedictio Abrahæ fieret in Christo Iesu, ut pollicitationem spiritus accipiamus per fidem.

Primum, cum ihs ex postulo, qui nec sub maledicto legis sunt, nec Christo redemptore indigent. Hi sunt, qui aliud esse contra legem, aliud contra intentionem legis statuunt. Contra legem agens, peccat: sed contra intentionem legis, non peccat, tantum a bono deficit. Hæc uenena quis ferat? Sed audi, quo modo probent (intentionem autem uocant, quod deus opera legis requirat in

NOTA

O o iij charitate

charitate fieri) Si homo (inquiunt) teneretur ad intentionē legis, Sequeretur, quod existens extra gratiam, assidue peccaret, non occidendo, non moechando, non furando &c. Respondeo, non peccat, non occidendo &c. sed peccat intus, odiendo, concupiscendo, cupiendo latenter, & irritatus euidenter. Ista enim immundicia occulta cordis & carnis, non tollitur, nisi fide per gratiam Christi. Non est ergo intentio legis, ut in gratia seruetur, tanquam sit gratia exactio quaedam. Sed intendit lex, ut seruetur. Seruari autem non potest sine gratia, ideo cogit querere gratiam. Itaque omneis sub legis maledictio sumus, qui sine gratia fidei sumus, ut iam satis est dictum. Cum enim solum ex fide iustus uiuat, patet maledictio legis in incredulos, ne Christi redemptionem frustremus; aut tantum ad ceremonialia referamus, a quibus & homo potuisset nos redimere. Denique opera legis fieri ex nobis potuerunt. Reliquum ergo est, ut ab ira, impietate, concupiscentia, & alijs malis, in corde & carne, per Adam & Euam plantatis, redemerit, quibus facti immundi omnes nos, iustitias pollutas operabamur; & ita nihil implebamus de lege, quare iuste maledictioni & damnationi deputabamur. Sic per legem non adiutorium, sed nostri mali indicium & monitorium habemus. Sicut autem ad Corinthios dicit, Christum esse pro nobis factum peccatum, ut nos essemus iustitia dei in illo; ita hic maledictum, ut benedictio Abraham fieret in Christo eodem, in gentibus. Simili omni no tropo; Sic mortuus est, ut nos essemus uita in illo; sic confusus, ut nos gloria fieremus in illo; omnia pro nobis factus, ut omnia fieremus in illo. Hoc est si credimus in eum, iam legem implemus, & liberi sumus a maledictione legis. Nam hoc, quod nos merebamur, maledici & danari, pro nobis subiit & exoluit.

Nota, hec dura sunt, sed uera.

Christus pro nobis factus peccatum.

D. Hiero.

D. Hiero, mire laborat, ne Christum a deo maledictum admittat. Primum ponderat, quod apostolus non reponat uerba legis, quae sic habent, Deutro, xxij Maledictio dei suspensus. Apostolus autem, lxx, sequutus dicit, Maledictus omnis, qui pendet in ligno, omittens particulam, a deo, quam illi addiderunt.

Breuius etiam si in heb. non ponatur (in ligno, & omnis) tamen praecedentia textus cogunt, de quolibet in ligno suspeso, Mosē intelligi; ideo nihil apostolus mutauit, quod mouere possit. Quod autē omisit (a deo) ne hoc moueret; certum fuit apostolo, quod a deo factum intelligeretur. D. Augu. refert quosdam, parum eruditos, id intelligi uoluisse de Iuda traditore suspeso. Stat pulensis alia cogitat. Verum stat textus apostoli clarus; ideo Christum esse maledictionem factum, non quod aliquid dignum maledictio admiserit, sed quia scripturae sententia generalis est, omnem, qui in ligno pependerit, esse a deo maledictum. Ideo apostolus forte, quia dire sonabat, Christum maledictum uocari; molliuit hoc statim, adducta scripturae autoritate. Nihil ergo est, quod d. Hierony. hoc uerbum, non de Christo uelit intelligi, cum apostolus, ut generalem sententiam adducens, de Christo uoluit probare, quod dixerat. Nam cum ipsemet Christus, ex Isaia. liij, dicat se cum iniquis deputandum; quid monstrum est, eum maledictum, cum maledictis nominare? Si cum sceleratis reputatus est; certe id quod scelerati uocantur, patiunturque, uocandus est. Est autem homo duplex, interior & exterior, ita duplex benedictio & maledictio. Benedictio interior, gratia & iustitia in spiritu sancto. Hoc proprie Abraham promissa est in Christo. Maledictio interior, peccatum, iniquitas; ut psal. cxviij. Maledicti qui declinant a mandatis tuis. Et Matth. xxv. Ite maledicti &c. Et Hiero. xvij. Maledictus qui facit opus domini fraudulenter, idem, Maledictus qui confidit in hominem. Benedictio exterior, est abundantia rerum corporaliū

Benedictio.
Maledictio.
Interior.
Exterior.

ralium. hæc propria fuit ueteris legis. Maledictio est penuria; ut Malach. iij. Et in penuria uos maledicti estis. Sic Christus maledixit ficum, & exaruit. Sic Helisæus filios Bethel. Nullus itaq; scrupulus sit, Christum esse maledictum cum omnibus suis sanctis, maledictione externa, simul benedictum benedictione interna, ut psal. cvij. Maledicent illi, tu uero benedices. Sic nec horror est, Christum esse mortuum, passum, crucifixum; immo beati (inquit) cum maledixerint uobis homines. At dices, nondum probas, quod a deo maledictus sit, id enim beatus Hierony. mouit. Respondeo, Maledictiones hominum, sine dubio, deo ordinante quenquam tangunt. Sicut. ij. Regum. xvj. Dominus præcepit ei, ut malediceret Dauid. Et ibidem: Dimitte eum, ut maledicat mihi secundum mandatum domini. Non præcepit deus Semei, ut malediceret. Sed quando plenus erat maledictis, ut malo illius bene uteretur, uoluit, ut in Dauid euomeret maledicta sua. Quod autem d. Hierony. audacter negat, in scripturis inueniri quenquam a deo maledictum, & nunq; nomen dei cum maledictione adiunctum; miror quomodo intellexerit, quod Gen. iij. Serpens a deo maledictus, & terra in opere Adam, Sed & Cain. c. iij. maledictus deus. iij. Reg. ij. maledixit Helisæus in nomine domini pueros Bethel. Et Abacuc. iij. Maledixisti sceptris eius. Et Malach. ij. Maledicam benedictionibus uestris, & benedicam maledictionibus uestris. Forte sanctus uir, quia usu loquendi, Maledictio fere sonat in perniciem rerum omnium, maxime spirituum & æternarum, quo modo certum est, Cain & terram non maledictos, quia (inquit) maledictus eris super terram. Nam illud Matth. xxv. Ite maledicti, forsitan denunciari maledictum magis, q̄ maledici intelligit. Sed ad apostolum ut benedictio Abrahæ fieret in gentibus in Christo, id est, ut impleretur benedictio Abrahæ promissa, quod esset pater multarum gentium in fide. Hæc inquam fides promissa est in benedictione. Vnde hic iterum breuiter & obscure tangit, Gentes fore filios Abrahæ, non quia imitarentur, sed quia promissæ fuerunt: & ideo imitataræ essent, quia filij essent futuri, deo promittente & implente, non gentibus facientibus & imitantibus. Non imitatio fecit filios, sed filiatio fecit imitatores. Addit autem, in Christo, ne a linea discedat, quia non suis meritis gentes, sed nec alia uia Abrahæ facti sunt filij, q̄ per Christum, id eis promerentem, & ab eis per fidem susceptum, ut sequitur: ut pollicitationem spiritus, id est, promissionem dandi spiritus sancti, per fidem acciperemus. Spiritus enim sanctus, promissus est Abrahæ, dum benedictio fidei ei est promissa. Fides etiam per spiritum sanctum donatur merito Christi, in uerbo & auditu euangelij.

Obiectio:
Solutio

Sobre in
Hieros.

Excusat
Hieros.

Gentes fore
Abrahæ filios.

Fratres, secundum hominem dico, tamen hominis testamentum confirmatum, nemo spernit, aut superordinat.

Apocopen facit apostolus, addendum est enim: Ergo multo minus testamentum dei confirmatum, nemo debet spernere, & superordinare, dicit secundum hominem: ut rudibus Galatis, humana similitudine persuadeat diuina, ut Hieronymus sentit. Verum, meo iudicio, nullus tam eruditus est, qui non egeat huiusmodi similitudinibus in discendo Christo, immo maxime necessarium fuit hoc similitudinis exemplum, alioquin difficilius intelligeres, q̄ Rho. iij. ubi idem tractat sine exemplo huiusmodi, & nodum uidi, qui digne explicaret. Statuamus ergo utrumq; ante oculos, similitudinem, & rem ipsam: & uidebimus quanto iterum argumeto, legis iustitiam expugnet.

O o iij Intendit

Testamentū
ex quatuor
conitat.

NOTA

Intendit autem hanc inferre conclusionē. Si iustitia potest haberi ex nobis per legem & opera eius, iam frustranea est promissio benedictio is Abrahæ facta, quia sine ea iusti esse possumus per legem; aut certe, ipsa nō satis est, ut iustificet, si legis iustitia superaddenda est. Et sic testamentū & promissio dei, aut superfluit, aut deficit; ut necesse sit aliud superordinari. Vtrūq; autem detestabilissimū; ergo oppositū uerum, iustitiam legis, neq; necessariā, neq; sufficientem. ecce fortissimū certe argumentū. Videamus itaq;. In omni testamento, est testator, est cui sit testamentū, est ipsūm testamentū, est res quæ testatur, seu legatur; ita hic; Deus est testator, ipse em̄ pmittit & legat. Abraham & semen eius sunt, quibus fit testatio, ut hæredibus dei testatoris. Testamentū est ipsa promissio, Gen̄. xxj. & .xvij. Res testata, est ipsa hæreditas, id est, gratia, & iustitia fidei; scilicet benedictio gentiū in semine Abrahæ. Si ergo gratia, promissiois, & iustitia dei, p̄ Christū exhibita (& sic testamēto dei per mortē suam cōfirmato, immo iam executo & distributo) nō sufficit, nisi & legis iustitiā habeas; Nōne iam testamentū dei, nō nuncupatū modo, sed confirmatū & expletū quoq; ir̄ritum fit, & aliquid ei sup̄ordinatur; quod ne hominis testamento quidē fieri debet. Si autem sufficit gratia, & testamentū dei firmū est, patet iustitiā legis non esse quærendā. Idem Rho. iij. Si qui ex lege sunt, hæredes sunt, exinanita est fides, abolita promissio; quod uidelicet iustitia legis satis esset, nō opus esset fide & gratia Abrahæ promissa. Vides ergo, q̄ digne tractet scripturas apostolus, ita ut impossibile sit eum intelligi ab ijs q̄ de lege ceremoniali tantū eum putant loqui. Nam eodē argumento cōcludit contra iustitiā decalogi, si operibus eius iusti fieri possumus, frustra est fides, & benedictio Abrahæ promissa, in gentes diffundenda, cū sine fide & benedictione illa, simus iusti.

Abrahæ autem dictæ sunt promissiones, & semini eius.

Id est, testamentū dei ad eum dispositū, quod hic promissiones, infra statim testamentū uocat. obserua ergo, quomodo similitudinē per testamētū applicet. promissiones (inquit) dictæ sunt, id est, res legate testamentū. Quæ autē res? Benedictio gentiū in semine eius, id est gratia fidei in Christo, unde sequitur.

Non dicit, in feminibus, quasi in multis, sed quasi in uno, in semine tuo, qui est Christus.

Quasi pro ut

Illud quasi maleponit, melius diceretur, ut in multis, ut in uno, quod t̄i gr̄matici sensus patet. Vide, ut semen Abrahæ significatū docet, Christum; ne iudæi se esse iactarent, in quibus gentes benedicerent, cū tam multi sint, ut certū esse nunquā possit, in quo fieret satis promissioni, iterūq; promissio periclitaretur, & testamentū dei corrueret. Vnum ergo semen oportuit, huic benedictioi dandæ nuncupari; non modo, pro certitudine, sed & pro unitate unius populi dei, ad sectas phibendas. Habes ergo, testatorē, testamentū, rem testamenti, ipsosq; quibus factū est, iam restat, ut confirmet, & confirmatum reueletur ac distribuatur, hoc est, ut gentes eam in Christo benedictionē accipiant.

Hoc autem dico.

Id est, quod intendebam, nunc dico, nunc me explico, & applico.

Testamentū confirmatum a deo in Christum.

Id est, per mortem Christi ratum factum. Ratum autem factum in Christū, id est, ut in Christo tanq; repositum, gentibus distribuatur. Nam per Christū,
in Christum

in Christū, testamētū dei impletū est, nō em̄ Christus sic mortuus est, ut gratia fidei diffunderet, qua in aliū q̄ Christū crederet, sed in illū ipsum Christum.

(Quæ post quadringentos & triginta annos facta est) lex, non ir-
ritum facit, ad euacuandam promissionem.

Obscurissime & inuolutissime loquit̄ ap̄tus, pro actu suo. Testamentum (inquit) dei cōfirmatū in Christū, nō debet irritum fieri p̄ legē & iustitiā eius. Fieret autē irritum, & euacuaret promissionē omnino, si eius opera ad iustitiā necessaria forent, tanq̄ p̄missionis gratia nō esset satis, aut impotens, ad iustifi-
cationē nostri. Quod autē addit, quæ post. cccc. xxx. annos facta est lex, p̄ ta-
pinosin facere uidet̄ in legē. ac si dicat: Si p̄missio fuisset post legem data, po-
terat uideri per iustitiā legis merito impetrata. Nunc uero a deo sine legis ope-
ribus gratia iustitia datur: ut etiā tot annis ante legē, multo magis ante iustitiā
eius, fuerit p̄missa, nullis merentibus, nullis petentibus, sed sola dei misericor-
dia gratuito p̄mittēte. Cur ergo lex euacuabit hāc gratiæ p̄missionē, & nūc
exhibitionē, cum ad utrūq̄ lex nihil fuerit operata? Et Rho. iij. dicit. Sine lege
manifestata est iustitia dei, immo Rho. iij. cōtra operata est lex, dum iram po-
tius operatur, & offensiones auget. Absit ergo, ut iustitia innitatur legi, & ope-
ribus nostris, immo innitatur fidelissimæ p̄missioni dei, qui nō mentit̄: etiā
si nos per legem peiores & indigniores efficiamur.

NOTA

Iustitia inni-
tit̄ dei p̄missi-
sioni.

Nam si ex lege hæreditas, iam non ex p̄missione.

Id est, si iustitia, quæ Abrahæ p̄missa est in benedictione, ex opibus legis, &
ex nobis est, euacuata & sup̄flua est p̄missio. Nō pōt̄ idē ex nobis, & deo esse:
cum ipse uerax, nos mendaces simus. Probat hoc uerbo, quod iam dixit, pro-
missionē non euacuari p̄ legē. Quia (inquit) si ex lege, iam p̄missio euacuatur
per legē. Sicut & Rho. iij. Si ex lege hæredes, abolita est p̄missio. Tropum
apostoli satis supra cōmendauit, quod legem, & opa legis, & iustitiā legis, pro
eodē habet: quod iustitia eiusmodi, nō uolentibus nobis, sed sola lege exigēte
fiat. Nostri theologi hoc uocāt ex nobis, seu ex uiribus nostris, seu ex puris
naturalibus: ideo Paulū nequeunt capere, qui legē uidetur accusare.

Promissio
nō euacuat̄
per legem.Nostri theo-
logi Paulum
nō capiunt.

Abrahæ autem, per rep̄missionem donauit deus.

Non per legē reddidit, sed per gratuitā p̄missionē donauit: cū lex nondum
esset, multo mīaus lege ueniēte impleuit eādē. Sic habes totū hoc ap̄li argumētū
Nunc id uidendū, quod legē post. cccc. xxx. annos data est. Supputatur em̄
anni istī, ab exitu Abrahæ, de terra sua, quando primo accepit promissionem.
Gen. xij. usq̄ ad exitum filiorū Israel, hoc modo: Abraham. lxxv. anno egres-
sus est de terra sua. Gen. xij. cētenarius autē genuit Isaac (sic habes. xxv. annos)
Isaac sexagenarius genuit Iacob & Esau. Gen. xxj. (signa. lx. annos) Iacob no-
nagenarius genuit Ioseph (xc. annos signa) ut ex Gen. per multa cap. colligit̄,
Ioseph uixit. cx. annos, Gen. ultimo. Post hunc durauit seruitus Aegypti. lxxv.
ut Io. Annus ex Philone dicit: tunc Moses natus, cuius anno. lxxx. exierūt fi-
lij Israel. Igis a. lxxv. anno Abrahæ ad. lxxx. annū Mosi, sunt. cccc. xxx. anni.

Annorū ab
exitu Abra-
hæ, ad exitū
filiorū Israel
supputatio:
xxv.
lx.
xc.
cx.
lxxv.
lxxx.

Hæc an ita habeāt alij uiderint. Ego cū d. Hiero. sentio dicēte: A multis hæc
res q̄sita, & nescio an sic inuēta. Credo em̄ apostolū nō ex supputatiōe ista di-
xisse, sed ex. c. xij. Exodi, ubi dicit̄ habitatio filiorū Israel, q̄ habitauerūt in Aeg-
ypto fuit. cccc. xxx. annorū. Sic & Stephan⁹ Act. viij. ex Genesi recitās histo-
riā, ubi. c. xv. Abrahæ de⁹ p̄dicat. cccc. ānos seruiturū semē suū, ipse miscēs utrūq̄
locum

ATON

Deus mori-
turus subin-
dicatur.

locum. cccc. xxx. annos numerat. Illud quoque nota, quod apostolus promissiones dei, testamētū uocat, sicut & alijs locis scripturæ uocant, in quo subobscure indicatit fore, ut deus moreret. Atque ita in promissione dei, tanquam in nuncupato testamēto, simul incarnatio & passio dei intelligeret. Nam ut Heb. ix. Testamētū in mortuis confirmatur. Quare nec dei testamētū confirmari debuit, nisi deus moreretur, ut ibidem de Christo dicit. Idcirco noui testamēti mediator est, ut morte intercedente, repromissionem accipiant. Et hunc esse diem Christi, quem promittente deo, Abraham cognouit & gauisus est. Quod simul concordari potest, quod d. Hiero. in heb. pactū potius quam testamētū haberi dicit. Is pacificus, qui uiuus manet, testatur moriturus. Ita Iesus Christus, deus immortalis fecit pactum, idem simul testamētū, quia futurus mortalis, sicut idē deus & homo, ita idem pactum & testamētum.

Quæstio

Quid igitur lex?

Quia negauit per legem iustitiam haberi, idque satis robustis argumentis stabiluit, iustissime sibi obijci posse uidet, ad quid tum lex ualeat, cum omnis lex propter iustitiā, & bonos mores poni uideatur? Et satis uides, quod de omni lege loquatur, etiam decalogi, per omnia, ut ad Rho. iij. & v.

Solutio.

Propter transgressiones posita est, donec ueniret semen cui promiserat, ordinata per angelos, in manu mediatoris. Mediator autem unus non est, deus autem unus est.

Lex posita est
ut transgressiones abundarent.

Argumenta
contra d. Hiero.
rony.

Quis unquam expectasset talem responsionē, contrariā certe omnibus, qui de utilitate legum sapere & dicere solent: legem dicit positam seu additā & appositā, ut transgressiones abundarent, eodem sensu, quo Rho. v. dicit, lex subintravit ut abundaret delictū. Verū quod d. Hiero. negatiue intelligit, ut per legem transgressiones cohiberent, huic resistit. Primū, quod tum potius, propter iustificationē posita dici debuit: lex enim propter obseruationē ponitur. Secūdo, quod iste sit tropus apostolo familiaris, lex est uirtus peccati, occasio peccati, lex mortis, lex iræ. Sic Rho. iij. lex iram operatur: ubi enim non est lex, nec prauaricatio

NOTA

Ita certe ubi non est prauaricatio, nec remissio: ubi non est remissio, ibi nec salus. Proinde, ut remissio propter salutē, ita prauaricatio propter remissionē, ita lex propter transgressiōnē. Lex ponit peccatū, peccatū remissionē, remissio salutē. Hoc totū, quia sine lege, peccatū mortuū est, & non cognoscitur. Rho. v. & vij. Peccatū erat in mundo, sed non imputabatur usque ad Moysen. Est ergo sensus, lex propter transgressiōnē posita est, ut transgressio sit, & abundet: atque sic per legē, homo in sui cognitionē perductus, quarat manū miserentis dei, qui sine lege, peccatū ignorans, sibi sanus uidetur. Tertio, nec sequētia consonant, donec ueniret semen. Absurdū est enim, transgressiōnē cohiberi, donec Christus ueniat, quasi tum sit non cohibenda, cum apostolus contrariū uoluerit, quod peccatū per legem non solū sit non cohibitū, sed auctum quoque, donec Christus ueniens, peccatū finiret, legē implendo, & gratiā dando, ut Danie. ix. Gabriel dicit. Ut finem accipiat peccatū, & adducat iustitiā sempiterna, ac si dicat: Peccatū sum psit initium in Adam, per legē etiā incrementū, per solū Christū finem accipiet, qui iustitiā adducit, mortuo peccato, sempiternā: ut Psal. cx. & cxj. Iustitia eius manet in seculū seculi. Quarto, nec cum illo conuenit, ergo lex aduersus promissa dei: hoc non inferret, si apud uellet intelligi, legē pro cohibenda transgressiōne positam, quia tum non esset aduersus promissa, sed pro promissis. Nunc uero,

Sensus apud

Peccatū per legē
auctū, donec
Christus finiret

NOTA

uero,

ueto, quia peccatū auget, iramq; prouocat, apparet nō prouocare deum ad soluenda, pmissa, sed potius irritare & impedire. Sic intelligendo, cōtextus sibi pulchre cohæret; alioquin tot singas sententias, quot sunt cōstructiones, necesse est. Quinto, qd dicit: In manu mediatoris, quod meo iudicio dicit, quia lex nō sit posita in manu nostra, ut nos eam impleamus; sed in futuri Christi, eam impleri. Quare non ut iustificaret, posita est; sed magis peccatores argueret & manū mediatoris requireret. Resistendū enim fuit humanæ supbiæ, ne filium dei suis meritis incarnatum crederet, & tantæ misericordiæ ingrata fieret. Nūc lege in demerita lapsi, tanto fideliorē & misericordiorē deum amamus quo indignioribus tantā charitatē exhibuit. Nobis em̄ per legem cognitio, soli autē Christo impletio & operatio. Donec ueniret semē, cui promissum erat, id est, in quo benedictio, iustitia, & plenitudo legis danda erat: & transgressiones, quæ p legē erant, non iam cohibendæ, sed extinguendæ, quod p fidem Christi efficit. Iam quæ sequunt, ego apud nullū doctore inuenio explicata: trāsēūt Hiero. Aug. Amb. nihil nisi Christū mediatorē dei & hominū dicentes; nō ostendētes, quæ uerborū sit cōsequentia, aut intelligētia. Porro recentiores etiam aliena hīc cōmīniscunt. Quare pio lectori submitto, quæ ipse meditari possum. Ordinata (inquit) per angelos, in manu mediatoris. Et b. Stephanus q; Act. vii. Qui accepistis legē in dispositione angelorū, & nō custodistis, & Heb. ij. Si em̄, qui p angelos dictus est sermo, factus est firm⁹ &c. Apparet itaq; apostolū uelle, legem esse literam, ideoq; non nisi uirtutē peccati existerē, & ut. ij. Corin. iij. dicit: Litera occidit, spiritus autem uiuificat. Magnum quidem est, per angelos ordinatā esse, sed hoc nihil ad iustitiā: cum angeli nō possint, nec pro nobis eam implere, nec dare id, quo impleatur, id unū possunt, quod ordinante deo, nobis eam tradiderūt. At quoniā ordināte deo, tradita est, nimirū simul datur intelligi, omnino implendā esse; non em̄ angeli autores, sed ministri legis erant, per quos ordine ad nos ueniret. Rumpatur ergo ordo ille, & iam non sit inter deum & hominē mediator angelus, sed ipse qui p angelos ordinat, & nos longe sibi habet, ipse inquā ueniat, & legē nos doceat, cuius uerba erunt spiritus & uitæ uerba. Nihil em̄ proficit, quod nuncios quoscūq; mittit, nisi ipsemet uenerit. Sit ordinata per angelos, sed non in manu angelorū, immo mediatoris alicuius, qui reos per legē absoluat & iustificet. Nam hoc intelligo, In manu mediatoris, ut ipse legem per angelos ordinatam, in potestate habeat solus, non subiectus legi, ut cui ipse nihil debeat, & quem uolet, ab eadē liberet. Nos uero ipsa lex in manu habet, & subiectos per peccatum. Quibus omnibus id uult, impossibile esse, nos per nos saluos fieri, facile autem esse per manum alterius, scilicet mediatoris. Quod si quis putet sic intelligendū, ordinata per angelos in manu, id est, potestate, & imperio mediatoris, non resisto, nisi quis putet simpliciter, per mediatorē intelligi oportere Moysen, q sit mediator ueteris, sicut ad Heb. Christū melioris, & noui testamenti mediatorē appellat. Iam illud: Mediator autē unius non est, ex nomine mediatoris concludit, nos adeo esse peccatores, ut legis opera satis esse nequeant. Si (inquit) lege iusti estis, iam mediatore nō egetis; sed neq; deus, cū sit ipse unus, secū optime cōueniens; Inter duos ergo quæritur mediator, inter deū & hominē, ac si dicat: Impijissima sit ingratitude, si mediatorē reijcitis, & deo qui unus est, remittitis, reijcitis autē, si iustificari potestis ex lege, ita fiet, ut nec uobis mediator esse possit, ut qui nolitis, nec deo, ut qui non egeat. Proinde, iam lex in manu uestra quoq; erit, & non sic ordinata p angelos, ut per mediatorē

In manu mediatoris.

NOTA

In manu mediatoris.

Christus mediator.

Mediator aut unius non est.

mediatorē

mediatorem impleatur, sed prorsus impleta per uos ipsos. Si quid profundius later, alij quærant: ego mea uela colligo.

Lex ergo aduersus promissa dei: Absit.

Vide quæso. Sic enim soluta una quæstione, aliam sibi suscitauit. Si enim lex transgressiones auget, iam irritare promittentis bonitatem uidetur. Hoc uerum esset, si promissio benedictionis inniteretur legi, aut iustitijs nostris in lege. Nunc uero soli ueritati promittentis nititur: ideo lex non aduersus promissa dei, immo promissis dei. Quomodo? Quia dum peccata ostendit, & conuincit non posse per eam quenquam iustificari: quin & augeri peccatum per eam cõtingit: iam eo magis promissionis impletionem quæri, inuocari, expectari cogit, ut multo magis necessariam, quæ dum lex non esset: tantum ergo abest, ut contra promissa sit, ut eadem uehementer commendet, & optatissima reddat ijs, quos suorum peccatorum cognitione humiliauit.

Quid est legem peccatum augere Si enim data esset lex, quæ posset uiuificare, uere ex lege iustitia esset. Id est, non est aduersus promissa, quia data est, ut occidat, & peccatum auget: hoc est, ut per legem homo agnoscat, quæ uehementer promissionis gratia indigeat, dum per legem bonam, iustam, sanctam, non nisi peior efficitur: ut sic non in lege nixus, fiducia operum legis securus fiat, sed longe aliud, & melius a lege quærat, id est, promissionem. Si enim lex uiuificare potuisset, iusti essemus: at nunc occidit potius, & peccatores amplius facit: atque hoc ipso, pro promissis facit, dum ea fortius optari cogit, & omnem iustitiã operum funditus destruit. Si enim non destrueret, promissionis gratia non quæreret, ingrate susciperet, immo repudiaretur: sicut fit in ijs, qui legem non recte intelligunt. Non destrueret autem, nisi non solum non iustificaret, aut uiuificaret, sed occasio quoque fieret plurimum peccatorum, & magis occideret. Nam prohibita concupiscentia semper irritatur, & maior fit. Idcirco & si aduersus promissa uideatur lex esse, dum auget peccatum, apud eos, qui peccatum per legem non agnoscant: Hoc tamen legis uitio non fit, quia ne lex quidem est, ubi non recte intelligitur: tunc autem recte intelligitur, quando peccatum per eam cognoscitur. Vbi autem intelligitur, & peccatum agnoscitur, ibi certe, pro promissis facit, quia & gratiam promissionis suspirari facit: simul ostendens, quæ nullo merito, sibi gratia debeatur, ut stet, & firmetur, per legis intellectum, purissima promittentis dignatio, & sincerissima exhibitæ dignationis gratitudo.

Sed conclusit scriptura omnia sub peccato, ut promissio ex fide Iesu Christi, daretur credentibus.

Lex est causa transgressiõis posita. Hoc uerbo ad utrumque respondet simul, quod lex sit causa transgressiõis augenda posita, non tamẽ per transgressiões auctas aduersus promissa dei. Omnes (inquit) sub peccatum conclusit deus, per scripturam: hoc est, per legem & literam, ostendit id, quod eramus peccatores, & impotentes ad iustitiam seu legis impletionem: ut sic peccato per legem manifestato, infirmitateque ad implendam cõuicta, cogeret humilitatos, de seipsis desperatos, trementes ad gratuitam misericordiam dei in Christo propositam, currere. Et sic daretur (ut hic dicit) daretur, inquam, non posuere. Daretur autem indignis, & per legem longe contraria meritis, promissio Abraham facta: hoc est, gratia benedictioque iustificatiõis, ex fide Christi omnibus, qui crederent in eum. Idem Rho. iij. Conclusit deus omnes sub peccato, ut omnium miseretur, & obstruatur omne os, & subditus fiat mundus deo, quia ex operibus legis non iustificatur.

ficatur omnis caro coram illo. Quomodo conclusit: per scripturas, per legem, per literam: Hoc est, quod supra fidenter de operibus legis exposuit, quod Moses scripserat: Maledictus omnis, qui non permanet in omnibus: Hoc est, quod Rho. ij. causari se dicit cum fiducia, Iudæos & Græcos omnes sub peccato esse, Et illud psal. xij. constanter super omnes pronunciare: Non est iustus, non est intelligens, omnes declinauerunt, simul inutiles facti sunt: Hoc est, quod & Iudæos de specie operum fidentes, ipse nihil æstimata specie, audet Rho. ij. reos diffinire. Eadem (inquit) facis, quæ iudicas. Qui doces non furandum, furaris, scilicet cupiditate &c. Adeo certus erat, sicut & reuera certum est, omnia quæ extra gratiam fiunt, peccata esse & meras simulationes. Ita & b. Augusti. illud Prouer. ult. tractans, de spiritu & litera. ix. Lex & clemētia in lingua eius præclarissime dicit. Propterea de sapientia scriptum est, quod gerat legem & clemētia in lingua: legem, ut reos faciat superbos; clemētia, ut iustificet humilatos. Stat ergo sententia, Omnis homo mendax. Stat sententia, Non iustificabitur in conspectu tuo omnis uiuens, ut stet simul, gloria dei, laus gratiæ & magnificentia misericordiæ suæ. Nobis (inquit Dauid. ij.) confusio, deo nostro iusticia &c. Vides ergo, quid sit per fidem Christi iustificari, nempe per legem cognita iniquitate & infirmitate tua desperare de te, de uiribus tuis, de scientia de lege, de operibus, prorsus de omnibus, & cum tremore, ac fiducia in humilitate implorare solius Christi dexteram, seu manum mediatoris, fortiter credēs, quod gratiam consequaris, sicut Rho. x. ex Iohēle dicit: Omnis qui inuocauerit nomen domini, saluus erit. Simulq; uides, totum genus humanū, quantum talibet sapientia, aut iustitia coram hominibus fulgeat, nihil esse, nisi massam perditionis & maledictionis. Quod & ex uerbo promissionis licet cognoscere: in semine tuo benedicentur omnes gentes. Quid est omnes gentes benedicendas esse, nisi omnes gentes maledictas esse? Ita iustificandas, saluandas esse, & quicquid nomine benedictionis significatur, est eas peccatrices perditas esse, & quicquid maledictionis nomine significatur. Est itaq; lex posita, ut peccatū augetur. At non solum peccati augmentum quæsitum est, sed ut homo superbis, id ipsum cognosceret, & terreretur per legem, coactusq; in sui desperationem, misericordiam sitiret. Sicut ille psal. xlj. Quæadmodum desyderat ceruus ad fontes aquarum, ita desyderat anima mea ad te deus. Itē fuerunt mihi lachrymæ meæ, dum dicitur mihi cotidie, ubi est deus tuus. Hinc omnis clamor, gemitus, desyderium patrum & prophetarum, & anxia Christi expectatio, & de legis onere grauissima quæstio. Lex ergo bona, iusta, sancta, sed non iustificat: ostēdit mihi quis ego sim, dum per eam irritor, & magis odi iustitiam q̄ prius, magis diligo concupiscentiam, q̄ prius, solo terrore minantis legis, coercitus ab opere malo, nunq; autē a concupiscentia mala. Et ut rem similitudine tibi tradam: Aqua bona est, sed superfusa calci, incendit eam, nunquid uitium aquæ est, quod calx calefcit: immo calx quæ frigere putabatur, per aquam conuicta est, quid intus haberet: Ita lex concupiscentias & odia irritat & ostēdit, non autem sanat. Si autem oleum calci superfuderis, non calefcit, sed extinguitur ardor eius occultus. Ita gratia diffusa in cordibus nostris per spiritum sanctū extinguit odium & concupiscentiam. Verbofissime hæc dixi, quod nostro seculo, non satis queat ista res inculcari, adeo rursus inualuit tyrannis iustitiarum legalium. Verum tu obserua, si lex sanctissima dei non potuit nos iustificare, sed magis peccatores fecit: Quid facient maria ista nostrarum legum, traditionum, ceremoniarum in ecclesia: præsertim quando ea opinione seruetur,

NOTA.

Extra gratiā
facta pctā.

Sententia:

Per fidē christi
iustificari.

Similitudo.

Pp qua

Nota quæso
cōmunē, sed
pñciosum er
rorem,

qua existimant sese iustificari in illis, nec scire pmittant, quid Christus, aut cum in eum credendum sit. Non enim utuntur eis legibus, ut peccatum per eas cognoscerent, neq; ut fidem Christi gratuita charitate exercerēt; sed seruatis eis, iustos sese confidunt, nec aliquo alio amplius indigere se credunt. Aut si gratiam Christi implorant, ad hoc implorant, ut opera eiusmodi facere possint, nō ut liberi fiant, ab interna carnis corruptione & immunditia. Itaq; ut sæpe dixi per imprudentes & tot infelices leges, necesse est, ecclesiam funditus perire, nisi si deus nobis remedium prouiderit.

Prius autem quam ueniret fides, sub lege custodiebamur conclusi, in eam fidem quæ reuelanda erat.

Lex carcer.

Omnibus (inquit) qui sub lege sunt, anteq; fide iustificentur, lex ipsa uelut quidā carcer est, in qua concludantur & seruentur. Quia ui & terrore legis arcentur a liberrate peccandi, inuita & reluctante concupiscentia, furit enim cōcupiscentia, & odit legem, carcerem suum, sed cogitur tamen ab operibus abstinere peccati.

In dei gratia
fidendum.

Hanc autem miseriam qui intellexerint, utiq; humiliati gratiam suspirant, nec possunt de legis iustitia confidere, quando sentiūt se inuitos ad legem, & pronos ad peccatū per legem fieri, mallent enim legem non esse, ut impune liceret concupiscentias explere. At hoc malle, est legem odisse; legem odisse, est ueritatem, iustitiam, sanctitatē odisse; hoc iam non solum est peccatum, uerum & amor peccati; non solum non esse iustum, sed odisse etiam iustitiam, quod est uere peccatum per legem augeri. Vnde b. Augusti. hoc loco, q; per legem præuaricatores legis ipsius inuenti sunt, nō ad perniciem, sed ad utilitatem ualuit eis, qui crediderunt; quia per cognitionem maioris ægritudinis & desyderari medicum uehementius fecit, & diligi ardentius. Cui enim plurimum dimittitur, plurimum diligit, & hoc Rho. v. Vbi abmūdauit peccatū, superabundauit & gratia.

Fructus legis.

Non ergo lex solum posita est, ut peccatum reuelaret & augeret, alioqui melius dilata fuisset ad extremum iudicium, ne duplici contritione contereremur, sed ut per peccatum reuelatū humiliaret, & ad Christum urgeret. Illud, Priusq; ueniret fides, non tantum de fide, quæ post Christum reuelata est, sed de omni fide omnium iustorum intelligitur. Nam & patribus olim eadem fides uenit, quia & lex dei eis primo reuelata, coegit eos gratiam dei quærere. Licet tum non ita per orbem prædicaretur, prædicabatur tamē priuatim per familias patrum.

Lex ad Christum
cogit.

Item uide, ne sic contextum ordines; Conclusi in eam fidem, quasi in fide, uelut in carcere cōclusos intelligi uelit, cum hoc de lege affirmet; sed eramus conelusi carcere legis, & hoc in fidem, id est, ad fidem futuram; seu in hoc, ut fide futura liberaremur, quando lex carcere suo id fecit, ut per fidem optaremus liberari. Sicut supra, testamentum dei confirmatum in Christum, id est, ut in futuro Christo cōfirmaretur; & mox pædagogus noster in Christum, id est, ad Christum fuit.

Ordo contentus.

Itaq; lex pædagogus noster fuit in Christum, ut ex fide iustificemur. At ubi uenit fides, iā non sumus sub pædagogo.

Pulchra similitudo a pædagogo supra.
Pædagogus
ἀπό τοῦ αἰγυρίου
γερ τοῦ παιδῶς.

Pulchra certe similitudo. Pædagogus a puero & ago nomen habet, quod pueros agat & exerceat. Sicut (inquit) paruulis pædagogus assignatur, qui lasciuientē refrenet atq; ita lex nobis data est, quæ cohiberet peccata. At sicut pueri solo timore disciplinæ coercentur, plerumq; & odiunt pædagogum, & liberi esse malunt; omniaq; faciunt uel coacti, uel blanditijs illecti; nunq; autē amore

re rel

re re ipsius, nec libertate uoluntatis, ita qui sub lege sunt, timore minâs legis coercentur ab operibus peccati, odiunt legem, maluntq; & ipsi liberas cupiditates habere. Faciunt autem omnia coacti terrore pœnæ, aut amore temporalis promissionis illecti, nunq; autem gratuita, liberaq; uoluntate. Deinde, ubi pueri ad hæreditatem peruenerunt, intelligentes, q; utilis fuerit pædagogus, iam incipiunt diligere quoq; & laudare officium pædagogi, damnareq; seiplos, quod non libentes & uolentes obtemperarint. Nunc uero sine pædagogo, sua sponte faciunt hilariter, quæ sub pædagogo nolentes faciebant & inuiti.

NOTA:

Ita nos, fide acquisita, quæ uera est hæreditas nostra, Abrahæ & semini eius promissa, intelligentes, q; sancta, salubrisq; sit lex, q; fœda uero cupiditas, iam legem diligimus, laudamus, & mire probamus, rursum cupiditates nostras eo magis damnamus & uituperamus, quo magis lex ipsa placet. Et nunc hilariter & libenter facimus, quod ignoratibus tunc nobis, salubris lex, uel & terrore extorquebat foris, & tamē intus extorquere nequiuit. Hoc est, quod dicit, iam non esse nos sub pædagogo, postquā fides uenit: sed pædagogus amicus factus est, & a nobis honoratur magis, q; timetur. Iterum (ut dixi) caue, ne sic contentum legas, lex pædagogus noster fuit in Christo, quasi in Christo iam uiuentibus, lex pædagogus noster sit, ut nostra trāslatio habet, & sapere uideatur: hoc enim apostoli sensum penitus subuertit, sed sicut pueri sunt sub pædagogo ad hæreditatem: id est, quo erudiantur, ut ad hæreditatem pertingant: ita lex est noster pædagogus, ad Christum: id est, ut per legem acti & exerciti, ad Christum ad fidem, ad hæreditatem quarendā & suspirandam paremur, lex enim (ut dixi) ad gratiam preparat, dum peccatum reuelat & auget, humilians superbos, ad auxiliū Christi desiderandum. Et hunc sensum apostolus iuuat particula sequente. Ad Christum inquā, ut fide scilicet iustificemur, qui per legem peccatores fiebamus. Sic psal. lxxviii. Quoniā suauis est misericordia tua domine, Quare? quia amara est lex tua domine. Non ergo puer sub pædagogo manebit sed ad hæreditatem dulcis accipiendam erudietur, ita & lex gratiam dei dulciorem reddit, & cōmendat. Egregie itaq; finem legis declarat, non esse scilicet nostram iustitiam & impletionem, sed suspirium ad Christum, ut per fidem eius quærat impleri. At nostri Iustitiarū legum suarū finem habent, ipsas leges & opera earum, nec eas ad Christum ordinant, sed in opera solum, ut in æternū pereant cū iudæis, quos imitatur, nec legē, nec opera eius intelligētes.

Ad Christū.

Lex gratiam
dei dulciorem
reddit.
In iustitiarū
os.

Omnes enim filij dei estis per fidem, quæ est in Christo Iesu.

Quia fides est ipsa benedictio, ipsa hæreditas Abrahæ, in semine suo Christo promissa, ideo qui fidem in Christum habet, hæreditatem dei habet. Si hæreditatē habet, iam non sub pædagogo, sed liber, & dominus, & hæres. At nullis datur hæreditas, nisi filiis, sequitur, quod credens in Christum, sit filius dei, ut Iohan. i. Dedit eis potestatem filios dei fieri, ijs qui credunt in noīe eius.

Quicūq; enim in Christo Iesu baptisati estis, Christum induistis.

Declarat esse eos filios dei per fidē Christi. Baptismus (inquit) facit, ut Christum induatis. Christum autē induere, est iustitiam, ueritatem, omnemq; gratiam, totiusq; legis plenitudinem induere. Quare per Christum habetis benedictionem, & hæreditatem Abrahæ. Si autem Christum induistis, Christus autem filius dei, & uos eodem indumento filij dei estis. Est autē hic tropus apostolicus, quo & Rho. xiiij. usus dicit: Sed induimini dominum Iesum Christum. Ephe. iij. Induite nouum hominem, qui secūdu deum creatus est, in iustitia &

Christum
induere.Tropus apo-
stolicus.

P p ij sancti

& sanctitate ueritatis, Veritatis (inquit) quia sola lex sanctitatem & iustitiam simulationis induit.

Non est Iudæus, non est Græcus, non est seruus neq; liber, nō est masculus neq; foemina.

Sectarū ori
go.

Christian^o ē
sine noie, spe
cie, differentiā
persona.

Attalus.

Iusti sine no
mine.

In metientes
sanctimoniā
pfeccionibus.

Sectę inserui
ant fidei uni
tati.

Non (inquit) ideo iustus es, quia Iudæus es, & legis obseruator: sed quia in Christum credēs, Christum induisti. Quid ergo ad Iudaismum trahimini per pseudapostolos? In Christo sicut persona Iudaicæ obseruantię non est, ita nec ulla alia. Humanarum & legalium iustitiarū est, per sectas diuidi, & penes opera discerni: aliud illis, aliud istis profitentibus, agentibus, sectantibus. In Christo omnia omnibus cōmunia, omnia unum, & unum omnia. Sic infra. v. In Christo Iesu neq; circumcisio aliquid ualet, neq; præputium, sed fides & noua creatura. Idcirco Christianus siue fidelis, est homo sine nomine, sine specie sine differentiā, sine persona. Psal. cxxxij. Ecce q̄ bonum & q̄, iucundum habitarē fratres in unum. Vbi unitas, ibi nec species, nec differentiā, sed neq; nomē. Sic inelytus martyr Attalus, requisitus de nomine dei, optime respōdit Qui plures sunt, discernuntur nominibus; qui unus est, non indiget nomine.

Et hac ratione uocatur ecclesia in scripturis, abscondita & occulta: & mire obseruatur, ut quoties describuntur iusti, sine unius sectę, aut personę uocabulo describantur, ut Psal. j. Quoniam nouit dominus uiam iustorum, non ait, iudeorum, uirorum, senū, puerorum, Et. xiiij. Domine, quis habitabit in tabernaculo tuo? Responder, qui ingreditur sine macula, non ait, iudeus, huius aut huius professionis. Et Psal. cix. In consilio iustorum & congregatione, nō ait, sacerdotum, monachorum, episcoporum. Eodem iudicio dicendum de alia quacumq; persona. Quia deus personam non respicit. Non est ergo diues nec pauper, nec formosus nec deformis, nec ciuis nec rusticus, nec Benedictinēsis nec Cartusienēsis, nec Minoritanus nec Augustinēsis. Omnia hæc talia sunt, ut Christianum nō faciant, si assint; nec infidelem, si desint. Et profus in hoc cōcepta & facta, ut Christianum exerceant & meliorem faciant. Vnde hoc loco b. Augu. Ista differentiā Iudæorum & gentium, uel conditionis, uel sexus manet propter corpus in hac uita mortali; ablata est autē p unitatē fidei in spiritu. Quia de illa non tātum apostoli, sed & ipse dominus saluberrimas tradiderūt doctrinas. Christus enim mandat dare cæsari, quæ sunt cæsaris; Apostoli, seruos obedire dominis suis, uxores subiici uiris suis, omnes uero magistratibus parere, cui tributum, tributum; cui honorem, honorem. At hæc omnia sunt personalia. Hoc solum queritur, ut ihs personis non contra unitatem fidei, sed pro unitate fidei seruiamus; ut non sit fortior dissimilitudo externæ conditionis q̄ similitudo internæ fidei; sicut pro dolor nunc inter titulos professionū, dignitatum, religionum, ecclesiarum, artium, gentium, regionum, familiarum, amicitiarum, fœderū, uidemus pugnas & lites infinitæ diuersitatis; ut uel hoc argumēto probatum sit, fidem in ecclesia prope extinctam esse, & solas laruas & (ut Isa. de Babylone dicit) pilosos, ululas, syrenas in ea bacchari.

Omnes enim uos unum estis in Christo Iesu.

Id est, in fide Christi unū estis, & si p corpis & huius uitę necessitate necessesse sit in diuersas psonas diuidi, sicut multa mēbra, tñ unū corpus sub uno capite.

Si autem uos Christi, ergo semen Abrahamę estis, secundum promissionem hæredes.

Quia

Quia dixit, induisse nos Christum, & unū in Christo factos: idē ergo quod de Christo dictum est, etiā de nobis propter Christū dictum intelligitur. Non enim potest Christus separari a nobis, nec nos ab illo, cū unum simus cum illo & in illo, sicut mēbra unū in capite, & cū capite uno. Vt ergo de alio q̄ Christo promissio dei intelligi non potest, Ita cū aliud q̄ Christus nō simus, de nobis quoq; intelligatur oportet. Vere ergo Abrahamē semē sumus, & hāeres, nō secundū carnem, sed secundū promissionem: quia illi sumus, de quibus in promissione fit mentio, de gentibus inquā, in semine Abrahamē benedicendis. Sic Rho. x. filij p̄missionis æstimatur in semine. Nō qui filij carnis, hi filij dei &c.

NOTA.

CAPITVLVM QVARTVM.

Dico autem, quanto tempore hāeres paruulus est, nihil differt a seruo, cum sit dominus omnium: sed sub tutoribus & actoribus est, usq; ad præfinitum tempus a patre.

Adhuc alio ariete pulsat iustitiam & opera legis, sumpta iam tertia ex hominibus similitudine, propinqua priori, de pædagogo similitudini, ut de eodem paruulo, sed & illa de testamento ad paruulum, aut ad haredē saltem pertinet, adeo locuples est apostolus in declaranda promissione dei. Primum, hāeres paruulus non differt a seruis, æque potestatem nō habens in bonis paternis, ac seruus. Secundo, est tamē dominus omnium, in spe & nūcupatione patris. Tertio, sub tutoribus & procuratoribus est, usq; ad præfinitum tempus a patre. Siue hic apostolus leges Rhomanas sequitur, siue alias, nihil refert. Nam, ut Hieronymus dicit legitimum tempus haredis, legibus Rhomanis uiginti quinq; annorū terminatur. Nos quantū fat est, exemplo utemur.

Exēplis quantum facis utendum.

Ita & nos cū essemus paruuli, sub clemētis mūdi eramus seruiētes.

Reddit singula singulis. Paruulus hāeres nos sumus, Tutores sunt elementa mundi. Nihil differimus a seruis, quia eramus seruiētes. Et tamen domini sumus omnium, prædestinante scilicet patre coelesti. De haredibus & hareditate abunde satis est dictum, Esse uidelicet haredes semen Abrahamē; id est, Christum & Christianos. Hareditatē autē gratiam & benedictionem fidei Christianæ in gentibus. De seruitute autē haredum, alijs uerbis superius dictum est. Serui em̄ sunt, qui non pro hareditate patrisfamilias, sed pro mercede seruiunt, aut etiā timore pœnæ coacti opera faciunt; ideo ut Christus ait, Seruus nō manet in domo in æternum, filius autē manet in domo in æternū. Quod pulchre figuratum est Gen. xxj. quādo filius ancillæ Ismael eiectus est, datis ei uicualibus. Et. c. xxv. Dedit Abraham cuncta quæ possederat Isaac, filijs autem concubinarum largitus est munera, & separauit eos a filio suo Isaac. Ita & nos, quādo citra gratiam in lege sumus, opera legis facimus seruiliter; hoc est, aut timore pœnarum coacti, aut temporali mercede allecti. Quibus tamē omnibus ita erudimur, ut ad hareditatem, id est, fidem & gratiā suspiremus, quæ de seruitute hac erepti, libertate spiritus legem impleamus; nō iam timētes pœnā, aut cupientes mercedem, id est, nō amplius seruiētes. Interim sumus domini omnium, prædestinante & preparante deo nobis hanc hareditatē, & nos per seruilē timorē pœnæ, & amorē rerum, quæ sunt in lege erudiente, ut illam appetamus. Nequaquā autē in seruitute cū iudaicis & hypocritis perstemus; quod fa-

Haredes. Hareditas.

Serui.

Pp ij ciemus

ciemus, si per timorē poenæ & amorē mercedis sentiamus nō legis amorē, sed odiū potius in nobis augeri; quia (ut dixi) malleus legē non esse. Sic omnino lex cogit ad hæreditatē, p̄ quā dñi efficiamur omniū, i. possessores benedictionis in Christo per fidē. De elementis mūdi, tutoribus & procuratoribus, uarie cogitātū est. Breuiter, Elemēta hic nō philosophice, p̄ igne, aere, aqua, terra accipiuntur; sed p̄prio apostoli tropo & grāmāticē, p̄ ipsis literis legis, quibus lex cōstat. Sicut & .ij. Co. .ij. & alias literā uocat, ut sint elemēta pluralitē, quod scriptura, uel lex scripta, nec alia opus est p̄batione, q̄ ipsius apostoli autoritate, qui dicit; Sub elemētis mūdi eramus. & mox sequitur; ut eos, qui sub lege erant, redimeret, ut ostendat idē se intelligere, p̄ legē & elementa. Alio quin & redempti in tēpore plenitudinis, sub naturalibus elemētis sunt. Et infra; Quō cōuertimini iterū ad infirma & egena elemēta huius mūdi, quib⁹ de nouo seruire uultis. Et seipsum exponens sequitur; dies obseruatis & annos & c̄. Ergo dies & annos obseruare, hoc est, ad elementa, id est ad literā legis cōuertiti. Sed & ratio nō sinit per elemēta intelligi idola aut naturalia elementa, ut aliqui putarunt; tum q̄ nusq̄ legitur iudeos unq̄ elemēta coluisse, tum q̄ potius debuerat dicere, sub potestate idolorum aut tenebrarū eramus; ut ad Ro. & ad alias facit; tum q̄ generalissime loquitur, quod oēs quotquot sunt hominū, sub elementis seruerint, citra fidem Christi; quod nisi de lege intelligatur, nullo modo intelligitur. Lex enim conclusit omnia sub peccatū, ut supra dixit Præsertim, cū hic aliud non faciat, q̄ quod legem & gratiā inuicem comparat, ut hanc eleuet, illam deprimat. Maxime uero, quod hic locutionis tropus apostolo familiaris est, ut Col. .ij. Videte ne quis uos decipiat, per inanem philosophiam, secundū traditionē hominū, secundū elementa mundi, & non secundū Christum. Neq̄ enim d. Hiero. credendū est, aliena recitanti, & elementa illo loco non eadē esse, quæ hac epistola ponuntur; nā sunt utiq̄ eadem. Elemēta enim uocat scripta & doctrinas mundi, id est, hominum, uel potius de rebus mundi statutas, libidē paulo infra, Si ergo mortui estis cū Christo ab elemētis mūdi, quid adhuc tanq̄ uiuentes, mūdo decernitis. Hanc esse sententiā apostoli, sequentiā mox probant, ubi de superstitionibus iudaicis docet, sicut & hic facit. Sed & Hebr. v. eodem modo utitur. Indigetis (inquit) ut doceamini quæ sint elementa exordij sermonū dei. Appellat autem legem elemēta mundi, utroq̄ uocabulo per tapinosin, id est, humiliationem & defectionem utens; ut extenuet gloriā & opinionē iustitiæ, & operū legis, quasi di. Quid ex lege habemus, nisi literas, & eas inanes spiritu, ut quæ nec dent quo impleantur, nec nos eas implere possumus. Mundi autem uocat, quod sint de ijs rebus, quæ in mundo sunt; ut de externis operibus, sicut scientia dei dicit, quæ de deo scitur. Non enim lex aliquē ad spiritū perduxit, sed in carne tantū obseruabatur, intus rebelle & odiente concupiscentia. Iam uide, quomodo possint apostolū intelligere, qui spiritualia uocāt, tonsuras, uestes, loca, tempora, ecclesias, altaria, ornāmēta, & oēm illā pompā ceremoniarū. Siquidē negare cogunt hæc esse mundana, nisi uelint ipsi quoq̄ mūdani (quod summe abhorrent) uocari. Negantes autē hæc esse mūdana, simul sibi apostoli intellectū præcludunt, qui mūdi nomine hæc oīa cēset. Elementa mūdi contēptibiliter uocās decreta & doctrinas in his reb⁹ externis statuta, immo & ipsa decalogi externa opera. Idcirco nostro seculo spiritualia sunt, diuitiæ, tyrannīs, fastus, libertas; aut summo gradu, oēs uocales sine intellectu, & uestes & loca doctrinis hoīm asserta Corpalia sunt opa misericordiæ, & q̄cūq̄ alia opa & loca hoīm, etiā si ex sp̄i pleno fidei sint sanctissima.

Sed

Sed redeamus ad apostolū. Elementa ista sunt tutores & procuratores, sicut ^{Notari} lex pedagogus. Quia litera legis, dum timore poenæ inuitos cogit ad opera sua ^{digna.} simul cogit agnita hac inuita uoluntate currere ad Christum, spiritus libertatis largitorem. Non ergo perdit lex, sed officiosissime prodest: modo intelligas te per eam, uelut pium procuratorem ad Christum, ad hæreditatē duci, immo pelli. Quod si non sic eam intelligas, erit tibi exactor & aduersarius, tradens te tortoribus, erit iudex & persecutor tuus, quia nunquā tibi quietam conscientiam relinquet, dū nunquā in te tuisq; operibus inuenire possis, quo illa sit impleta & contenta. Sic autem eam intelligunt, qui non ad Christū se dirigi per eam, sed suis uiribus eam implendam accipiunt.

At ubi uenit plenitudo tēporis, misit deus filium suum, factum ex muliere, factum sub lege, ut eos qui sub lege erant, redimeret: ut adoptionem filiorum reciperemus.

Plenitudinem temporis huic reddit, quod supra dixerat præfinitum tempus a patre, ita enim & deus præfiniterat tēpus, quo benedictio Abrahæ promissa in semine suo Christo impleretur. Non q̄ non interim sancti patres eandem benedictionem consecuti sint, sed quod in Christo reuelanda erat per mundum, & ipse manifestandus, in quo & illi & nos benedicimur. Et hoc uocat plenitudinem temporis, id est, impletionem temporis præfinitū. Alij plenitudinem temporis, tempus plenitudinis, id est, gratiæ uocant. Ille quisquis est, quem dī. Hiero. recitat, qui sibi ipsi opponens dicit: Si necesse fuit, ut sub lege fieret, ut eos, qui sub lege erant redimeret; ergo necesse quoq; fuisset, ut sine lege fieret, ut eos (puta gentes) qui sine lege erant, redimeret. Aut si hoc non necessarium, illud quoq; superfluum est. Ille, in quā de sola lege ceremoniali apostolum intelligit, cum apostolus de tōta lege loquatur. Non enim Christus de ceremonijs tantū, ac non potius de concupiscentijs, seu lege concupiscentiam prohibente, redemit: ipse enim nulli debuit, & tamen debitorem sese fecit, conuersatus sicut peccator. Proinde tropus apostoli seruāus est. Non enim sub lege esse, est id, quod tempore & decreto legis uiuere: sic nec Iob, nec Naaman Syrus sub lege fuerunt, nec Sareptana Sidonis mulier: Sed est esse debitorem legis, non habere quo impleas, & reum esse omnium poenarum a lege positarū. Christus autē cum nō esset, nec esse possit sub lege, factus est tamen sub lege, peccatum & peccator, non contra legem operans sicut nos, sed poenas peccatorum a lege statutas, pro nobis suscipiens innocenter. Quare omnes gentes sub lege fuerūt, saltē naturā & decalogi. Nō ergo eodē modo Christus sub lege factus est, q̄ nos sub lege sum⁹. Sicut nec eodē modo maledictū & peccatū fuit, quo nos sum⁹. Ipse tātū corpe, nos utroq; corpe & spiritu. Et ut b. Aug. li. iij. tri. iij. suo simplo, nostro duplo consonat, & pulchrum diapason adimplet.

Illud, factū ex muliere, nō uidetur prope contumelia uirginis matris: Potuit enim eodem uerbo factum ex uirgine dicere. D. Hiero. Propter Manicheū ita dictum, qui Christum per mulierem, non ex muliere natum dicit: non ueram, sed putatiuam eius carnem simulans. Potest etiam dici, commēdari ab apostolo diuinam dignationem, quæ eo descenderit, ut non modo ex natura humana, sed & ex infirmiore sexu eiusdem nasci uoluerit; ideo nomen sexus aptius fuisse, q̄ nomen conditionis. Simul quod illud monet, quod Adam nō ex muliere factus est, Eua ex uiro, nō muliere; ut sicut mulier ex uiro facta causa fuit peccati & perditionis; ita uir ex muliere factus, causa fieret iustitiæ &

Pp iij salutis

salutis, contrarijs sexibus contraria operantibus; quod citra nomen sexus, non potuit obseruari, quãquã nec uirginitatẽ Mariã in hoc intactam relinquit. Nã cum ceteri omnes ex uiro & muliere ueniant, solus hic ex muliere satis cõmendat miraculũ, esse matrẽ, mulierem uirginem, & filium uirginis. Deniq; qui homo naturalis esse debuit, & filius, necesse fuit ut nasceretur. Ad nascendum autem, & sexu muliebri opus est; nõ enim esset homo filius, nisi per mulierem natus esset. Sicut nec in Adam filius homo, nec Eua filia homo fuit. Adoptio filiorũ, aptius in græco, Hiothesia dicitur, a ponẽdo & filius, sicut legis õsitiõ eadem compositione dicitur. Hiothesia autem hæc fit, ut supra docuit, per fidẽ Christi, quã deus in ipso futuram promisit Abrahã. Credere enim in Christũ, est eum induere, unũ cũ eo fieri. At Christus filius est, quare in ipso quoq; credentes, filij cum eo sunt. Propter eos, qui nondũ satis in Christo sunt eruditi, repeto, quã supra sapius dixi; hoc est, uerba illa, Redimeret, adoptionẽ recipemus, estis filij, misit spiritũ, Non est seruus, sed filius & hæres, & similia, non sunt intelligenda, quod cõpleta in nobis sint, sed quod Christus hoc expleuit, quo in nobis & ipsa explerentur. Sic enim omnia incepta sunt, ut de die in diem sint magis ac magis perficienda; ideo & phase domini (id est, transitus) dicitur. Et nos Galilæi, id est, migrãtes uocamur; quod assidue de Aegypto per desertũ, id est, per uiam crucis & passionis eximus ad terrã promissionis; redempti sumus, & assidue redimimur; recepimus adoptionẽ, & adhuc recipimur facti sumus filij dei, & sumus, & siemus: missus est spiritus, mittitur, & mittitur; cognoscimus & cognoscemus. Et ita uitam Christiani, ne imagineris statum & quietem esse, sed transitum & profectum de uitijs ad uirtutem, de claritate in claritatem, de uirtute in uirtutem. Et qui nõ fuerit in transitu, hunc nec Christianum arbitreris, sed populũ quietis & pacis ad quos inducit propheta hostes eius. Ne ergo credas theologis istis deceptoribus, qui tibi dicunt. Si unum & primũ gradum charitatis habes, satis habes ad salutem. Stultis opinionibus suis, otiosam, ac uelut in uase uinum, in corde charitatem fingentes. Non est otiosa charitas, sed crucifigit carnem assidue, & suo gradu stare nõ potest contenta, sed se dilatat in totũ hominẽ expurgandum. Illi autem cum suo uno gradu, tẽpore tentationis & mortis, nec primũ nec secũdũ gradũ habebũt.

Quoniam autem estis filij, misit deus spiritum filij sui in corda uestra, clamantem, Abba pater.

D. Hiero. corda nostra, habet, quod & græcus habet, quin ita cõsonat, Rho. viij. Accepistis spiritum adoptionis filiorũ, in quo clamamus, abba pater; non ait, in quo clamatis, cum tamen in secunda persona ad eos locutus sit; ita & hic facit. Abba pater, cur geminari, cum grãmatica ratio non appareat: placet uulgata ratio mysterij, quod idem spiritus fidei sit iudæorũ & gẽtium, duorum populorũ unius dei; sicut Apostolus Rho. j. & ij. Iudæo primum & græco dicit.

Abba pater. Obseruat apłus, quia de filijs dei dixerat, ideo spiritũ sanctũ spiritũ filij dei appellat, ut eundem spiritum in fidelibus missum ostẽdat, qui in Christo est filio dei. Manifeste autem sanctam Trinitatem unum deum notat: Nam filius cũ sit uerus deus, uiuit spiritu suo, quo & pater sine dubio uiuit, & quẽ alibi spiritum dei uocat, hic spiritũ filij uocat. Ita & nos in deo sumus, mouemur & uiuimus. Sumus, propter patrem, qui substantia diuinitatis est. Mouemur, imagine filij, qui ex patre nascitur, diuino & aeterno uelut motu motus. Viuimus, secundum spiritum, in quo pater & filius quiescunt, & uelut uiuunt.

Sed hæc

Maria uirginitas.

Adoptio filiorum.
Hiothesia.

Credere in Christum.

Repetitio propter rudiores

Pascha iugiter celebrãdum Christiano.

Vnus gradus charitatis.

Abba pater.

Manifeste sanctã trinitatẽ unũ deũ notat.

Sed hæc sublimiora sunt, q̄ ut huic loco cōueniant. Hoc magis obseruandū, quod apostolus credentibus, mox & spiritum filiorum dari testatur. Quia (inquit) estis filij, (utiq; per fidem, ut iam sæpe dictum est) misit deus spiritum filij, in corda nostra. Quibus facile soluitur illorum quæstio quomodo sola fide de hominē iustificari & saluari doceatur. Nihil est, quod mouearis, si uera est fides, & uere filius, nō deerit spiritus: si autē assit spiritus, charitatē diffundet, & omnē illum uirtutū concentū absoluet, quem. j. Corinth. xij. tribuit charitati. Charitas patiens est, benigna est &c. ideo quando de fide iustificatē loquitur, de fide quæ per dilectionem operatur, ut alias dicit, loquitur. Fides enim meretur ut spiritus detur: sicut & supra: Ex operibus, an ex auditu fidei spiritū accepistis? Cæterum, fides qua & dæmones contremiscūt, & impij miracula faciūt, uera nō est, cum nōdum sint filij, nec hæredes benedictionis.

Sola fide iustificatur hō.

Fides meretur, ut spūs detur

Itaq; iam non est seruus, sed filius: quod si filius, & hæres per deū.

Per Christum, di. Hiero. legit: & ita græce legitur. Hoc enim addit, ne uel per legem, uel aliunde hanc hæreditatē sibi quisquā speret, q̄ per Christum. Quia in semine Abraham (qui est Christus) promittitur & exhibetur benedictio. Idē Rhō. viij. Si autē filij & hæredes, heredes quidem dei, cohæredes autē Christi.

Quid sit seruus & seruitus, satis dictum est; nempe, qui legem seruat, & non seruat. Seruat in operibus, uel timore pœnæ, uel amore cōmodi. Non seruat in uoluntate, qua mallet non esse legem; ac sic iam intus odit iustitiā legis, quam foris simulat coram hominibus. Filius autē gratia adiutus, libere seruat, nollet nō esse legem, immo gaudet esse legem, illi manus est in lege domini, huic uoluntas in lege domini.

Seruus
Seruitus

Filius

Sed tūc quidē, ignorātes deū, ijs, qui natura nō sunt dij seruibatis.

Dupliciter deum dicit, manifeste indicat; Deum natura, id est, uerum, unū, uiuum, & æternū. Alios multos falsos, mortuos, hoc est, homines, bestias, uolucres, ut Rhō. i. Qui cōmutauerūt gloriā immortalis dei, in similitudinē imaginis corruptibilis hominis, & uolucrū, & quadrupedū, & serpentū. Ergo non natura, sed opinione & errore hominū dij sunt, quibus contra præceptū secundū, nomen & gloriā dei ueri, in uanum assumptis, tribuerūt; sicut & nūc nomē domini infinitis superstitionibus seruit. Cum enim sit sanctū & terribile, nō potest nisi nocētissime prætexi, quibuscūq; iniquitatibus & deceptionibus quod illius terrore homines efficacissime trahantur, natura insita est ueneratio nominis diuini, sed difficillimum est nosse, quando inuocatur in ueritate.

Deus dicitur
dupliciter.

Nomen dei
uenerabile;

Hic enim ignorantia a uero deo subtrahit insidiosissime, qua & Galatas dicit olim fuisse, cum cæteris gentibus deceptos. Distinguunt recēiores ignorantiam aliam inuincibilē, aliam crassam & affectatā. Inuincibilis (inquit) excusat a toto peccato. Crassa non a toto, sed a tanto. Affectata uero magis accusat. Hæc mihi uidentur ad hoc conficta, ut gratiæ dei iniuriā faciant, & liberum arbitrium inflectant, deinde homines securos in perditione sua reddant. Nam dum homo fecerit quod in se fuerit, securus est; quia inuincibilis ignorantia non nocet. Breuiter, ignorantia inuincibilis, uel dicitur quo ad nos, nostrasq; uires, tunc certū est, nullā esse uincibilē ignorantia, saltē in ijs, quæ pertinet ad deū. Ioan. iij. Non potest homo quicquā accipere, nisi fuerit ei datū de super. Et Ioā. vi. Nemo uenit ad me, nisi pater meus traxerit eum. Nihil enim boni ex nobis possumus, sed tantum errare, ignorantias augere, & peccare.

Ignorantia
duplex.

Eludit distinctionem;

Proinde

Proinde qui suis uiribus ignorantiam quacumque euadere tentat, duplici peccato & ignorantia se excæcat. Primum, quod ignarus est. Secundo, quod ignorat se ignarum esse; & per ignorantiam ignorantiam præsumit pellere, & opus efficere, quod solius dei est; ita dum ad meliora per seipsum nititur, sine deo, de peccato impetrate facit; & quod a deo querere debuerat, in seipso inuenisse se metitur. Solus

Ignorantia
quò doceda.

NOTA

Ignorantia in/
uincibilis nõ
excusat.

Christus est lux, & uita omnium hominum, non ratio nostra. Vel dicitur inuincibilis, quo ad gratiam dei nobiscum; sic nulla est inuincibilis, quia omnia possibilia credenti. Igitur non sunt docendi homines, ut ignorantiam inuincibilem non timeant, ne in se & sua confidentes, timorem dei remittant; quin potius, si uel fecerint, quod in se est, siue non, desperare de seipsis debent, & in solum deum confidere, eius iudicium etiam in bonis timere, eius misericordiam etiam in malis sperare; ut nihil unquam faciant, quo securi sint, nihil unquam peccent in quo desperent; ita semper est ignorantia inuincibilis, eo ipso tamen dum timent, & sperant, sunt sine omni ignorantia. Quare non excusat ignorantia inuincibilis, sed confessio & agnitio gemebunda ignorantiam inuincibilis, excusat, uel potius gratiam impetrat.

Nunc autem, cum cognoueritis deum, immo cognitum sitis a deo, Quomodo iterum conuertimini, ad infirma & egena elementa, quibus denuo seruire uultis?

Locus a
minori.

Locus ab in/
gratitudine.

Cum cogniti
sitis.

Nostrum agere
est pati deum
in nobis operantem.

In eos quæ sua
iustitia niti
coeperunt.

Nescio, an locum ab ingratitudine tractet Apostolus, an a minori; utrumque tentamus. A minori, si tunc, quando deum ignorantes, dijs falsis seruebatis, non conuertebamini ad elementa infirma, quomodo nunc, cum cognoueritis deum, ad illa conuertimini; cum tunc magis uidebamini illorum egere, quod iudaismus non parum excellebat gentilitate; nunc autem incomparabiliter etiam iudaismo superiores facti nihil prorsus illorum egeris. Ab ingratitudine sic: Memores estis quæ foeda idolatria, dijs immundis serueritis, & nunc misericordia dei, ad ueri dei cultum uocati sitis, num ergo uos pudet, tantam ingratitudinis, quod a deo rursum disceditis, qui e tantis malis, in tanta bona uos uocauit? Aut utrumque locum forte simul inuoluit, more suo. Illud immo cum cogniti sitis, putat S. Augustinus dictum uelut infirmis, explicandi gratia; quia rudes intelligerent cognitionem dei, quæ eos cognouisse dicit, facie ad faciem fuisse; & ita apostolum non intelligerent, ideo seipsum exposuerit, quod cogniti magis sint quam cognouerint.

Verum sub hac simplicitate latet non minus sublimis illa intelligentia, quod nostrum agere, est pati deum in nobis operantem; quo modo uidemus instrumentum artificis magis agi, quam agere. Quod & Isa. xxvj. Omnia opera (inquit) nostra, in nobis operatus es domine; ita nostrum cognoscere, est cognosci a deo, qui & operatus est in nobis hoc ipsum cognoscere (de fide enim loquitur) ergo prior cognouit nos. Et aptissime hoc utitur tropo in eos, qui iam in sua iustitia niti coeperunt, quasi deum uelint præuenire operibus suis, & iustitiam deo parare, quam ab ipso acceptam oportuit. Qui furor communis est omnium legalium & ceremonialium iustitiarum. Simul tamen eodem uerbo, prædestinationem occulte tangit, sicut & superius alicubi eandem indicat tantum, & transit. Nam non ideo cognoscunt, quia cognoscunt. Sed contra, quia cogniti sunt, ideo cognoscunt; ut sit non uolentis, neque currentis, sed miserentis dei omne bonum, & omnis gloria boni. Simili modo de fide & spiritu sentiendum.

Ecce pondus uerborum, & mira tapinosis. Ad elementa, id est, literam, & signa rerum; cum ipsi ad rem ipsam sibi uiderentur conuersi. Deinde infirma, quia lex prorsus ad iustitiam iuuare non potuit, quin potius augebat.

bat peccatū. Et egena, uacua, quia lex nō solū nō potest ulterius prouehere, sed nec seruare & fouere uos potest, in eo quod estis, sed peiores uos per eā fieri necesse est. Gratia autē fidei in Christo, potens est, non modo seruare, sed & ad perfectū promouere. Dicitū est supra, quid sint & quare sint elementa, uides ergo q̄ contemptim de lege loquatur, contra magniloquos pseudapostolos.

Quærit hic d. Hiero, an Moses & propheta deū cognorint, & sic legē nō seruarint, aut legē seruauerint & sic deum nō cognorint. Quia Ap̄l̄us hęc duo facit pugnātia, & utrūlibet de prophetis asserere periculosum est. Sed uno uerbo Ap̄l̄us hoc dissoluit, quibus (inquit) denuo uultis seruare. Seruare legalia, nō est malū, sed seruare legalibus, malū est. Seruit autē, qui timore (ut iam sæpe dictum est) minarū, eadē facit coactus: uelut necessaria, quib⁹ mereat iustificari. Libere autē facta, nihil obsunt. Sic propheta ea obseruauerūt, non pro iustitia obtinenda, sed pro charitate dei, & proximi exercenda, ipsi ex fide iustificati.

Dies obseruatis, & menses, & tempora, & annos.

B. Augustinus dubie hunc locū exponit, magis tamen de gentiū q̄ iudæorū ritu. Dicit enim, uulgatissimus error est gentiliū, ut uel in agendis rebus, uel expectandis euentibus uitæ ac negotiorū suorū, ab Astrologis & Chaldæis notatos dies, menses, tēpora, & annos obseruent. Et hoc sensu, Apostolū passim decreta allegāt, pro more suo, quo & multa alia assueuerūt hoc nomine, quod a sanctis patribus dicta sunt, nō qua causa dicta sunt. Quamq̄ statim b. Aug. de iudæis quoq̄ intelligēdū dicat. B. Hiero, simpliciter & recte de iudæis tantum accipit. Dies (inquit) ut sabbati, & Neomentæ: menses autē, ut primū & seprimū mensem. Tempora, quibus ter ueniebant in Hierusalē per singulos annos. Annos autē septimū remissionis, & quinquagesimū, quē iubileum illi uocant. Quærit idem an & nos eodē crimine teneamur, quod quartū sabbati, parascueu, diē dominicā quadragesimæ ieiuniæ, paschæ, & pentecostes, & pro uarietati regionū, diuersa in honore martyrorū constituta tempora obseruamus.

Respondet primū, Nos nō iudæorū, sed alios dies obseruare. Secūdo, Constituti sunt dies, nō quo celebrior sit illa, qua cōuenimus, sed ne iordinata congregatio populi, fidem minueret in Christo. Tertio, qui acutius respondere conatur, affirmat omnes dies æquales esse. Semper esse sanctum resurrectionis diē, semp̄ licere ieiunare, semper uelci dominico corpore, semper orare. Ideo ieiunia & congregationes inter dies, propter eos, a iuris prudētibus constitutos, qui magis seculo uacant q̄ deo &c. Hoc uerū est, Sic enim Isa. ul. futuru esse prædixit: Erit sabbatū ex sabbato, & mensis ex mēse. Reuera em̄ omnis dies festus est in noua lege, nisi quantū ecclesiæ præcepto constituit, pro uerbo dei audiendo, & cōmunicādo, & orando cōmunibus precibus. Sed nunc longe in maiorē superstitionē abierūt, q̄ iudæorū festiuitates; adeo ut se obsequiū deo nūc præstare arbitrent, si hos dies multiplicēt, nō orandi, non audiēdi uerbi dei, nō cōmunicādi gratia, sed tantū feriādi, & uere feriant p̄fectius q̄ iudæi. Hi enim saltē Mosen & prophetas legūt: Nos nec deo, nec hominibus seruitutes absolutissime uacamus ab omnib⁹, nisi quod uentri & ocio, alijsq̄ portētis seruimus. Nec sic tamē pontifices populorū miserti, dies aliquot festos abrogant & minūt; timētes forte Rho. pontificis autoritatē, hęc sancientis: quasi non hoc ipsum impiū sit putare, quod Rho. pontifex intenderit, aut potuerit statuere, uel tolerare eos dies, qui diabolū tot monstris colunt, in summū dedecus Christiani nominis, & blasphemiam diuinæ maiestatis. Aut si putant illum

NOTA,

Seruare legalibus malū est, nō seruare.

Quæstio Hiero.

Solutio Hiero.

Omnis dies festus in noua lege.

In supposito nō nostri seculi.

Pitum p̄ christiano profectu, consiliū,

hęc

Notent epi.

Quatenus
Rho. ecclesie
mandatum ligat

hæc intendere, & tolerare uelle, impiissimū est obedisse, & hominis statutū, in tantū creatoris contumeliā uergens, non penitus, & cū fiducia dirupisse & casse. Nō est excusatus episcopus, aut ullus pastor, si uiderit dies festos in sua ecclesia, ebrietatibus, ludis, libidinibus, cædibus, ocio, fabulis, spectaculis consumi, sicuti fere consumuntur, præter paucos celeberrimos; & nō eos abrogarit. Non (inquā) excusatus est, quod sine autoritate Papæ non licet. Nam si & angelus de cælo sic cōstituisset, plus tamen diuinæ gloriæ & honori debemus in cuius iniuriā quicquid statuitur, aut quicquid a quocūq; toleratur, tollendū est cū fiducia; nisi quis malit omnium malorū tali permissione factorum reus fieri. Non ligat mandatū Rho. ecclesie, nisi ubi cum honore & gloria dei seruari potest: Quod si seruari nō ita potest, iam impios esse pronūcio, qui illud mandatū cogunt uideri. Sicut nos impiissimi homines ludunt, qui hominis timorem præponunt dei timori; & sub nomina Papæ, & S. Petri, diabolū coronāt in ecclesia Christi, immo adorant. De bello in Turcas cogitamus, de hoc & alijs necessitatibus ecclesie longe q̄ turcarū tyrannis sit, peioribus, securi sumus, & in utraq; dormimus aurem; quasi nō melius sit Turcā, uere uirgam dei uenire, & nostris malis, uel mortē corporis mederi, q̄ tanta licētia populi, tanta segnitie pastorū ecclesie, populū in peiores turcas degenerare. Ille sane corpora occidet, & terra spoliabit, at nos animas occidimus & cælo priuamus.

Si tamen uera est diffinitio nouissimi concilij, animas scilicet esse immortales, præsertim Christianorū. Ad apostolū redeundo, sicut circūcisio, ita dies quoq; festi nihil conferebant iustitiæ, neq; alia, quorū latius meminit Col. iij. nō ergo, ut necessaria fuerūt obseruāda. Non magis certe q̄ nostri festi dies, nobis iustitiam conferunt obseruati, aut ulla alia onera traditionū. Sed ex fide Christi iustitia nostra est, quæ nō fit ex ceremonijs; sed utitur ceremonijs libere pro charitate dei & proximi; nisi id lucri tibi fecerint, multiplicati dies festi, quo ab operibus manū feriatas, rem familiarem extenues, & sic paulatim ad inopiam uenias; iuxta illud euangelij: Beati pauperes; ut dies festi, non ad cultū dei, sed ad paupertatē adducendā ualeant; aut ad euacuandū præceptū dei saluberrimū, ueteri homini impositū: In sudore uultus tui uesceris pane tuo. Sed alias hæc & alia, misere habet ecclia Christi, irascēte pctis nostris, cælo & terra

Timeo uos, ne sine causa in uobis laborauerim.

Non acerbè
inuadere re/
cupandos.

Timeo uos, b. Hierony. pro timeo de uobis, dictum putat. Et defectam mihi uidetur oratio sapere, tanq̄ uoluerit Apostolus eos terrere periculo eorum, & dicere: Timeo uos perituros esse in æternū, & ita frustra omnia in uobis laborauerim, uerum, uertit uerba, & ut dura hæc supprimat, & suum damnū tantum causatur; ita enim conuenit apostolicæ lenitati, non nimium aspere inuadere, quos recuperare cupiebat. Si quidē, ut est humanus affectus, præsertim in culpa deprehensus, magis trahitur & corrigitur lenitate, q̄ cogitur minis & terrore. Et uehementer mouet, si aliorum mala tua feceris, & te in illis deploraris, ut permoueas tandem, quo sua saltem tecū deplorent. Dicat ergo Paulus: O Galata & si uestrum malū non satis uos mouet, miseremini saltem mei, condolete mihi, qui in uobis me perdidisse timeo, non rem, non famā, non honorem, nec solum uerbū aut opus, sed uniuersum laborem. Mitiūs erat, si tantum locutus fuisset, nunc laboraui pro uobis, orauī, multa passus, multa periclitatus (sicut ad Corinthios racitat copiosius) & hæc omnia nunc frustra consumpsi. La chrymas Pauli hæc uerba spirant.

Estote

Estote sicut ego, quia & ego sicut uos.

Et hic obscuritas uarietate parit. D. Hiero. duas affert. Priorem: Estote sicut ego: id est, robusti & uiri in fide Christi, sicut ego iam sum: ut sit exhortatio ad perfectiora, quia & ego sicut uos, scilicet fui, tunc scilicet quando primum uobis euangelij lac dedi. Nam feci me paruulum, & infirmum uobis, abscondens perfectiora, & infirmiora fidei uobis dedi, & talem doctorem exhibui, quem uos infirmi intelligere possitis. Eram ergo tunc sicut uos: quare nunc uicem rependite, & sitis sicut ego: id est, potentes me capere fortiora tradentem. Alteram, fui & ego quondam in ceremonijs, sicut uos modo estis: sed arbitratus sum ut stercora, ut Christum lucrifacerem. Et uos quoque sic facite, & estote sicut ego modo sum.

B. Augu. Estote sicut ego, qui contemno legalia iudeus: quia & ego sicut uos: id est, homo sum sicut uos. Si mihi, qui similis sum uobis homo, licet elementa negligere & uobis quoque licebit. Potest & ita cogitari, quia dure eos increparat, ne exasperarentur & laederentur, preoccupat & ex postulat, ut sese praebeant ei, qualem ipse se praebeat illis, ut sit sensus: ego quidem non sum laesus a uobis, non exasperasti me. Ita rursus, nolite a me laedi, & exasperari: sed commune malum utrumque deploramus. Meum malum est, quod uos reciditis: ideo non a uobis offensus sum, sed a malo iam meo: ita uos nolite offendi mea increpatione, sed uestro malo potius. Et hunc sensum, sequens contextus uidetur iuuare, nihil (inquit) me laesistis. Huic non multum absimilis est sensus, si cum praecedentibus iam dicitis, ita neclatur: Quando ego uestro hoc malo, non secus afficior, ac si meum esset ita ut iam uere cum infirmis infirmer, cum flentibus fleam, omnibusque omnia factus sim: ita rursus peto, ut mihi quoque timentis, ne frustra laborarim, assimilemini: & cum timentis timeatis, cum dolente perditum laborem esse doleatis: ut si uestro malo non mouemini, meo moueamini: ut sic ad uestrum quoque perueniat malum deplorandum. Sic enim & Christus, teste d. Bernardo, cum nos peccata nostra non cruciarent, pro nobis doluit & passus est, ut suo pro nostris peccatis dolore, multo fortius nos ad luctum moueret, sicut ad mulieres sequentes dixit: Nolite flere super me, sed flete super uos ipsos. In his liberum linquo iudicium lectori.

Fratres, obsecro uos, nihil me laesistis.

D. Hiero. ad superiorem sententiam hoc iungit, sic legens Fratres, obsecro uos, estote sicut ego, quia ego sicut uos, nihil me laesistis. Verum cum apostolus soleat ingredi nouam sententiam, quando dicit: Fratres obsecro uos, nescio an iste ordo sit tenendus. Quid si per eclipsim, hoc uel simile uoluerit, obsecro, ignoscite mihi: durus fui, sed necessario: sustinete modicum quid zelotypiae meae.

B. Hierony. sic, Quum hucusque non me laeseritis, quando uobis paruulis & infirmis, infirmus factus, infirma tradidi: cur nunc laedor a uobis, ad maiora uos prouocans? Et hanc sententiam statuit ex sequentibus, ubi per infirmitatem se eis praedicasse dicit. Et tamen susceptum sicut angelum dei &c. Igitur certum est apostolum hoc contextu pro paterna sollicitudine, lenire & molire suam totius praecedentis sermonis asperitatem. Arguerat insensatos, cito translatos, conuersos ad elementa mundi, carne consummatos, fascinatos, crucifixum in eis Christum, contemptam gratiam, irritum testamentum dei, seruos ex filiis factos. Et iam in summa, frustra se omnia fecisse, & laborem uniuersum perdidisse: ac ita iam prope de eis omnia pessima & desperata significarat. Et haec omnia pro uehementia, & studio ardentissimo tuendae gratiae dei: ideo nunc temperat, & castigationem mitigat,

Qq olea

oleo lenitatis postulans, ut sint patietes, donent aliquid zelo dei, quo eos zelat; sicut ipse patiens fuit multa, & hoc p̄sens quoq; malū eis donās, Obsecro (inquit) charissimi fratres, non sum hæc locutus, odio uestri, uera uobis dico; sed nō ideo inimicū uestrū me arbitremini. Nā quod timuerit eos nimīū offensos, satis indicat, quod infra dicit: Ergo inimicus factus sum uobis, uerum dicens: Et iterū, Vellem autem esse apud uos modo, ut mutarē uocē meā, quasi di, timeo ne scripta nimis offendāt, ut uidebimus. Et ut efficacissime suadeat, non amaro animo se esse, neq; odio hæc locutū, incipit eos copiosissime cōmendare. Non sum inimicus uobis fratres; nihil em̄ me læsistis unq̄; immo adeo non læsistis, ut & eximie, sicut angelum dei susceperitis.

Scitis enim, quia per infirmitatem carnis euangelisauī uobis, iam pridem, & tentationem uestrā, in carne mea, nō spreuistis, neq; respuitis, sed sicut angelū dei excepistis me, sicut Christum Iesum.

Tropus Paulinus. Infirmitatē carnis d. Hiero. ad Galatas refert, ut quibus tanq̄ infirmis, & ad huc carnalibus, non potuerit spiritualia prædicare; quod non placet; sed tropus est Paulinus, quo exprimit conditionis uilitatē; infirmitas em̄ inbecillitas est, qua apostoli, cū essent pauperes contēpti, uarijs deinde persecutionibus subiecti; & ut ad Corinthios dicit, nouissimi omnium secundum carnē, & corā hominibus omnino impotētes, & nihil habebant. Nihilō tñ minus sub hac infirmitate, operabantur uirtutes, & erant potentiores in uerbo & opere, q̄ totus mundus; ideo genitiuus Carnis, neq; ad apostolū, neq; ad Galatas referri debet; Sed absolute, sicut ab apostolo ponitur, ad spiritū cōparari, ut Rho. j. Qui factus est ex semine Dauid, secundum carnē; & declaratus filius dei in uirtute spiritus sanctitatis &c. Et. j. Pe. iij. mortificatus quidem carne, uiuificatus autē spiritu.

Infirmitas carnis. Ita & hic; infirmitas carnis, id est inbecillitas, quæ est secundū carnem, si uirtutē non uideas, quæ est in spiritu. Quod autē infirmitas significat ea, quæ dixi, ex. ij. Corin. xj. & xij. patet ubi omnia recēns, quæ gesserat & passus fuerat Libētē (inquit) gloriabor in infirmitatib⁹ meis, ut inhabitet in me uirtus Christi. Et uirtus in infirmitate perficit. Et cū infirmor, potens sum. Laus ergo Galatarū eximia, quod illis offendiculis non sunt offensi, quibus totus mundus scandalifatus, irrisit apostolos, tū propter infirmitatē carnis, tū ppter stultitiā crucis, qua futuram uitā docebant, & præsentia omnia contēnenda, in quibus gloriatur de uirtute sua homines; immo, sicut angelū, sicut Christū ipsū, sine dubio summa reuerentia, & humilitate exceperunt. Tentatiōem autē Galatarum d. Hiero. uarie interpretatus. Ultimo tandē, meo iudicio, recte dicit; contumelias, persecutiōes, & talia, quæ a iudæis maxime, & a gentibus, pro uerbo Christo tulisse, & ferre eum uiderunt in carne sua; hoc est, corā hominibus (nam in spiritu semper triumphabat eū deus per Christum, ut alibi dicit) non spreuerunt, neq; respuerunt; cum tamen his q̄ fortissime tētarent, ut illorū timore uerbū fidei relinquerēt. Nam & hodie ista tentatio multos cito subuertit, qui pro ueritate dei passos & afflictos considerant, quæ tunc Galatas prorsus nihil mouebat, p oīa apostolum afflictū cernentes; uere apostolicam quandam uirtutē in eis prædicat, qui contēptis omnibus, uictores huius tentationis, sicut Christum, susceperunt apostolū. Nōne putas, uitæ & omniū rerū piculo hoc fecerunt? Nōne propter Paulū, oīm Pauli hostiū uim & irā i se deriuarūt? Nō potuerūt Paulū suscipere, & nō laedere Pauli psecutores; imo & irritarūt eos magis, quod nō solū susceperūt

Tentatio Galatarum.

NOTA.

NOTA.

sceperunt, sed ut angelum, ut Christum susceperunt, summa scilicet reuerentia quem aduersarij summa cōtumelia affectū, ut omnīū pessimū quarebāt ad mortem. Monet hoc loco d. Hierony. Episcopos; discant (inquit) ab apostolo, errantes, insipientes Galatas fratres uocari; discant post increpationem, blāda uerba dicentis; obsecro uos, Quod obsecrat, illud est, ut sint eius imitatores; sicut & ipse Christi. Decutiunt hęc superciliū episcoporū, q̄ uelut in aliqua sublimi spē cūla constituti, uix dignantur uidere mortales, & alloqui conseruos suos.

Hęc retuli, quia nostro seculo miraculum, immo plusq̄ impietas est, pontifici eū uitia uel recitare. Aliud dixisset, si nostri seculi pontifices, pro magna parte regum & principum fastus superare; rursum in Christi uita uel scientia, nec ideoras, aut misericulas æquare, uidisset. At apostolus pulchre memor, quod ad Timotheū scripsit, argue, obsecra, increpa, in sta opportune, iportune, cū omī patietia &c. idē in hac epistola, & exemplo docet; non excōmunicat, non clamat ad ignē, non mox hæreticos pnunciat, non aggravat, nec reaggrauat, sed ignē charitatis, & flāmas cordis sui iactat; quia non occidere homines, sed hominum uitia & errores, studuit, nescit fulmina late sentētia, nisi fulmen uerbi dei, & tonitru euangelicū; quo solo occiduntur & uiuificantur peccatores.

NOTA.

Aplūs nescit fulmina late sententia.

Vbi est ergo beatitudo uestra:

Vel, quia pro tanta fidei constantia, beatos ipse tūc eos dixerat: Vel quia, qui tales sunt, quales commendauit Galatas, uere beati dici possunt; nisi quis existi met apostolicam uerecundia hic signari; ut qui uellet dicere: ubi nūc est; uestra illa in me reuerentia, obseruantia, & quedam uelut adoratio? Maluerit uerecunde eorū beatitudinē, q̄ suā gloriā tribuere, exemplo Christi; qui & ipse uirtutes suas fidei eorum, quibus fiebant deputare solebat. Aut si simplex sensus placet, fidem Christi, in qua beatificabantur, expostulat & exprobrat.

Testimonium enim uobis perhibeo: quia si fieri potuisset, oculos uestros eruissetis, & dedissetis mihi.

Hyperbolen esse putat, d. Hiero. At non puto necessariam hyperbolen, cum ex prædictis pateat, eos & uitā suā pro apostolo in periculum posuisse; ideo non mirū, si fieri potuisset; hoc est, si ipse permetteret & ita fieri oporteret (alioquin, quō non potuit fieri, si uellent) eos eruturos fuisse & oculos; nisi ad occultam reprehensionem, per mysterium oculorum alludit, ut qui tunc oculos suos, id est sensum suum, libentissime apostolo submiserunt, ut fidem docerentur; quæ stultificat sapientes, & uidentes reddit, ut non uideant; nunc receperunt, ut suo oculo scandalisentur, quē dñs erui iussit, & proijci a nobis. Vide quid sit, pastore negligere oues Christi; tantā charitatē, tantā fidem, tam synceram religionē Galatarum, pseudapostoli tam cito subuerterunt, breui, absente apostolo; quid faciat diabolus, ubi nullus est pastor; aut si est, oues Christi nunq̄ uisitet aut pascat: Nunquid solo titulo, nomine potestate, pastores, poterunt seruari? Nā ijs illaesis, putatur ecclesia esse illaesa.

NOTA.

Ergo inimicus uobis factus sum, uerum dicens.

Recte hoc Hiero. exponit, de ueritate, quā in hac epistola ad eos loquit; non de illa, qua primū eos instituit. Nā, ut dixi, id agit apostolus, ne Galatē iniquius ferrent, quæ hucusq̄ in eos dixerat, nonnulla fatis dura, sed tñ uera; ideo præuenit eos, ac dicit: non accipite uerba mea, quod dura sunt, sed hoc poti⁹ uidete, q̄ uera sunt. Esto durius uos inuasi, nunq̄ ideo inimicū me habetis, ac nō magis

Q q ij amicum

Pulcherrimū amicū: quia ueritatem, & si necessario duram, uobis loquor? O pulcherrimū docendę ueritatis exemplū. Sic em̄ uulnus infligere oportet, ut scias & mitiga- re, & sanare: sic fauerum esse, ut benignitatis non obliuiscaris. Sic & deus fulgur in pluuiam facit, & tristes nubes atrūq; cœlum, in fructiferos imbres resolu- ita habet Prouerbiū, In noxiā esse tēpestatem fulgurū, quæ pluuiā mixta fue- rit: formidabilem autē & noxiā, quæ sicca & sola. Neq; enim uerbū dei in per- petuum irasci, neq; in æternū cōminari debet.

Æmulantur uos, non bene: sed excludere uos uolunt, ut illos æmu- lemīni.

Occurrit excusatiōni, quā uidet, eos posse pratexere & dicere, quod nos illis obediuimus, ideo fecimus: quia pio studio, & bona (ut nunc dicitur) intentione nostrā salutem quærere uidebantur: præsertim cū nemo debeat suus esse mas- gister: & sicut Deut. xij. dicitur, non faciendū est, quod rectum nobis uidetur.

Æmulari Respondet: scio zelū habent, sed non bonum, nec secundum scientiam. Hic sciendū quod uerbū æmulari quanq; frequenter idem sit, quod imitari, apostol^o tñ familiarē eius habet usum, pro inuidere cū amore, seu alicuius amore conten- dere & conuicti. Et ut plenius rem, pro opinione nostra tractemus, Amare du- pliciter contingit, in bono & in malo: ita & æmulari. Diligimus enim quādoq; sed non bene: ita æmulamur quādoq; sed non bene. Verū ut amor est diligere bonū, odium odisse malum: ita æmulatio seu zelus utrūq; inuoluens, proprie est odisse malum in re amata: & quo uehemētius ames, eo ardentius odias & inui- rosam inuidiam. Sic apostolus. ij. Cor. xi. Æmulor em̄ uos dei æmulatiōe, ubi de imitatione loqui, ne potest quidē fingi: quia sequitur: respondi em̄ uos uni ui- ro. Timeo autē ne sensus uestri corrūpan̄ &c. quasi di. ita diligo castā fidem ue- strā, ut non possim non timere, & odisse corruptionem uestri: clare exponens, quid sit æmulari, æmulatiōe dei. Quin hoc ipso uerbo, duplicē illā æmulationē indicat. Æmulatio dei, id est, secundum deum, est odium mali in re amata, secū- dū ueritatem: seu amor boni, & odium mali in re amata, secundum ueritatem.

Amari in bo- no & malo. Æmulatio hominū, odiū mali in re amata, seu amor boni, & odium mali, in re amata: sed secundū speciē & erronee. Talis est pseudapostolorū, de qua dicit: æmulantur uos, sed non bene: hoc est, quærunt bonum uestrū, & abominantur malum uestrū, sed male: quia malū iustitiæ legis, uelut bonum in Galatis quare- bant statuere. Ille est stultus ille zelus, quo & iudæos scribit ad Rho. Zelare deum, id est ea quæ dei sunt. Non em̄ æmulari hoc loco, pro imitari accipi po- test, quod pseudapostoli Galatas utiq; non imitarent: Sed cōtra (inquit) exclu- dere uos uolunt, scilicet a Christo, & fiducia eius, in fiduciam legis in carceran- dos, ut ipsos æmulemīni. Hoc loco potest pro imitari, positum esse: quā quā nec a priore significatiōe abhorret, si intelligas, pseudapostolos uoluisse a Galatis diligī, pio studio ambiri, (& ut discipuli pro p̄ceptoribus solent) zelo in se affici amari, q̄ illorū essent: odio haberi quæ contraria. Et nō inepte dixisset, excludere nos uolūt. Sed ne arrogantiā, uel speciē tenus incurreret, uos (inquit) uolūt excludere, ut nobis exclusis, simul uos quoq; excludant.

Æmulatio dei. Bonum autem æmulamīni in bono semper, & non tantum, cum præ- sens sum apud uos.

Hominum Alterā partē excusatiōis eorū confutat, una em̄ erat, quod illi pio studio quæ- rebant

Stultus zelus

rebant eorum salutem, quod apostolus negat; non bene (inquit) æmulatur uos; non quæ uestra, sed quæ sua sunt, quærunt, ut in uobis glorientur, ut infra. vj.

Altera, quod obediendū sit, & non sibi ipsi credendū. Ad hoc responderet; Bonum quidem est æmulari, & imitari alios, sed hoc præstate in re bona semper, nunquā in mala, non tantū me presente, sed etiam absente, ne mei causa, ac nō rei ipsius causa facere, uideamini. Quo circa miror interpretē & d. Hieronymū hūc contextum ita præterisse, cum satis sit obscurus, si dixeris; Bonum æmulamini in bono. Quid est bonū in bono æmulari. Quare officiose Erasmus & Stapuleñ. e græco sic reddiderunt; Bonum est æmulari in bona re semper; uel bona est æmulatio in re bona semp. Est enim infiniti⁹ æmulari, non imperatiuus æmulamini, nisi sciolus deprauator quispiā, & interpretem, & Hieronymum uiolauerit. Quod apostolus uult, hoc est, Omnia probate, quod bonum est, tene; te; quam regulā uidemus omnibus ecclesijs, ab eo traditam. Et tamen per multos annorum centenarios penitus est oblitterata.

Omnia probate, quod bonum est, tene.

Filioli mei, quos iterū parturio, donec Christus formetur in uobis.

Vide miram apostoli charitatem, ut totus est nihil aliud quā Galatæ, adeo omnia in se transformat, sui penitissime oblitus; ut patitur in illis, ut laborat, ut estuat de nulla sua re, sed Galatarum sollicitus. O exemplum apostolicū pastoris Christiani. Verum charitas, non quærit quæ sua sunt. Dulcissimi filioli mei, materna mea uiscera torquētur, pater fui, mater factus sum, porto uos in utero, formo, fingo quæ uos; uellem uos parere, & in uitā edere, si quo modo possem. Commendat affectum hunc multis d. Hieronymus. Nam hoc demum est, animas quærere, non pecunias. Nota uerborū obseruationem, nō ait, donec Christū formem in uobis, sed formetur. Plus gratiæ dei tribuens, quā operi suo; uelut mater gestat eos in utero, rude semē, donec spiritus cooperatus, formet eos in Christum. Anxiari potest prædicator, quomodo pariat Christianos, sed formare non potest, non plus quā mater carnis format foetum, sed tantum portat formandum & pariendum. Nec dixit, donec in Christū formemini, sed formetur Christus in uobis. Quia uita Christiani non est ipsius, sed Christi in eo uiuentis; ut supra. ij. Vivo iam non ego, uiuit uero in me Christus. Nos oportet destrui & difformari, ut Christus formetur, & solus sit in nobis.

Apostoli charitas.

Christiani pastoris aias quærere. Verborum obseruatio.

Vita Christiani Christi in eo uiuentis est.

Vellem autem esse apud uos modo, & mutare uocem meam.

Hoc Hieronymo uidetur dicere; quia scriptura diuina lecta quidem ædificat; sed multo magis prodest, si de literis uertatur in uocem; sicut & ad Paulinū scribit, de energia uocis uiuæ. Non solum autem, hoc apostolus intendit, uerum uellem (inquit) ut essem modo apud uos, ad hoc, ut uocem possem mutare; non musica mutatione, sed theologica; hoc est, quia epistola scripta, si nimium obiurgat, offendit; si blandior est, nō satisfacit apud insensatos; in tam serua re, scriptura mortua est; tantū dat, quātū habet. At si presens esset, posset pro uarietate auditorū, temperare sermonē; illos obiurgare, hos mitigare; illos rogare, hos increpare, & in omnem affectum, sicut opportunum esset mutare. Nā apparet apostolum sollicitum esse, ne & in superioribus nimium in partem obiurgandi; & hic inter laudandum & blandiendum, nimium ad commendationem declinarit; timens piissime, ne utrinquē aut nimium lædat, aut minus quā necesse est, percutiat & ita inter utruquē hærens confunditur, ignarus quid faciat, nec, integrum habens obiurgare, nec commendare. Hanc sententiā probat uerbū, quod sequitur.

Sententiā apostoli.

Quia

Quia confundor in uobis.

D. Hierony. Hoc est, ut dignissime Erasmus reddidit, hæreo, perturbor, inopsq; consilij sum, quid uobiscum agam: in quam sententiam & di. Hiero. multa comment^o tandem agre ac pene imprudens, & alia agens: confundor (inquit) in uobis, & ignoratione huc atq; illuc distrahor, & ignorās quid agam in diuersa distractus laceror, dilaniorq;. Nescio em̄, quæ primū uerba promā &c. Hæc ille sparsim.

Dicite mihi, qui sub lege uultis esse, legem non legistis?

Legem non audistis, Hiero. & Græcus habent, Laborat Hierony. legem uo cari hoc loco Genesim, de qua apostolus sumit, quod dicit. At qñ Hebræis quinq; libri Mosi Thora, id est, lex uocantur, non inepte apostolus legem ap/ pellat, librum Genesis: in qua si nihil aliud, certe circūcisio saltem præcipit, præ cipua Iudæorum lex, omniumq; prima.

Scriptum est enim, quoniam Abraham duos filios habuit: unum de ancilla, & unum de libera: sed qui de ancilla, secundum carnem natus est: qui autem de libera, per repromissionem: quæ sunt per allego/ riam dicta.

Questio. Non quod in Genesi allegorice sint intelligenda, sed apostolus a se dicta per allegoriam, quæ illic ad literam dicuntur, significat. Quæritur: Quomodo nō & Ismael per repromissionem natus sit: de quo Gen. xvj. tam multa per angelū domini promittuntur matri suæ, anteq; natus esset. Rursus, xvij. multo plu/ ra ad Abraham de eodem, ab ipso met deo promittuntur, cum iam natus esset.

D. Hierony. multa adducit, & incertum relinquit. Verum clarum est, quod Ismael, non promittente deo, sed iubente Sara, naturali uirtute in adolescentu/ la Agar conceptus est: Isaac autem de sterili, uetulaq; matre, supernaturali uirtu/ te promittentis conceptus. Nam quod angelus ad Agar dixit: Ecce concepisti, & paries filium, certe non est promittentis concipiendum, sed prædicentis futu/ ra de iam concepto, aut etiam præcipientis est: ideo Isaac filius repromissio/ nis est tamen ex carne natus, sed non uirtute, nec secundū carnem conceptus.

Hæc enim sunt deo testamenta, unum quidem a monte Sina, in ser/ uitudinem generans, quæ est Agar.

Qui allegori/ cis doctrinis instituendi.

Rudiores si/ militudinib^o.

Quatuor sen/ sus scripturæ in usu.

Quia Galatæ fideles erāt, allegoricis doctrinis erudiri potuerunt: Alioquin ut, j. Corin. xiiij. dicit, infidelibus sunt linguæ in signum. Infidelibus uero alle/ goricis nihil potest probari: ut & d. Augu. ad Vincentium docet. Aut certe, q; apostolus Galatis, ut infirmioribus, paterna sollicitudine, & uolens, rem simili/ tudinibus & allegorijs deliniat, ut uerbum eorum captui attemperet. Nam ru/ diores similitudinibus, parabolis allegorijs, etiam cum uoluptate capiunt: ideo & Christus in euangelio (sicut Matthæus dicit) parabolis docet, pro captu uni/ us cuiusq;. Videamus ergo quomodo locū hunc allegoricum tractet aduersus le/ gis iustitiā. Hæc (inquit) duo testamenta, hoc est, duæ mulieres, Sara & Agar, si gura fuere duorū testatorū, sub uno eodē Abrahā, qui patrē coelestē repræ/ sentat. Verū, quod pene transierā de mysticis & allegoricis quoq; aliqua uidē da sunt, qñ hæc res postulat & tempus. Habentur in usu quatuor sensus scri/ pturæ, quos literam, tropologiam, allegoriā, anagogen, uocant: ut Hierusalē iu/ xta literā, ciuitas Iudææ metropolis est: Tropologicus, consciētia pura uel fides

Allego

Allegorice, ecclesia Christi; Anagogice, cœlestis patria. Ita Isaac & Ismael hoc loco, literaliter, filij duo Abraham: Allegorice, duo testamenta, seu synagoga & ecclesia, lex & gratia: Tropologice, caro & spiritus, seu uirtus & uitium, gratia & peccatum. Anagogice, gloria & pœna, cœlū & infernus, in mo alijs, angeli & dæmōes, beati & dānati. Permittat sane is lud⁹ ijs, qui uolūt, modo ne asuesciant aliquorum temeritati, scripturas pro libidine lacerare, & incertas face-

Capitalis sensus scripturæ.

re. Quin potius ad capitalem legitimūq; sensum, hæc uelut accessoria ornamenta adijciunt, quibus uel oratio locupletius ornatur, aut exemplo Pauli rudiores uelut lactea doctrina mollius foueantur; non autem in contentionibus pro stabilita fidei doctrina proferantur. Nam ista quadriga (& si non reprobem) non scripturæ autoritate, nec patrum usu, nec grammatica satis ratione iuuatur.

Primum, manifestum est, q̄ apostolus hoc loco allegoriā & anagogen non distinguit, immo quod illi anagogen, hoc ipse allegoriā uocat; Sarā interpre-

tatus, cœlestem Hierusalē, quæ sursum est mater nostra; hoc est illorum anagogica Hierusalem. Deinde sancti patres allegoriā grammaticæ, una cū alijs iu-

Anagoge reductio.

guris tractant in sacris literis; sicut abunde docet b. Augustus, in li. de doct. Christ.

Allegoria ali eniloquium.

Atq; Anagoge nō tā figurā propriā, q̄ generalē dīctorum cōditionē significat hoc est, Anagoge dicitur, quoties in recessu & inseparato aliud intelligi potest, q̄ sonat; unde & reductio interpretatur, quod & allegoria significat id est, ali-

Tropologia sermo de moribus.

eniloquium; hoc est, ut b. Hierony. ait, aliud præterdit in uerbis, aliud significat in sensu. Tropologiam sermonem de moribus esse conuenit, quam aliquan-

do esse allegoriā nihil obstat: dum scilicet aliud dicitur, sub quo mores boni aut mali significantur. Liber igitur patrū usus in his nominibus uides anxie-

tate quadā, in captiuitatē huius quadrupli coactus; sicut & multa alia, temere dī-

stinxerunt multi, quæ & re, & uoce idem sunt. Illud magis monendum, quod & supradictum est, apud Origenem & Hierony. sensum spirituale eum uideri,

quæ hic apostolus allegoriā uocat. Literam em̄ ipsi figuram & historiam accipiunt. Mysticū autē & allegoricum, spirituale dicunt. Et uirum spiritualem qui sublimiter oīa intelligit, nihil (ut inquit) Iudaicæ traditionis admittat. Hac

Origenes Hieronymus Augustinus.

regula incedit fere totus Origenes & Hiero. & ut audacter dicā, non raro in difficultates inextricabiles labuntur. Verū, expeditius mihi incedit b. Aug. Nā

ut omittā illud, quod mysticus sensus sit, uel allegoricus, uel anagogic⁹; aut omnino, qui aliud habet in recessu, q̄ in fronte ostenditur. Et huic opponatur hi-

Litera Spiritus.

storius sensus, aut figurālis. Hæc tamen duo uocabula Litera & Spiritus, literalis deinde & spirituales intelligentia segreganda sunt, & in sua propria signi-

ficatione seruanda. Nam litera, ut idem psal. lxx. pulchre & breuiter dicit, est lex sine gratia, quod si uerū est: Omnis lex litera est, siue allegorica, siue tropolo-

Gratia est spiritus. Spirituales intelligentia.

gica. Deniq; ut supra diximus, quicquid scribi, dici, cogitari, citra gratiā potest.

Sola gratia autem est ipse spiritus. Vnde spirituales intelligentia non dicitur quæ est mystica uel anagogica, qua & impij præstant; sed ipsa proprie uita, & experi-

mentallex in anima per gratiā digito dei scripta; & omnino, totū illud impletum, quod lex præcipit ac requirit. Nam & decalogum Rho. vii. uocat spirituale legē, eū tñ sit litera: Nō concupisces. Quod si intelligentia spūalis dicit, quæ

spūm significat, quæ lex requirit, ut impleat; nulla lex est, q̄ nō sit spūalis. Tūc autē lo-

lū est literalis, qñ grā q̄ impleat, nō adest; tūc nō sibi, sed mihi est literalis. Maxie ue-

Lex in se se per spirituales.

ro, si sic intelligat, q̄ grā nō sit necessaria. Cōcludim⁹ ergo; lex in se semp est spūalis; id est, spiritū significans, qui est plenitudo eius. Alijs autē, non sibi unq; est literalis, Nam quando dico: Non occidas, literam audis sonantem: sed quid

Qq iij significat;

significat: nempe, ne sis iracundus, hoc est, rem ipsam quæ est mansuetudo suar
uitasq; erga proximum. Hæc est autē charitas & spiritus, quo impletur. Ab hac
significatiōe rei uerissimæ & solius spiritualis, lex quoq; spiritualis dicitur: quia
semper hanc significat; sed quia nobis hanc non dat, nec dare potest: nobis lite-
ra dicitur quātumlibet spiritualis ipsa sit. Cum autem nullum opus sine cha-
ritate bene fiat, claret, omnem legem, quæ opus bonum præcipit, bonum opus,
id est, charitatis significare & requirere, ideoq; spirituale esse. Quare spiritua-
lem intelligentiam legis, recte appellamus eam, qua scitur lex requirere spiritū,
& nos carnales conuincere. Literalē autē eā, qua putat, imo errat, legē posse
impleri operibus, & uiribus nostris, citra spiritū gratiæ; ideo litera occidit, quia
nunquā recte intelligit, dū sine gratia intelligit: sicut nūq; recte habet, dū sine
gratiā habetur utrobicq; mors & ira est. Hæc ex b. Augusti, in lib. aduersus Pela-
gi, exucta sunt. Ad apostolum redeundo, Vnum quidem a monte Sina in ser-
uitutem generans. Satis dictū est, quæ sit seruitus legis in quam tradimur, quan-
do legem sine gratia accipimus. Aut enim timore mali intentati, aut spe meri-
cedis; hoc est simulate eam seruamus, utrinq; seruiliter, non liberaliter agētes.

Spiritalis Intel-
ligentia legis
Literalis.

Ap̄m expli-
cat.

Testamentū
eiusq; symbo-
lum.

Testamentum autem uocat. Ideo, ut intelligatur, uidendū est & hic testamen-
ti symbolum. Primum est ipsum testamentum, quod erat nuncupatio terræ
promissionis; ut Exo. j. scribitur. Testator fuit angelus in p̄sona dei. Testata hæc
reditas, ipsa terra Canaan. Hic, quibus fiebat testamentum filij Israel: ut omnia
hec Exodus describit. Sed hoc testamentū confirmabatur morte & sanguine pe-
cudis, quo aspergebatur: ut Exo. xxiiij. legitur: quia carnalis hostia, carnali pro-
missioni, & carnali testamento, carnalibus heredibus conueniebat. Quæ est
Agar (inquit) id est, hoc testamentum seruitutis seruos generans, est allegorica
Agar ancilla.

Sina em̄ mons est in Arabia, qui coniunctus est ei, quæ nunc est Hieru-
salem, & seruit cum filijs suis,

Primum hoc mouet, quod Sinam montem dicit coniunctum Hierusalem ci-
uitati Iudææ, cum illum in Arabia esse dicat. D. Hiero. legit, qui contermina-
tus est; & inter interpretandū dicit: q̄ cōfinis est. Forte quod mōs Sina ideo con-
finis recte dicitur Hierusalem esse, nō quod mons ciuitatem attingat, sed quod
Iudæa (in qua est Hierusalem uelut medio) & Arabia deserta (in qua est Sina
mons) sunt confines. Nam Iudæa ab oriente habet Arabiam petream, & iuxta
hanc ad meridiem tangit Arabiā desertam: ut sic propter totius confinitatem,
pars quoq; parti confinis & coniuncta dicatur. Stapuleñ, uim græci uerbi ex-
plorans, dicit intelligendum, quod Sina mons coniunctus est, id est, incedit, &
tractu quodam pertingit: seu, ut uerbo cosmographico dicam, pertinet usq; Hie-
rusalem: quod utiq; nō potest intelligi, nisi quod Sina mons continēte sua, iun-
gitur continenti Hierusalem. Sicut Vuittenberga coniungitur Lipsiæ: illa in Sa-
xonía, huic in Mysia. Item Erasmus optimus, addit in græco sic haberi. Nam
Agar Sina mons est in Arabia &c. Et Agar hic genere neutro dici, ut ad mon-
tem referatur, qui græcis est neuter, quæ mox iā dicta est fœminino genere: ubi
ait, Quæ est Agar, ut sit ordo, Quæ est Agar. Nam hic Agar Sina mons est in
Arabia &c. Dicitq; in græcis scholijs moneri, Sinam Arabice dici Agar. Et
ipse cōtextus apostoli forte hoc uult, quādo dicit, Agar Sina mōs est in Arabia
hoc est, Agar est, & dicit in Arabia, q̄ nobis Sina dicit: seu Arabes appellāt mō-
tem Sina, sua lingua Agar: ut sic reddat rationē eius qd dixerat, Vnum testamē-
tū a montē

Faber Stapu-

Erasmus.

Sina Arabia
Agar.

tū a monte Sina esse, & hanc ideo esse Agar: quia allusione Arabica, Sina mons Agar dicitur: quare deo sic ordinante, Agar preparata fuerit figura montis Sina per legem generatis in seruitutem. Diximus autem supra, quod apostolus nō abhorreat a peregrinæ linguæ allusiōib⁹, qd Galatas quoq; trāslatos suo nomine, hebraica allusiōe notarit: sicut hic Arabica allusione, Agar ancillam notat.

Sed & Salomon in Canticis suis, montem Amanū uocat Sanir, & Hermon, & Libanum, pro uarietate linguarūm (ut Deutro. iij. scribitur, usq; ad montem Hermon, quem Sydonij Sarion uocant, & Amorrei Sanir) sumens allusionem & allegoriā peregrinā, ad suæ sponse laudem. Itaq; cū p allegoriā se locuturum prædiceret, opportunū fuit, ut Agar ancillæ nomen, cum monte Sina (ubi cœpit testamentum Agarenum) aliqua allusiōe componeret, & hoc commoditate cōmunis nominis. Nec est hic exigenda ab apostolo alia ratio, cū allegoriseret infirmorum gratia. Verum quid hoc ad rem, quod Sinam montem coniunctum dicit Hierusalem? An non fuit satis, quod unum testamentum Sine & Agar esset ancillæ? Nec ego habeo, quod dicam, qñ cæteri omnes trāseunt. Diuinandū ergo. Videtur id uelle, quod cum inter allegorifandū (ut fit) allegoriā allegoriā pariat: Dum de Agar ancilla ad montem Sina, nominis similitudine peruenit, simul de Hierusalem terrestri, incidenter ad cœlestem allegoricos, eodem nominis argumento prouocatus, peruenit: ut que uisio pacis interpretetur, & rectius tñ Sina, id est, tentatio appellaretur: Verum antequā nomē Hierusalem ad cœlestē transferret, sola collatione utriusq; cōtentus, allegoriās multas implicat. Alioquin lucide dixisset. Nā Hierusalē ciuitas est in cœlo, in libertatem generas: hoc em uerbo sustulisset anapodoton obscurissimū. Proinde inquit, qñ Hierusalem cœlestis tāto intervallo distat ab ista terrestri: nihil refert qd hæc non Sina, sed in Iudæa est, cōtermina Arabiæ idem est, ac si esset ipsa Sina cui contermina est: conuenit cum eo monte communi termino terræ: ita communi legis generatione, quando illi cœlesti nulla ex parte confinis est, nec ad eam pertinet, sed ad Sina Agar potius, cui confinis est.

Multas hic prætermitto allegorifandi miras rationes, quas apostolus hic indicat, ne obscuritatibus maiores tenebras addam. Quare illud, Hierusalem quæ nunc est, referri debet ad futuram Hierusalem: sicut Agar ad aliam Agar retulit: ut sit sensus: Hierusalem, quæ huius uitæ est, & confinis, tum re, tum mysterio, Sinae monti. Deinde quod addit: Et seruit cū filijs suis: ideo facit, ut excipiat eos, qui fuerunt in Hierusalem, ad supernam Hierusalem pertinentes. Eam (inquit) Hierusalem appello, quæ nunc est, & in futuro nō erit, nec omnem, sed eam, quæ seruit cum filijs suis, id est, qui sunt in ea seruiens legi, cuius termino terræ confines sunt. Seruire legi, satis & ad tedium usq; dictum est. Tropū Hebraū quoq; obserua: Filij Hierusalē uocantur, quia ciuitas mater, habitantes in ea, filij uocantur: ut Psal. cxlvij. Lauda Hierusalē dominū, Benedixit filijs tuis in te. Hæc autem uulgata & trīualia sunt in prophetis.

Nunc nomīnum quoq; allegoriās iuxta Hiero. Sara princeps dicitur, genere fœminino, seu domina: ideo filij Saræ, filia dominae, filij principis, filij liberę recte dicunt. Cōtra ancillæ filij, filij seruæ, & seruitutis. Nā & nomē Sarę, pene expressit ap̄lus, qñ eā liberā uocat. Pricipes em̄ in script. etiā Nedaboth, i. liberi & spōtanei uocant. Agar uero pegrinatio seu aduena, incola, mora, q̄ recte opponit ciuibus & domesticis dei. Nō estis (inquit) aduena & hospites, quasi di. Agareni, sed Saraceni: Nō adueng, sed liberę & dñæ filij. Seru⁹ nō manet in domo in æternum, filius aut̄ manet in æternū. Legis aut̄ iustitia temporalis est, sed

Christi

Salomon

Diuinitia
Martini.

Hierusalem
que nunc est

Et seruit cū
lijs suis.

Tropus heb

Nomīnū all
goriæ.
Sara.

Agarē

- Arabia.** Christi iustitia manet in seculū seculi, quia illa mercenaria huius uite, illa hæres gratuita futura. Arabia occasus uel uesper, qui uergit in noctem. At ecclesia & euangelium, aurora & matutinum uocatur in multis locis. Ita lex & synagoga occumbūt tandem; sed gratia regnat & cubat in meridie æternitatis. Quid si Arabiam apostolus, desertum quoq; notet; nam id quoq; significat Arabia; immo Arabia in sacris literis fere semper pro deserta Arabia accipitur. Nā Arabia felix, Saba, & alijs nominibus partialibus, Arabia Petrea, Cedar, Amon, Moab, & multis nominibus appellatur. Ita ut a uastitate Arabia sic uideatur appellata, ut significet sterilem & desertam synagogā, seu legis iustitiam coram deo. Contra ecclesia fœcunda corā deo, & si deserta corā hominibus. Sina tentatio dicitur, di. Hiero. teste, id est, inquietudo & turbatio pacis, quā ex lege habemus. per legem enim cognitio peccati; ideoq; & turbatio conscientia.
- Arahia triplex.** Hierusalem uidemus remissionem peccatorum, quæ est pax cordis. Ismael audiens deum, populus est, qui præcedēs audiuit post se uenturū Christum; sed non uidens ante faciē & manifesto. Audiit prophetas, legit Mosen; sed tamen non cognouit præsentem Christum; semper habens eū in dorso, semper audiēs & nunquam uidēs. Ita est omnis qui in lege iustificatur, audit iustitiam legis & non uidet eā in Christo esse; alio respicit, & alia audit; respicit in ea, quæ sunt ante se, & in suas uires, non in uirtutes Christi; semper tamen audit sese ad iustitiā per legem cogi, ad quam nunq; peruenit. Isaac risus dicitur; hoc enim est gratia, quæ exhilarat faciem hominis oleo suo, Cui fletus contrarius est, hoc est culpa, quæ est ex lege. Quare singula nomina suis cōtrarijs collata, pulchre differentiam legis & euangelij, peccati & gratia, synagogæ & ecclesiae, carnis & spiritus, uetustatis & nouitatis ostendunt.

Illa autem, quæ sursum est Hierusalem, libera est, quæ est mater omnium nostrum.

Diceret, alterū testamentū a Hierusalem, quæ sursum est; sed interim aliam Hierusalem intuitus, mutauit distributionem, & anapodoton fecit, alijs tamen uerbis satisfaciēs. Quia reuera alterum testamentū cœpit in Hierusalem, misso spiritu sancto de caelo in montem Zion; ut Isa. ij. de Zion exhibit lex, & uerbū domini de Hierusalē. Et Psal. cix. Virgā uirtutis tuæ emittet dominus ex Zion. Verum quia Hierusalē terrena, erat quidem hæreditas, in Sina priori testamēto pmissa; nobis aut alia pmissa in caelo; ideo & aliam Hierusalē habem⁹, quæ nō sit cōfinis monti Sina, & seruituti legis propinqua ac cognata quædam.

Lex literæ est a monte Sina
Lex spiritus de caelo.
Hierusalem inferna.
Superna.
Sed & illa differentia est: Lex literæ, est a monte Sina data, quibus promissa sunt tēporalia, sed Lex spiritus non a Hierusalem, immo de caelo data est in die Pentecostes, cui promissa sunt cœlestia bona. Ideo sicut Hierusalem est mater omnium & metropolis eorum, qui in lege sunt Sinaica, filij eius, ciues eius; Ita Hierusalē supna mater oīm eorū q in lege sunt gratiæ cœlestis, filij ei⁹, ciues ei⁹. Hi enim sapiunt quæ sursum sunt, non quæ super terram; quia spiritum habent pignus & promissionis arram, ac primitias futura hæreditatis, ciuitatis æternæ, & nouæ Hierusalem.

Sicut scriptum est: Lætare sterilis, quæ non paris: erumpe & clama, quæ non parturis. Quia multi filij desertæ, quam eius quæ habet uirū.
Esa.

Esa. liij. hæc scripta sunt, mira q̄ antithesi & antilogia sibi pugnant, sterilis & uidua gaudet multis filijs; Rursum, maritata & foecunda caret filijs. Quis intelliget hæc? allegoricus est, & in spiritu loquitur, sumpta ex carnali generatione parabola, in qua filij generantur, seminante uiro, ex muliere. Vir iste allegoricus Lex uir allegoricus, qui tum maritatus, tum uiduas, tum steriles, tum foecundas facit, lex est: quod in græco, ut b. Augu. ait, aptius dicitur; ubi nomos masculino genere dicitur; sicut & Thanatos, quæ æque apostolus genere masculino, nouissimum inimicū uocat. Lex (inquam) uir synagogæ, seu populi cuiusq̄ extra gratiam dei positi, generat quidem, sed cum suo dolore filios multos, omnes autem peccatores: ut qui sapientia legis, & iustitia operum legis freti, in lege gloriētur, quod ex lege tales facti sint; & parenti suo, id est legi, tota facie uitæ similes; cum intus in spiritu sunt longe diuersi a legis forma; quando quidem lege potius augetur peccatum (ut dixi) quæ peccatum ostendit, non aufert. Id quod Rho. vij. latius tractat. Cum essemus, inquit, in carne passiones peccatorum, quæ per legem erant operabantur in membris nostris, ut fructificaret morti. Seminatur itaq̄ uir ille in mulierem suam; id est, docet bona synagogam; at illa deserta spiritu gratia, non parit nisi peccatores, qui simulant legem, magis autem contra legem irritant; sicut Iudæi contra Moysen in deserto, qui fuit figura legis, & uiri huius.

Soluitur ab hoc uiro ecclesia, uel quilibet populus per gratiam; qua sic moritur legi, ut lege iam urgente ac exigente non egeat; sed sponte ac libere oia faciat quæ legis sunt, ac si lex non esset: quia iusto lex non est posita. Ita fit, ut quæ legi subiecta erat, uelut uxor foecunda prole peccatrice, iam sit uidua & sine lege ac deserta sterilisq̄; sed bona & felici, tum uiduitate, tum sterilitate; per hoc enim fit alterius uiri, scilicet gratiæ, seu Christi. Nam legi gratia, Moysi Christus succedit. E quo uiro, alia foecunditate donata, dicit illud Isa. xlix. Quis genuit mihi istos? ego sterilis, & non pariens, transmigrata & captiua, & istos quis enutrit? ego destituta & sola, & isti ubi hic erant. Hæc dicit dominus deus: Ecce leuabo manum meam ad gentes, & ad populos exaltabo signum meum, & afferent filios tuos in ulnis, & filias tuas super humerum portabunt. Hæc ideo, quia ecclesiæ filia, non docete litera, sed tangente spiritu dei, erudiuntur. Sicut Ioan. vij. dicit: Erunt omnes discipuli dei. Vbi enim spiritus non tangit, docet quidem lex, & parit multitudo populi; sed non nisi peccatores, ut dixi, solūq̄ opus hominis ibi agitur; tales faciunt, quales sunt & ipsi. Neutri uero boni. Boni fiunt sine lege, sola gratia spiritus. Hunc autem Pauli tropum allegoricum oportet habere familiarem, ne peregrina sensus raritas, nobis offundat caliginem uerborum Paulinorum. Nam & b. August. egregie concubitus filiarum Loth cum patre suo, monstrat, hoc præsens negotium significare. Loth est ipse Nomos, lex scilicet, quæ inebriant filia sua, id est abutuntur lege, nec recte eam intelligunt synagogæ populorum uino sensus sui eam inebriant: cogentes hoc legem esse & uideri, quod non est. Deinde ex lege in hunc modum inebriata, impregnantur, docentur, concipiunt, assentiunt, & pariunt Moabitas & Ammonitas, id est, homines supersticiosos, & sine gratia spiritus de legis opere præsumentes, qui usq̄ in æternū non ingrediuntur in ecclesiam dei. Vnde recte Moab ex patre Ammon, populus moeroris interpretatur, quod iustitiariorum & hypocritarum hæc una sit iactantia, se ex lege esse, secundum legem uiuere, scripturas sibi solis arrogare, tamquam filij legis sint legitimi. Vnde & Moab apud Hierony, superbus ualde esse dicitur.

Interim tamen non aduertunt, quod iniquus sit eorum conscientia, & sint populus moeroris;

Lex uir allegoricus.

NOTA.

Legi gratia Moysi Christus succedit.

Boni fiunt sine lege, sola gratia spiritus. B. Augu. de filiabus Loth.

NOTA.

Moab, populus moeroris.

Moab superbus.

Maiores filia. mceroris; cum sine gratia cor stabiliente in operibus legis, quieti esse nequeant frustra portantes pondus diei & æstus. Maior sane filia, impudentior gloriatur se ex patre filium habere. Moab (inquit) ex patre. Hæc est sensualitas & caro, in qua gloriatur iustitiarum, quod ex lege sint. Nam ad hominem fulgent opera legis & operatores legis.

Minor Conscientia ex lege caret requie. Sententia apf Minor uero non gloriatur, sed infelicem populū suū filiū appellat. Hæc est conscientia, quæ ex lege & operibus eius, requiem non habet, sed magis inquietudinem & turbationem. Hæc satis. Dicit ergo apostolus, matrem nostrā habere multos filios, & si sit deserta, sterilis, uidua, sine uiro, lege, sine filijs, ex lege doctis & factis; ideo hoc ipso lætandū ei est, & erumpendum, & præ gaudio clamandum, quod hoc modo sterilis sit, & nec pariat, nec parturiat, cum interim filij legis minuuntur, & filiarum gratiarum multiplicentur. Ad hæc rem pulcherrime uallet figura. j. Reg. j. de Anna & Phenenna; præsertim, cum addito cantico Anne ut uideri possit Isaiam ex eo loco, suam prophetiā, quā apostolus hic ponit, haussisse; præsertim & illuminante eum eodem spiritu. Donec sterilis (inquit) peperit plurimos, & quæ multos habebat filios, infirmata est. Quia non in fortitudine sua roboratur uir, &c.

Nos autem fratres secundum Isaac, promissionis filij sumus.

Applicat allegoriā; nos secundū Isaac, id est, libere & dñe filij sumus, sicut Isaac; & sicut ille filius nō carnis, sed promissionis per carnē fuit; ita & nos; quia in semine Abrahamæ promissū ei sumus, ut superius latius dictum est. Iudei autem secundum Ismael, id est, ancillæ filij sunt non promissionis, sed carnis filij; ita & omnes, qui ex lege operibusq; eius confidunt iustificari.

Sed quo modo tunc is, qui secundū carnē natus fuerat, persequeretur eum, qui secundū spiritum; ita & nunc.

Ludus Ismaelis & Isaac. Non exprimit, Gen. xxj. quæ fuerit persecutio, qua Ismael persequeretur Isaac. Sed ex uerbis Saræ licet eam trahere, quæ cum uidisset filium agar Aegyptiacæ ludentem cum filio suo Isaac, dixit ad Abraham; Eijce ancillam hanc, & filiū eius nō enim erit hæres filius ancillæ cum filio meo Isaac, ac si di. uideo eum uelle eo niti, ut sit hæres, contempto meo filio; oblitus, q; sit filius ancillæ. Apparet autē hunc lusum fuisse talem, quod Ismael in status primogenitura, exultauerit, irriserit, & insultauerit Isaac, tanq; primus filius Abrahamæ; quod Sara uidens, contrarium statuit. Non erit, inquam, hæres filius ancillæ, per tapinosin filium ancillæ appellās. Et hunc sensum textus hæbreus iuuat, ubi habemus; Cūq; uidisset Sara filium Agar Aegyptiacæ, quem pepererat Abraham ridētem seu ludentē (nā cum filio suo Isaac, additum est in nostris) quasi di. hoc inflabat, hoc ridebat & gestiebat aduersus Isaac, quod Agar eum genuisset Abraham; ideo securus de hereditate, fastidiebat Isaac uerum hæredem. Et in hoc consonat mysterium figuræ, quod apostolus tractat. Sic enim & nunc Israel (inquit) quorū uestica hæc est, se solos esse semen Abrahamæ, se solos hæredes promissionis. Veros autem filios Abrahamæ, nemo atrocius persecutus est, q; illi ipsi, ut in actis apostolorum legimus. Nam ipsi sunt Ismael, qui deum audiunt in prophetis post se uenturum; & coram positam non agnoscunt, referentes in hoc & nomen, & sensum, & morē Ismael patris sui.

Deniq; uocabulum Ludentem, est idem, de quo nomen Isaac formatur, qui risus uel gaudium interpretatur; ut significet forte Ismaelem dicaculū fuisse, & nomen Isaac acuto scōmate, in irrisionem illius uertisse; quasi uere ridiculū hæredem

redem, & nihil hominē duxerit. Nō em̄ frustra sic usurpat scriptura uocabulū ludētem, seu ridentem: eoq; tam sanctam mulierem fuisse cōmotam recenset. Apostolus autē hoc adducit, ut confortet Galatas, ne propter persecutionem istorum Ismaelitarum, desinant esse Isaaceni, quia sic oportet fieri; futurum autem est, ut eijciantur, ut sequitur.

Sed quid dicit scriptura: Eijce ancillam & filium eius: nō enim erit hæres filius ancillæ, cum filio meo Isaac.

Epitaticè loquitur, & omnino contraria præsumptioni ancillæ, & filij eius. Ancilla est, inquit, & domina esse præsumit; filius ille ancillæ, & filium dominæ irridet, & ironijs illudit, sed absit, eijciantur potius. Quo iterum intelligit, Agar ancillam consensisse, aut saltē indulgisse filio suo Ismael, ut Isaac irrideret ut quæ idem sperabat quod filius suus, se fore scilicet dominā. Nec dicit, Eijce filium tuū, sed filiū eius; contendens Ismael nec Abraham filium esse, sed ancillæ.

Ita & nunc (inquit) fiet. Non sunt hæredes filij carnis, sed filij promissionis.

Proinde si non uultis eijci cum filio ancillæ, filij liberæ perseuerate; scriptura non mentietur, quæ filium ancillæ etiam inuito Abraham, tamen autoritate quoq; dei, eijciendum pronunciat.

Itaq; fratres non sumus ancillæ filij, sed liberæ.

Applicat historiam & allegoriam, & summam absoluit breui conclusione, quæ iam ex dictis abunde intelligitur. Esse enim filium ancillæ, est seruire legi, debere legi, esse reum legis faciendæ, peccatorem, filium iræ, filium mortis, alienum a Christo, excisum a gratia, exortē hæreditatis futuræ, uacuum benedictiōe promissionis, esse filium carnis, esse hypocritā, esse mercenariū, uiuere spiritu seruitutis in timore; & si qua alia recēsuit hic & alibi. Sunt enim infinita huius mali nomina. Et quamuis noster translator in fine huius capituli adiunxerit qua libertate nos Christus liberauit, tamen nos cum græcis hoc exordio capitulum quintum tractemus.

CAPITVLVM QVINTVM.

Qua igitur libertate nos Christus liberauit, state: & nolite iugo iterum seruitutis contineri.

Vsq; ad nauseam inculco, libertatē & seruitutē esse eas, de quibus Rho. vj. dicit: Cū em̄ serui essetis peccati, liberi fuistis iustitiæ. Liberati autē a peccato, serui facti estis deo. Cōstituamus autē ordine & figura.

Libertas iustitiæ

Seruitus peccati.

Seruitus iustitiæ

Libertas peccati.

Qui em̄ liber est a peccato, seruus factus est iustitiæ; Qui uero seruitus est peccati, liber est a iustitia, & ediuerso. Hæc oīa repero, sciens, quod multitudine locustarū & bruchorū, eo puenerint terræ nostræ fruges, ut seruitus & libertas ista, passim nō intelligat; adeo inhæsit, atq; penitus insedit humanū cōmentū, de libero arbitrio in utrūq; cōtrariorū, aut cōtradiCTORIORū. Quin & carnaliter quoq; de libertate sapiunt; qbus & ap̄tus eodem Rho. vj. coactus est occurrere, quasi in Christo licitū sit quodlibet fieri. Cū hæc sit libertas ea, qua facimus spon̄te & hilariter, sine pœnarū aut mercedū respectu, quæ in lege dicta sunt.

Rr Seruitus

Seruitus. Seruitus autē qua timore feruili, aut amore pterili facimus. Non igitur refert, nec differūt, Seruus peccati, & Seruus legis. Quod is qui Seruus legis est, semp peccator sit, nunq̄ implens legem, nisi in specie operū, cui detur merces tēporalis, sicut filijs ancillarum & concubinarū. Hareditas autē filio liberę.

Christus nos liberos fecit. Christus (inquit) nos liberos fecit, hac libertate. Spiritualis est libertas, in spē rītu seruāda, nō gentilis illa, quā nec gentilis Persius satis esse nouit. Libertas est a lege, sed cōtrario modo, quā in hominibus fieri solet. Libertas em̄ humana est, quādo nō mutatis hominibus, leges mutant. At christiana libertas est, q̄ nō mutata lege mutant homines; ut lex eadē, quę prius libero arbitrio odiosa fuit, iam diffusa p̄ spiritū sanctū charitate in cordibus nostris, iucunda fiat. Hac libertate fortiter & p̄tinaciter standū docet, quia Christus pro nobis legē adimplēs, & peccatū exuperans, spiritū charitatis, in corda eorū, qui credūt in eum mittit, quo efficiunt iusti & legis amatores, non suis operibus, sed gratuita Christi largitiōe. A qua si recedas, & ingratus es Christo, & sup̄bus in te ipso, uolens te ipsum sine Christo iustificare, & a lege liberare. Nota p̄odus uerborū, nolite iterū, nolite seruitute, nolite iugo seruitutis, nolite cōtineri, seu ut gr̄ce significantius dicit, Mi enecheste, fere quod supra dixit, uelut cōclusū in carcere; hoc est, ne sub grauissimo & importabili onere legis, in qua tamen nō nisi seruos esse liceat & peccatores, cōcludamini, possideamini (ut Erasmo) illaqueamini, implicemini. Minus est teneri; sed in seruitute teneri durum est: durissimū, iugo seruitutis, p̄sertim post acceptam libertatē. State dicit, p̄sumens maiora de eis quā inueniat, scilicet, nōdum cecidisse eos; alioquin dixisset, surgite, nunc blandius, state, inquit; ut simul erudiat, neminem oportere statim, cum desperatione reparandi corripere, immo cū magno spei bonę argumento, quod nō faciunt fulminatores nostri seculi, quibus satis est, suā potestatis libidinem fecisse terribilem.

Nota p̄odus uerborum.
μὴ ἔτερον ἔδε.

Blande corripere.

Ecce ego Paulus dico uobis: Quoniam si circumcidamini, Christus uobis nihil proderit.

Postq̄ apostolus multis & fortissimis argumētis, legis iustitiā conuulsit, rationēq̄ de fide in Christū copiosissime reddidit; Nunc nō minore impetu exhortat, deterret, minat, p̄mittit, rigans quę iam plantauerat; & oīa plane apostolico ardore & zelo tentat & tēperat, ut sit iucundissimū uidere, tantū speculum apostolicę sollicitudinis. Primū terret Christū nō prodesse, si circumcīdant, & hoc ego Paulus (inquit) denuncio uobis, repetens nomen suū in pondus autoritatis. Iterū hic & ego repeto, Circūcīdi nō esse malū, sed iustitiā (in hoc em̄ circūcidebant) in circūcīsiōe quarere, impietas est. Atq̄ in operibus ceremonialibus facilius est cognoscere, falsam iustitię fiduciā, q̄ in operibus moralibus decalogi. Quia neq̄ in his quærēda est iustitia, sed in Christi fide; quod dico, ne hinc aliquis existimet apostolū, solum cōtra ceremonialia legis pugnare, sed manifestissimū opus legis assumpsit, simul oīa opera legis intelligens. Contrariū huic uidet Rho. ij. Circūcīsiō qdē prodest, si legē obserues. Quō (inquit Hiero.) circūcīsiō prodest, si legē serues, q̄ nec Christus p̄dest circūcīsis: Multa hic cōgerit idē, s. uir. Verū breuiter impossibile est legē impleri sine Christo, ut iam sapius dictū est; hoc em̄ p̄ cōstanti hypothesi apostolus habet, & satis p̄bauit. Seruātibus autē legē (id est, Christū legis cōsummatorē, p̄ fidem habētibus) liberū est circūcīdi, & nō circūcīdi; oīa eis p̄sunt omnia cooperant in bonū; sed qui circumcidunt seruiliter, & timore legis, qd inde

Ceremoniæ nō sunt male sed in eis fide.

Lex impleri nequit sine Christo.

inde legi satisfacere, & necessaria iustitia iustificari uolūt; utiq; Christū & gratiam dei abijciunt, alia uia legē implere q̄ p̄ Christū præsumentes, ita Christus eis p̄pter circumcisiōnē nihil prodest, cū illis circumcisiō p̄pter Christū nihil noceat. Eadē stultitia, immo impietate pereūt, qui uel tremore cōscientiæ, uel periculo instantis mortis, cū uitam suam pessimā tandē aliq̄n senserint, uidētes quāto interuallo a lege dei distent, aut desperāt, aut aequali impietate irruunt, uolentes satisfacere pro peccatis, & deinceps legē seruare, p̄ serenāda cōscientia sua, arbitrātes se bonos futuros, si quod lex p̄scribit, impleuerint; porro implere nō intelligūt, credere purissimū in Christū legis impletorē, sed operibus multiplicatis legi satisfecisse. Has impias iustitias, ex decretis hominū, & monstrofa theologia, cuius caput est Aristoteles, & pedes Christus, cū sola regnēt, discimus. Sic em̄ satisfaciūculas iactitāt, easdēq; mirū est quāti faciūt p̄ mundanas indulgentiarū; quasi parū sit in Christū credere, in qua fide sola est iustitia redemptio, satisfactio, uita, & gloria nostra. Tu ergo, cū lege duce, in peccatorū tuorū ueneris cognitionē, caue ne primū p̄sumas deinceps legi satisfacere, melius uicturus, sed desperās de uita tua p̄terita & futura prorsus, in Christum crede fortiter. Credens autē, & sic iustificatus ac legem implens, inuoca eundē ut & in carne tua, peccatū destruat, & ibi etiā lex impleat; sicuti iam in corde tuo p̄ fidem impleta est. Et tum primū opera bona iuxta legē facias. Proinde placet iste modus, quod morituris, nō nisi Christus crucifixus inculcat, & ad fidem ac spem hortant. Hic saltem (quantūlibet totam nostrā uitam illuserint mentū deceptores) ruit liberū arbitriū, ruunt bona opera, ruit legis iustitia, reliqua sola fide, & inuocatione purissimæ dei misericordiæ; ita ut mihi sæpe fuerit opinio, in morte, aut plures, aut meliores esse christianos, q̄ in uita. Nam quanto purior ab operibus propriis fiducia, & absolutior in solū Christū, tanto meliorē reddit christianū. Et in hanc fidem, opera bona totius uitæ exerceri debent. At nunc nebulis, & nubibus, & turbidibus traditionū legumq; humanarū, deinde indoctorū scripturæ interpretū & concionatorū, in merita nostra tradimur, ex nobis satisfaciū^o peccatis, & nō ad purgāda uitia carnis, destruēdūq; corpus peccati, opera nostra dirigimus, sed uelut iam puri & sancti, tantū cumulamus ea, uelut frumentū in horreū, quibus deum debitorē faciamus, & in cœlo, nescio quanta altitudine, sedeamus. Cæci, cæci, cæci, his om̄ibus Christus nihil prodest, alio consilio iustificant seipso. Consequens autē est, hoc uerbū Circumcidamini, nō tam opus externū, q̄ internū uotum operis exprimere; in spiritu em̄ loquitur ap̄tus de interiore cōscientia. Externū opus indifferens est. Tota autē differentia, in opinione, mente, cōscientia, cōsilio, dictamine &c. consistit. Quare si opera legis fiant, cōscientia necessitatis, & fiducia iustitiæ adipiscendæ, abitur in consilio impiorū, statur in uia peccatorū, & qui hoc docet, sedet in cathedra pestilentiæ. Si autē fiant pietate charitatis, & fiducia, ac libertate; iam per fidē adeptæ iustitiæ, merita sunt. Fiant autē pietate charitatis, q̄n ad necessitatē uel uoluntatē alterius fiūt. Tunc em̄ nō sunt opa legis, sed opa charitatis, nec p̄pter legē imperantē, sed p̄pter fratrem uolentem uel indigentē, sicut ap̄tus ipse eadem fecit. Hæc tibi stet sententia firmiter, in omnibus opibus, quarūcūq; legū. Nā ita sacerdos ac religiosus, si opa suarum ceremoniarū, immo castitatis & paupertatis fecerit, quod in illis iustificari, & bonus fieri uelit, impius est, & Christū negat. Cū illis, iam iustificatus fide, uti debeat ad purgandā carnem, & ueterē hominē, ut fides in Christo crescat, & sola in ipso regnet; & sic fiat regnum dei. Ideo hilariter ea faciet, nō ut multa me-

Re ij reatur

In stultis.
NOTA

Desperandū
docet.

Christū morituris inculcari.

Christiani in morte.

Merita cumulare uolentes.

Opera legis bene fiunt.

Elegans & uera sententia

reatur, sed ut purificet. At huius, quātus nūc in gregibus istis morbus est, q̄ & summo tædio, nec nisi pro hac uita, religiosi & sacerdotes sunt; ne pilum quidē uidentes, qd sint, quid faciāt, qd quarāt. Ignosce lector mihi uerbosissimo. Madian iste sup ecclesiā sic multiplicatus est, ut sexcētis Gedeonibus opus sit nedū trecentis tubis & lagenis qbus exturbent. Aquæ Assyriorū fortes, usq; ad collū Iuda puenerūt, impleuitq; extensio alarum eius, latitudinē terræ tuæ o Emanuel, quia aquas Siloe, quæ uadūt cū silētio, p̄icimus. Itaq; meruimus ligantibus clauibus, nō nisi innumerabiles laqueos animarū.

Testificor autem rursus omni homini circumcidenti se, q̄oniam debitor est uniuersæ legis faciendæ.

Primū malum, quod uos terrere debeat, est quod Christus uobis nihil profest; hoc est, nihil aliud q̄ legem non esse a uobis impletam; ideo alterū malū est, quod adhuc legis pondus sup uos est, & debitores estis totius legis faciendæ.

Ad lectore
candidum.

Obiectio.

Responsio.

Opus bonū
est, quod ex
bono puroq;
corde, procedit

Fides est ple-
nitude oim
legum.

Cōsiliū ap̄l.

Ceremoniæ
fiunt a iustis
sed non iusti-
ficant.

NOTA

Sed qua quæso, Paule, dialectica stabit, immo curret ista cōsequētia, Circūcideris, ergo totius legis reus es? Nōne saltem circumcisionis legē seruat circumcissus? Respōdet Hier. ix. Omnes gentes habent præputium; omnis autē domus Israel incircūcisi sunt corde. Itē apostolus ex hypothesi sua loquitur, quod nullius legis opus sit uerum, nisi in fide cor purificante fiat; ideo neq; circumcissio, aut quodcūq; aliud satisfacit legi, nisi foris & simulanter. Hoc em̄ opus solum bonū est, quod ex bono puroq; corde procedit. Bonum autē cor, non nisi ex gratia nascit; gratia non ex operibus, sed ex fide Christi uenit. Sic circumcissio Abrahamæ prorsus nihil fuisse, nisi prius credidisset, qua fide iustus reputatus, fecit bonum opus circumcidendo se; hoc est, quod Rho. ij. dicit, Si præuaricator legis sis, circumcissio tua præputium factum est; quid hoc est aliud, q̄ circumcissus nō est circumcissus? & seruans legem nō seruat legem; quia non seruat eam maiore & meliore sui parte, scilicet corde, sed carne duntaxat. Sic Iacobus; Qui offendit in uno, factus est omnium reus. Nam qui fide unum implet, omnia implet. Fides enim plenitudo omnium legum est, propter Christū impletorē. Quod si in uno fide careas, iam in nullo eam habes. Recte ergo dicit; qui se circumcidit sine fide, sine interna circumcisione, nō se circumcidit, sed nec ullum opus ullius legis facit, uniuersæ autem legi adhuc debet. D. Hiero. intelligit, si circumciantur, necesse esse, ut & reliquā uniuersam legem seruent; quasi Galatæ tantū circumcisionē seruarint. Quæ sententia mihi non placet; quia totam legem Mosi imposituerant Galatis pseudapostoli, ut supra dixi; dies, menses, annos, & tempora seruat; ideo potius uult ostendere, longe contrariū eis euenisse p̄ obseruantiam legis, scilicet nullā obseruantiam, immo ueram ac maiore transgressionē.

Euacuati estis a Christo, q̄ in lege iustificamini, a gratia excidistis.

Ecce quod dixi, non circumcisionis opus, sed fiducia iustitiæ ab apostolo damnata. Qui in lege (inqt) iustificamini, uitiū impietatis est, quod iustificari uultis operibus legis; fieri opa legis bene possunt a iustis, sed iustificari in illis nullus impius potest. Deinde & iustus, si illis iustificari præsumat, amittit potius q̄ habet iustitiā; & excidit a gratia, qua iustificat⁹ erat; trāslatus uidelicet, e bona terra, in sterilem. Iterū hic alludere uidetur occulte ad nomē Galatarū, quod translationē significat, quod e gratia in legem exciderint. Vides ergo q̄ constanter

stanter apostolus, sola fide nos iustificari contendat, & opera non esse iustitiæ parandæ principia, sed iam parte officia, & augēdæ ministeria. Taxat d. Hiero, interpretem in uerbo, Euacuati estis, quod significet magis, ab opere Christi cessastis. Et mire placet huius uerbi Emphasis, uult dicere: otiosi, inanes, uacui estis opere Christi, Et Christi opus nō est in uobis; siquidē (ut supra dictum est) christianus nō uiuit, non loquit, nō operatur, nō patitur, sed Christus in eo. Omnia opa eius, sunt opera Christi; tam inestimabilis est gratia fidei. Qui ergo in legem transferit, iam ipse in se uiuit ipso, suū opus, suam uitā, suum uerbū exercet, id est, peccat, & legē nō implet, otiosus est Christo. Christus nō habitat in eo, nec utitur eo; atq; pessimū & infelix quoddā sabbatū ab operibus domini; cum contra, sabbatū illare deberet ab operibus suis uacare, & otiosus esse, ut opera domini in eo fierent, quod per sabbatū olim figuratū docet b. Augu. Igitur qui credit in Christū, euacuatur a seipso, fit otiosus ab operibus suis, ut uiuat & operetur in eo Christus. Qui lege quærit iustificari, euacuatur a Christo, fit otiosus ab operibus dei, ut uiuat & operetur in seipso; hoc est, pereat & perdatur.

Obserua.

Credere Christo. Iustificari a lege.

Nos enim spiritu ex fide, spem iustitiæ expectamus.

Spiritu ex fide, hebraice dici uidetur, pro eo, quod est, nos spiritu, qui ex fide est, seu quia credimus; ideo nō carnaliter, sed spiritualiter expectamus spem iustitiæ. Illi uero qui non credunt, uacui spiritu sunt; ideo ex operibus carnaliter expectant spem iustitiæ suæ. Fides facit spūales, opera carnales. Dixi & ante, nō posse hominē citra gratiā, legem operari, nisi uel timore pœnæ, uel spe promissi; utrūq; autē carnaliter & mercenarie agitur, quare nō spiritu expectatur ibi spes, sed carne appetitur res, qua fruuntur. Non em̄ amore iustitiæ, sed commodo præmiū, faciūt bene. Quid illud, spem iustitiæ expectamus? Quis spem expectat? Aliqui spem pro re sperata accipiūt; sicut li. iij. Señ. fidem pro re credita, seu uerbis fidei accipi dicitur apud Athanasium, Hec est fides catholica &c.

Fides facit spirituales, opa carnales

Verū ego nō libenter fidem & spem sic accipi audio. Sicut em̄ recte dicit, uiuo uitam; ita nō absurde, spero spem, dici posse uidetur; tamē interim non contendā. Sequat̄ quisq; quod poterit aut uolet. Ego scio, quod Tropus scripturę ferme habet, ut illud fidei & spei tribuat, quod fide & spe attingitur. Sic em̄ dii uocant, uocant ueraces iusti, sancti, quæ solius diei sunt, cuius participatione & adhesionem tales sunt; ita spes, quia futuris inhæret, eorū adhesionem, speratio seu res sperata uocat; nō ut illi putant nudo arbitrio abutēdæ uocis, sed iustissima ratione, quomodo seorsum quoq; citra adhesionem diuinæ iustitię, iustos aliquos somniant. Cum fides ideo sit iustitia dei, quia diuinæ iustitię & ueritati adhæret & consentit; quod gratiæ est, non naturæ.

Uiuo uitam; Spero spem.

Tropus scripturæ.

Nam in Christo Iesu, neq; circumcisio aliquid ualeat, neq; præputium: sed fides, quæ per dilectionem operatur.

Hic manifestissime probatur Circumcisionē esse licitam, quod tanto strepitū d. Hiero. cum suis impugnat. Quia, si non est licita, præputium erit necessarium. At præputium (inquit) non ualeat, ergo non est necessarium. Rursum & præputium est licitum; quia si nō est licitum, circumcisio est necessaria. At circumcisio nihil ualeat, ergo non est necessaria. Quid ergo restat, nisi quod be. Augu. recte hic dicit. Nec enim Timotheo non profuit Christus, quia Paulus eum iam christianū circumcidit, fecit enim hoc propter scandalum aliorū,

Circūcisio licita, contra d. Hiero. Præputium licitum.

R r iij nihil

NOTA
Opera legis
neutra.

Obijcit.

Diluit.

Opera decal/
logi in spū.

Fides uera.

In fictā theo/
log orū fidē,
quā acquisi/
tam uocant.

NOTA

nihil simulans omnino, sed ex indifferentia illa, circumcisio nihil est, & præputium nihil est (.j. Corin. vij.) Nihil obest enim circumcisio ei, qui salutē in illa esse nō credit. Ad hanc indifferentiā cōmendandam, prudentissime Paulus utrūq; posuit, quia si dixisset, Circumcisio nihil prodest; iam uidebatur necessarium præputium. Rursum, si dixisset, præputium nihil ualet; iam circumcisio uideretur necessaria. Nunc uero sola opinio, fiducia, & consciētia, inter hæc discernit, quæ utraq; sunt licita, indifferentia, neutra, sicut & omnia alia opera legis. Sic. j. Corin. vij. Circumcisus aliquis uocatus est, nō adducat præputium, in præputio aliquis uocatus est, non circumcidatur. Circūcisio nihil est, & præputium nihil est, sed obseruatio mandatorum dei. Quid hoc est? Non est obseruare dei mandatum circumcidere? Nonne per Mosen & Abraham illud præcepit? Dixi supra, quod circumcisi carne, sine circumcisioe cordis, coram deo in circumcisi sint. Quam uerum est, quod ceremonialia legis usq; ad Christum necessario fuerunt iudæis seruanda; usq; ad Christum enim Abrahamæ promissio, & Mosi lex durabat; ut Deutro. xviij. Moses clare dicit, quod prophetā quem suscitaturus erat deus, audirent, sicut ipsum Mosen. Nō ergo uoluit Moses audiri, ultra hunc prophetam, qui Christus est; sicut apostolus Petrus eundē locum Act. iij. contra iudæos adducit. Et cum Abrahamæ circumcisionem mandauit, utiq; usq; ad benedictionis promissæ exhibitionem uoluit eam durare. Veniente enim semine, cui promissio facta fuit, certe simul finita est promissio, & pactum promissionis cum signaculo suo. Post Christum igitur circumcisio nihil est, neutra tamen & licita, sicut quæcūq; alia, de diebus, cibis, uestibus, locis, hostijs &c. q; nec ante Christum, aliquid erant, quando sine interiore iustitia fiebāt, ut Isa. j. dicit, Quo mihi multitudinē uictimarum ueststrarum? Et Micheas. vj. Quid dignū offeram domino? &c. Sic Hebræ. ix. dicit, illa omnia ad tempus correctionis imposita. Sed & opera decalogi, extra gratiam, erant & sunt finienda, ut succedant uera opera illius in spiritu. Hæc dixi, ne quis me puter circumcisionem, etiam ante Christum asserere neutram fuisse & indifferentem, aut iudæis præputium licitum. Iob enim & multi alij orientales Naaman Syrus Sareptanæ mulieris filius, rex Nabocodonosor conuersus, iusti erant, & tamen incircumcisi, quia lege Mosi non tenebantur, nisi iudæi, qui illam acceperant. Illud quod ait, fides, quæ per dilectionem operatur, declaratio est sermonum illuminans, & intellectum dans paruulis, ut intelligamus de qua fide tories loquatur. Nempe de uera & sincera, atq; ut ad Timoth. j. dicit, conscientia bona, & fide non ficta. Ficta uero est, quam Theologi nostrī acquisitam uocant, tum quæ & si infusa est, sine charitate est. Neq; hic tracto friuolas quæstiones, & rancidas opiniones eorum, quibus statuunt fidei infusæ, necessariam fidem acquisitam, quasi spiritus sanctus nostri egeat, & nō potius nos illius, in omnibus. Nam quod somniant, si puer recens baptisatus inter Turcas & infideles, sine christiano doctore aleretur, non possit scire, quæ sint christiano homini scienda, nugæ sunt, quasi non cotidie ad sensum experiantur; quid profit christiana doctrina ijs qui non trahuntur intus a deo. Rursum quanta fiant per eos, qui foris non docentur, tot & tanta, quanta Theologi docent & docentur. Viua, immo uita & res est, si spiritus doceat, scit, loquitur, operatur, omnia in omnibus, quem deus docuerit. Nō secus certe, q̄ dum creat hominem e nouo. Quis enim rude semen uirī docet, uiuere, uidere, sentire, loqui, operari, & totum mundum in omnibus operibus suis uigere? Rīdīcula sunt illa commenta, & de deo nimis stulta cogitantia. Igitur qui uerbū Christi

Christi synceriter audit, & fideliter adhæret, mox quoque spiritu charitatis induitur, ut supra dixit, Ex auditu fidei, an ex operibus spiritum accepistis? Neque enim fieri potest, si Christum syncere audias, non etiam mox eum diligas, ut qui tanta pro te fecerit, ac tulerit. Si diligere potes eum, qui te, xx. florenis donat, aut honorat officio quocumque, quo modo non diliges eum, qui non aurum, sed seipsum pro te tradit, tot vulnera pro te accipit, sanguinem sudat & fundit, moritur, & omnia extrema subit? Sin autem non diligis, certum est, quod hæc, nec syncere audis, nec pure credis, pro te facta esse: hoc enim spiritus facit, ut facias. Reliqua autem fides quæ miracula facit, donum est dei liberale, in ingratos dispersum, qui in suam gloriam operantur, quæ operantur. De quibus, i. Corin. xiiij. dicit: Si habuero omnem fidem &c. Elegantissime ergo, & significantissime dicit, fides, quæ charitate operatur, id est (ut Erasmus ex græco docet) efficax est, non quæ per acquisitionem sui stertit, nec quæ per miracula potens est, sed quæ per charitatem efficax est, quomodo superius dixit: Qui operatus est Petro, operatus est & mihi inter gentes; energiam enim sonat.

Qui uerbum Christi synceriter audit, si deliter adhæret, ipse quoque charitatis induitur.

Currebatis bene.

Tropus scripturæ est, ire, ambulare, ingredi, uia, iter, gressus, uestigia, & similia, pro conuersari, immo & pro credere & diligere, accipi. Nã deo nõ appropinquatur (ut August. ait) loco, sed affectu & amore, quod est cordis & animi ambulare. Vnde & conuersationem nostram in cœlis esse dicit, dum sapimus ea quæ sursum sunt, ubi Christus est. Hæc quæ uulgatissima & frequentissima sunt in scripturis, opus tñ est ea commemorare; quod nunc passim uulgatissimus error dominet, quo pro religione contra religionem cursitant Rhomam, Hierusalẽ, ad S. Iacobum, & mille alia loca, quasi regnum dei nõ sit intra ipsos. Ad quã impietatem non segniter patrocinantur magnificæ & immodestæ ostentationes indulgentiarum. Quibus uulgo indoctum (quia nescit distinguere) illud, has discurtationes longe præfert exercitijs charitatis, qua sola ad deum curritur, quã & in locis suis abunde possent exercere. Sed lucrum excæcat pastores, quominus huic errori uulgate occurrant. Apostolus uero non dicit, ambulabatis, sed currebatis, quo eximie eos commendat, & paterne eis blanditur. Nã cursus perfectior est, sicut psal. xvij. Exultauit ut gygas ad currendam uiam. Et ad Corinthios; sic currite, ut comprehendatis. Rursum de ijs qui perfecti sunt, & obstinati in malo, dicit Prouer. j. Pedes eorum ad malum currunt & festinant, ut effundant sanguinem. Et idem repetit Isa. lix. Quare currere in Christo, est festinare, ardere, perfectum esse, in fide & charitate Christi.

Tropus scripturæ.

B. Augu.

In peregrinatione errorem.

NOTA

Lucrum excæcat

Quis uos impediuit ueritati non obedire?

Quis impediuit uos in cursu bono, & adeo impediuit, ut ueritati non crederetis? quasi d. nullius astus, nullius autoritas, nullius quantalibet persona, seu species, uos debuit mouere, stertentes & uix reptantes in Christo (hoc est infirmiores) queat aliquis fallere, impedire, seducere; at currentes, ardentes, & plane eos, qui me sicut Christum exceperunt, qui oculos suos eruerunt, qui omnia pericula rerum & uitæ, pro me obierunt tam cito, non modo impediri, sed eo etiam transferri, ut ueritati non credant, quis non miretur? Vere Galatæ, & nimium transferribiles estis, a tanta perfectionis sublimitate, in tantam contrariæ superstitionis profunditatem cito deieci. Simul recordare, quid sit humana natura, quod liberum arbitrium, si deus manum subtrahat. Deinde quid facturi sint populi, bonis pastorum officijs carentes; quoniam Galatæ tanti in Christo, tam cito, ab

Explanatio apostoli.

R r iij sente

In pastores. fente Paulo, tam grauiter lapsi sunt. Erant nunc, qui multorū locorum pasto-
res, immo multorū pastorum pastores esse uolunt, & de potestate sua gloriantur
pasturam interim, nec sibi ipsis prudentes. Siquidem, hodie corruptissimæ affe-
ctiones id quod Christus ad Petrum dixit, Pisce oues meas, sic interpretatur;
Esto super oues prælatus, & dominare earum, & hoc solum est hodie pascere
oues Christi, etiam si euāgelij (quod solum pascua est ouium) nec uiderint syli-

Tu es petrus

NOTA

Cōtra domi-
nantes pasto-
res.

labam. Deinde illud, Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo ecclesiā
meam, idem interpretantur sic: Supra petram, id est, super potestatem ecclesie
quando Christus fidei soliditatem in spiritu significauit, faciētes nobis ex fide
Christi spiritualissima, potentiam terrenissimam. Proinde nobis nō opus est
dicere: Quis uos impediuit nō obedire ueritati? Sed quare uos nemo impedit
obedire mendacijs, in quibus pessime curritis? Quid em̄ aliud faceremus, quan-
do pastores nō quo curramus, sed quantū ipsi dominant, spectant?

Nemini consenseritis.

Hiero, hanc particulam penitus reijciendam arbitrat, quod in græcis libris
non inueniatur; nec in ullis eorum, qui in apostolum cōmentati sunt, quare
& nos eam prætereamus.

Hæc persuasio, non est ex eo, qui uocat uos.

D. Hierony. legit persuasio uestra, & multa de libero arbitrio disputat, quæ
prudenter intelligenda sunt, præsertim cū aliorum reciter sentētias, id est, com-
mētaria scribat. Mihi Erasmi sentētia placet, qui dicit, nec uestra, nec est, nec
hæc in græco haberi, & responsionē esse, ad quæstionē præcedentē, hoc modo
Quis uos impediuit non obedire ueritati? Certe non nisi persuasio, quæ nō est
ex deo, qui uocat uos. Persuasio autem, utroq; modo accipi potest, actiue &
passiue; nisi quod uehementius obiurgat, & magis præcedenti quæstioni qua-
drat, si passiuè accipiat, ut sit sensus; Impediti estis, quia nimis cito psuasi estis;
Galatæ estis, cito transferimini ab eo, qui uocat uos, ut supra dixi. Debuerant
tam perfecti, nō tam cito psuaderi, quantūlibet suasores urgerēt. Iterū nota,
quod fidem magis persuasionē uocat; quia res est, quā nisi luadenti credas, de-
monstrari nō possit. Non em̄ sophistarū pugnas, fides patitur.

Persuasio.
Fides.

Modicum fermentum, totam massam corrumpit.

Fermentū ue-
tus & nouū.

Male in nostris codicibus habet, Modicū fermentū totā massam corrumpit
Et sensum potius interpres suū q̄ uerba apli trāstulit; Hæc d. Hieronymus sic
autē transfert, Modicū fermentū, totam conspersionem fermentat. Eandē sen-
tentiam, immo eadem uerba, j. Corin. v. ponit; Nescitis quod modicū fermen-
tum totam massam corrumpit? Videturq; apostoli, familiare quoddā prouer-
bium esse, sane pulcherrimū, & multæ emphasis. Apostolus autem, j. Corin.
v. manifeste indicat duplex esse fermentū, quando dicit; Expurgate fermentū
uetus. Et iterum; Non in fermento ueteri, Est ergo & nouum fermentū. Ve-
tus est pestilens doctor, pestilēs doctrina, pestilens exemplū. De primo & se-
cundo loquitur hic apostolus. De tertio, j. Corin. v. ubi fornicariū iubet aufer-
ri de medio tanq̄ fermentū uetus, ut sitis (inquit) noua cōspersio. Itē Marth.
xvj. & Lucæ, xij. Attendite a fermento pharisæorum, quod est hypocrisis, quod
infra euāgelista ipsi exponunt, de doctrina pharisæorum. Massa seu consper-
sio, populus, discipulus, uel pia doctrina puræ fidei. Sicut autē fermentū simile
est cōspersioni; ita puerla doctrina semp̄ iduit speciē ueritatis, nec nisi sapore, id
est, discretionē

est, discretione spirituum discernitur. Fermentum nouum, Christus est, uerbum Christi, opus Christi, ac omnis Christiani, id est, doctor doctrina, exemplum. *Massa.* Massa autem populus, sapientia carnis, uetus homo, uita mundi &c.

Vnde Matth., xvi. Simile est regnum coelorum fermento, quod acceptum mulier abscondit in farinae satis tribus, donec fermentaretur totum. *Mulier.* Mulier, ecclesia uel sapientia dei fermentum accipit (id est, uerbum euangelij) & abscondit (quia uerbum fidei in interiore conscientia uiget, non in operibus externis legis, ut dictum est. In corde meo (inquit) abscondi eloquia tua, iustificat enim in spiritu coram deo in tribus satis farinae, in certo numero & mensura electorum suorum

Est enim, teste Hiero. satum hebraice, more palestinae prouinciae, mensurae genus, unum & dimidium modium capiens. (Et tantum ferme solent mulierculae, pro fermentanda farina accipere.) Sata ergo tria, quocumque quis interpretetur mysterio, permittendum est; modo certum numerum, & modum populi intelligat, uel sanctae trinitatis electione, uel aliter. Donec fermentaret totum; hoc est, quod supra dixi, fides, qua iustificamur in spiritu, est uelut absconditio fermenti, & uerbi dei cum anima nostra, quaedam temperatura id facit, ut carnem castiget, peccatum destruat, fermentum uetus expurget, ut sola ipsa in omnibus membris regnet & totum fermentet. Cum igitur in scripturis nos uocemur, unus panis, unus potus, & doctrina; similiter panis & potus, oportet allegari istis assue fieri, & temperaturas & mutaturas farinae ac fermenti, doctrinaram & populorum mutationes in animabus intelligere. Quaeque igitur de doctrina mala apostolus hoc loco dicit; tamen quia generali utitur sententia, debet etiam intelligi, de qua libet mala concupiscentia, qua cum coeperimus titillari, mox hoc uerbo retundenda est: Fermentum modicum corrumpit totam massam, quia nisi in principio resistas, inualecet, & totum corpus, & animam polluet, consensu, aut delectatione. Si autem fermentum est lex illa Mosi, ut apostolus sentit, quae nihil uitiosum sapuit: quid nostrae traditiones erunt, quae tam graue olent, & crasse spirant carnem & sanguinem?

Ego confido in uobis, in domino, quod nihil aliud sapietis.

Pulchre temperat uerbum, ne in hominem confidere putaretur. Confido in uos, non autem in uos, sed in domino. Et quanquam sensus idem sit. Confido de uobis in domino, nescio tamen, quid latentis mihi magis ardeat energiae, cum uelut hebraissans, Confido in uos in domino, dicit. Videtur enim & haec esse blanda quaedam paterna curae adulatio, quod in illos confidat, sed non nisi in domino. Iam hoc uerbum Sapientis, quod tam frequens est in nouo testamento, aliquando sapientia, prudentia, dicitur: ut Rhoma, viij. Prudentia carnis, mors est; tandem familiare nobis esse debet. Nam res illa, quae uocatur animi nisus, conatus, intentio, uideri, sensus, sentimentum, opinio, sententia, propositum, institutum, consilium, cogitatio, mens &c. hoc uerbo graeco exprimitur, Phronema, Phronesis. Inde psal. j. Beatus uir, qui non abiit in consilio impiorum. Quod germanice, gutduncken uocatur: quando dicimus, es dunckt mich so recht. Nihil aliud, non potest referri ad proxime praecedens, sed ad totius epistolae argumentum & summam, ut sit sensus: Didicistis ex me euangelium, spero, nihil nouum, nihil aliud sapietis, non mutabitis. iterum blandiens, & pie praesumens: cum iam aliud sapere coepissent, seu aliud uideri illis coepisset.

Qui autem conturbat uos, portabit iudicium, quicumque est ille.

Contur

Conturbat Cōturbat, id est, de vera fide doctrinis suis deijcit, ac deturbat a statu, in quo stabatis. Sed nūquid excusabit illū pius zelus & bona (ut dicunt) intentioꝝ aut ignorātiaꝝ aut quod apostolorū discipulus est, & magnus? Nō (inquit) qui cūq; quantuscūq; sit, nō leue peccatū fecit, iudiciū suū portabit. Et iste tro-
Portare onus suū, pus est scripturæ, portare suū onus, suū iudiciū, suā iniquitatē: quo significatur damnatio eorū. Nam ij qui sunt in Christo, non portant onus suū, sed ut Isa. ij. dicit: Christus languores nostros ipse tulit. Et, Dominus posuit super eum peccata omniū nostrum. Vnicuiq; autem suū peccatū est importabile, & tamē portare cogitur: ut Psal. xxxvij. Quoniā iniquitates meæ supergressæ sunt caput meū, & sicut onus graue grauatae sunt super me. Horribile est ergo, quod Paulus hic dicit: portabit iudiciū suū. Item uide, quāta superbia detra-
Vnicuiq; suū peccatū ē im- portabile, & nō portandū hat illi psonam, quicūq; sit ille. Nihil moror, sit apostolus, aut discipulus apo-
Ap̄s detrahit personā, stolorū, persona nihil est. Tantam uidemus personarū despectionē in Paulo & tāta mala sub psonis & laruis hominū ppetrata, nec sic satis pōt nobis p̄suaderi, quin uidentes & uolentes seduci delectemur, titulo sanctitatis, autoritatis, potestatis, præscriptiōis priuilegiorū, & huiusmodi uanissimarum rerum.

NOTA

Nam id nūc in ecclesia non pmittit̄ dici, quicūq; sit ille. Sed satis est dicere, hic sic sentit, sic uult, sic iubet, tum hoc totū ecclesia uniuersalis dixit. Donec quidam Antichristi præcones eo uenerint, ut foedissime garriant: Non licere, præsertim Rho. Ponti, dicere, Cur ita facis, nō habere eum in terra iudicē. Nec satis ecclesiæ suæ prouidisse Christū, si nō tantam potestatem homini tribuisset, quantā ipse habet. Has uoces omniū impietatū impietatibus infaniores, dignum est nostrū seculū audire, pro meritis suis in Christum.

Ego autem fratres, si circumcisionem adhuc prædico, quid adhuc persecutionem patior?

Quia ut supra c. j. dixit: An quæro hominibus placere, si adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem. Quibus uerbis idem quod hic significat, se scilicet propter uerbum Christi, quo circumcisio tollitur, a ludæis passum persecutiones, ut in Actibus & multis epistolis scribitur. Dicit ergo, etiam eo argumento, discite circumcisionem nihil esse: quod ipse sicut uobis scribo, ita facio, ut etiam persecutionem propterea patiar, quā non paterer, si illis consentiens, circumcisionē docerem. D. Hiero. putat pseudapostolos illos, nomine Pauli quoq; abufos fuisse ad subuertendos Galatas: quod uidelicet & Paulus Timotheū circūciderit, & uotū fecerit in cenchreis, ut dictū est supra. sed uide nō dicit, si adhuc circūcisionē patior, sed prædico: prædicanda nō erat ut necessaria, & si toleranda erat, ut innoxia, modo fides Christi dominetur.

D. Hierony.

Ergo euacuatum est scandalum crucis:

Duo frunt.

Si circūcisio prædicat̄, iudæi placant̄, cessat ergo eorū offendiculū. Nam idē uerbū, quod supra, Euacuati estis, id est, sine opere, otiosum, inane est, significat, quod uidelicet scandalū amplius nihil aget in ludæis. Sed quæ cōsequētia, Circūcisio prædicat̄, ergo crucis scandalū cessat? Deinde nō est oprandū, ut nō sit ullum scandalum crucis? An uis Paule, ut quāplurimi offendantur?

Respondet ad unum.

Quis hoc ferat? Ad primū. Apostolus proprie tribuit iudæis scandalum in Christo. Sic. j. Corint. j. Nos prædicamus Christū crucifixū ludæis quidē scandalū, gentibus autē stultitiā, nobis uero qui credimus, dei uirtutē & sapientiā. Et Luca. ij. de iudæis dicit Symeon, Positus est hic in ruīnam, & in resurrectionem

onem

onem multorum in Israel. Et Isa. viij. Dominum exercituum ipsum sanctifica te, & ipse pavor uester, & terror uester, & erit uobis in sanctificatione: in lapide autem offensionis, & petram scandalum, duabus domibus Israel, & in laqueum & in ruinam habitantibus Hierusalem. Quare recte dicitur, si iudaeis placeret, praedicando circumcisionem, & eorum iustitias impias probaret, non offenderentur ipsi, nec eum persequerentur. Ad secundum potest dici, non uelle apostolum, ut sit scandalum, sed euidentem experientiam allegat, quod non sit euacuum scandalum crucis, ut probet circumcisionem non praedicari a se: ut sit sensus; hoc ipso cognoscite, circumcisionem a me non praedicari, quod uidetis scandalum crucis non cessare; durat iudaeorum furor & offensio, sicut & mei persecutio: utrumque sine dubio quietum esset, si circumcisionem praedicarem: ipsa ergo utrumque experientia, quod ego patior, & illi offenduntur, sit uobis abunde argumentum de circumcisione nos dissentire. Haec satis pro insensatis Galatis. Ceterum qui sublimiore huius quaestiois solutionem querit, illud euangelij tractabit: necesse est, ut scandala ueniant. Et Rho. xj. Dedit eis spiritum copunctiois &c. Et quomodo sic oportuit fieri, ut implerentur scripturae, quod pelagus hic praeterimus. Et si non negem ab apostolo tenuiter illud hoc loco tactum esse,

Vtinam abscindantur, qui uos conturbant.

D. Hiero. apostolum hic maledicere putat, sed multum laborat, ut excuset aut extenuet saltem. Verum cum ex praedictis didicerimus, solere ac solitos fuisse olim sanctos maledicere, & Christus sicum quoque maledixit: aut si sicum maledici parum uideatur, Heliseus certe homines, pueros Bethel in nomine domini maledixit. Et Paulus fornicarium, i. Corint. v. Satanae tradidit, & eiusdem ultimo dicit: Si quis non amat dominum Iesum Christum, sit anathema maranata. Quod Burgen. pessimum maledicendi genus apud hebraeos esse dicit. Vbi nostri maranata, dominus uenit, intelligunt: non absque errore, ut puto. Nihil mirum sit, si & hic maledicat: externi hominis malum detestans, quo bonum spiritus impediti cernebat. Abscindant, Hiero. ad partes corporis refert uerendas: meminit enim eorum, qui castrantur, quae tanta sit passio, ut si inuitis illata fuerit, publicis legibus uindictae: si sponte, infamia incurraat. Legimus Deutro. xxij. Eunuchus attritis uel amputatis testiculis, & abscisso ueretro, non intrabit in ecclesiam domini. Et uicesimo quinto: amputanda sine ulla misericordia manus mulieri iubetur, quae rixantibus uiris, ut uirum suum eruat, uerenda alterius apprehenderit. Nonne stulta & ridicula haec, etiam si in gentilibus libris scriberentur? Ita sane, nisi deus libenter stultificaret sapientiam mundi, qui nostram superbiam, in rebus tam foedis (nostro tamen uitio) tanta sacramenta non uoluit fastidire. Duo testiculi certe utrumque testamentum sunt. Scriba enim doctor in regno caelorum proferet de thesauro suo noua & uetera. Uterus foeminae nonne uoluntatem & conscientiam significat? Sed omitto haec, quia isti qui puri sunt, per se inuenient: qui impuri, non sine periculo haec audiunt. Mulieris autem amputanda manus, quod uerenda apprehenderit alieni uiri, suspicari mihi esse eorum temeritas, qui in contentione ueri & falsi doctoris, positiois, immo tortis scripturis, suo sensu, & humanis opinionibus uincere tentant. Sed quod ista: Nempe, quod Paulus in lege eruditissimus, cum de circumcisione circumcissionis doctoribus agit, uideatur eis optare, ut non modo circumcidant, immo penitus abscindant: non tamen preputio, sed tam testiculis quam ueretro: manifeste ad mysterium alludens, quod & graecus textus indicat, qui addit copulam, & sic, Vtinam & abscindant

Ad alterum,

Maledictio.

Burgen. maranata.

Abscindant.

Eunuchus

Deus libenter stultificat sapientiam mundi

Mulieris amputanda manus &c.

abscindant

Christus uir
ecclesiæ.

abscindantur, q. d. si omnino uolūt circumcidi, opto, ut & abscindātur, & sint eunuchi illi amputatis testiculis & ueretro, id est, qui docere & gignere filios spirituales nequeunt, extra ecclesiam eijciendi. Episcopus enim, immo Christus uir est ecclesiæ, quam fœcundat semine uerbi dei, per testiculos suos, & ueretro suum, pudicitia & sanctitate plenissima. Impiorum autē abscindendi sunt, quod alienum semen & adulterinū uerbum seminant.

Vos enim in libertatem uocati estis fratres, tantum, ne libertatem in occasionem carni: S V B A V D I: detis.

Nam uerbum Detis, per reticentiam, non posuit.

Sed per charitatem seruite inuicem.

Lex facit ser-
uos. Fides li-
beros.

Alij, per charitatē spiritus seruite inuicem, parumq; refert. Ea quæ hinc Origenes, referente d. Hiero. de obscuritate, de carne legis cōmīniscitur, nec intel- ligo, nec sequor. Mihi plana uideē apostoli sententiā & consequentia. Quia uos (inquit) uocati estis in libertatē: hoc est, de seruitute legis, in libertatē gratiæ. De qua, quia toties illi titubant, cogor toties & ipse loqui, Lex (inquam) facit seruos, quæ timore minarū, & amore promissorū, non gratuito ab illis im- pletur, & sic non impletur. Non impleta autē, reos tenet, & seruos peccati. Fi- des autē facit, ut accepta charitate, neq; coacti, neq; allecti temporaliter, sed li- bere ac stabiliter legem faciamus. Circūcidi ergo, seruitutis est, sed diligere p- ximum, libertatis: quia illud minante lege fit ab inuitis, hoc fluente ac hilare- scente charitate agitur a spontaneis. Porro illud, tantū ne libertatē, in occasi- onem carni, ideo dicit: ne iuxta stultam opinionē, eam libertatē intelligamus, qua cuiq; ut libitū est, licitum, & liberū esse cupimus. Quo modo & Rho. vj. occurrit, quando eandē libertatē docens, dicit: Nō estis sub lege, sed sub gratia hic libertas asseritur a lege, sed mox sibi ipsi opponit, Quid ergo peccabimus, quia nō sumus sub lege: Absit, hoc est quod hinc dicit, occasionem carni fieri, si sic libertas acciperet carnaliter: nō sumus liberi a lege humano more (ut dixi supra) quo lex tollitur & mutat, sed diuino & theologico, quo nos mutamur, & ex hostibus legis efficimur amici legis. In hanc sententiā & j. Pe. ij. dicit: quasi liberi, & nō quasi uelamen habētes nequitie libertatē, sed sicut serui dei.

Libertas di-
uina.

NOTA

Libertas nō
est licētia pec-
candi.

Ecce occasio carnis quid sit, uelamē nequitie, qua quia nulla iam lege tenentē putant se nō debere bona operari, & bene uiuere: cum potius id agat libertas, ut iam non coacte, sed hilariter & gratuito bona operemur. Sed & hoc loco ipsemet apostolus hanc libertatē dicit seruitutē charitatis esse: seruite (inquit) p- charitatē inuicem. Hæc est enim libertas, quod nō nisi proximū diligere debe- mus, Dilectio autē omnia facillime docet bene fieri, sine qua nihil satis doceri potest. Proinde uide stultos, si per libertatē, qua a lege & peccato liberamur intelligūt dari licentiam ad peccandū: Cur non rursus per libertatē, qua a iusti- tia liberi fiunt, etiam intelligunt dari licentiā ad bene operandū: Si em̄ recte inferri putāt, solutus sum a peccato, ergo faciā peccatū: etiam inferri debet, so- lutus sum a iustitia, ergo faciā iustitiam: Si hoc non sequit, neq; illud. Venit hæc stulta imaginatio ex humano sensu, & usu propriæ iustificatiōis (ut dixi) quia humana iustificatio per opera fit: ideo libertas & otium iustitiæ, post finē acquisitæ iustitiæ intelligit. At fidei iustitia ante opera donatur, & ipsa prin- cipiū est operum, ideo est libertas faciendī, sicut illa est libertas omittendī, lon- ge cōtrario modo sese habentes ambq; sicut Isa. lv. dicit: Quo modo exaltantē cœli

coeli a terra, sic exaltata sunt uia meae a uis uestris. Ista ergo carnalis imaginatio, libertatem iustitiae, potius intelligit seruitutem odiosam: odit enim legem & opera eius; ideo non aliam libertatem metitur, quam ut lex mutetur & tollatur, odio suo manente. Non ergo carni; hoc loco allegorice, sed proprie accipitur pro uitijs carnis, seu carne, in qua sunt uitia, quibus mouemur ad quaerenda ea, quae nostra sunt, & negligenda ea, quae proximi sunt. Hoc est autem contra charitatem, & qui sic libertate utitur, in occasione carnis utitur: ut caro, iam libertate donata, occasionem habeat suis desiderijs seruendi, contempto proximo.

Carnal' Imaginatio peccat.

Occasio carnis.

Omnis enim lex in uno sermone hoc impletur: Diliges proximum tuum sicut teipsum.

Leuiti. ix. Idem Rhom. xiiij. dicit: Nulli quicquam debeatis, nisi ut inuicem diligatis. Qui enim diligit proximum, legem impleuit. Nam non adulterabis, non occides, non furaberis, non falsum testimonium dices, non concupisces, & si quod aliud mandatum, in hoc uerbo instauratur. Diliges proximum tuum sicut teipsum. Graece pro instauratur, capitulatur, seu summatur, ut Hieron. in uarijs locis transfert, ideo & hoc loco uerbum impletur, intelligi debet, summatur, comprehenditur. Quod ideo dico, ne quis apostolum putet docere, per nouam legem sic impleri ueterem, quod illa sit spiritalis intelligentia, & spiritalia uerba, cum sola gratia sit plenitudo legis; & uerba, uerba non implent, sed res implent uerba, & uirtutes confirmant sermonem; alioquin hoc praecipuum diligendi proximi spiritalissimum, nonne Leui. xix. scribitur: Summat ergo hoc uerbo omnis lex, sed gratia impletur. Igitur in libertate uocati sumus, omnem legem facimus, si proximus ea opus habeat, huic uni charitate seruiamus. Quare recte superius dictum est, Seruitutem spiritus, & libertatem peccati seu legis eandem esse, sicut seruitutem peccati & legis esse eandem cum libertate iustitiae, seu a iustitia & spiritu. Itur de seruitute in seruitute, de libertate in libertatem; hoc est, de peccato ad gratiam, de timore poenarum ad amorem iustitiae, de lege ad legis plenitudinem, de uerbo ad rem, de figura ad ueritatem, de signo ad substantiam, de Mose ad Christum, de carne ad spiritum, de mundo ad patrem, omnia haec similia fiunt. Quando autem hoc praecipuum ab apostolo summa summarum uocatur omnium legum; & in hoc uno capitulo charitatis, omnia concluduntur (ut Hierony. transfert) illi paulisper immorandum est.

Impletur.

De praecipuo dilectionis. NOTA.

Primum, quod multi describunt, quid loquendum, quid ferendum, quid cogitandum; nempe multa sunt, quae erga homines inuicem fieri possunt, tot sensibus, tot membris, tot obiectis, tot casibus; ita ut legum & librorum faciendorum non sit finis. quantis enim praecipuis sola indiget lingua; quantis oculis; quantis aures; quantis manus; quantis gustus; quantis tactus; Deinde, quantis res familiaris; quantis amici; O reptilia, quorum non est numerus. Si non credis, uide iurium & legum hodie infelicissimum studium. At hoc praecipuum quanto compendio, quanto efficaciter omnia absoluit, ad caput, ad fontem, ad radicem horum omnium mittit manum, ad cor inquam, unde iuxta Sapientiam aut uita, aut mors procedit. Siquidem inter opera hominis, alia magis, uel interiora, uel exteriora, nullum uero inuicem est dilectione, ultra quam nihil in humano corde secretius inuenitur. Quo affectu in rectitudinem posito, iam nullis praecipuis indigent alia membra. Omnia enim ex hoc affectu fluunt, qualis hic, talia & omnia, sine quo alia uniuersa sunt labores stulti, de quibus Eccle. x. Labor stultorum affliget eos. Contra Prouer. xiiij. Doctrina prudentium facilis. Hinc in prophetis

Affectio charitatis

Ss iustitiae

iusiitiam hominum labor & dolor appellantur. Psal. vii. Concepit dolorem, & peperit iniquitatem. Item, Conuertetur dolor in caput eius. Et alio psal. Labor labiorum ipsorum operiet eos. Et. ix. Sub lingua eius labor & dolor. Sic enim Auen hebraicum, nunc dolor, nunc labor transfertur: quod iniquitatem, seu rectius iustitiam illam impiam legum & operum significat, quæ nunquam cor hominis quietat. Inde est usitatum hoc uocabulum Bethauren, id est domus idoli. Sic enim illam propheta appellat, in qua Hieroboam uitulos aureos statuit, & peccare fecit Israel. Quia in his iustitijs, sine charitate, multum est operæ & laboris, sed nullus fructus. Vnde B. Hierony. hoc loco deplorat eos di. At nunc cum omnia difficiliora sunt, uel modica ex parte facimus. Hoc solum non facimus, quod & factu facilius est, & absque quo cassa sunt uniuersa quæ facimus. Ieiunij corpus sentit iniuriam, uigilia carne macerant, eleemosynæ labore quaeruntur, & sanguis in martyrio, quamuis ardeat fides, tamen sine dolore & timore non funditur. Hæc omnia sunt, qui faciunt: sola charitas sine labore est & c.

NOTA

Quid putas dixisset, si nostro seculo uidisset, multitudinem legum & superstitionum, nedum sine labore esse charitatem, sed penitus extinctam? Neque enim, meo iudicio, charitati aliud potest perniciosius oriri, quam legum & traditionum copia, quibus homines seducuntur in opera, & iustitijs hominum occupantur, ut charitatis etiam cogantur obliuisci. Iam igitur emphasin & epitalin uerborum uideamus. Primo, nobilissimam describit uirtutem, puta dilectionem. Non enim (inquit) affabilis esto proximo tuo, da ei manum, benefac, saluta, aut ullum aliud opus externum, sed diliges. Siquidem sunt, qui loquuntur pacem cum proximo suo, mala autem in cordibus eorum. Deinde nobilissimum depingit obiectum, quia detractis omnibus personis, dicit proximum tuum. Non dicit, diliges diuitem, potentem, doctum, sapientem, probum, iustum, formosum, iucundum & c. sed absolute, proximum tuum. Per hoc ipsum declarans, nos omnes esse quidem diuersos personis ac conditionibus coram hominibus, uerum unius massæ, & æqualis opinionis apud deum. Personarum enim differentia obseruata, penitus extinguit hoc præceptum: ut qui indoctos, pauperes, infirmos, humiles, stultos, peccatores, difficiles fastidiunt: hi enim non homines, sed laruas & facies eorum considerant, atque ita falluntur. Tertio, nobilissimum exhibet exemplum utriusque huius, sicut te ipsum (inquit). Caterarum legum exempla extra nos petenda sunt, hoc intra nos nobis monstratur. Deinde externa exempla, quia non sentiuntur, neque uiuunt, non satis mouent. Hoc autem exemplum intus sentitur, uiuit, ac efficacissime docet: non literis, non uocibus, non cogitationibus, sed ipso experientia sensu. Quis enim non sentit uitaliter, quam se ipsum diligat, quam omnia quaerat, cogitet, tentet, quæ sibi salutaria, honesta, necessaria sunt? At uniuersus hic sensus uiuus est iudex, intimum monitorium, presentissimum documentum, quid proximo debeas, nempe eadem, eodemque affectu. Quid est ergo, quod multis libris occupamur? Quid multos magistros quaerimus? Quid operibus & iustitijs laboramus? Ad huius intimi sensus & affectus amissim, omnes leges, omnes libri, omnia opa exigenda sunt. In hoc exercitandus Christianus homo, per omnia opera, per totam uitam. Non potuit igitur efficacius tradi exemplum huius doctrinae dignæ: quia hoc non uidemus & audimus, sicut ceterarum legum exempla, sed experimur & uiuimus: nec unquam nos ab ipso, & ipsum a nobis abesse potest. Nec dignius tradi obiectum, quam proximus tuus, id est, simillimus & cognatissimus tuus. Nec perfectius tradi uirtutis genus, quam dilectio, quæ est fons omnium bonorum: sicut radix omnium malorum cum

Nihil penitiosius charitati ui & tyranni de humana re legum.

Nobilis. uirtus dilectio.

Personarum differentia.

Dilectio proximi.

Ad dilectionis amissim omnia dirigenda

rum cu

rū cupiditas. Et sunt plane omnia summa in isto breuissimo præcepto, ut ue-
rissime sit summa, caput, perfectio, finis omnium legū, sine quo omnes merito
nihil sunt. Nihil est ergo quod queraris te nescire, quid aut quantū debeas p-
ximo tuo. Pereāt acutę illa magistrorū distinctiones. Prope est uerbū in corde
tuo, tam crassis scriptum literis, ut palpare queas, ut qui uiuas & sentias hęc re-
gulam; Sicut te ipsum (inquit) diligas, non minus q̄ te diligas. Quantū autē te
diligas, nemo tibi melius dixerit, q̄ tu ipse; qui hoc ipsum sentias, q̄d ab alio
non nisi diuinari tibi potest: Ideo nec ullus melius dixerit tibi, q̄ tu ipse, quid
faciendum, dicendū, optandū sit proximo tuo. Hic em̄ locum non habet pro
uerbium, Pessimum esse magistrū suū ipsius; immo optimus, & minime omnium
fallax magister tuū ipsius hic fueris, ceteris omnibus fallacibus, adeo facilis & p-
pe posita est lex dei, ut nullus possit excusari, si non bene uixerit.

Summa legū

Prouerbiū

Et prohdolor, quod hęc res hodie ita negligitur tam prædicantibus, q̄ au-
diētibus, cū interim tot scateant erucę & locustę, immo sanguisugę, qui indul-
gentias, uigilias, oblationes, fabricas ecclesiarū, institutiones altarium, memo-
riarum, anniuersariorum, & reliqua id genus plus quęstui, q̄ charitati seruien-
tia, commēdent, inclament, ingeminent, & inculcent semper, ea prætermissa,
quę sola operit multitudinē peccatorum charitate fraterna.

In quęstua-
rios nostrę
ætatis.

Consequēs est, Theologos istos recte quidem dicere, qui nullum opus sine
charitate bonum esse asserunt; Verū omnium pessime docent, quando dicunt,
nos nescire quando sumus in charitate. Cogunt sane nos imaginari charita-
tem esse uelut quietam, latentemq̄ qualitātē in anima. Quo somnio quid mo-
liuntur, nisi quod negant nos sentire præsentissimum, & uiuacissimum illud
quod in nobis est, ipsum uidelicet pulsū uitę; hoc est, affectū cordis: An quę-
dam Sossiam Plautinum ex nobis facit iste Mercurius, ut nos ipsos neq̄ sentia-
mus, neq̄ agnoscamus? Non possum, obsecro sentire, an mihi placeat, uel dis-
pliceat alter? Cur ergo criminor aut laudo, uel fastiditum, uel amatū? An etiā
non sentio me maledicere, malefacere, bene dicere, benefacere? At (inquit)
naturalis iste potest affectus esse, natura autem gratię fallacissima æmula est.

Charitas nō
ignoratur.

Sossias.

Respondeo, fateor, natura uehementer æmulatur gratiam, sed non nisi usq̄
ad crucem; a cruce uero in totum diuersa, immo contraria sentit, & gratię hosti-
lissime repugnat. Crucem autem uoco aduersitatem. Tam diu enim diligit,
laudat, benefacit, benedicat natura, quamdiu non fuerit offensa. At ubi læseris,
aut uoluntati eius restiteris, iam facit natura opus suum, & excedit eius amor,
uertiturq̄ in odium, clamorem, maliciam &c. Hæsit enim in facie, non in ue-
ritate; dilexit personam & speciem, non rem ipsam. Amica fuit non proximo,
sed proximi bonis & rebus. Charitas autem nunq̄ excidit, omnia suffert, om-
nia credit, omnia sustinet, æque diligit hostem ut amicum, nec mutatur muta-
to proximo. Sicut enim proximus manet, proximus quātumlibet uarietur; Ita
charitas manet charitas, quātumlibet uel lædat, uel iuuetur. Itaq̄ crux est pro-
batio, & lydius (quod aiunt) lapis charitatis, in qua non est, quod dicas qualita-
tem esse latentem, neq̄ te nosse, neq̄ sentire, an diligas proximum tuum. Si
ibi sentis te dulcem affectum seruare, ne dubitas, natura superior es, & charita-
te Christus te donauit; Si amarescis, naturam agnosce, & charitatem quære.

Natura quo
usq̄ gratiam
æmulatur.Cruis proba-
tio charitatis

Amor naturę quærīt esse dulcis & quietus, immo, ut poeta ait, amicitias uti-
litate probat, sua quærēns, & solum recipere bonū intentus. At charitas for-
tis amor est, in mediā turbatione perseverans, amicitias officijs suis probans;
quærēns quę aliorum sunt; nō recipere sed dare prompta; immo uera charitas

Ss ij bona

bona tribuit, mala recipit. Carnalitas uero bona recipit, mala tribuit, aut saltē fugit. Caue etiam ab ijs, qui orationem, aut quodlibet opus in charitate fieri sic cogitant, quod nullo respectu ad proximum habito fiat; modo ex qualitate illa intus præsente & latēte procedat. Rudissimus immo perniciosissimus iste sensus. Tunc potius oras in charitate, quando dulci affectu in fratrem, uel amicum, uel inimicum motus, pro eo oras. Tunc bene dicis in charitate, quando detractori resistis, nulla alia causa, quā quia fratrem, amicum, uel inimicum, animo complexus, non potes ferre, ut eius fama polluatur. Nulla (inquam) spe uel gloria, uel amicitia, sed puræ beniuolentiæ, qua illi bonum optas. Sic cetera omnia in charitate facis, quando in eis non nisi bonum & commodum proximi tui, prorsus cuiuslibet, amici uel inimici spectas. Ecce hæc eruditio docebit te, quantus sis in Christianismo. Hic inuenies quos diligas & non diligas quantum proficias aut deficias. Nam si unum habes, in quem non es dulcis affectu, iam nihil es, etiam si miracula opereris. Hac denique regula discas tu ipse, sine magistro discernere, inter opera & opera bona. Clare tunc tu uidebis melius esse proximo bene uelle, bene dicere, bene facere, & totā uitā tuā facere ut sit seruitus proximi in charitate (ut apł's paulo supra dixit) quā si oīm oēs ecclesias ædificares, oīm monasteriorū merita haberes, oīm prorsus sanctorū miracula faceres, absque hoc quod proximo in ijs seruires. Ecce hæc est doctrina, quā hodie non modo ignorant, sed suis traditionibus uelut copijs infinitis penitus expugnant. Quorum institutum hoc est, ut proximum nunquam, nisi personalem doceant diligere; dum inter opera tantum digladiantur, & facies distinguunt. Nec minus caute intelligenda est, uulgarissima illa distinctio, legis naturæ, legis scriptæ, legis euangelicæ. Cum enim apostolus hic dicat, omnes in uno & in summa cōuenire. Certe charitas omnis legis finis est, ut. j. Timoth. j. dicit. Sed & Christus Matth. vj. illam legem naturæ (ut uocant) Omnia quæ uultis, ut faciāt uobis homines, & uos facite illis. expresse eandem facit cum lege & prophetis, dicens: Hæc enim lex est & propheta. Cum autem ipse euangelium doceat, clarum est, tres has leges, non tam officio quā falso sensu intelligentium differre.

Proinde hæc lex scripta, Diliges proximum tuum sicut teipsum, prorsus idē dicit, quod lex naturæ: Quæ uultis ut faciant uobis homines (hoc enim est seipsum diligere) eadem facite uos illis (hoc certe est, sicut seipsum, ita diligere & alios, ut claret). At quid aliud totum euangelium quoque docet? Igitur una est lex, quæ transiit per omnia secula, omnibus nota hominibus, scripta in omnium cordibus, nec excusabilem relinquit ullum ab initio usque in finem; licet iudæis accesserint ceremoniæ, tum alijs gentibus suæ propriæ leges, quæ non uniuersum mundum obligabant; sed hæc sola quam spiritus dicitur in cordibus omnium sine intermissione. Illud quoque diligentissime obseruandum, quod ex huius præcepti uerbis aliquot patres sumplerunt hanc opinionem, Quod ordinata charitas incipit a seipso, quia (inquiunt) dilectio sui præscribitur regula, qua diligere debeas proximum tuum. Hæc existimabam ut intelligerem sed labor est ante me nulli præiudicabo, sed meā temeritatem reuelabo. Ego præceptum hoc sic intelligo, ut non præcipiatur amor sui, sed amor proximi tantum. Primo, quod amor sui ipsius per se in omnibus est. Deinde, quod si hunc ordinem uoluisset, dixisset: Diligas te, & proximum tuum sicut teipsum. At nunc dicit: Diliges proximum tuum sicut teipsum, id est, sicut iam teipsum diligis citra præceptum. Sed & Apostolus Paulus. j. Corinth. xij. hoc tribuit charitati, quod non querit quæ sua sunt, prorsus abnegans amorem sui. Christus præ

In charitate
facere.

NOTA

Nota christi/
anissima do/
ctrinam.

Lex una omni/
bus omni tpe

Charitas quæ/
modo incipit
& ubi.

stus præcipit abnegari seipsum, & odisse animam suam. Et Philippen. ij. clare dicit: Non quæ sua sunt singuli considerantes, sed quæ aliorū. Deniq; si homo sui ipsius rectam charitatem haberet, tam gratia dei non egeret, quia eadem charitas, si recta est, se & proximum diligit. Non enim aliam, sed eandem esse, præceptum hoc iubet. At (ut dixi) præceptum prærequirit hominem seipsum diligere; Et Christus, quando Matth. vj. dicit, Omnia quæcunq; uultis, ut faciant uobis homines, certe declarat iam inesse eis uoluntatē & amorem sui, nec præcipit ibi eandē, ut claret. Quare pro mea temeritate (ut dixi) uidetur præceptum loqui, de peruerso amore, quo quisq; oblitus proximi, ea tantū quærit, quæ sua sunt; qui tunc rectus sit, si rursus seipsum oblitus, proximo tantū seruiat. Hoc & membra corporis indicant, quorū quodlibet alteri seruit suo periculo. Nam manus pro capite pugnat, & læsiones excipit; pedes in lutū, aquā ruunt, pro corpore redimendo. Sed & periculosissime nutritur affectus proprii commodi, sub isto ordine charitatis, quem tamen Christus hoc præcepto funditus perdere uoluit. Quod si omnino amorem sui, hic primum ordinari cōcedendū est, certe altius ascendam, & dicam amorem eiusmodi semper iniquū esse, dum fuerit in seipso, nec esse bonum, nisi extra seipsum sit in deo; hoc est, ut uoluntate mei & amore mei prorsus mortuo, nihil queram, nisi purissimam uoluntatem in me fieri, promptus ad mortem, ad uitam, & ad omnem formam figuli mei, quod est arduum & difficillimū, naturæq; impossibile. Hic em̄ amorem non in me, sed in deo; non in uoluntate mea, sed in uoluntate dei. Atq; ita tum diligam & proximum sicut meipsum, optans & faciēs ut sola uolūtas dei in eo fiat, non autem ipsius ullo modo. Verum sic non intellexisse illos credo, nec de hoc amore proprie præceptū loqui uidetur. Quare quæq; monitum uolo, caueat ab his gentilibus doctrinis, Proximus esto tibi, & similibus; peruersæ enim sunt, & cōtra uim grammaticæ quoq; tortæ. Nam proximus non nisi ad alterum dicitur, ideo proximus esto alteri, dicendū est Christiano, ut & hoc præceptum indicat. At hic quæritur, Quomodo omnis lex in uno isto præcepto comprehendatur, præsertim Veteris testamenti, tot ritus, tot ceremoniæ? Nunquid enim qui diligit proximum eadem illa facit? Nam decalogi præcepta in eo comprehendī, nihil est difficultatis, ut ex apostolo Rhōm. xij. deductum est, Verum quis modo mactat pecora, circūciditur seruat tempora & annos &c. sicut seruamus honorē parentibus, non occidimus, non adulteramus, non furamur &c. S. Hieron. suo more spiritaliter impleri leges ceremoniales sentit. Verum quid de legibus gentium aliarum dicemus, quas similiter apostoli, & ipse adeo Christus seruari mandauerunt? Deniq; apostolum hoc modo æquiuocū faciemus, ut qui alio modo decalogum, & alio ceremonias impleri doceat, eodem utens uerbo. Ego superioribus meis consentiens, dico. Accepto ex fide auditu charitatis spiritu, omnia alia facta esse licita, quæcūq; ceremonialiter & humaniter statuuntur, siue apud Iudæos, siue gentes, Nec esse seruanda, q̄ salus sit in eis seruatis, aut operibus eorum; sed quod pro charitate seruanda sunt, propter eos, cum quibus uiuendum est nobis, donec ipsi eadem seruari a nobis exigunt, ne pax soluatur in schismata & seditiōnes, nā charitas omnia suffert. Neq; in his adeo timendum, ne contra ipsas leges ueniatur q̄ ne offendatur ij, qui secundū eas uiuunt, quorum uotis nos iubet charitas seruire. Ideo si deus legis ceremonias uoluisset durare, aut si pro necessitate alia qua, unum uel plures ex eis seruire oporteat, omnino faciendū est: At postq̄ eas abrogauit, nihil nos ligant, ita seruiendum est legibus imperialibus, pon-

Vide quid dicat.

Corporis membra.

Nota theologiam.

Cauere

Quæsto.

Liberam charitatem.

Legibus quatenus obseruandum.

tificijs, municipalibus, politicis, ac prouincialib⁹: solū ne eos (ut Christus ait) scandalisemus, & charitatem & pacem laedamus. Ac sic clare pater, quod ne cogitari quidem lex potest, quæ non sit complexa in charitate. Nam sine omni dubio, si tu quicquam statuisses, uelles tibi obtemperari: quare lege naturæ & charitatis urgeris, & alteri id præstare, præsertim deo & uicarijs potestatis dei: modo id cures, ne in his hominum præceptis salutem constituas, sed seruiē dum tibi intelligas alijs per charitatē. Verum contra, ipsi legislatores multo magis debitores sunt charitati, ut quando uiderint leges suas esse onerosas subditis, aut etiam noxias, curent omnibus modis aliorum cōmodo seruire, & eas abrogare. Multo autē maxime, hoc ad Ecclesiasticos pertinet legislatores; Nā ipsi absq; dubio, nollent uel una syllaba legis onerari: quod nisi & alijs præstitertint, non Pontifices sed tyranni sunt: imponentes importabilia hominibus, quæ nec digito ipsi uolūt attingere. Hinc intelligis, mi lector, cur leges quædam pontificias, soleam tyrannides appellare, quod hodie plurimis & iustissimis causis abrogandæ sunt. Primum, quod onerosæ & odiosæ sunt toti orbī terrarum, cui credendum est per pontifices. Deinde quod mere laquei sunt pecuniarum, & per dispensationes impudenter uendūtur. Tertio, quod impietati seruiunt, interim ueram iustitiam, in qua salus est, & charitatem funditus perdentes. Seruandę tamen sunt, ubi scandalo fuerit earum contemptus propter charitatem. In fine, iterum clarere satis puto, apostolum non de ceremonialibus tantum legibus loqui, sed prorsus de omnibus. Charitas enim fide accepta, omnes implet hilariter & libere (quod est uere eas implere) & nō in ipsas, ipsarūq; opera fiducia statuit salutis, quod est seruiliter, & nullā implere.

Leges abroganda.

Quod si inuicem mordetis & comeditis, uidete, ne ab inuicem cōsumamini.

Charitatis defectus nocet ubiq;

In omnibus epistolis apostolus suafurus charitatē, simul sere adiungit, ut unum sapiant: ut de donis differenter eis collatis, nō inflentur, alter aduersus alterum. Nam sic Rho. xij. & j. Corin. xij. proponit imaginem corporis & membrorum, quomodo membra pro inuicem sollicita sint, & alterum alteri seruiat ac non laedat. Scit apostolus, homines esse Galatas, & dona, quanto fuerint insigniora, tanto sunt nocentiora, si desit charitas. Scientia inflat, inflat potestatis administratio, inflant prorsus omnia, præter charitatē, quæ edificat. Hac sola recte omnib⁹ utitur, quia omnibus donis dei, nō sibi placet, sed alijs seruit. Vbi hæc nō adest, ibi contētio, lis & iurgia, atq; ut Rho. xij. dicit: Sapere nō ad sobrietatē, & sapere plusq; oportet. Hoc (inquā) malū, mihi uidetur hoc loco apostolus tāgere, quod maxime seruituti charitatis repugnat. Dū enim quisq; de dono sibi dato inflatur, nec quō in hoc alteri seruiat, cogitat, sed quō p̄feratur: necesse est, ut cōtentio & amulatio insurgat, mutuusq; contemptus, detrahtio, cōdemnatio, temerariū iudiciū, ira, inuidia, clamor, malicia &c. Eandē sententiā Ephe. iij. & Philip. ij. late p̄sequitur, nā hic breuiter transit.

Est ergo sensus, scio uos homines esse, tentari posse, dum alter altero præstātor cupit uideri, nec boni uultis esse ministratores multiformis gratiæ dei in uobis. Verum curate ne detrahatis, ne mordeatis inuicem, ne cōsenseritis tentationi huiusmodi: sed (ut dixi) per charitatem seruite inuicem, unusquisq; in dono quo abundat, alius in docendo, alius in tribuendo, ut Rhoma. xij. latius Non autem ut is, qui docet, inflatur cōtra eum, qui tribuere potest, quod forte non tribuerit quantum uolet, nec qui tribuere potest, contra eum, quod forte

forte sibi nō egere uideatur illius doctrina; sic in ceteris omnibus donis. Nam (ut dixi) inflatio eiusmodi proxima est ihs, qui aliquid possunt, ut aliorum se nō egere gloriantur; ac sic non inuicem seruiant in charitate, sed consumētur mutuo contemptu, odio, superbia, detractioe &c.

Dico autem, spiritu ambulate, & desyderia carnis non perficietis.

Vult dicere, hoc quod dixi, ne uos morderetis & comederetis, tantum est, quod uolo, uos spiritu uiuere, tam fiet, ut eiusmodi non perficietis. Scio in uobis eiusmodi desyderia aliquādo cōcitari, uerū ne obtemperetis, sed spiritu ambulate, hoc est, proficite & magis spirituales efficiamini; ut Rho. viij. eadē sententia dicit; si secundū carnem uixeritis, moriemini; si autē spiritu facta carnis mortificaueritis, uiuetis. Spiritu facta carnis mortificari dicit, hic spiritu ambulare, & resistere tentationi, ac mordeat & moriantur. Impossibile est, nō moueri, nos ad mordendū & comedendū; uerū motibus istis, spiritu resistendū est.

Non moueri
impossibile.

Mordere
Comedere.

Est autem pulchra hęc allegoria, mordere & comedere, in sacris litteris frequentissima. Inde in psal. Filij hominū dentes eorum arma & sagittæ. Et. iij. Dentes peccatorū contriuisi, Et Prouerb. xxx. Generatio, quæ habet pro dentibus gladios, & molaribus suis cōmandit, ut comedat inopes de terra, & pauperes ex hominibus. Inde uerbum deuorare. Prouerb. j. Deglutiamus eum sicut infernus uiuentem. Et psal. lj. Dilexisti uerba præcipitationis (id est, deuotionis, absorptionis) lingua dolosa. Videtur autē per mordere, criminatio, detractio, uituperia intelligere; per comedere, uindictam & oppressio, nem, ex altera parte; per consumari, utriusq; perditionem. Nota uim uerbi, Non perficietis, inquit. Nam inter facere & perficere desyderia carnis uel spiritus sensu Paulino (ut est apud b. Aug. lib. iij. contra Iul. c. ult.) hoc interest, quod facere concupiscentias, est eas habere, titillari, & moueri ab illis, siue ad iram, siue libidinem. Sed perficere, est eis consentire, & eas implere, hęc sunt opera carnis, Sed eas nō habere, aut nō facere, tūc erit secundū b. Aug. li. j. Rhet. xxiiij. quando nec mortale carnem habebimus. Inde omnes sanctos dicit esse adhuc carnales ex parte, licet secundū hominē interiorem sint spirituales, lib. vj. contra Iul. sic cōcupiscentia spiritus ipsa charitas, concupiscit ut possit nō concupiscere secundū carnē, sed nō perficit, quia nō potest nō habere carnis cōcupiscentiā. Et, ut interim moneam, concupiscentiā carnis uocat, nō tantum libidiniē, sed omnīū operum, quæ statim enumerabit. Igitur uerba Aug. sunt Non perficiunt carnis desyderia, si non consentiat eis, quæ agantur motibus non tamen perficiuntur operibus; ideo dixit ad Rho. Velle mihi adiacet, perficere autem non inuenio. Quia facere bonū est post cōcupiscentias nō ire, perficere autem bonum est, non concupiscere. Sic cōcupiscentiæ carnis non perficiuntur, quæ siant; nec nostra bona opera perficiuntur, quæ siant. Ex quibus omnibus patet, quid sit uita christiana. Nempe tentatio, militia & agon. Et quomodo instituendi sunt, qui uarijs tentantur impulsibus, ut non desperent, si se nondum senserint liberos a malis motibus cuiuscūq; peccati. Sic Rho. xij. Et carnis curā ne feceritis, in desyderijs eius. Et Rho. vij. Non regnet peccatū in mortali corpore uestro, ad obediendū concupiscentijs eius. Non cōcupiscere nemo potest, sed non obedire concupiscentijs possumus. Hęc diligentijs & latius retulī, propter improprietates meos, qui negant omnem actū bonum, adhuc simul ex parte malum esse, & peccatum concupiscentiæ, dicunt esse peccatum improprie dictum.

Desyderia
habere &
perficere.

Inter facere
& perficere desyderia carnis & spūs, scdm Aug. interest.

Concupiscentiā carnis, nō tantū libidiniem dicit.

Vita christiana.

Bonū fieri
perfici.

Verū tu apostolo & Augustino crede, qui dicunt: bonum fieri, sed nō p̄fici.

Impro
prie

Fieri autē bonū, bonū est: sed non perfici, malum est. Quia lex dei perfici de/
bet, a qua omnes sancti deficiūt, & ita in omni opere peccāt. Nec est peccatū
improprie, sed uere peccatū: quia nō est improprie gratia, nec improprie deus,
nec improprie Christus, nec improprie spiritus sanctus, qui hęc remittit & ex/
purgat. Verū est quidē, quod teste Augu. in baptismo reatus transijt peccati:
sed actus tamen mansit, hoc est, quod deus (iuxta psalmū. xxxj.) non imputat,
sed sanat, qui si imputare uellet, sicut uere & iuste posset, totū mortale & dam/
nabile esset.

Caro em̄ cōcupiscit aduersus spiritū: spiritus autē aduersus carnem.

Sicut spiritus hoc loco non significat solam castitatē: ita necesse est, ut caro
non solam significet libidinem, hoc pro necessitate: quia in ueterauit usus fere
apud omnes, carnis concupiscentiā, pro libidine tantū accipi: quo usu aposto/
lus intelligi non posset. Hanc sententiā Rho. vij. egregie tractans, & copio/
sius declarans dicit. Condelector enim legi dei secundū interiorē hominē: ut/
deo autē aliam legē in mēbris meis repugnantē legi mentis meę, captiuantē
me in legē peccati, quę est in mēbris meis &c. Non enim hęc in p̄sona alio/
rum locutus est Paulus. Sicut b. Aug. lib. vj. contra Iul. c. xj. dicit, se aliquando
intellexisse, immo non intellexisse. Manicheos autem dicit & Pelagianos sic
intellexisse. Sic b. Petrus c. ij. ep̄la. j. Obsecro uos tanq̄ aduenas & peregrinos
abstinere uos a carnalibus desiderijs, quę militāt aduersus animā. D. Hiero.
hoc loco profunde se quęstioni inuoluit, quō inter spiritū & carnē, mediū in/
ueniat, & mediā opa. Et suū Origenē secutus, spiritū, animā, carnē distinguit:
inde spiritū, animalē, & carnalē hominē distribuit. Et q̄q̄ ista trinitas ui/
deatur statui ex illo. j. Thessa. ult. ut integer spiritus uester, & anima, & corp⁹
seruet &c. tamen nec accedere, nec recedere audeo, tum quod spiritū & animā
manifeste pro eodem accipit Petrus in dicto loco: appellans animam, contra
quā militēt desideria, ubi contra spiritum concupiscere carnem dicit Paulus.
Et hominē carnalem ac animalē mihi pro eodem apostolus uidetur accipere.

De triplici
hoīe spiritali
aiali, carnali.

Caro
Anima
Spiritus
Crassissima
similitudo.

Ego mea temeritate, carnem, animā, spiritū prorsus nō separo. Non enim ca/
ro concupiscit, nisi per animā & spiritū, quo uiuit: sed spiritū & carnē intelligo
totū hominē, maxime ipsam animā. Breuiter, ut dem crassissimā similitudi/
nē, sicut carnē sautiā aut morbosam, utrūq̄ appello, sanam & morbidā (neq̄
enim ulla est tota morbus) quę inquantū incipit sanari, & sana est, sanitas uo/
cator: ubi uero uulnus, aut morbus reliquus est, morbus uocatur: atq̄ ut mor/
bus seu uulnus, reliquam sanam carnem impedit, ne perfecte faciat, quod caro
sana faceret: Ita idem homo, eadem anima, idem spiritus hominis, quia affe/
ctū carnis mixtus & uitiat⁹ est: quatenus sapit quę dei sunt, spūs est, quaten⁹
carnis mouet illecebris, caro est, quibus si consentit, totus caro est. ut Gen. viij.
dicitur. Rursum, si consenserit totus legi, totus spiritus est, quod fiet, quando
corpus erit spirituale. Non ergo duo isti homines, diuersi imaginandi sunt, sed
uelut crepusculum matutinum, quod neq̄ dies, neq̄ nox est, utrūq̄ tamē dici
potest, magis autem dies, ad quam de tenebris noctis uertit. Verū, longe pul/
cherrime utrūq̄ ostēdit Semiuuius ille apud Lucā, qui a Samaritano suscept⁹
quidem curari, nondū tamen plene sanus factus est. Ita & nos in ecclesia sana/
mur quidem, sani autem plene non sumus: ob hoc caro, ob illud spiritus uoca/
mur. Totus homo est qui castitatem amat, idem totus homo illecebris li/
bidinis

Alia simili/
tudo.
Exemplū se/
miuiui apud
Lucam.

bidnis titillatur. Sunt duo toti homines, & unus totus homo: ita fit ut homo si
 bippi pugnet contrariusq; sit, uult & non uult. Atq; hæc est gloria gratiæ dei, Sunt duo toti
 hoies, & un^o
 totus homo.
 quod nos fecit nobis ipsi hostes. Sic enim superat peccatum, sicut Gedeon su-
 perauit Madian, gloriosissimo uidelicet triumpho, ut hostes seipsos trucidet.

Sic aqua uino infusa in altari, primū pugnat cum uino, donec absorbeatur,
 & uinum fiat, ita gratia, & ut supra dictum est, fermentū in satis tribus abscon-
 ditur, donec fermentetur totum.

Hæc autē sibi inuicē aduersantē, ut nō quæcūq; uultis, illa faciatis.

Vide audacem Apostolum, nihil timet ignem, negat liberum arbitrium, Liberum
 arbitrium.
 quod est mirabile in auribus nostris; dicit non posse fieri, quæ uolumus, cum
 nos uoluntatē cōstituerimus (autore uel Aristotele) reginā & dominā omniū
 uiriū & actuum. Atq; hic error & hæresis maxima erat tolerabilis, si hoc di-
 xisset de ijs, qui sunt extra gratiā. Nunc, ut nulla sit ei excusatio, quin combura-
 tur, affirmat id de ijs qui spiritu gratiæ uiuunt. Idem Rho. vii. dicit. Ego autē
 carnalis sum uenundatio sub peccato, quod uolo bonum, nō facio: quod no-
 lo malum, hoc facio. Si iustus & sanctus sic queritur de peccato, ubi peccator
 & impius apparebunt, cū operibus suis, de genere bonorū, & moraliter bonis.

Gratia dei nondum perfecit liberum arbitriū, & ipsummet seipsum liberum
 faciet: quid insanimus? Satis dictum est, de diuersitate spiritus & carnis, Spūs & caris
 pugnat.
 netrum extinguit alterum in hac uita; & si spiritus in uitam carnem domet sibiq;
 subijciat, quo fit, ut nemo audeat gloriari se mundū habere cor, aut mundum
 esse a sordibus. Nō enim caro mea aliquid facit, quod nō ipse facere dicar, at si
 cor immundū est, iam nec opus mundum est. Qualis em̄ arbor, talis & fructus

Quod iterū dico, contra improprietates, qui inueniunt in seipsis, actus bonos,
 sine omni uitio, aut peccato improprie dicto uitiosos, suas opiniones Pauli tā
 aperto textui opponentes. Non facitis (inquit) quæ uultis, propter carnis rebel-
 lionem, repugnantē legi mentis uestræ, & spirituali uoluntati uestræ. Non
 seruat apostolus hic distinctionē superius datam, inter facere & perficere, quia
 non faciatis, pro non perficiatis, accipit, ut clarum est. Sed & Rho. vii. non ser-
 uat quando dicit: quod uolo bonum, nō facio, id est, non perficio. At quando
 dicit, quod odi malū, hoc facio, hic seruat eam distinctionē: quia facit malum,
 sed non perficit. Quod si cui hæc distinctio August. non placet, aliter medite- Semp pecca-
 tores.
 tur: modo hunc sensum nō omittat, esse in nobis pugna spiritus & carnis, qua
 impediti, nō implem^o pfecte legē, ideoq; peccatores nos esse, quādiu in carne
 sum^o, atq; in omni ope bono, egere ignoscēte misericordia dei, & dicere: Non
 intres in iudiciū, cū seruo tuo dñe, qā nō iustificabit in cōspectu tuo oīs uiuēs.

Quod si spiritu ducimini, non estis sub lege.

Dixi (inquit) ut spiritu ambularetis, concupiscentiā spiritus sequeremini, re-
 sistentes concupiscentiæ carnis, ne morderetis & comederetis inuicē, sed seruire
 tis inuicē in charitate, quæ est plenitudo legis. Nam si hoc faciatis, & ita spiritu
 ducimini, cōcupiscentiæq; spiritus obeditis. Ecce nō estis sub lege, nihil debe-
 tis legi, sed impletis legem. Quid ergo rursus ad legē reuerti uolulistis? Quid
 alia uia legem implere tentatis? Dixi satis supra, quod esse sub lege, est eam nō Esse sub lege
 implere, aut seruiliter sine affectu hilari implere. Affectum autē hunc hilarem,
 non lex, non natura, sed fides impetrat in Christo Iesu. Atq; hoc duci spiri- De^o ignoscis
 conanti.
 tu, hoc obedire concupiscentiæ spiritus, hæc pugna & conatus (qui est tota
 uita

uita nostra) facit, ut deus misericorditer ignoscat, quod illa nō facimus, quæ uolumus. Nondū enim spiritus sumus, sed spiritu ducimur. Nam Ioan. iij. Quod natū est ex spiritu, spiritus est, ostendit, quid esse debeamus: hic autē, quid sum⁹. Debemus esse spiritus, sed sumus adhuc in ductu, & ut sic dixerim, in formatione spiritus. Qui autem sunt sub lege, sunt & in operibus carnis: ut Rho. viij. Cum essemus in carne, passionēs peccatorū, quæ per legem erant, operabātur in membris nostris, ut fructificarent mortī. Ita Rho. viij. quoq;. Qui spiritu dei aguntur, hi filij dei sunt. Nam hoc ducere & agere, idem est quod trahere de quo Ioan. vj. Nemo uenit ad me, nisi pater meus traxerit eum. Item. xij. cum exaltatus fuero, omnes traham ad meipsum, id est, suauiter mouebo, hilares & spontaneos faciē, spiritu cōcupiscentiā in eis suscitabo, quos Moses & lex, terroribus tristes & inuitos cogebāt, aut uelut pueros temporalibus promissis in terim fouebant. Sic sponsa Can. j. Trahe me post te, in odorē curremus unguētorū tuorū. q. d. Moses & propheta uerbo legis, trucibus minis, terrēt & urgēt, aridam & inuitā: tu autē uerbo gratiæ, & memoria exhibitā misericordiæ dulciter trahe, & unge suauiter. Odor enim unguētorū, Euangelij gratiæ dei est in quo olfit, id est, fide percipitur, unguentū gratiæ dei. Hinc illud Eccle. xxiij. In plateis sicut cynamomū & balsamū aromatisans odorem dedi, quasi myrrha electa dedi suauitatē odoris. Et psal. xliij. Myrrha & gutta & casia, a uestimentis tuis. Sic Paulus, Odor bonus Christi sumus, alijs in uitam &c. Idem trahere etiā sibilare dicit apud Esaiam. vij. In die illa sibilabit dominus muscæ, quæ est in extremis sinibus Aegypti &c. id est, spiritu sancto afflabit, spiritum eorū excitabit ut concupiscant contra carnem &c. Sic. iij. Regū. xix. scribitur: Helias neq; in spiritu fortis, neq; in cōmōtione, neq; in igne (quæ omnia sunt terrores legis) sed in sibilo auræ tenuis sensisse dominum. Quia nō ex tristitia, aut necessitate, sed hilaritate ac suauitate impletur lex domini.

Qui spū dei aguntur, sunt filij dei. Trahere dei. Hoc ducere & agere, est trahere.

Odor unguētorū, euangelij est gratiæ dei.

Manifesta autem sunt opera carnis, quæ sunt fornicatio, immundicia, impudicitia, luxuria, idolorum seruitus, ueneficia, inimicitia, contentiones, æmulationes, iræ, rixæ, dissensiones, sectæ, inuidiæ, homicidia, ebrietates, comestiones, & his similia.

NOTA Hic omniū manifestissime patet, carnem non pro libidinosis accipi tantum cōcupiscentijs, sed pro omni prorsus eo, quod contrariū est spiritui gratiæ. Nā hæreses seu sectæ & dissensiones sunt uitia subtilissimarū mentiū, & sanctissima specie fulgentiū. Quod ideo dico, ut stabiliam, quæ supra dixi, per carnem totum hominē significari, per spiritū æque totum; atq; hominem interiorē & exteriorē, seu nouum & ueterem non distingui, iuxta differētiā animæ & corporis, sed iuxta affectus. Nam cum fructus seu opera spiritus sint, pax, fides, continentia &c. Et hæc in corpore fiant; quis potest negare spiritum & fructum eius, in corpore membriscq; carnalibus esse, sicut expresse, j. Corinth. vj. An nescitis (inquit) quod membra uestra templum sunt spiritus sancti. Ecce non tantum anima, sed membra quoq; sunt spirituale templum. Et iterum: Glorificate & portate deum in corpore uestro; non dicit, in anima uestra. Contra quādo inuidiæ, inimicitia, uitia sunt animorum; quis negabit carnem esse in anima? Igitur spiritualis homo, totus homo est, quātum sapit, quæ dei sunt: Carnalis hō. carnalis totus, quantum sapit, quæ sua sunt. Apostolus ignarus Aristotelicæ philosophiæ non appellat hæc uitia, habitus in anima, sed opera ipsa: quibus

Differt hō iuxta affectus.

Spiritualis hō. Carnalis hō.

bus omnibus, unum habitum tribuit, carnē; hoc est, totum hominē ex Adam natum. Nam illi adhuc hodie quærūt subiectū uitiorum & uirtutum, necdum inuenerunt, an in rationali, an irrationali parte locanda sint. Beatus quem tu erudieris domine, & de lege tua docueris; ut liberetur a stultis illis, & uanis cogitationibus; & mitiges ei a diebus istis pessimis, donec fodiat peccatori fouea. Igitur cum apostolo, contemptis habitibus alijsq; delyrijs morali philosphia, scito, aut carnem, aut spiritum te esse, & utrūq; ex fructibus suis cognosci, quos hic apostolus aperte enumerat. In isto uitiorū numero, nulli fere consentiunt, bea. Augusti, xiiij. bea. Ambro, xvj. Noster, xvij. ponit. bea. Hierony, xv, recitat, omittens impudicitiam & homicidia, dicensq; in latinis codicibus adulterium quoq; & impudicitia, & homicidia, in hoc catalogo uitiorum referuntur scripta, sed sciēdum non plus q̄ quindecim carnis opera nominata, de quibus differimus. Hæc ille. Erasmus & Stapuleñ, fere cū nostro consentiūt nisi quod adulterium addant, & uel luxuriam, uel impudicitiam tollant.

Philosophica
nugamentaVariatur in
numero uij
tiorum.Erasmus
Stapuleñ.

Opponit autem apostolus non singulos fructus, singulis operibus: sed confuse unum multis, & multa multis; ut charitatem & gaudium, fornicationi, immunditiā, luxuriam, quæ sunt peruersæ dilectiones, peruersaq; gaudia, pacem, patientiam, longanimitatem, benignitatē, bonitatem, inimicitijs, contentionibus, litibus, iræ, rixis &c. fidem hæresibus, idolatriæ, ueneficijs; contumeliam, ebrietatibus, & comestationibus. Primū est, fornicatio, nota satis.

Fornicatio
Immundicia
Luxuria.

Secundū immundicia, qua di. Hierony, comprehendit omnes extra ordinarias infandasq; uoluptates. Tertiū luxuria, nam impudicitia nostri textus, uideatur e margine relata in textum, ut quam aliquis glosandi studio, super immunditiam uel luxuriam signarit, aut ita in alijs haberi notarit. Hanc autem,

licet d. Hierony, generaliter extenderit, etiam ad excessum coniugū, græce tamen aselgia lasciuia, uel ut Ambro, obscenitas dicitur, quod ad mores, gestus quoq; & uerba pertinere potest. Quartū idololatria, etiam ipsa nota satis, sed nunc nulla saltem crassa illa, & quæ in gentibus erat. Cæterū quorū deus uenter est, & qui auari sunt, etiam apostolo autore idolatræ sunt. Idolatræ sunt omnes adulescentes & superbi, ac quicūq; gloriantur in homine, uel seipso, uel altero. Ita hodie, non parum multi principes & pontifices, idola sunt. Quintum ueneficium est, quod malum hodie mire increfcit. Dicitur autem, Hiero, teste,

ἀσέλγεια
IdolatriaNOTA
Veneficium

ars malefica. Pharmacū enim græce uenenum uel medicamentū dicitur, inde pharmaceutria, uenefica. Igitur magos, maleficos, carminatrices, & si qui alij, qui pactis dæmonum usi illudunt, nocent, furantur proximis suis apostolus significat. Claret autem tanti apostoli quoq; autoritate, ueneficia illa nō esse nihil, sed posse nocere, quod multi non credunt. Sextum, inimicitia, similitates, & silentia inter se odia esse uidentur. Lites quod noster textus, contentiones, græcus eris, id est lis, opus inimicitiarum, æmulationes seu çeli, supra dictum est. Iræ notum est. Rixæ quas d. Hiero, græce eritheias dici aptius putat, quando scilicet aliquis ad contradicendum paratus, stomacho delectatur alieno, & muliebri iurgio contendit, & prouocat cōtendentē. Hæc omnia experientia & exemplo duorum aduersariorum melius, q̄ descriptione colligere possis. Primū enim sunt inimici atq; discordes, tum data quacūq; occasione, mox litigant; litigantes autē æmulantur, dum quisq; alteri superior esse nititur; æmulantes autem irascuntur; irati autem quærunt utrinq; quod dicant aut faciant, aut omittant, quod alterū mordeat ac prouocet, hoc est rixantur. Rixantes autem dissentiant, & quisq; sua defendere promptus est, alienaq; in-

φάρμακον

Inimicitia
Lites.ἔρις
Iræ.
ἐπίθρα

firmare;

NOTA. firmare. Ex quibus tunc sectæ & hæreses fiunt, dum quisq; alios in suâ partem trahit, & alteri abstrahit. Hinc alitur inuidia atrox malû, tandē in cædes & homicidia ruunt. Et hic finis huius mali. Exemplû sume inter duos forenses aduersarios, aut duas respublicas inuicem aduersarias, Aut inter duos sophistas ac theologistas, pro opinionibus suis certantes. Nouem ergo gradibus seu capitibus, distinxit concupiscentiam illam carnis, amarulentam atq; colericam, adeo detestatur aduersarios charitatis apostolus. Addit hic d. Hierony. hæreticum dici omnem, qui scripturam aliter intelligit, q̄ sensus spiritus sancti flagitat, etiam si de ecclesia non recesserit; dura sententia super Aristotelicos theologos.

Hæretici apud Hiero.

Ebrietas.

Deinde septimû, ebrietas, quæ non tantum uino, sed omni alio genere potus prohibetur. Vnde Lucæ. i. Vinum & siceram, id est, inebriatiuû non bibet. Cõmendatur sane abstinentia uini & sobrietas in uarijs scripturæ locis. Cõtra quid ebrietas præstiterit, satis eiusdem probant scripturæ, historiæ in Noe, Loth, quorum ebrietas sine propria culpa, non tamen sine malo aliorum contigit; sed notæ sunt historiæ passim. Vnde Christus Lucæ. xxj. Attendite, ne grauentur corda uestra crapula & ebrietate. Et certe, ebrietatem satis apparet, esse quandã pestem, in nostris regionibus, diuino furore immissam; fugimus passim pestilentiam carnis, & omni studio nos armamus & curamus, ne corripiamur ab ea. In hanc uero pestem, insigni cecitate, nos ipsi irruimus, nec est, qui saltē moneat, nedum prohibeat. Deniq; impetuosis grassatur, q̄ ut spes esse possit, eam expurgandi. Vltimû comestatio, quæ Lucæ. xxj. crapula dicitur, sicut ebrietas nimîu bibendo, ita crapula nimîu comedendo grauat corda. Et hoc celebre malû, mire crescit etiã in ducib⁹ populi, & magnatib⁹ Israel, tâto luxu, tâto apparatu, tâto ferculorû copia & uarietate, ut præcorû insignes crapulas uideant, data opa, uelle irridere. Venit aut uerbû comestatio, a noie

Ebrietas pestis est.

Comestatio

Origo comestationis.

Comos, qui græcis de⁹ cõuiuij & crapulæ dict⁹ est; ut sicut a Venere libido, ita a Como crapula dicitur; utrûq; sane numen potētissimû & uicinû, huic ueter, illi ea, quæ infra uentrem sunt, seruiūt. Et Comos uenerem seruat, ac uegetat; alioquin sine cerere & baccho friget uenus. In fine addit, & ijs similia; quia qs omnem lernam carnalis uitæ recenseat. Nam superbiam & uanam gloriam ita sub amulatione & celo comprehendit; detractionem, maledicta, clamorem blasphemias, sub ira, inuidia, dissensione &c. dolos, fraudes, insidias, mendacia, sub eisdem. partes enim aliquot signauit, ne Galatæ causarentur sese nescire, quomodo carnis concupiscentijs resisterent.

Quæ prædico uobis, sicut prædixi, quoniam qui talia agunt, regnû dei non consequentur.

Sola fides nõ sufficit, sola est iustificat.

NOTA

Apóstolica populi docendi ratio.

Ecce hoc est, spiritu ambulare, & non perficere carnis desyderia, spiritu duci, non esse sub lege, atq; omnem legem, in uno charitatis capitulo completi, scilicet si hæc non fiant. Iam uides, q̄ non sufficiat sola fides, & tamen sola fides iustificat; quia si uera est, impetrat spiritû charitatis. Spiritus autẽ charitatis hæc omnia fugit, ac sic legem implet, & regnû dei consequitur. Proinde totum fidei tribuendû, fides autem uerbo, uerbû autẽ diuinæ misericordiæ mittētis uerbi apostolos & prædicatores, ut sit omnis sufficiētia nostra ex deo, a quo uenit omne donum, & datû optimû. Hæc sunt, quæ in populo tractari oportuit, & eo ordine tractari, q̄ ab apostolo tradunt; ut primû de suis uiribus desperantes, uerbû fidei audiât, audiētes credant, credentes inuocēt, inuocâtes exaudiant, exauditi spiritû charitatis accipiât, accepto spiritu, spiritu ambulēt & desyderia

& desyderia carnis non perficiant, sed crucifigant, erucifixi cū Christo resurgāt, & regnū dei possideant. Nos autem in operibus a nobis electis & statutis, animas occupamus semper docentes, & nunquā ueritatis scientiam attingentes: immo contra pietatem, liberū arbitriū, & uirtutes nostras erigentes, præsumptionem docentes, & merita congrui & condigni uanissime iactantes, tandem noticiam Christi penitus tollentes, & miserrimas conscientias hominibus multiplicantes. Beatus August. super uerbo, Qui talia agunt, Agunt (inquit) talia, qui cupiditatibus carnalibus consentientes, facienda esse decernunt, etiam si adimplendi facultas non datur. & subiungit mirā distinctionē. Aliud (inquit) est non peccare, & aliud peccatum non habere. Nā in quo peccatū non regnat, nō peccat: hic est, qui nō obedit desyderijs eius: in quo autē nō existūt omnino ista desyderia, nō solū non peccat, sed etiā non habet peccatū. Quod & si multis ex partibus in ista uita possit effici: ex omni tamē parte, nō nisi in resu rrectiōe, atq; commutatione carnis sperādū est. Hęc distinctio idē docet, quod supra satis est distinctū, quod homo inquantū spiritu ambulat, iustus & sanctus est, ac nō peccat. At inquantū desyderijs adhuc mouetur, peccator est & carnalis. Habet ergo peccatum in carne, & peccat caro eius: ipse uero non peccat. Mira sententia, idem homo simul peccat, & non peccat. Hic concordantur duæ illæ Ioannis apostoli sententię. Prior Ioan. i. Si dixerim⁹, quia peccatū nō habemus nos ipsos seducimus. Posterior. iij. & v. Omnis qui natus est ex deo, nō peccat. Oēs ergo sancti habent peccatū, suntq; peccatores, & nullus peccat: lusti sunt, iuxta illud quod gratia in eis sanauit peccatores, iuxta quod adhuc sanandi sunt.

B. August.
Non peccare
pctm non ha
bere.

Fructus autem spiritus est, charitas, gaudiū, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas.

Non est dubium, quin tantum notē fructus numerauit Paulus, ut ex d. Hierony. b. Augu. & græco liquet, ubi sic cēsentur: fructus spiritus est, charitas, gaudiū, pax, longanimitas, benignitas, bonitas, fides, mansuetudo, cōtinentia. Apparet autē numerū duodecimū istū creuisse, imperita aliquorū diligētia. Qui cū uel in glossa, uel margine, uel in Hiero. inuenissent, patientiā, in textum retulerunt in quartū locū, in quo longanimitas ponenda fuit, quā in septimū transtulerunt. Deinde cōtinentiā, id quod modestiā & castitatē ex d. Hiero. significare uiderunt, adiecerunt has duas textui. Et fidei ac mansuetudinis loca permutarunt. Perit ergo fundamentū doctrinæ illorum, de duodecim fructibus, nō modo defectu numeri, uerū & ratione intelligentiæ: illi em̄ ex fructibus faciūt suos habitus in anima subiectiue hærentes. Apostolus autē facit eos, opera spiritus uitalia, & per totū hominē diffusa, opponit em̄ eos operibus carnis: Sed & spirit⁹ hoc loco (licet refragante Hiero.) non spiritū sanctū significat, sed spirituale hominē, ut sit antithesis, opa carnis, fructus spiritus. Caro arbor mala, pferens spinas & tribulos: Spiritus arbor bona, proferens uuas & ficus, ut Matth. vij. Nā & Amb. dicit, quod lex spiritus hæc operatur. Et b. Hiero. in uia rediens, spiritū arborē bonā interpretat. Itē carnis opa, nō fructus: spūs fruct⁹, nō opa uocat. Cur hoc: nēpe qd opera carnis non sunt utilia, quia spinis & tribulis nemo frui potest; sed sunt opera mala, tantū nocentia. At opera spiritus profunt, & frui illis possumus in æternum: sunt ficus & uua terre promissionis: recte ergo fructus nomine cōmendantur. Primus est charitas, de qua dictū est, nō esse eam quali

Duodecim
fructus.

Spiritus fru
ctus.

Charitas
quid sit,

Te quali

qualitatem latentem, sed sicut de fide b. August. dicit, quod unusquisque eam certissime uidet, si eam habet; ita & spem certe sentit se habere, ita & charitatē, praesertim tempore tentationis certissime uidet, si habet. Est ergo haec dulcis motus in deum irascentem, & proximū offendentē. Tūc em̄ probatur charitas dei quādo percutit & perturbat; sicut in martyribus mōstratum est & in Christo passo. Tunc autem probatur charitas proximi, quando proximus offendit, & odium mereri uidetur. Alioquin nulla ferme uirtus simulationi magis patet; adeo, ut Rho. vii. apostolus id unum curarit, d. Charitas sine simulatione. Habet em̄ deus multos amatores, qui in Psal. scribuntur; Confitebitur tibi cum benefeceris ei. Et psal. lxxvij. Et dilexerunt eū in ore suo, & lingua mentiti sunt ei. Laetatur ergo in pace, sed in bello nihil uiuacius sentitur, q̄ charitas, spes, fides; nisi diffidentiam, desperationē, odiū quoq; nō sentiāt. Gaudiū secundus fructus (æque ut charitas) in deo & proximo est. In deo, quādo de diuina misericordia laeti sumus, etiam in medijs mundi procellis, laudantes & benedicētes dominū in camino ignis die ac nocte. In proximo uero, quando illius bonis non inuidemus, sed congratulamur tāquā nostris proprijs, laudantes dona dei in illis.

Gaudium.

At sicut carnis sectatores fingunt charitatē tempore sereno, ita & gaudium; laudant deum & dona dei in hominibus, sed donec offendatur, tum opera carnis prouunt, detrahunt donis dei, quæ prius laudat: tristantur, si detractio eorum non sit successus, nec minuatur existimatio proximi. Nemo enim credit q̄ profunda sit malicia carnis, tam multos secure perdit, donec tententur & probentur. Plana uidetur & aperta apostoli uerba; sed si in usum ponas, inuenies q̄ arduum sit, non operari opera carnis, quæ insensatis illis uidentur a se esse longissima, cum sint illis plenissimi. Nam etiam super religione, super obseruatjs, super bonis operibus, super regulis, statutis, traditionibus, moribus hominum, pleno impetu prouunt; sed hic accipiunt uelamentum zeli, & amorē iustitiæ. Et pro sancta religione secure uastant charitatem, & pacem, & gaudiū. Qui furor hodie omnia fere monasteria, omnes ecclesias; & ut Psal. ait; Electiores Israhel occupat. Nā in ijs, qui publice mali sunt, facile dignoscuntur. At sub tonsuris infulis, alijsq; sacris ritibus, pulchre saginatur, ac secure regnat Behemoth iste, dum credunt se obsequium deo præstare, si suæ factionis carnem ament.

Carnis malicia, profundiss.

Opa carnis gelus, factio/dum.

Pax.

Extraneos uero immortalī odio persequantur ac criminantur. Tertius est pax, quæ & ipsa duplex est; In deo, hæc est bona cōscientia, in misericordia Christi nixa, sed exuperat quandoq; omnem sensum, dum turbatur, abscondente se deo, & faciem auertente, conscientia sibi relicta. In proximo uero, dum ceditur eius uoluntati; Nā pax hæc cum hominibus stare nunq; potest. Si quislibet sua iustificet, tveatur, quarat, expostulet; sicut hodie forum Rhomanum, & iura ecclesiā repleuerūt litibus, iurgijs, causis; interim frusto paruulo pacis cōtēti, quæ cū suis cōueniūt, faciuntq; sub ipsis operculū neq̄tiæ; ut nihil min⁹ putēt q̄ se in opibus carnis esse submersos. Nō em̄ cū quātis discordēt, sed cū quātis cōcordēt attēdunt; reliquos etiā docere pacem parati. prorsus hi nihil de pace intelligunt quā apostolus Rhoma. xij. commendat, dicens; Quantum in uobis est, cū omnibus hominibus pacem habentes. Et Marth. v. Beati pacifici, quoniā filij dei uocabūtur. Verum huius pacis dissolutionē, iuristę sarp̄ doctissime excusant quando uim ui repellere docent, & iustitiam tuendam esse iactant; quasi nō sit summa omnium iustitia, iustitiam suam relinquere, & aduersario tollenti palli um cedere, etiā tunica adiecta. Breuiter impossibile est, Euangeliū & iura hominū simul seruare; ideo impossibile est pacē simul cū iuribus stare, maxime nostra

Forū Rho. lli sibus scater.

NOTA.

Contra Quirinus

nostra aetate, ubi Euangelium nihil est, iura sunt omnia in omnibus. Hic est angelus in Apocalypsi missus in ira dei, ut sumeret pacem de terra. Quartus est longanimitas, græce macrothymia. Nō est hic hypomone, i. patientia; nec anoche, i. tollerantia; quāquā diuus Hieronymus pro eodem accipere uelit patientiam & longanimitatem; uerum aliud uidetur esse malos tolerare, aliud eorum iniurias pati, & adhuc eorum expectare emendationem, optare salutem, non cogitare uindictam, quod propriū est longanimitatis. Rhomanorum, ij. An diuitias bonitatis, & patientiæ, & longanimitatis eius contemnis? Bonitas est, qua benefacit eis. Patientia, qua eos patitur abuti beneficijs, ingratos reddētes malum pro bono. Longanimitas, qua expectat emendationem eorum.

Longanimitas.

Quintus est benignitas. Sextus bonitas, quæ sic differunt, autore Hieronymo. Benignitas est uirtus lenis, blanda, tranquilla, & omnium bonorum apta consortio, inuitans ad familiaritatem sui, dulcis alloquio, moribus temperata.

Benignitas.
Bonitas.

Vnde beatus Ambrosius habet lenitas. Hæc passim & barbare uocatur amicitia, uernacula, Freundlich, holdselig, leudselig, græce Chrestotes; quam, ij. Corinth. vj. suauitatem interpretatur, dicens: In suauitate, in spiritu sancto. & hinc Rho. ult. Chrestologias, dulces sermones dixit. Et rectius suauitas, quæ benignitas mihi diceretur. Quod malignitas contrarium uicium, atrocius est, quæ ut difficile illos & insuaues significet. Dicitur enim de insuauibus, bonus homo est, sed nescit hominum se moribus attemperare. Er ist frum, aber gar zu vnfreundlich, vnd nit leudselig. Bonitas ergo potest esse tristior, & fronte seueris moribus irrugata, ad benefaciendum tamen exposita; nemini nocet, omnibus prodest, sed humanitatis aliquid ei deest.

Septimus, fides, quā di. Hierony. eam intelligit, que ab apostolo substantia rerum sperandarū Heb. xj. scribitur. Nam substantiam exponit pro possessione dicens: Quia quod fide possidemus, speramus esse uenturū. In qua sententia & ego diu fui, quod obseruassem substantiam in sacris literis fere ubique pro facultatibus & possessione usurpari, maxime cum ad hoc Hierony. huius loci tenerem autoritatem. Nam quæ de substantia Sententionarij comportarunt, quid est recensere? At postquam Philippus meus Melancton, adolescens corpore, senex uenerabili mentis canitie, quo in græcis uxor præceptore, me sic sapere non permisit, ostenditque substantiam, quæ facultatem significat, non hypostasim (quo uerbo apostolus Heb. xj. utitur) sed uel usian, uel broton, uel hyparxin græce dicit; mutauit sententiam, ceditque sensu meo, hypostasim seu substantiam significare proprie substantiam & substantiam, qua quodlibet in se subsistit, ut Chrysostr. sapit; uel etiam promissionem, pactum, de quo non est nunc tempus latius disputandi; expectationem, quæ uerbi, unde descendit hypostasis, uis & proprietates admittit. Potest autem fides hoc loco non absurde accipi pro ueritate, seu fidelitate, seu simplicitate, quæ neminem fallit, quæ in negotijs & cōmuni mortalium uita summe est necessaria, ut etiam duplicem sic fidem inueniamus: Vnam erga deum, cui fideles sumus, nō tantū quod seruamus nostra promissa, quātū quod credimus illius promissis. Alteram erga hominē, cui sumus fideles, seruantes & tenaces pactorum ac promissorum.

Fides:
Substantia

Philipp. Melancton.

Duplex fides

Octauus mansuetudo, quā Hiero. opponit iræ & rixis; quæ a longanimitate forte difficulter distinguitur. At nota est mansuetudo & mititas, quod sit uirtus quæ non irritatur ad iram, non uindicat; ultra quā longanimitas est, quæ expectat emendationem malorum, qui etiam non irritarunt.

Mansuetudo

Nonus, continentia, seu rectius temperantia, quam non tantum in castitate debemus

Continentia

Et ij

debemus

debemus accipere, sed & in potu & cibo: quare eius sententia castitatem & modestiam complectitur. Itaque & coniugum hic frenat licentiam, ut continenter uiuant, modestia temperantes carnis libidinem.

Aduersus huiusmodi, non est lex.

Non esse sub lege.

Memor argumenti suscepti, semper inculcat legem, quæ non iustificat confidentes in eam. sic Timoth. i. Lex non est iusto posita, sed rebellibus & parricidis &c. Non indigent lege qui tales sunt, ut quid ergo Galatæ ad legem reuertuntur, non modo decalogi, sed etiam ceremoniarum? Vides enim apostolum non de ceremoniali tantum lege, sed maxime & de morali loqui. Iterum autem suo tropo theologizat apostolus, quare cauendum est a stultra intelligentia, quasi iustus non debeat bene uiuere, bonaque facere. Nam hoc rudes intelligunt, non esse sub lege: sed ideo iustus non habet legem, quia nihil debet legi: ut qui habet charitatem quæ facit & implet legem. Sicut, iij. & vij. (paradigma est Augusti.) non debent esse decem, sed sunt decem. Nec ad hoc ut decem fiant, quaræda est ulla lex aut regula: sic domus ædificata, non debet ædificari. Est enim quod ars ædificatoris uelut lex quarerebat: ita iustus non debet bene uiuere, sed bene uiuit: nec indiget lege, quæ doceat eum bene uiuere. Sic uirgo non debet esse uirgo: quod si per aliam quam legem quareret fieri uirgo, nonne insaniret? Iniustus autem debet bene uiuere, quia non bene uiuit, quod lex requirit. Hoc totum urget, ne ex lege & operibus iusti fieri præsumant, sed per fidem accipiant spiritum sine lege & operibus quo lege satisfaciant: ut abunde satis dictum est in superioribus.

Lex & debet.

Qui autem sunt Christi, carnem crucifixerunt cum uitijs & concupiscentijs.

Subiectio.

Ad occultam respondet questionem, qua ex prædictis quispiam motus quæreret. Si aduersus huiusmodi non est lex, & sunt iusti, nec debitoris legis, ut quid precipis, ut opera carnis non faciant, spiritu ambulent, & alia faciant? Nonne debitum ab eis exigis? Nonne legem præscribis? Nonne aduersus eos tua præcepta sunt? Quid tibi ipsi contradicis? Quid putas aliud responderet, quod supra didicimus, quod ij, qui perfecti in ijs sunt, sub lege non sunt; legem implent plene, ideo lex nihil aduersus eos; uerum dum in carne nemo est, qui hanc metam perfecte attingit, in hoc saltem seruantur, qui Christi sunt, qui carnem suam crucifigunt, & pugnant cum desiderijs eius; & sic spiritu implent legem dei, licet carne (ut Rho. vij. dicit) seruiant legi peccati. Quare fructum spiritus descriptio, contra quos lex non est, potius præfixa meta est, ad quam nitendum est spiritualibus, quæ quod aliquos illuc peruenisse sentiat, tantum ergo illis non aduersatur lex, quantum spiritu uiuunt: tantum aduersatur, quantum carnis mouentur desiderijs. Et hunc canonem esse intelligendum omnia alia, in quibus iusti & sancti in terra commendantur, pulchre & copiose probat Augustinus, de natu. & gratia. Sic Rho. vij. uetus homo noster simul crucifixus est cum Christo, & supra. ij. Christo crucifixus sum, uiuo scilicet non ego, uiuit uero in me Christus. Transeo quæ hic d. Hieronymus, ex Origine recenset neque satis placent. Dixerat apostolus non esse legem aduersus spiritum, qui fructificat fructus lege præceptos: ita contra, non operantur opera carnis, faciunt bonum, & declinant a malo. Quare: quia sunt Christi, pertinent ad Christum, non ad Moysen, non ad legem. Si autem sunt Christi, sine dubio carnem crucifixam habent: non per legem, quæ carnem magis irritabat: sed per Christum: quasi di. Christi esse non potestis, si legis esse uultis. Si legis estis, carnem non crucifigetis, eritque aduersus uos lex

Officium canonis quo iusti & sancti commendantur.

Christi non sunt, qui legis sunt.

uos lex. Ideo ij, qui sunt Christi, sub lege non sunt, & simul carnē crucifigunt cum uitijs & desyderijs. Vitijs, seu græce passiones Hiero. putat generalius dictum, ideo additū concupiscentijs, quia passiones etiam ad dolorem referuntur.

Quid autē si per uitia seu passiones intelligat perturbatiōes irascibilis uirtutis, in amarulentia cordis furentes, & per concupiscentias affectus concupiscibilis, in titillatione carnis blandiētes (quisq; suo sensu abundet) Nota est forma huius crucifixionis: nā clauī sunt uerbum dei, per impulsū gratiæ dei penetrātes, & carnē prohibentes, ne sequatur sua desyderia. Sic Ecclesi. ulti. Verba sapientium sicut stimuli, & quasi clauī in altū defixi, quæ per magistrorum consiliū data sunt a pastore uno; id est, per apostolos & prophetas a Christo.

Vitia,

Forma crucifixionis.
Verba sapientium.

CAPITVLVM SEXTVM.

SI spiritu uiuimus, spiritu & ambulemus.

Nō referre multum credo, quod nostri codices hic capl. vj. ordiuntur, quod Hiero. & græci infra incipiūt: Fratres, & si homo p̄occupatus &c.

Eundē seruat ordinē in hac epistola, quē ad Ro. nā & illic primo fidē docet, p̄ undecim capitula, duodecimo charitatē & fructus spiritus tractat; tertio decimo & reliquis p̄ suscipiēdis infirmis in fide laborat. Ita & hic, institutis in fide & charitate inter alios mores, id curat quoq; ut infirmos aut lapsos non fastidiant Sic em̄ b. Augu. recte, meo iudicio, putat hæc dici in eos, qui de litera reducti in spiritū, infirmiores despiciunt, de seipsis uane gloriantes; ideo moneri, ut si sunt sp̄uales, nō sibi placeant, sed infirmitates imbecillū sustineant, ut Rom. xiiij. & xv. dicit. Nā nisi hoc facerēt, spiritu quidē incepissent, sed nō ambularēt spiritu facti sup̄bi fratrum contēptores. Est ergo sensus, Certus sum, q̄ siue ex hac, siue priore mea doctrina, in spiritu edocti fueritis, aliquot inter uos relinqui, q̄ serui pulosi sunt, nōdū fidei sanā opinionē, ab opibus legis potētes discernere: ut qui timore cōsciētia nolūt ab operibus legis desistere, nō satis fidentes iustitiæ soli fidei; hos (inquā) oportet non despiciere, sed blande fouere, donec usu & exēplo fortū roborent firmeturq;. Nā ad hoc illi semp̄ relinquunt, uelut pauperes in medio populi; ut sint, in quos charitatis officia possitis exercere. Ideoq; si spiritu uiuimus, spiritu incedamus; hoc est, p̄seueremus & p̄cedamus; quod fiet, si infirmorum imbecillitate, nō sinamus nos tētari, ad fastidiū eorū, & nostri propriā cōplacentiā; hoc em̄ esset de spiritu declinare, nobis placere, non per charitatē alijs seruire. Sicut hodie quoq; abūdat infirmorum uulgus, etiā inter doctissimos, qui misere torquētur conscientia legū humanarū, nec audent fidere soli fidei in Christū. Et pueri ac effemīnati, qui regnāt in ecclesia, nihil prorsus cedūt infirmitatibus nostris; sed in turbine & uolentia, robustas offas opinionū suarū nobis p̄ponunt; modo tyrannidē stabiliant, statim ut nō responderis quod uolūt Ergo tu es hæreticus, ethnicus, schismaticus (inquiunt) sed hæc alias. Ambulemus, idē uerbum est, quod supra. iij. ca. coniunctus est ei &c. Et sit sensus; Sina mons est in Arabia, qui coniunctus est, id est, qui p̄tingit, ambulat, incedit, usq; ad Hierusalē, sicut dictū est illic. Et infra. Quicumq; hanc regulā secuti fuerint id est, incederit, ambulauerit. Est em̄ uis huius uerbi, & p̄pria significatio, ordine incedere, recta uia gradū p̄cedere; ut Erasmo dedit. Vt autē eo uerbo ap̄lus cōmode hoc loco, ut nō declinet, neq; ad sinistrā, neq; ad dextrā; sed ordine recte incedat & ambulēt spiritu cepto. Nā in populo, cū sint firmi & infirmi, duplex orit̄ scandalū; unū a sinistris infirmorum, alterū dextris firmorum; quos in medio retinere nititur apostolus, & scandala utraq; phibere. Scandalū infirmorum est,

B. Augu. sententia.

Sensus ap̄li

Spiritu incedendum.

Ambulare

Scandalū infirmorum.

Tt iij quando

Exemplum. quando ea fiunt, quæ infirmi non capiunt, & speciem malam distinguere non possunt: de quo Rhomanorum, xiiij. latissime. Exempli gratia: quando infirmi uidebāt alios uesci cibis omnibus, qui in legi prohibiti erant, ceu immundi & urgente conscientia, non audebant & ipsi manducare, & tamē nec exemplū aliorū improbare. Hic cū iudæis iude^o fiebat Paulus, cū infirmis infirmus, ut seruiret eis per charitatē, donec firmarētur in Christo. Vnde Rho. xiiij. Si propter cibum tuum frater tuus contristatur, iam non secundum charitatem ambulas. Sic de omnibus alijs ceremonijs dierum, festorum, uestium &c. sentiendum.

Superborum Aliud est superborum, qui rursus offenduntur in infirmis impatientes eorū tarditatis & crassitudinis: ita nulla habita ratione infirmorum, nimis libere utuntur libertate Christi contra legem. Quod cum scandalo infirmorū hæc agebant, cum potius omnem legem debuissent seruare, antequam unum scandalū farent: sic enim ambulatur spiritu. Quid enim prodest spiritu libertatis cōtra spiritum & charitatē uti? Licet inquirunt, Ita sane, Sed tua licentia debet posthaberi fraternæ infirmitati: quod tibi non noceat impedita tua licentia: nocet autē fratri offensa sua, per tuam libertatem infirmitas. Charitatis autē est, ut ea quæ alterius sunt, consideres nō tam quātū liber tibi sis, q̄ quātum fratri pro sis. Huic enim seruituti te charitas subiicit, dum te a seruitute legis liberat. At hodie, deus bone quanta monstra pessimæ speciei perpetrantur, & relinquuntur postea infirmis hæc omnia portanda, & pie interpretanda, quæ uix robustissimi ferre possunt: sed sine pastore hodie pastores non sunt, omnia sunt alia in specie, alia in uirtute & re ipsa.

NOTA.

enim seruituti te charitas subiicit, dum te a seruitute legis liberat. At hodie, deus bone quanta monstra pessimæ speciei perpetrantur, & relinquuntur postea infirmis hæc omnia portanda, & pie interpretanda, quæ uix robustissimi ferre possunt: sed sine pastore hodie pastores non sunt, omnia sunt alia in specie, alia in uirtute & re ipsa.

Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, inuicem prouocantes, inuicem inuidentes.

In gloriosos.

Exponit latius quod dixerat. Tunc (inquit) ambulabitis & inceditis recte in spiritu, si uos, qui firmi estis, non inflemini aduersus infirmos, non uobis placeatis & gloriemini contra illos, quod non sunt sicut uos: quemadmodū pharisæus ille in gloria sua deū glorificauit, & publicanum cōfudit. Si em̄ hoc feceritis, prouocabitis & irritabitis uanissima gloria infirmiores ad inuidiā. Et ita inuicē eritis uos prouocantes, & illi inuidentes; neutri in recto spiritū ordine incedentes uos ad dextram, hos ad sinistram deturbat diabolus; uos p̄ gloriam, hos per inuidiam. Quin exemplo Christi, uestra firmitas portet super se infirmitatē illorū donec & ipsi firmētur. Non em̄ nobis, sed fratribus uiuimus, si in spiritu & charitate uiuimus: ideo quid illis conueniat, & necessarium sit, faciemus. Nulli (inquit) debeatis, nisi ut inuicē diligatis. Si esca scandalisat fratrem meū, nō manducabo carnes in æternum, quare? quia fratrem diligo, cuius salus mihi incomparabiliter præferenda est meæ libertati, qua mihi licet, quod ille nōdum capit esse licitū. Sic si scandalisat fratrem meū mea iustitia, sapientia, potētia, aut quod libet opus, quod mihi licitissimum sit, omittendum est: & seruiendum charitati.

Non nobis, sed fratribus uiuimus.**Cōtra exemptiones, priuilegia, indulta, confessionalia. Scandalū infirmorum.**

At nunc uide quid faciant exemptiones, priuilegia, indulta, confessionalia. Nonne leges pontificum factæ sunt non nisi rhetia pecuniarum, & scandala cōscientiarum? Nonne tota Germania repleta est queremontia assidua, quod butyrum & lacticiuia permittuntur in diebus ieiunij ijs, quæ emerūt plumbum & caram Rhomanæ Curia, ceteris pro sua ruditate interim credentibus hæc nō licere fieri, etiā si Pontifex summus concederet: adeo leges humanæ illis infederunt. Nam homicidia, & fornicationes, & ebrietates, & inuidias, & omnia opera carnis, longe minora ducunt, q̄ butyrum istud priuilegiatum

atum comedere; nec est ullus hic pōrificum aut priuilegiatorū, qui hūius turbæ misereatur, sed multiplicat avaritiā incredibilis; hæc priuilegia sine fine, sine modo, quibus non nisi prouocantur infirmi ad detrahendum, maledicendum, iudicandum. Ad hos rursus illi firmi, & legum robustissimi contēptores, fortiter inflati, contemnūt & appellant, Bon Christian; hoc est, semifatuos.

Iste est mos & modus implendæ charitatis hodiernus. Quāto rectius facerēt summi pontifices, ut aut in totum abrogarent leges, quo scirent omnes libertatem suam, quā habēt in Christo; aut nullis cum tanto tot infirmarum conscientiarū barathro, priuilegia concederent. Quō reddent rationē Christo pro tot offensis fratribus suis, pro quibus Christus mortuus est? Sed furor avaritię hęc charitatē ne a longe quidem audire permittit. Verū hæc adhuc puerilia & leuissima, ueniamus ad ea, in quibus scandalifantur etiam doctissimi & robustissimi (tanta est diaboli uictoria in ecclesia) Obscuro, quantus tumultus quantus rumor, quantus fœtor Rho. Curia de pallijs, & annatis, quibus euiscerant funditus Episcopatus & sacerdotia Germaniæ? Quid de rapina omnium sacerdotiorum comedendis & deuorandis monasterijs ecclesijsq; ita, ut non sit altare, uel sub terra, qd nō Rom. mulionū avaritię totū seruiat; iterim doctis, bonis, & populo salutaribus uiris, fame & inopia pereuntibus. Verū metunt Rhomanī carnalia nostra, & seminant nobis spiritualia; hoc est, uetosa, ut de spiritu & uetō uiuamus, spiritus em̄ uentus est; sicut Ephraim (apud Oseam) pascit uentos.

Non mirū (inquam) si robustissimi hæc ferre nequeant; sunt em̄ ultra modum, etiā apostolicæ perfectioni difficilia ad portandum. At hæc adeo nemo curat pontificum, ut uideātur gaudere de prouocatione nostri, & inuidia sui, & illud Cæsaris prætere, Oderint dum metuant. Nā nō desunt inflata eiusmodi uesica, de potestate tantūmodo gloriantes. Deinde, quis nō amarissime prouocatur primis omnium scandalorum (nam ea, quæ dicta sunt, temporalia sunt) quot compositiones rapinarum, usurarum, hereditatum, testamentorum, plaine omnium restitutionum, tam uagarū q̄ certarū, siue hæc pupillis, siue pauperibus debeantur. Inundant, & remissiones horrendorum peccatorum, etiā obrudunt, nedum leuissime uendunt, tam inuitis q̄ uolētibus, prætextu unius mortue fabricæ sancti Petri, aut alicuius leuoris causæ? Fateor, hæc ferenda sunt, nō licet inuidere, non mordere.

At quis dabit nobis tam robusta ossa, quæ hæc portent? An non licet querulari infirmitatem nostram? Non licet dicere, ferenda sunt, sed non possumus. Vtiq; non est detractio, neq; inuidia, si onus im-

portabile ferendum imponit, & ego uires mihi deesse clamem. Deinde quādo sacras literas tractamus, hæc & similia, si arguātur, si mordeantur, si proscindantur, sancte & pro officio agitur. Aut cur illi proceres tam docti & robusti, exigunt a nobis horum tolerantiam, non multo magis etiā ipsi a se exigunt, ne nos prouocent; præsertim cū prius ducere debeant, non prouocari, q̄ non inuidere; tū maiori charitati debitores pro statu suo longe diligentius cauere, ne prouocent, q̄ nos ne inuideamus; ut sic nec nos prouocati, nec ipsi inuisi, spiritu incederemus, qui spiritu uiuere debemus. Dices forte mi lector, me semper in Rhoma. Curia grassari, quod hucusq; nimis insolitū fuit. Respondeo, testis mihi dominus est, non studio aut libidine mea me hoc facere, qui nihil optem ardentius, q̄ in angulo latere; sed quando omnino sacras literas publice tractare debeo, domino Iesu Christo uolo pure seruire quantum possum. Nā si literæ diuinę sic tractantur, ut tantū de præteritis intelligantur, ac nō nostris moribus quoq; accommodentur quid proderunt; frigida, mortua, & ne diuinæ quidē tūc

sunt. Vt

Consilium?

Vtinā non tū
uera q̄ mani
festa

Clamat po-
pul⁹ & cler⁹.

Oderint dum
metuant.

Ferenda sunt
sed nō possumus.

NOTA.

Authoris pietatem uide.

Vide confitiam. sunt. Vides em̄ q̄ apte & uiuaciter hic locus, immo q̄ necessario in nostrum seculum cedat, quod quia alij uel non sunt ausi, uel non intellexerunt: quid mirū si citra inuidiam fuerunt Theologiae magistri? Mihi certum est, uerbum dei nō posse sine inuidia, & mortis piculo recte tractari: Atq; hoc esse unicū signū, recte fuisse tractatū, si offendat, maxime Principes & optimates populi: Petra est scandalū, iuxta quā absorbētur iudices populorū. Deniq; ecclesia clamat, quod principes eā persequantur, & principes Christum crucifixerunt.

Fratres, & si praecipuus homo fuerit in aliquo delicto, uos, qui spirituales estis huiusmodi instruite, in spiritu lenitatis, considerans teipsum, ne & tu tenteris.

Charitas apostoli. Erasmus lege, cur apostolus repente numerum mutarit, ac non continenter dixerit. Considerantes uos ipsos, ne & uos tentemini. Maiorem enim uim habet, si ad unum uertatur singulariter, & quocq; seorsum conueniat. Plane & haec doctrina dignissima est, & arte mira ab apostolo temperata, ad formādam in illis charitatē. Primū, fratres appellat, magis exhortatione blanda, uelut ab aequalibus petens, quam autoritate exigens, uelut ab inferioribus.

Si homo. NOTA.

Deinde si homo, non ait, si frater: quasi di. Si frater pro humana infirmitate, quia homines sumus, ceciderit: hoc ipso uerbo ostendens, quo oculo uidere debemus, aliorum casus, nempe commiserationis: & ut promptiores simus extenuare q̄ aggravare, hoc enim diaboli & detractorum est, illud paraleti & spiritaliū. Et praecipuus, praeventus, improuide lapsus: in quo similiter docet peccatum fratris extenuare: quia nisi manifeste indurata malicia: & incorrigibiliter peccarit, nostrum est: illud non maliciae, sed improuidentiae deputare, seu etiam infirmitati: sicut d. Bernar. suos docuit: ut si quis peccatū fratris nullo modo potuerit excusare, saltem dicere debet, magnam fuisse eam & insuperabilem tentationem, qua praeventus & plusq; ferre posset, occupatus sit in aliquo delicto, in aliquo casu: nam cadere facillimum est. Non ait in aliqua malicia, iterum uerbo extenuationis usus: nā peccatum leuius & tenuius nominare nō possumus, q̄ lapsum seu casum, quod delictum hic uocat. Vos qui spirituales estis: mirum uerbum, quod simul moneat officium & doceat officium. Docet officium, quod debent esse spirituales. Si sunt spirituales, faciāt quod est spiritalium. Quid est autem esse spirituale, nisi filiū spiritus sancti, & habere spiritum sanctum? At spiritus sanctus paraletus est, aduocat, consolator: qui accusante nos conscientia nostra, corā deo patrocinatur nobis & consolatur, reddens bonum testimonium conscientiae & fiduciae in dei misericordia, excusans extenuans, omninoq; tegens peccata nostra: rursus magnificans fidem & bona opera nostra. Hūc imitantes in peccatis hominum, coram hominibus sunt spirituales. Contra, Satan uocatur diabolus, detractor, & calumniator: quia nō solum accusat nos, & conscientiam malā auget coram deo, sed etiā bonis detrahit, & merita nostra fidemq; conscientiae calumniatur. Hūc imitantur in peccatis, aut etiā bonis operibus hominum coram hominibus, qui aggravant, in crassant, dilatant peccata hominum: rursus extenuant, accusant, criminantur bona opera eorum. Vnde b. August. hoc loco nihil ita probat spirituale uirū, q̄ peccati alieni tractatio: cum liberationem eius potius q̄ subsannationem, potiusq; auxilia, q̄ conuicia meditatur. Contra carnalem hominem probabis, qui alienum peccatum tractat, tantum ut iudicet, atq; uituperet: sicut pharisaeus ille publicano

Vos qui spirituales estis.

Paraletus, & imitatores eius.

Satan, & imitatores eius.

Vir spiritalis.

Hō carnalis.

publicano insultauit, nō autem misertus est. Instruite in spiritu lenitatis. Vera est enim dīui Gregorij sententia: Vera iustitia compassionem habet, falsa indignationem, Ita & Christus Lū. ix. cum Iohannes & Iacobus exemplo Heliae, uellent ignem de coelo super Samaritanos uocare, prohibuit eos, dicens: Nescitis cuius spiritus filij estis: Filius hominis non uenit animas perdere, sed saluare &c. Ita & non quomodo perdamus, sed quomodo saluemus fratrem peccatorem cogitare debemus. Hunc locū Rhoma. xv. tractans, dicit: Debemus autem nos firmiores, imbecillitates infirmorum sustinere, & non nobis placere.

Instruite in
spū lenitatis

Nota uerecundiam & modestiā spiritus Paulini: Imbecillitates & infirmos uocat, quæ supbus aliquis iustitarius, aut hæreticæ prauitatis inquisitor dixisset (ut sunt prompti damnare & exuere hoies) hæresim aut crimina in sanctam Rho. ecclesiam: sic em loquūtur, quando de maximis peccatis loquūtur. Paulus aut quæcūq; illa sint peccata, infirmitates appellat, & peccatores infirmos, quia nō diaboli, sed paraleti lingua loquitur. Deniq; subiungit exemplum. Etenim Christus nō sibi placuit, sed sicut scriptū est: Improperia improperanti um tibi ceciderūt super me: hoc est iuxta Isaiam, peccata nostra portauit, nedū nos cum & in illis dereliquit, accusauit, damnauit, nō secus nobiscum agens, q̄ si ipse ea fecisset, quæ nos feceramus, quæ non rapuit exoluens. Sic & Phil. ij. idem exēplū inducēs, dicit: Hoc sentite in uobis, quod & in Christo Iesu qui cū in forma dei esset, nō rapinā arbitratus est esse se æqualē deo, sed exinaniuit semetipsum, formā serui accipiens, in similitudinē hominū factus, & habitu in uētus ut homo &c. Ecce similis Christus hominibus, id est, peccatoribus & infirmis. Nec alium habitum, nec aliam formam præ se fert, q̄ hominis & serui, dū in nos non despicit in forma dei, sed formam nostram gerit, portans peccata nostra in corpore suo. Sed dignior est hæc autoritas, q̄ ut paucis uerbis tractetur, neq; em eius intelligentiā habēt magistri theologiæ, differemus eam in terim. Igitur in hac uita, sic ecclesiam, Christus administrat, ut sicut in ueteri testamento prædixit, semper fore pauperes in populo, ut eis occasio fieret charitatis fraternæ exercendæ. Ita in nouo semp̄ relinquit aliquos peccatores, sicut aliquos labi, ut habeant firmiores causam, qua euāgelicam & christianam fraternitatem exerceant, ne charitas otiosa sit, ruatq; & ipsa. At hanc diuinæ uoluntatis dispensationem nō intelligentes, hypocritæ peruersissimi omnium hominū, ad suam inuidiam exercendam arripiunt, lapsus fratrum tantū ad accusandum, mordendū, persequendum cōsiderant, nec aliud agere possunt, q̄ quod Simon leprosus super Mariam Magdalenā, & pharisæus super publicanum.

In inquisi-
tiores.

Christus por-
tauit nos &
pctā nostra.

Christus simi-
lis hoibus &
pctōribus.

Semper
paupes.

Deniq; addit, Consideras te ipsum, ne & tu tenteris, etiā hic modeste loquitur, non ait, ne & tu cadas, sicut alibi: Qui stat, uideat ne cadat. Sed ne tenteris, tentationem uocans eius casum: quasi dī. Si cecideris, dicerem fuisse tentationē magis q̄ crimē tuum, eadem lenitate & tu puta tentationem fuisse, quoties lapsus uides, ac non atrocibus nominibus casum fraternum persequaris. Ecce uerba apostoli, nō solū documento, sed simul exemplo sunt. Apud Rhetores seculi gloriosissimū est, uerba ita ponere, ut in eis rem ipsam simul obseruari & geri uideas, quod Paulus, immo spiritus sanctus propriū habet. Optime itaq; dicit d. Grego. Quoties peccatores cōspicimus, necesse est, ut nos ipsos primū in eis defleamus, quia uel in similia lapsi sumus, aut labi possumus. Neq; enim est peccatū (ait Augu.) quod fecit homo, quod nō facere possit & alter homo, si deus deferat. Non etiā reijcio uersiculū, quem sibi quidā in huius rei memoriā fecit, Aut sumus, aut fuimus, aut possumus esse, quod hic est. Atq; utinā

Ne & tu
tenteris.

Stilus san-
cti spiritus.

Vu Thomi

NOTA Thomista, Scotista, Moderni, huc referrent suum uniuersale reale, & naturā indifferentem, Homo est homo, caro caro; nūquam fecit caro, quod similis caro non faceret, ubi deus non discerneret,

Alter alterius onera portate, Et sic implebitis legem Christi.

Epiphone/
mate doctri/
nā suam clau/
dit.

Diligere.

Amor fut.

NOTA

In Boemorū
a Ro. ecclia
dissidium.
Boemorū
causa.

Exēplū patie
tā a Germa
nis sumendū

Pulcherrimo & penitus aureo Epiphonemate utrāq; prædictā doctrinā cōcludit. Sunt (inquit) quidā scrupulosi, nō discernētes inter legē fidei, & legē hominū, ferendi sunt, & a scandalis eorū omnino temperandū. Sunt alij qui etiā in legē dei peccent, nec hi stulto zelo dei sunt cōtemnendī, sed utriq; Christiana charitate ferendī; illi docendī, hi instaurandī. Illi quid scire, hi quid facere debeant, & ita eorū & fidei, & operibus formandis seruiendū. Nā primī indigent fidei doctrina. Secundi, bonæ uitæ institutione, sic ubiq; inuenit charitas quod ferat, quod faciat. Charitas autē est lex Christi. Diligere autē est ex animo alteri uelle bonū, seu quærere quæ sunt alterius. Iam si nullus sit, qui erret, qui ruat, id est, qui bono indigeat, quē diliges? cui bonū uoles? cui bonū quæris? Ne potest quidē charitas consistere, nisi sint errantes & peccantes, qui (ut philosophi dicunt) propriū & adequatū obiectū sunt charitatis, seu materia dilectionis. Carnalitas uero seu amor cupiditatis, quærit, ut alij sibi optent bonū, sibi uelint quæ cupit; hoc est, sua quærit, & materia sua est, iustus, sanctus, pius, bonus &c. Hi sane peruertunt hanc doctrinā, quia uolunt sua onera portare, & solū cōmodis aliorū frui & uehi, ut qui indoctos, inutiles, trucidos, ineptos, difficiles, morosos, dedignantur habere socios uitæ; sed quærunt humanos, suaues, benignos, quietos, & sanctos homines; hoc est, uolunt nō in terra sed in paradiso; nō inter peccatores, sed inter angelos; nō in mūdo, sed in celo uiuere. Quibus quæ timendū est, ne & hic recipiāt mercedē suā. Et in hac uita suū regnū celorū possederint. Nā cū sponsa nolunt esse liliū inter spinas; nec cū Hierusalē in medio gentiū posita, nec cū Christo dñari in medio inimicorum. Euacuāt em̄ crucē Christi in seipsis, & otiosam ac sterentē, alijsq; humeris uectatā charitatē habent. Proinde qui fugiūt taliū societātē ut boni fiant, nihil aliud faciunt, q̄ ut pessimi omniū fiant; quod tñ non credūt, quia propter charitatē fugiunt germanū officiū charitatis; ppter salutē, fugiunt uerū cōpendiū salutis. Ecclesia em̄ tunc semp fuit optima, qñ agebat inter pessimos; horum enim onerū tolerantia, mire rutilauit eius charitas. sicut psal. lxxvij, dicit: Posteriora dorsi in pallore auri; hoc est, tollerantia colūbæ christianæ (quæ per dorsū posteriora significatur) tota est rutilantissima in aurea charitate. Alioquin cur non Moses quæ reliquit duræ ceruicis populū? Cur nō Heliseus & prophete reges Israel idolatras? Consequēs est, q̄ Boemorū dissidiū a Romana ecclia nulla possit excusatione defendi, quin sit impiū, & Christi oibus legibus contrariū; quia cōtra charitatē, in qua oēs leges summantur, perstat. Nam hoc quod unice allegāt, sese timore dei & cōscientiæ defecisse, ne inter malos sacerdotes & pontifices uiuerent, hoc eos maxime omniū accusat. Si enim sunt mali pontifices, sacerdotes, aut quisq; & tu uera charitate serueres, non diffuges, sed etiā si in extremis maris esses, accurreres, fleres, moneres, argueres, prorsus omnia faceres. Et hanc apostoli doctrinā secutus, nō cōmoda, sed onera ferenda tibi esse scires. Itaq; claret totā Boemicæ istius charitatis gloriā, esse meram speciē & lucē, in quā se angelus Satanæ trāsfiguratur. Nunquid & nos, qui ferimus onera, & uere importabilia monstra Ro. curiæ, ideo fugimus & discedimus? Absit, absit, Reprehendimus quidē, detestamur, oramus, monemus, sed non

sed non scindimus ob hoc unitatem spiritus, non inflamur aduersus eam: scientes, quod charitas super omnia eminet, non tantum super rerum corporalium damna, sed etiam super omnia monstra peccatorum, si scia charitas est, quae non nisi comoda alterius ferre potest. Vulgus sane nostrum (sicuti uidemus) ut est in finem in ordine, ita supremum in charitate. Nam patientissime suffert sese a pastoribus usque ad ossa deglubi & excoriari. Rursum, qui summo ordine inflantur, prorsus nec obulo suo carere possunt, nedum uerbum aut factum in sua priuilegia commissum portant. & iustus es domine, & rectum iudicium tuum. Sic erunt nouissimi primi, & primi nouissimi.

Nam si quis existimat se aliquid esse, cum nihil sit, ipse se seducit.

Pulcherrimam & efficacissimam reddit rationem utriusque doctrinae, quae est haec: Omnes nos equales esse, omnesque nihil esse, ut quid ergo inflatur unus aduersus alterum, ac non potius mutuum iuamur? Si autem aliquid in nobis est, non nostrum, sed dei donum est. si autem dei donum est, iam charitati totum debetur: id est, legi Christi, si charitati debetur, iam non mihi, sed alijs per ipsum seruandum est. Ita mea eruditio, non est mea, sed ineruditorum, quibus eam debeo. Mea castitas non est mea, sed carne peccantium, quibus per eam seruire debeo. eam deo offerendo pro illis, eos suscipiendo, excusando, ac sic mea honestate, eorum turpitudinem uelando coram deo & hominibus, sicut. 1. Cor. xij. scribit, quod inhonesta membra, per honestiora membra teguntur, sic sapientia mea stultis, sic potentia oppressis, sic diuitiae pauperibus, sic iustitia peccatoribus, haec enim sunt formae dei, quas exinaniri oportet, ut formae serui in nobis sint, quia his omnibus coram deo stare & mediare debemus, pro ijs, qui ea non habent tanquam aliena ueste induit: Non secus ac sacerdos, in sacro ornatu sibi alieno, pro circumstantibus sacrificat. Sed & coram hominibus, aduersus detractores, aut uolentos eadem charitate illis seruire debemus. Sic enim Christus pro nobis fecit. Hic est ille caminus domini in Zion, dulcis illa misericordia patris, qui tam inestimabili uirtute nos copulare uoluit. Hac tessera, hoc symbolo, hac nota discernimur Christiani ob omnibus populis, ut essemus deo in peculiis, & genus sacerdotale, & regale sacerdotium. Dupliciter b. Hiero. hunc locum edisserit. Primum, qui se aliquid esse existimat, cum sit nihil: id est, cum omnes nihil simus coram deo, ut dictum est. Secundo, qui se existimat aliquid esse, & tamen nihil est, ipse se seducit: hoc est, si quis sentit se esse aliquid, & uere altero pretiosior est, & in hoc sibi placet, se tantum existimans, sua tantum considerans, non quomodo alijs pro hoc seruiat, hic uere se decipit, quia hoc ipso suo superbiae sensu facit, ut nihil sit, quia tunc donum dei in eo frustra est, & similis ipse ei, qui non habet. Sicut avarus etiam habens non habet, quia non in usu habet, quo haberi diuitiae natae sunt. Ut ergo hic diues, non diues est, sed pauper, ita ille existimans se esse aliquid, nihil est. Hunc sensum sequitur d. Hiero. & hoc sensu aliter redditur ratio doctrinarum praedictarum, quia nisi portet onera alterius, in flatu suo sensu, iam nihil sit: & idem est, ac si non habeat, immo in damnum suum habet, utrunque mihi placet. Addit autem & notat proprietatem uerbi Seducit, quod graece mentem seducit significat, quia alius est quam opinatur se esse.

Opus autem suum probet unusquisque, & sic in semetipso habebit gloriam, & non altero.

Vanam gloriae haec est natura, ut conferat cum ijs, qui impares sibi sunt, ex qua
Vu ij collati

NOTA.

Dei omnia bona.

Si tibi chara salus, haec mentem repones si deli.

Caminus domini in Zion

B. Hiero. de hoc loco duplex sententia.

Seducit.

collatione sequitur fastidium inferioris, & uesica ista inflata de suis bonis. Nec em̄ uana gloria tam gaudet, quia aliquid est, aut habet, q̄ q̄ alij nihil sunt, aut nihil habent. Ita pharisæus ille non tam gloriabatur de sua sanctitate, q̄ quod ceteri hominēs sibi impares uidebantur, præsertim publicanus. Noller enim ceteros fieri meliores, aut æquales sibi; ideo sua gloria est gloria in altero, & extra seipsum, scilicet in uiliore & minore. Hęc est maleuolentia semp̄ comes uanæ gloriæ, gaudere de alienis malis, ac tristari de alienis bonis. Hoc prohibet apostolus, ut hęc gloriā in altero nemo habeat, q̄ longissime a charitate abest, & abesse debet. Probet aut̄ opus suū, i. omittat opus alienum, nō querēs, q̄ malus ille sit, sed q̄ bonus ipse sit; studeat ipse bonis operibus p̄batus, inueniri, nō aut̄ alterius operæ occasione, securus & stertens fiat; quali ideo bonus sit corā deo habendus, quia melior sit isto malo; ut sic de alterius malitia plus præsumat q̄ in sua opa, q̄ sine illius malicia. Non fiunt tua opera meliora illius malitia, ideo sic uiue, sic age, ut opus tuū p̄bes, quatenus in teipso, in tuaq̄ conscientia gloriari possis, sicut, ij. Co. j. dicit. Nā gloria nostra hęc est, testimoniū cōscientiæ nostræ, nō utiq̄ spectaculū operis alieni. Opus aut̄ probat, si uideat q̄ diligens sit in charitate, ad portandum alienas infirmitates. Et certe qui hoc obseruaret, facile sibi a temerarijs iudicijs & detractionibus temperaret, ut qui inueniret se, aut diligere, aut non diligere proximum.

Maleuolentia
uana gloriæ
comes.

Opus p̄bat.

Nemo iudi/
candus.

NOTA

κατηχέω
Stoica philo
sophia a Pau
lo cōtemnit.

Ois creatura
dei bona.

Vnusquisq̄ enim suum onus portabit.

Hoc ad præcedens ita pertinet. Quid in altero gloriaris? quid de alieno peccato uel infirmitate inlatis? Nunquid tu pro eo reddes rationē? aut sicut Ro. xiiij. eadem sententia dicit: Tu qui es qui iudicās alienū seruum domino suo stat, aut cadit. Et sequit̄: Vnusquisq̄ pro se rationē reddet, quod hic tropo scripturæ, on̄ portare; & supra, iudiciū suū portare, dixit. Vnde & illud, Probet aut̄ tē unusquisq̄ opus suū, acciperē paulo aliter, ad eandē sententiā, qua Rho. xiiij. dicit: Tu fidē, quā habes, penes temetipsū habe corā deo; id est, quod scis licita omnia, opus tuū est, sed in hoc corā deo, & in teipso gloriare, nō utere foris hac libertate, ut gloriaris de hac fide tua, in proximi infirmitate, nihil curans scādā lū eius. Verū hic sensus generalis de omnibus scandalis nō erit, sed tm̄ de ijs quæ in lege hominū fiūt; ut nūc sunt, sicut dixi, Cōfessionalia & alia facultates alijs pro pecunijs uenditæ, alijs uero reseruata, ut scandaliscentur.

Communicet autē is, qui catechisatur uerbo ei, qui se catechisat in omnibus bonis.

Aliā doctrinā apostolus moralē & nouissimā præscribit: hęc est, ut præbyteris uerbū dei docentibus, seminantibus spiritualia, præbeant carnalia, & uitæ necessaria. Dignus est em̄ operarius mercede sua, ait Christus; ut latius hęc, j. Tim. v. & j. Cor. ix. p̄sequit̄. Mirū aut̄ quid interpretē delectarit gracas uoces integras miscere. Catechiso doceo, instruoq̄ significat; inde catechumeni, qui instruitur religione Christi. Stoicā philosophiā Paulus hic contēnit, bona uocās ea q̄ corpori necessaria sunt; cū illi uerborū tortores, & uiolētī coactores nō nisi sapientiā & uirtutē (hoc est, superbiam de uanitate) inter bona numerent. Nos scimus, q̄ cūcta quæ fecit deus, erāt ualde bona. Et ois creatura dei bona est; usu uero malo mala sunt, nō uitio suo; quo usu, maxime omniū sapientia & uirtus (Stoicorum bona) mala sunt, cum non nisi inflent, si charitas desit.

Vide pondus uerborum, Eruditori in uerbo debetur communio omniū bonorum. Qui uero uerbū nō tractant, neq̄ docent, nihil ad eos hęc doctrina.

Primum.

Primū sane & maximū opus in ecclesia est, uerbi tractatio, quod dñs Petro
 ter imposuit, & cōtentiosissime ab oībus exegit, q̄ nūc nihil postremū & abie
 ctius est. Tot sunt officia iuristarū, iudicū, officialiū, Tot cantus & ceremoniæ
 sacerdotū & religiosorū: At uox clamātis in deserto rara est: adeo, ut fere ni
 hil ecclesiæ dissimilius sit, q̄ ipsamet ecclesia. Nec superfluo addit uerbo, seu
 (ut græcus habet) uerbū Sunt, fuerūt, erunt multi, q̄ multa fabulent, de suo ca
 pite, aut hominū opinionēs & traditiōes, sicut hodie cernimus cū dolore. At
 ipsum uerbū, q̄d utiq; euangelium Christi significat, ubi quæso sonat: aut si so
 nat contaminatū glossis hominū, dicit: rauca sunt factæ fauces meæ: ut etiā sic
 sonans audiri nō possit. Ne ergo & hi sperent ad se p̄tinere cōmunionē omniū
 bonorū. Deinde nota, Cōmunicet (inquit) Nunc em̄ nō cōtenti sunt cōmu
 nione, etiā si uerbū nō doceant, sed omnimodā ditionē ac possessionē omniū
 rerū uendicāt. Et iam instructus ab instructore pene mendicat. Creuit enim
 ecclesia, donec & impia transferre, & principatū mūdi cōferre cœpit. Quid em̄
 ad uerbū: Fratribus hoc relinquamus. Atq; hoc est, q̄d Syluester meus Papā
 dicit geminū impatorē torius mūdi, ac dominū omniū rerū. Nec mirū, quia
 scilicet Paulus ap̄tus ignarus grāmaticæ, quādo uoluit dicere, tribuant oēs oīa
 sua bona Rhomano pontifici, & faciant impatorē, parcissimū uocabulū ei in
 buccā uenit, ut diceret: Cōmunicet autem instructus instructori uerbo oībus
 bonis. Credo autē, si scisset p̄ cōmunionē, ditionē: & p̄ instructionē uerbi, po
 testatē dominandi: & p̄ instructum totum mundū, intelligenda esse aliquādo,
 sine dubio hanc doctrinā obtinisset. Iterū mordes: Nō mordeo, sed necessi
 rate scripturæ elucidādē, nostri seculi mores cōmonstro: ut uideamus, q̄ puene
 rit gloria ecclesiæ, & quæ sit uera aut ficta ecclesia. Et, ut dicā libere, impossi
 bile est, scripturas posse elucidari, & alias ecclesias reformari, nisi uniuersale il
 lud reale Rhomana curia, q̄ primū reformet. Hęc em̄ uerbū dei audire nō pōt
 nec sustinere, ut pure tractetur. Verbo autē dei nō tractato, neq; ceteris eccle
 sijs succurri potest. Omībus bonis (inqt) Magna quæstio, quid uelit aposto
 lus: nā hic Syuestrascere uidet, ut qui in oībus bonis cōmunionē p̄scribat, nisi
 quod hoc (ut dixi) solis uerbi tractatoribus tribuit. Quorū cū sint & fuerint in
 finiti, & unicuiq; oīes oīa bona debuerint, multos mundos reperiri oportuit
 ut quilibet oībus bonis potiret. Sed facessant ista. Omnia bona uocat ea, qui
 bus instructor eget: Hoc est, ut tēporalia bona, q̄bus hic uiuitur, cū uerbo intē
 tus, p̄prio ope acquirere nequeat, oīa ab instructo suo accipiat. Quo simul
 uerbo præstruit, ne in grauiorē fideliū, instructor ab alijs, q̄ ab ijs q̄s instruit,
 bona accipiat. Neq; p̄mittere debet instructor, ut hoc ipsum instructori sit ne
 cessariū: sed cōmunicet (inquit) ei in oībus bonis: de suis tribuat, quocunq; ille
 opus habuerit. Quæ regula, si seruāda est, nō aliud summo, non aliud medijs
 pontificibus, non aliud plebanis dabitur, de uno eodemq; populo. Deinde
 mendicatio aliud erit, q̄ quod hic præscribit. Verū alia nūc tempora: tunc em̄
 cū ecclesiastici pastores, non essent reditibus & opibus p̄uisi, hęc p̄cepta sunt
 Et nescio, an melior fuerit, hęc spiritus doctrina, q̄ mos qui nunc regnat.
 Nunc em̄ illud Proverbij, xxviii. uidemus, propter peccata terræ, multi princi
 pes eius. Et hęc multitudo uocatur hodie lherarchia, & ordo ecclesiæ, secun
 dum sub & supra.

Maximū op
 in ecclesia est
 uerbi dei tra
 ctatio.
 NOTA

Cōmunicet.

Quousq; cre
 uit ecclesia.
 Syluester.

Excusat
 author.

Oīa bona.

NOTA

Expēde quæ
 hic dicuntur
 omnia.

Hierarchia

Nolite errare, deus non irridetur.

Auaritiā taxat, quæ uafra est semp̄ in excusationibus, quoties dandū aliquid
 V u iij est

Auaritiā
 taxat.

Verbi del tra
ctator, mul
torū inuidiæ
obnoxius.

est. Quas apostolus non exprimit, neque sane omnes posset; multas commemorat d. Hiero. Eadem cura in ueteri quoque testamento cauit, ne ullo modo leuitarum obliuiscerent, quod aliud non habebant, quam quod de populo accipiebant. Accedit ab hoc, quod uerbi tractator necesse est, ut multos offendat, & inuidiam pateat, ut sit summe necessarium hoc preceptum Pauli, tum propter auaros, inuidos, sed & propter negligentes. Sunt enim & eiusmodi, qui ideo non tribuunt, quod presumant hoc ab alijs abunde fieri. Verum friuolas istas euasiones Paulus egregie preoccupat; & dicit ne errent, deum non irideri, etiam si hominem fallere & ludere possint.

Quæ enim seminauerit homo, hæc & metet.

Generalē sententiā particulari causæ adoptat, quā & ad Corinthios ponit, uelut sibi familiarē; Est enim puerbialis, & pulchre allegorica. Seminat auaritiæ opus, quod negat communionē honorum doctori, ideo metet & præmiū auaritiæ; sic in omnibus alijs operibus bonis & malis. Nam hac generalī sententiā omnia præcepta moralia, & ipsam epistolam concludit.

Quoniam qui seminat in carne sua, de carne & metet corruptionem. Qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet uitam æternam.

Tacianus.

Opera chari
tatis.
Carnis.

Iterum hic carnem non tantum pro libidine accipi oportet, sed tropo apostolico, ut & textus ipse cogit, pro omni eo, quod non est spiritus, id est pro toto homine. Nam falsus uerborum intellectus, Taciano hæretico causam dedit, ut copulam uiri & mulieris damnaret, ex hoc apostoli loco, quem docte confutat d. Hiero. Igitur caro & spiritus duo agri finguntur ab apostolo allegorizante, duo semina, duo opera; quorum unum est charitatis, quod superius in noue fructibus satis descripsit. Alterum carnis, quod in operibus carnis uidimus. Messes duæ, corruptio & æterna uita. Erasmus corruptio nem intelligit corruptibilem & perituram fructum, qui idem est & nullus, postquam corruptus fuerit. In sua carne, additum uidetur dedita opera ab apostolo, & non in spiritu suo, ut remoueret cogitationem de seminatione masculi in carnem foemine, ne de hac loqui putaret; quamquam uerum est, etiam corruptibilem fructum, quia mortalem hominem nasci ex semine uiri; nec ideo sequitur, copulam sexuum esse malam. Sed quid tandem seminat & metit in uniuersa terra, quod non sit corruptibile; quare allegoricum apostolum intelligi oportet omnino, per seminare, non nisi operari accipiendum ut expresse ex sequentibus patet.

Bonum autem facientes, non deficiamus. Tempore enim suo metemus, non deficientes.

Allegoriam suam ipsemet aperit; Non ait, in spiritu autem seminantes, sed bonum autem facientes; & tamen addit, tempore suo metemus, alteram partem allegoriam seruans. Adeo curandum fuit, ne hæreticis occasio præstata uideretur calumniandi matrimonij. Igitur seminare in spiritu, est bonum operari; seminare in carne, malum operari.

Quam doctrinam nunc extendit in longitudinem, & ad perseverantiam hortatur, pro consolationem futuræ retributionis. Non enim qui inceperit, sed qui perseverauerit, hic saluus erit. Facile est, uno opere incepisse, sed arduum & multis impedimentis contra nitentibus obnoxium, proficere & perseverare. Quale est (inquit Hiero.) ut cunctiores cotidie in malis operibus augeant, nos in bono opere lassentur.

Ergo dum tempus habemus, operemur bonum ad omnes, maxime autem ad domesticos fidei.

Tendit

Tendit doctrinā in latitudinē non minus difficilē longitudinē: Operemur bonū erga omnes gentes, iudæos, gratos, ingratos, amicos, inimicos, pximos, alienos: omnino q̄, sicut de charitate dictū, quod nulla p̄sona ducitur; Videte quanta latitudo beniuolētiæ christianæ. Rotunda em̄ esse debet, sicut & Christus Matth. v. Si diligitis eos, qui uos diligūt, quā mercedē habebitis? Nonne & publicani hoc faciunt? Domesticos fidei tamē præfert, quia ihs arctiori uinculo colligati sumus, ut qui de eadem domo, ecclesia, de eadem familia Christi sunt, quorū una fides, unū baptisma, una spes, unus dominus, & omnia eadē. Putat autē d. Hiero. ipsos magistros etiā intelligi, p̄pter quos hāc doctrinam cœperat, ut eam in eisdē cōcluderet, quasi domesticos fidei, seruos Christi in dño eius fidem docētes, uoluerit intelligi. Monet idē quod ap̄tus dicit, dum tempus habemus, uitā p̄sentē, esse tēpus semētis; sicut & Christus dicit, Operimini, dum dies est, uenit nox, quādo nemo potest operari. Quæ cōtra purgatorii uidentē pugnare, licet em̄ dicant doctores, in illo nō nisi satisfactionē, seu nouo reperto uocabulo, satisfationē esse; ego tamē nō uideo, quō satisfactio, uel satisfactio, nō sit opatio bona. Ideo apostolū de operibus huius uitæ loqui intelligo, & uerbū eius, nihil de purgatorio loqui, sicut alias dixi.

Oibus est bene faciendū.

Christiana beneuolētia latissime patet.

Purgatorii,

Videte qualibus literis scripsi uobis mea manu.

D. Hiero. qualibus literis, intelligit de grandibus literis (ita em̄ Pilicis græce magnitudinē magis, q̄ qualitatem sonat) uolēs, quod epistolā ad hūc usq̄ locum, alius se dictante, scripserit, uelut literis minoribus. Et Paulus ab hoc loco, usq̄ in finē maioribus cōpleuerit; ut manū suā manifeste inter noscētes intelligerēt, quantā sollicitudinē, pro eis gereret; simul ut superstitionē falsarum literarū, quas sub nomine eius ferebāt falsi doctores, tolleret. Nā & in alijs epistolis solet signare; Salutatio mea manu Pauli. Verū ego Erasmi sequor, q̄ totam epistolā sentit ab apostolo p̄pria manu exaratam, in quo cōmendat suum æstum; quasi d. nūq̄ soleo propria manu scribere, sed uestræ salutis gratia, uidete q̄ magnā epistolā p̄pria manu scripsi. Alias qdē maiores scripsi, sed manu aliena; ut & uos rem tanto serio percipiatis, quāto ego perscripsi. O apostolicum uirum, cui tanta est cura animarū.

D. Hiero. πικρίκοι

Vir apostolicus.

Quicumq̄ enim uolunt placere in carne, hi cogunt uos circumcidi tantum ut crucis Christi persecutionem non patiantur.

Breuit̄ replicat, quæ scripsit; dixit enim in exordio, si hominibus placerem Christi seruus non essem; an quero hominibus placere? Iudæis enim summe displicebat ista libertatis christianæ prædicatio; cum per circumcisionem, ut necessariam iustificari præsumerent; quorum furorem, ut declinaret atq̄ mitigarent, docebat, quod illis placebat, necessitatem circumcisionis. Nō ergo ex iudaismo fuisse, certum est hos pseudapostolos, sed ex christianismo; quia crucis, quā professi erant, persecutionem exhorrebāt; magis amātes uitā suam & pacem, q̄ Christum. In carne refertur cōtra spiritum. Et uerbum placere absolute accipitur, ut supra; ut sit sensus, uolunt placere in carne, id est, uolunt esse placentes carnaliter, non spiritualiter; quia placentes carnaliter, placent hominibus; placentes in spiritu seu spiritualiter, placent deo. Et nota, cogunt uos circumcidi. Circumcisio per se nihil nocebat; uerū coactio & necessitas, tanq̄ fides non sufficeret ad iustitiā, damnabilis erat, sic supra, Quare tu cogis gentes iudaizare? Quæras, an apostolus detrahat, & temere iudicet pseudapostolos

Cogere ad ceremonias,

Quæstio,

Vu iij postolos

Solutio
Nota pro
autore

postolos, quod crucis Christi persecutionē timuerint, & gloriam suam in carne Galatarum (ut infra dicit) quaesierint? Quis ei dixit esse eos formidolosos & gloriosos? Nam de absentibus, & praesertim negantibus, uitia diuinare, nō est sine peccato: negassent forte, nec potuissent conuinci. Verum apostolus in spiritu eruditus, scit hominem, qui Christum nō recte praedicat aut sapit, nō posse sine timore crucis, & uana gloria esse. Amet uitam suam plusq̄ Christū necesse est, qui spiritum Christi non habet; tum in fletu scientia, aequae necesse est: ita in aduersis ruat, in prosperis eleuetur oportet; in neutris se rectū & aequabilem praestare potens. Proinde, sine periculo generalem pronunciare possumus sententiam, super quoscūq̄, si eos uiderimus Christum ignorare, esse eos formidolosos in aduersis, & gloriosos in prosperis, intempestiue deiectionis & eleuati. Contra, uere Christianus erectus est in aduersis, confidens in deum: deiectus in prosperis, timens deum; non confunditur, dum patitur; nec gloriatur, dum honoratur; ubiq̄ rectus & aequabilis.

Nec enim, qui circumciduntur, legem custodiūt, sed uolunt uos circumcidi, ut in carne uestra glorientur.

Lex implet
ex fide.

Doctorum
gloriatio.

Idem superius. c. j. dixit, Esse debitorem fatendae uniuersae legis eum, qui se circumcidit: quia & si foris carnem circumcidunt, neq̄ tamen, uel hanc circumcisionis, uel ullam aliam implent legem. Quia nō hilaritate spiritus, sed timore minantis legis omnia faciunt. Dicitur est autem iam saepius, legem sine affectu gratuito implere, idem est quod non implere, sed simulare opera legis. Quod enim uoluntate non fit, coram deo, & in ueritate, nō fit; sed apparet coram hominibus fieri. Iterum pronunciat cum fiducia, esse eos omnes transgressores legis, qui circumciduntur, & legem suis uiribus quacūq̄ faciunt. Iterum confutans nostros theologos, qui opera sine gratia spiritus, facta moraliter bona & legem quo ad substantiam facti implentia, nō esse peccata, nec contra legem arbitrantur. Sed stat firma sententia, uoluntatem & hilaritatem spiritus, qui legem impleat, non nisi ex fide accipi in Christo. Caeteros omnes, legis ocores esse, & ideo prauaricationis reos. In carne uestra glorientur, id est ut carnaliter de uobis glorientur, quod magistri uestri fuerint, uos bona docerint, sapientes sint & religiosi. Impossibile est enim, ut doctor cuiuscūq̄ professionis non gloriatur, nisi sit in Christo bene institutus, sciens illud cum affectu, nō estis uos, qui loquimini; Et unus est magister uester Christus. adeo uisiosa est libido laudis & gloriae, praesertim in rebus ac donis spiritualibus, ut sunt scientia & uirtutes.

Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce domini nostri Iesu Christi per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.

Cruce Christi
mundana damnatur.

Sensus est, gloriantur illi in sapientia, uirtute, iustitia, operibus, doctrina, lege aut etiam in uobis, & quibuscūq̄ hominibus; Ego glorior me esse stultū, peccatorem, infirmū, passum, & inuentum sine lege, sine operibus, sine iustitia, quae est ex lege. Deniq̄ sine omnibus praeter Christū. Volo & gaudeo me esse coram mundo insipientem, malum & omnium criminum reum, sicut. ij. Cor. xij. Libenter gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me uirtus Christi. Nam crux Christi omnia damnauit, quae mundus probat, etiā sapientia & iustitia, sicut. j. Cor. j. Perdam sapientia sapientia, & prudentia prudentium reprobabo. Et Christus Matth. v. Beati estis, cū maledixerint uobis homines, & eiecerint

& eiecerint nomen nostrum tanq̄ malum, & exprobauerint uobis &c. Ecce hoc est, nō modo cōcrucifigi Christo, & cruci, passionibusq̄ eius cōicare, sed etiā in ijs gloriari, & cū Apostolis ire gauderet, q̄ digni habeamur, p nomine eius cōtumeliā pati. At qui p nomine Iesu honores, diuitias, uoluptates, af-
 NOTA: fectant & acceptāt, Deinde cōtemptū, paupertatem, passiones fugiunt: nūqd gloriantur in cruce Christi: immo gloriāt in mūdo, prætentes nihilominus nomē Christi, ludibrium ex eo facientes. Esse ergo crucifixū mundo, est (ut
 Crucifigimū do supra. c. j. dixit) iam non ipsum, sed Christum in ipso uiuere, habere carnem cū suis uitijs crucifixam, & spiritui subiectam, qui nō sapiat ea, quæ sup terrā sūt: & huius mundi, ne iustitias quidē, aut sapientias, sed gloriatur se ijs om̄ibus carere, & nō affici, in solo Christo fiducia salutis posita. Esse mūdum crucifixū ei, est non Christum sed mūdum uiuere in hominibus, habere carnem cū uitijs florentē & regnantē in peccatis, non sapere cū apostolo, quæ sursum sunt, sed gloriari sese abūdare in hoc seculo, obtinere diuitias, & ponere spem in homine. Itaq̄ nec Paulus facit & sapit, quæ mūdo placent: nec mūdus facit & sapit, quæ Paulo placēt: uterq̄ utriq̄ mortuus, crucifixus, cōtemptus, & abominatus.

In Christo enim Iesu, neq̄ circūcisio aliquid ualeat, neq̄ præputiū, sed noua creatura.

Hoc. c. v. satis est expositū, esse scilicet utranq̄ licitū, sed neutrū necessariū ad salutem, ideoq̄ nihil ad rem, seu præputium, seu circūcisio, non magis q̄ diuitiā & inopiā. Noua creatura. i. nouus homo, qui (Ephesio. iij.) secundū deum creatus est, in iustitiā & sanctitate ueritatis, iuxta psal. j. Cor mūdū crea in me deus. Et obserua, iustitia ueritatis ad spiritū ptinet, sanctitas ueritatis ad carnis mundiciā, ut iustus in spiritu p fidem, & mūdus in carne per castitatē uiuat. Nam ueritatis dicit, contra iustitiā & sanctitatē speciei & simulationis, quæ ex lege sunt, nec faciūt nouū hominem; nec secundū deum, sed secundum titū & format, quicūq̄ huiusmodi, sic Iacobi. j. Volūtariē em̄ genuit nos uerbo ueritatis, ut essemus initiū aliquod creaturæ eius.

Et quicūq̄ hanc regulam secuti fuerint, pax super illos & misericordia, et super Israel dei.

Secuti fuerint, idem uerbum, quod supra ambulemus; secuti fuerint, i. hac regula inceserint, qua regula: nepe ut noua sint creatura in Christo, iustitia & sanctitate ueritatis fulgeāt (quæ est ex fide) nō iustitia & sanctitate (quæ est ex lege) simulatis sese & alios fallant, sup quos ira & tribulatio erit: super illos autē pax & misericordia requiescet. Addit, super Israel dei, discernēs ab Israel secundū carnem, ut ad Corinthios appellat, qui sunt Israel, carnis, nō dei. igit̄ pax sup gentes & iudæos, modo inceserint regula fidei & spiritus.

De cætero, nemo mihi molestus sit. Ego em̄ stigmata domini Iesu in corpore meo porto.

Græce, de cætero nemo mihi labores exhibeat, q̄ d. Hiero. dupliciū intelligit primū, quod Paulus sollicitus sit, ne rursū ei laborem pbeant in Galatis denuo reformādis. Secundo, quod cōtentionē uoluit præuenire eorū, qui cōtradocere uoluerint, q. d. Ego dixi, q̄ recta & uera sunt: si quis autē nolens acquiescere ueritati, querat quid respōdeat, magis cōtendere q̄ doceri paratus, sciat sese responsione indignū; sicut ad Corinth. scribit. Si quis autē uideretur cōtētiōsus esse, nos
 Contentiosū relinquentis ralem

talem cōsuetudinē nō habemus, neq; ecclesia dei, hic sensus mihi placet, q̄ cōtentiosos relinquēdos esse docet etiā b. Aug. qui & ipse in libris de ciui. dei, de nūnciat sese nolle denuo respondere uanissimæ loquacitati. Ita & Ap̄s abijcit cōtentionis studiosos, ne frustra cū illis laboret, quia uere nō fructū, sed labores tm̄ exhibent. Quid si & is sensus nō abhorreat; nemo mihi rursus legē resuscitet, in quo sunt labores stulti operū, nec tm̄ nisi peccata; sicut psal. ix. sub lingua eius labor & dolor. Quos Christus uocat ad se, di. Venite ad me om̄es qui laboratis. Quos labores in Aegypto figurauerūt filij Israel; sed cedo.

Alla sentētia Stigmata, quod latine notas impressas significat, licet possit hic p̄ passionibus Pauli accipi, tamē quia libenter allegorijs & metaphoris militaribus utitur omnino pro insignibus uitæ Christianæ accipit, quæ sunt carnis crucifixiones & subiectiones, cum fructus spiritus; sicut enim serui dominorū suorū in signia & arma & colores gerūt; ita Paulus & Christianus quisq; crucē concupiscentiarū & uitiorū in corpore suo portat. Non sane eo modo, quo nūc in signia Christi in clypeum collecta, illiniūt parieti, aut tabulis & libellis, sed in corpore nō alieno, sed meo proprio. Quid proderit, si etiā in auro & smaragdo, nō tm̄ insignia, sed ipsos etiā clauos, immo ipsa uulnera, & sanguinē Christi portaris, & nunq; in corpore tuo imaginē uiuā expresseris. Porro stigmata Mōsi & Pontificū & Cæsarū, sunt circuncisio & opera legū humanarū, quæ iam sola uisuntur; eaq; infinitis modis uariata, ut uix tot insigniū genera, Imperator cum omnibus suis nobilibus habeat.

Gratia dñi nostri Iesu Christi, cū spiritu uestro fratres, Amen.

Vocabulū Hic em̄ mos est Epistolæ claudendæ apud apostolos, ubi homines Vale dicunt. Gratia (inquit) domini nostri, non ira legis, non seruitus legis, quæ p̄ feruum Mosē data est, sed gratia & ueritas, quæ p̄ Iesum Christū facta est.

Authoris de se precatio.

In fine certus sum, eos, quibus meū sapere mors est, etiā hanc saluā meā uehementer abominaturos esse, quod & liberius omnia, & longe aliter q̄ ipsi sapiant, hanc epistolā tractarim. Et ubi ego legū Pontificiarū onera & scandala questus sum, ipsi me rebellē ecclesiæ sibi fingent; ubi Decretis pratuli Euāgelium, damnata decreta fabulantur, Vbi summi Pontificis potestātē & dignitatem charitati & necessitati fraternæ subieci, blasphemū & bis septies hæreticum clamabunt. Quos rogo per cōmunem dominum Iesum Christum, ut si omnino non possunt sibi temperare, quin me superbū, temerarium, arrogantem, irreuerentē, scandalosum, seditiosum, sanguinariū, schismaticum, & quocunq; libitum hucusq; fuit nomine, honorent. Age fiat, & si nō hæc beniuolentissime eis ignouero, nō agnoscat me dominus Iesus in æternū. Quin si doctrinæ a me tractatæ puritas extra periculum esse possit, libens & gratus hæretici nominis opprobriū ferrem. Deniq; maledictum nomen Martini, maledicta gloria Martini in æternū; ut solius patris nostri nomen sanctificetur, qui in cœlis, Amen. Timeo em̄ sup̄bissimus cōtēptor, ne ips noibus pessimis inflatus, plus de meo lucro gaudeā, q̄ de eorū malo doleā. Id saltē unscū mihi, immo sibi cōcedāt, ut paululū seposita Martini odiosissima larua, ap̄m Paulū libere & solū cōsyderēt. Et hūc tum, cū ecclesiæ, quæ hodie est miserrima, facie cōferant, neq; em̄ tā crassicordes eos existimo, ut nō uenferint unq; quid legū multitudo hodie fecerit. Nā quot in dies iugulant & pereūt animæ, p̄pter unā hanc traditionē, quæ citra ullū dilectū oibus sacerdotibus interdicit uxoribus; horror est intendere, tam in scandala, q̄ pericula huius unius legis.

Similes

Similes huic sunt & alia multa, peccati, mortis, inferni, duntaxat ministrant: ut interim taceam, iacturam sincerae pietatis, quae sub harum tyrannide, paulatim expirat. Si tantis lachrymis res digna censeat, propter unius imperatoris uoluntatem, tot milium sanguinem fundi: Quid esse putas (oculos aperi) propter unius hominis aut unius Rho. ecclesiae uoluntatem, tot milia perire animarum in aeternum? Denique si uim charitatis expeditimus, procliuue fuerit intelligere, fiduciam illam condendam legum, esse potestatem, non in aedificationem, sed in destructionem totius ecclesiae. Res publica quanto paucioribus legibus administratur, tanto felicitior est. At ecclesiastica nostra, unica lege charitatis instituta, ut esset una omnium felicissima, quanto furore omnipotentis dei, pro una illa extincta, nubes, syluas, maria legum sustinet, ut etiam titulos earum uix sufficias ediscere. Denique, quasi hoc parum sit, nullo alio remedio peccati etiam num curant occurrere, quam novas leges multiplicando, peccata peccatis accumulando, & ut propheta ait, densum lutum contra se aggrauando. Alius suo sensu abundet, Turcas nocentissimos omnium, leges has hominum intelligo; nec debuit hac plaga insustentabilis irae dei percipi, nisi populus ipse peculiaris dei: ut cuius ingratitude praeter omnibus populis terrae grauissima, meruerit etiam poenam, praeter omnibus populis terrae longe atrocissimam. Neque enim est gens in orbe terrarum, cuius miseria possit in hac plaga nobiscum conferri. O deus quae diu continebis in ira tua misericordias tuas? Sed cum Esaiam gementem do & plorantem concludam: Adduxisti populum tuum domine, ut faceres tibi nomen gloriae. Attende de caelo, & uide de habitaculo sancto tuo, & solio gloriae tuae: Vbi est zelus tuus: fortitudo tuae: multitudo miserum tuorum, & miserationum tuarum: super me continuerunt se? Tu enim pater noster es, & Abraham nesciuit nos, & Israel ignorauit nos. Tu domine pater noster & redemptor noster, a seculo nomen tuum: quare errare fecisti nos de uisus tuis domine: indurasti cor nostrum, ne timeremus te? Conuertere propter seruos tuos, tribus hereditatis tuae, quasi nihil possiderunt populum sanctum tuum: hostes nostri conculcauerunt sanctificationem tuam: facti sumus, quasi in principio, cum non dominareris nostri, neque inuocaret nomen tuum super nos. Utinam caelos diruperes, & descenderes: a facie tua motes defluerent, sicut exustio ignis tabescerent, aquae arderent igni, ut notum fieret nomen tuum inimicis tuis: a facie tua gentes turbarent. Ecce tu iratus es & peccauimus, in ipsis fuimus semper, & saluabimur. Et facti sumus ut immundi omnes nos: & iusticiae nostrae uniuersae, quasi panis menstruatae. Et cecidimus quasi folium: & iniquitates nostrae quasi uetus abstulerunt nos. Non est qui inuocet nomen tuum, qui consurgat & teneat te. Abscondisti faciem tuam a nobis, & allisisti nos in manu iniquitatis nostrae. Et nunc domine pater noster es tu, nos uero lutum: & fictor noster tu, & opera manuum tuarum omnes nos. Ne irasca ris domine satis, & ne ultra memineris iniquitatis nostrae. Ecce respice, populus tuus omnes nos, ciuitas sancti tui facta est deserta. Zion facta est deserta. Hierusalem desolata est, domus sanctificationis nostrae & gloriae nostrae, ubi te laudauerunt patres nostri, facta est in exustione ignis, & omnia desiderabilia nostra uersa sunt in ruinas. Numquid super istis continebis te domine: tacebis: & affliges nos uehementer? Hac Esaias, lxxij. & lxxiij. Qua oratione ecclesiae hodiernae faciem ita depinxit, ut aptius depingi non possit. Et utinam huius orationis affectum, deus in cor nostrum infunderet, quo iram eius comprimere mitigaremus.

Leges non edificant ecclesiam

Ira dei

Oratio Christiani peccatoris, peccata ardent offerenda, sepe donec deus exaudiat Amen.

COMMENTARII F. MAR. LV
therij in Epistolam D. PAULI ad
Galatas, Finis.

PAVLVS COMMODVS BRE/
TANNVS, LECTORI S.

SVscipe candide lector, in Epistolā S. PAVLI ad Galatas, fratris Martini Augustiniani, quicquid est commentarij, instituti potius, q̄ perfecti; cum propter amicorū quorundam, plus æquo efflagitantū preces, tum propter importunam & iniquam ociosorum hominum maliciam, cotidie eius Autorem, citra ullam causam uexantiū, ac nugis subinde, nescio quibus, a serijs grauibuscq; studijs alio rapientium, per quos stetit, ut nec commentarium satis ipse cognosceret, nec pro dignitate elaboraret. In quo tamen, si quid fuerit, quod ad Christianam pietatem facit promouendā, soli deo uniuersae bonitatis auctori, gratias age, atq; ad tuam spectante commoditatem, pro uoluntate utere; sin quippiam offenderit, candide, pro Christiana professione submōne, qua re, Martino, neq; quicq; fuerit gratius, neq; te, ipsius fratre ac Christiano dignius, prēmium a Christo centuplum recepturus. Quid enim iniquius, q̄ pro beneficio, maleficium reponere; contra, quid æquius, q̄ studio bene merendi cum eo certare, cui unicus scopus est, quorumcunq; uel gratia, uel inuidia contēpta, de te, totoq; Christiano nomine, optime mereris; Porro, id unum Martinus semper spectauit, ut delirijs quorundam reiectis, sacras literas pure tractares, atq; ad id, post Erasmiū unus omnium maxime contentidit. Iam, si forte alicubi, ut homo est, a recto itinere deflexit, tuæ est humanitatis, deerrantem ad rectam uiam reuocare. Quod si pro tuo Christianismo, & cōmuni omnium utilitate, & in deum amore feceris, Lutherum tuum, ad hos cōmentarios accuratius retractandos, & in reliquas quoq; d. Pauli epistolas diligentius scribendum, non mediocriter animabis. Atqui id te in primis uelim spectare, orationem ueritatis, tanto esse meliorem, quanto simpliciorē. Tu in nomine Iesu Christi uale, ac uita potius Christum, a quo nomen habes quam uerbis exprime. Data in Academia Vuittenbergenſi, ubi prudentissimi omnium studiosorū Mœcenatis Friderici Principis & Electoris &c. munificentia, recta studia, in tribus linguis, Latina, Græca, & Hebraica, gratis docentur. Iterumq; uale. Anno a natali

Christiano, supra sesqui/
millesimum

xix.

Gratis audi/
untur linguae